

LATVIJAS ILGTSPĒJĪGAS ATTĪSTĪBAS STRATĒGIJAS
LĪDZ 2030. GADAM,
NACIONĀLĀ ATTĪSTĪBAS PLĀNA 2014.–2020. GADAM UN
DEKLARĀCIJAS PAR LAIMDOTAS STRAUJUMAS VADĪTĀ MINISTRU
KABINETĀ IECERĒTO DARBĪBU
ĪSTENOŠANAS UZRAUDZĪBAS ZIŅOJUMS

Pārresoru koordinācijas centrs

Rīga, 2015

Cienijamie lasītāji!

Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam un Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam iezīmē skaidru virzību pretim Latvijas attīstības mērķiem tuvāko septiņu gadu periodā. Pārresoru koordinācijas centrs ir sagatavojis ziņojumu, kurā izvērtēta abu šo plānošanas dokumentu īstenošana un sasniegtie rezultāti 2013. un 2014. gadā.

Pēdējos pāris gados valsts tautsaimniecība ir atgriezusies pie straujākas izaugsmes, pateicoties spējai sakārtot valsts finanses un pietiekami veiksmīgi un tālredzīgi izmantot starptautiskās aizdevumu programmas, Eiropas Savienības strukturālo fondu un citas ārvalstu finanšu palīdzības piešķirtos līdzekļus. Šo divu gadu laikā ir nostabilizēts un pakāpeniski samazināts valsts budžeta deficīts, Latvijā sekmīgi ir ieviests eiro, tādējādi stabilizējot makroekonomisko stāvokli un mazinot valsts ārējā parāda pieauguma tempus, un radīti

priekšnoteikumi stabilai investīciju plūsmu piesaistei un ekonomikas izaugsmei.

Uzlabojoties iedzīvotāju dzīves kvalitātei, un pieaugot sabiedrības pārliecībai par tautsaimniecības augšupeju, kā arī pateicoties mērķtiecīgai demogrāfiskajai politikai, ir ievērojami uzlabojušies dzimstības rādītāji, ļaujot vairāk vecākiem lemt par labu ģimenes papildinājumam, kā arī izvēlēties dzīvot, skolot bērnus un strādāt šeit Latvijā. Mums jā rūpējas, lai stiprinātu Latviju par valsti, kurā mūsu bērni vēlas dzīvot, ir spējīgi iegūt starptautiski atzītu izglītību un strādāt savā profesijā, saņemot Eiropas līmenī konkurētspējīgu atalgojumu. Šeit ļoti svarīgi atcerēties par joprojām augsto ienākumu nevienlīdzību Latvijas sabiedrībā, kuras mazināšana ir viens no manīs vadītās valdības darba izaicinājumiem tuvākajos gados.

Līdz šim valsts attīstības jomā paveiktais rada labus priekšnosacījumus turpmākai Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas īstenošanai un valsts ilgtspējīgai attīstībai, tai skaitā īstenojot Nacionālo attīstības plānu 2014.–2020. gadam, kas kalpo kā Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas īstenošanas rīcības plāns un atspoguļo valsts vidēja termiņa prioritātes un rīcības virzienus, kuru īstenošanai tiek paredzēti gan valsts un pašvaldību budžeta, gan Eiropas Savienības fondu līdzekļi.

Tādēļ ir būtiski panākt, ka Latvijai turpmākajos gados pieejamais Eiropas Savienības fondu finansējums nodrošinātu ilgtspējīgus ieguldījumus valsts tautsaimniecības izaugsmē un konkurētspējas veicināšanā, inovācijā, zinātnē un pētniecībā un atbalstītu iedzīvotāju zināšanu un prasmju pieaugumu atbilstoši tautsaimniecības šodienas un nākotnes vajadzībām, kā arī sekmētu līdzsvarotu teritoriju un sabiedrības attīstību.

Ceru, ka šis ziņojums kļūs par stabilu atskaites punktu, atspoguļojot esošo situāciju valsts ilgtermiņa mērķu sasniegšanā, un, aicinot uz aktīvu rīcību, lēmumu pieņemšanā valsts un pašvaldību institūcijās, nevalstiskajās organizācijās un sabiedrībā, kopīgi virzoties uz valsts ilgtspējīgas attīstības mērķu sasniegšanu.

Patiesā cieņā

**Ministru prezidente
Laimdota Straujuma**

SATURS

IZMANTOTIE SAĪSINĀJUMI	4
1. VALSTS ATTĪSTĪBAS BŪTISKĀKO STRATĒGISKO MĒRĶU SASNIEGŠANAS IZVĒRTĒJUMS	6
1.1. Tautsaimniecības svarīgākie aspekti	6
1.2. Ienākumu nevienlīdzības mazināšana	13
1.3. Demogrāfiskās tendences un dabiskais pieaugums	19
2. TAUTSAIMNIECĪBAS IZAUGSME.....	28
2.1. Augsti attīstīta un vidi saudzējoša ražošana.....	28
2.2. Uzņēmējdarbības vide	32
2.3. Transporta un sakaru jomas attīstība	44
2.4. Pētniecība un inovācija.....	54
2.5. Enerģijas piegāžu drošība, energoefektivitāte un atjaunojamo energoresursu (AER) izmantošana	63
3. CILVĒKKAPITĀLS UN DROŠUMSPĒJA	69
3.1. Kultūrtelpa un radošo industriju attīstība.....	69
3.2. Cienīgs darbs, pietiekami ienākumi un iespēju vienlīdzība	74
3.3. Tautas ataudze un ģimene.....	79
3.4. Sabiedrības veselība.....	97
3.5. Izglītība un kompetenču attīstība.....	116
3.6. Cilvēku piederība Latvijai, sadarbība un pilsoniskā līdzdalība	125
4. TERITORIJU ATTĪSTĪBA UN ILGTSPĒJA	138
4.1. Dabas resursu izmantošanas un vides aizsardzības līdzsvarošana	138
4.2. Zemes lietošanas veidu izmaiņas	148
4.3. Apdzīvotuma struktūra un ekonomiskā aktivitāte reģionos	156
5. VALSTS DROŠĪBA	163
5.1. Sabiedrības drošība	164
5.2. Aizsardzība.....	167
6. GALVENIE SECINĀJUMI UN PROGNOZES	171
7. IETEIKUMI TURPMĀKAI RĪCĪBAI	178

IZMANTOTIE SAĪSINĀJUMI

AER	– atjaunojamie energoresursi
AIC	– Akadēmiskās informācijas centrs
AS	– akciju sabiedrība
ATD	– VSIA "Autotransporta direkcija"
ĀM	– Ārlietu ministrija
ĀTI	– ārvalstu tiešās investīcijas
CFLA	– Centrālā finanšu un līgumu aģentūra
CSDD	– Ceļu satiksmes drošības direkcija
CSP	– Centrālā statistikas pārvalde
EK	– Eiropas Komisija
EM	– Ekonomikas ministrija
EPB	– Eiropas Patentu birojs
ERAF	– Eiropas Reģionālās attīstības fonds
ES	– Eiropas Savienība
ES-28	– Eiropas Savienības 28 dalībvalstis
ESAO	– Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (OECD)
EPB	– Eiropas Patentu birojs
<i>Eurostat</i>	– Eiropas Statistikas birojs
EURES	– Eiropas Darba mobilitātes portāls
FM	– Finanšu ministrija
GCI	– globālais konkurētspējas indekss
GOS	– gaistošie organiskie savienojumi
GRICS	– valsts pārvaldes efektivitātes novērtējums
GWh	– gigavatstunda
ĢVP	– ģimenes valsts pabalsts
ha	– hektārs
HIV	– cilvēka imūndeficīta vīruss
IIN	– iedzīvotāju ienākuma nodoklis
IKP	– iekšzemes kopprodukts
IKT	– informācijas un komunikāciju tehnoloģijas
IVN	– ietekmes uz vidi novērtējums
IZM	– Izglītības un zinātnes ministrija
ĪADT	– īpaši aizsargājamā dabas teritorija
kg	– kilograms
KM	– Kultūras ministrija
kt	– kilotonna
LAD	– Lauku atbalsta dienests
LEADER	– Latvijas lauku attīstības programmas 2014.-2020. gadam pasākums
LIAS2030	– Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam
LIZ	– lauksaimniecībā izmantojamā zeme
LLU	– Latvijas Lauksaimniecības universitāte
LM	– Labklājības ministrija
LPI	– lauku putnu indekss
LR	– Latvijas Republika
LVAEI	– Latvijas Valsts agrārās ekonomikas institūts
milj.	– miljons
mljrd.	– miljards
MK	– Ministru kabinets
MVU	– mazie un vidējie uzņēmumi
MPI	– meža putnu indekss

NAP2020	– Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam
NATO	– Ziemeļatlantijas līguma organizācija
NBS	– Nacionālie bruņotie spēki
NVA	– Nodarbinātības valsts aģentūra
NVD	– Nacionālais veselības dienests
NVO	– nevalstiskās organizācijas
OIK	– obligātā iepirkuma komponente
PA	– pētniecība un attīstība
PB	– Pasaules Banka
PKC	– Pārresoru koordinācijas centrs
PMLP	– Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde
PVD	– Pārtikas un veterinārais dienests
PVN	– pievienotās vērtības nodoklis
PVO	– Pasaules Veselības organizācija
PZDG	– potenciāli zaudētie dzīves gadi
PUA	– pastāvīgās uzturēšanās atļauja
SAM	– specifiskais atbalsta mērķis
SEG	– siltumnīcefekta gāzes
SIA	– sabiedrība ar ierobežotu atbildību
SIF	– Sabiedrības integrācijas fonds
TEN-T	– Viseiropas transporta tīkls
TM	– Tieslietu ministrija
TUA	– termiņuzturēšanās atļauja
UR	– Uzņēmumu reģistrs
VAS	– valsts akciju sabiedrība
VARAM	– Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija
VM	– Veselības ministrija
VNPC	– valsts nozīmes pētniecības centrs
VID	– Valsts ieņēmumu dienests
VPVB	– Vides pārraudzības valsts birojs
VRAA	– Valsts reģionālās attīstības aģentūra
VRP	– Valdības rīcības plāns
VSAOI	– valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas
VSIA	– valsts sabiedrība ar ierobežotu atbildību
VSS	– Valsts sekretāru sanāksme
ZM	– Zemkopības ministrija

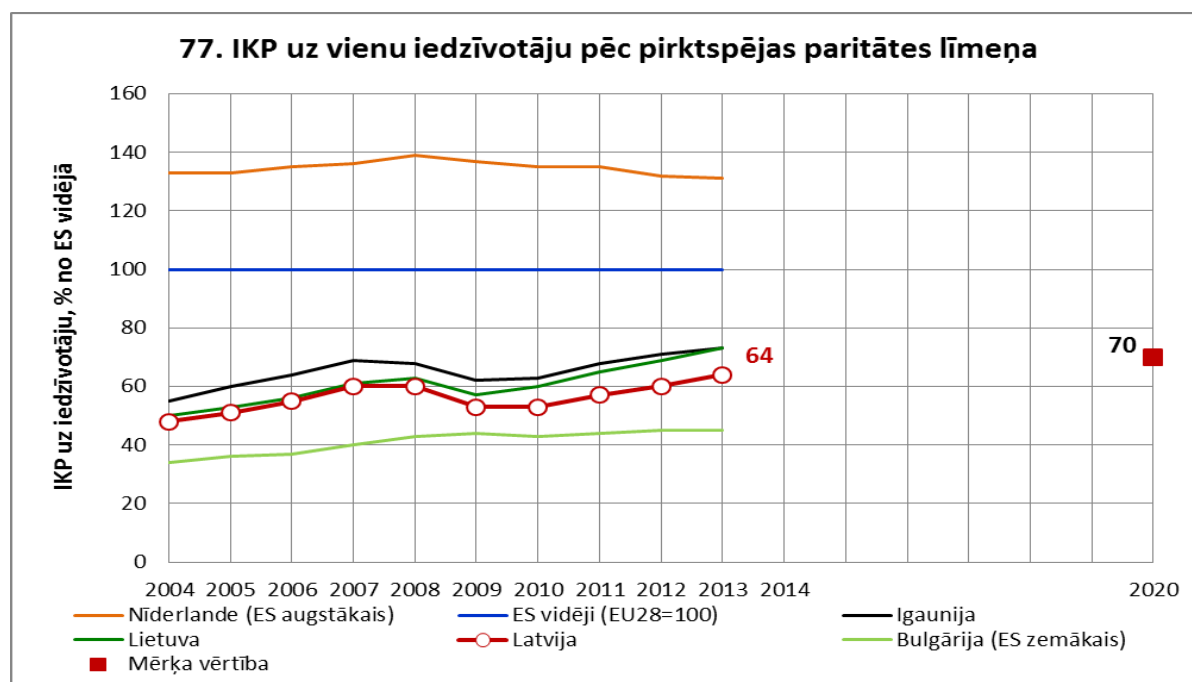
1. VALSTS ATTĪSTĪBAS BŪTISKĀKO STRATĒĢISKO MĒRĶU SASNIEGŠANAS IZVĒRTĒJUMS

1.1. Tautsaimniecības svarīgākie aspekti

Latvijas tautsaimniecības attīstība pēc globālās finanšu ekonomiskās krīzes radīto grūtību pārvarēšanas ir stabilizējusies, un valstī ir atjaunojusies iekšzemes kopprodukta (IKP) izaugsme, tuvojoties līmenim, kas bija sasniegts pirms krīzes. Tomēr jāatzīst, ka pirmskrīzes rādītājs nebija ilgtspējīgs un tika sasniegts, lielā mērā pateicoties pieejamiem kredītiem un nekustamā īpašuma burbulim. Tādēļ būtiski ir laikus pamanīt un mazināt makroekonomisko disproporciju veidošanos, novēršot pārmērīgu resursu ieplūšanu jomās, kuras nerada ilgtspējīgu un ekonomikas izaugsmi veicinošu un paplašinošu efektu.

Saskaņā ar CSP datiem IKP uz vienu iedzīvotāju 2010. gada salīdzināmās cenās triju gadu laikā (2008.–2010. gads) samazinājās par 15,3 %, bet pēdējo gadu laikā IKP atsāka izaugsmi un jau 2013. gadā sasniedza 10 354 *euro*, pārsniedzot 2007. gadā sasniegtos 10 227 *euro*. 2014. gadā IKP uz vienu iedzīvotāju izaugsme ir turpinājusies, sasniedzot 3,2 % pieaugumu, tomēr IKP kopapjoms pieaudzis tikai par 2,4 %. Kopš 2011. gada IKP kopapjoms pieaug, taču pēc sasniegtajiem 5 % 2011. gadā pieauguma tempi krītas, un 2014. gadā IKP kopapjoma pieaugums salīdzināmās cenās bija tikai 2,4 %. Viens no galvenajiem iemesliem IKP izaugsmes tempa kritumam ir nestabilā ģeopolitiskā situācija un ar to saistītās ES un Krievijas savstarpēji noteiktās ekonomiskās sankcijas, kā arī eksporta samazinājums uz Krievijas Federāciju rubļa vērtības būtiskā krituma dēļ. Saskaņā ar *Eurostat* datiem IKP uz iedzīvotāju, kas izlīdzināts pēc pirktspējas paritātes, samazinājās tikai 2009. gadā, bet 2010. gadā un turpmāk ir tikai palielinājies. 1. attēlā redzams šā rādītāja salīdzinājums starp Latviju, Lietuvu un Igauniju attiecībā pret ES-28 dalībvalstu vidējo rādītāju.

IKP uz vienu iedzīvotāju īpatsvars no ES vidējā rādītāja pēc pirktspējas paritātes (%)

Avots: Eurostat

Jāatzīmē, ka Latvija pēc šā rādītāja tuvojas ES-28 vidējam rādītājam, jo 2007. gadā Latvijas rādītājs bija 60 % no ES-28 valstu vidējā rādītāja, bet 2013. gadā tas jau ir 64 %, līdz ar to var konstatēt, ka tautsaimniecības izaugsme Latvijā pēdējo gadu laikā ir relatīvi straujāka nekā ES kopumā un Latvija pēc IKP uz vienu iedzīvotāju pēc pirktspējas paritātes ir pietuvojusies Polijai un Ungārijai, tomēr palielinājušās atšķirības ar Lietuvu, kura pietuvojusies Igaunijas līmenim.

Tomēr, apskatot CSP datus par IKP kopapjoma izmaiņām, var konstatēt, ka IKP kopapjoms salīdzināmās cenās 2014. gadā vēl nav sasniedzis 2007. gada apjomu, un tas liek secināt, ka IKP uz iedzīvotāju pieaugums daļēji saistīts arī ar iedzīvotāju skaita samazinājumu, nevis tikai ar ekonomiskās aktivitātes, darba produktivitātes un nodarbinātības pieaugumu. To apstiprina arī tas, ka IKP uz vienu iedzīvotāju salīdzināmās cenās jau 2013. gadā apsteidza 2007. gada rādītāju. Piemēram, ņemot vērā, ka valsts iedzīvotāju skaits no 2012. līdz 2014. gadam samazinājās par 1,8 %, IKP uz vienu iedzīvotāju salīdzināmās cenās pieauga par 8,7 %, tai skaitā par 2 % uz iedzīvotāju skaita samazinājuma rēķina. IKP izmaiņu pamatā ir bijuši vairāki faktori – bezdarba līmeņa kritums, darba produktivitātes pieaugums, imports un eksports, investīcijas un patēriņš.

Mazinoties ekonomiskās krīzes ietekmei, bezdarba līmenis pēc Nodarbinātības valsts aģentūras datiem samazinājās no 19,5 % 2011. gada decembrī līdz 8,5 % 2014. gada decembra beigās, bet 2015. gadā tas atkal pieaudzis līdz 8,8 % (pēc stāvokļa uz 2015. gada 30. aprīli), tādēļ nepieciešams risināt ar bezdarba cēloņiem saistītās problēmas, jo īpaši ar ilgstošo bezdarbu saistītos jautājumus, uz ko

norādīts arī ESAO pārskata ziņojumā par Latviju¹ (publicēts 2015. gada februārī). Ekonomiski aktīvo iedzīvotāju īpatsvars 15–64 gadu vecuma grupā 2014. gadā pieauga par 0,2 % un bija 74,6 % no ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem, tomēr to skaits laikposmā no 2012. līdz 2014. gadam samazinājies par 40,4 tūkstošiem. Laikposmā no 2012. līdz 2014. gadam par 3,3 % līdz 66,3 % pieaudzis nodarbināto īpatsvars no visiem iedzīvotājiem 15–64 gadu vecuma grupā, bet darba meklētāju skaits sarucis par 3,1 % līdz 8,3 %.

Darba produktivitāte saskaņā ar *Eurostat* datiem no 7,6 *euro* darba stundā 2010. gadā ir pieaugusi līdz 8,4 *euro* 2013. gadā, saskaņā ar CSP datiem salīdzināmās cenās no 8662 *euro* uz vienu nodarbināto 2010. gadā līdz 10 686 *euro* uz vienu nodarbināto 2014. gadā, tādējādi atspoguļojot tautsaimniecības efektivitātes un konkurētspējas pieaugumu un veicinot IKP izaugsmi.

Sākot ar 2014. gada 1. jūliju, ir spēkā uzņēmumu ienākuma nodokļa atvieglojums komersantiem par veiktajiem ieguldījumiem pētniecībā un attīstībā, tādējādi veicinot investīciju novirzīšanu ekonomiskajām aktivitātēm, kurām ir raksturīga augsta darba produktivitāte. Papildus tam ir sniegts atbalsts kompetenču centru, klasteru, agrīna riska kapitāla un nodarbināto apmācības programmu ietvaros un tiek plānots to turpināt arī 2014.–2020. gada plānošanas periodā.

Ir pieņemti MK 2014. gada 1. jūlija noteikumi Nr. 373 "Noteikumi par pētniecības un attīstības darbību uzņēmumu ienākuma nodokļa piemērošanai", kas paredz ieviest jaunu uzņēmumu ienākuma nodokļa atvieglojumu komersantiem par veiktajiem ieguldījumiem pētniecībā un attīstībā, tādējādi veicinot investīciju novirzīšanu ekonomiskajām aktivitātēm, kurām ir raksturīga augsta darba produktivitāte. Tīcis sniegts atbalsts kompetenču centru, klasteru, agrīna riska kapitāla un nodarbināto apmācības programmu ietvaros un tiek plānots to turpināt arī 2014.–2020. gada plānošanas periodā.

Vairākos tautsaimniecību raksturojošos rādītājos ir bijusi vērojama būtiska nelīdzsvarotība. Kopš 2010. gada pieaug gan eksporta, gan importa apjomi, turklāt importa apjomu pieaugums absolūtos skaitļos pārsniedz eksportu. 2014. gadā saskaņā ar provizoriskajiem CSP datiem turpinājies eksporta pieaugums. Lai arī importa apjoms ir samazinājies, tomēr imports pārsniedz eksportu par 2,4 mljrd. *euro*, bet 2010. gadā tie bija 2,6 mljrd. *euro*, kā arī šis rādītājs samazinājies kā īpatsvars no valsts IKP, līdz ar to var secināt, ka Latvijas eksporta–importa bilance pēdējo triju gadu laikā ir uzlabojusies.

Ar MK 2013. gada 28. jūnija rīkojumu Nr. 282 tika atbalstītas Nacionālās industriālās politikas pamatnostādnes². Latvijas Nacionālās industriālās politikas mērķis ir veicināt ekonomikas strukturālās izmaiņas par labu preču un pakalpojumu ar augstāku pievienoto vērtību ražošanai,

¹ ESAO (2015) *OECD Economic Surveys: Latvia 2015*. Pieejams: <http://www.oecd.org/eco/surveys/economic-survey-latvia.htm> (05.08.2015.)

² MK 2013. gada 28. jūnija rīkojums Nr. 282 "Par Nacionālās industriālās politikas pamatnostādņēm 2014.–2020. gadam". Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=257875> (05.08.2015.)

tai skaitā rūpniecības lomas palielināšanai, rūpniecības un pakalpojumu modernizācijai un eksporta sarežģītības attīstībai. Lai sasniegtu definēto mērķi modernas industriālās politikas ietvaros, pamatnostādņēs noteikti šādi sasniedzami politikas rezultatīvie rādītāji: apstrādes rūpniecības īpatsvars iekšzemes kopproduktā 2020. gadā sasniedz 20 % (2011. gadā – 14,1 %, 2016. gadā – 17,4 %). Saskaņā ar CSP datiem par kopējās pievienotās vērtības sadalījumu par darbības veidiem apstrādes rūpniecības īpatsvars kopš 2011. gada ir pakāpeniski samazinājies, no 13,5 % 2010. gadā noslīdot līdz 12,6 % 2013. gadā. 2014. gadā apstrādes rūpniecības pievienotās vērtības nav pieaugusi, lai gan kopumā tautsaimniecībā pievienotās vērtības pieaugums bija 3,2 %. Vienlaikus 2014. gadā būtisks pieaugums bijis tādās nozarēs kā būvniecība, māksla, izklaide un atpūta, izmitināšana un ēdināšanas pakalpojumi.

Turpinot konsekventi ieviest industriālo politiku un par valsts atbalsta mērķi izvirzot ekonomikas transformāciju par labu uzņēmējdarbībai ar augstāku pievienoto vērtību, tiek ieviestas komercdarbības atbalsta programmas, kā arī nodrošināts regulārs dialogs ar uzņēmēju organizācijām un citiem sadarbības partneriem. Lai veicinātu jaunu apstrādes rūpniecības komersantu veidošanos vai paplašināšanos, izmantojot ES fondu 2007.–2013. gada plānošanas perioda līdzekļus, programmas "Atbalsts ieguldījumiem ražošanas telpu izveidei vai rekonstrukcijai" ietvaros tiek atbalstīta industriālo telpu izveide reģionos. Pirmajā kārtā atbalstīti seši no deviņiem pieteiktajiem projektiem, noslēdzot līgumus gandrīz par 8 milj. *euro*. Projektus šajā kārtā paredzēts īstenot Daugavpilī, Jelgavā, Jūrmalā, Liepājā un Ventspilī vai šo pilsētu tuvumā. Otrajā kārtā atbalstīti divi no četriem pieteiktajiem projektiem par kopējo summu 2,5 milj. *euro*, tos paredzēts īstenot Jelgavā.

Būtisku ietekmi uz tautsaimniecības attīstību un IKP pieaugumu rada investīciju ieplūšana valstī un uzņēmējdarbībā, tai skaitā arī kā banku finansējums dažādu tautsaimniecības projektu īstenošanai. Nefinanšu investīcijas 2009. un 2010. gadā samazinājās ļoti būtiski – kopumā par 51,2 %, turpmākajos divos gados investīciju apjoms atsāka pieaugt, 2012. gadā sasniedzot 4,83 mljrd. *euro*, tomēr 2013. gadā tas samazinājās līdz 4,59 mljrd. *euro*. Šāda negatīva tendence ne tikai mazina IKP apjomu kārtējā gadā, bet arī samazina turpmākajos gados un ilgtermiņā iespējamo IKP izaugsmi.

Jāatzīmē, ka 2012. un 2013. gadā ievērojami pieauga investīcijas operācijās ar nekustamo īpašumu, bet samazinājās investīcijas rūpniecībā – tas rada neilgtspējīgas tautsaimniecības attīstības riskus, mazākam līdzekļu apjomam ieplūstot tā saucamajās "tirgojamās" un eksportējošās nozarēs. Kopējais kredītu atlikums uz 2015. gada 31. martu ir 14,797 mljrd. *euro*. Kopējais kredītportfelis salīdzinot ar 2014. gada I ceturksni ir krities par 0,49 %. Noguldījumu apjoms uz 2015. gada 31. martu salīdzinoši ar 2014. gada 31. martu ir pieaudzis par 17 % (Finanšu un kapitāla tirgus komisijas dati). Hipotekārās kreditēšanas tirgus aktivizēšanai ar 2015. gada martu tika apstiprināts nolikto atslēgu princips kā izvēles iespēja patērētājam un kredītiestādei vienoties par nolikto atslēgu principa piemērošanu kreditēšanas līgumā.

Investīciju vides uzlabošanai un investīciju piesaistes sekmēšanai tika izstrādāts Uzņēmējdarbības vides uzlabošanas pasākumu plāns 2014.–2015. gadam un uzsākta tā ieviešana, izveidota specializētā tiesa kapitālsabiedrību iekšējo strīdu risināšanai, ir ieviesta mediācija kā pastāvīgs strīdu risināšanas veids, kā arī izstrādāts jauns šķīrējtiesu darbības tiesiskais regulējums, lai atjaunotu sabiedrības uzticību šķīrējtiesām un nodrošinātu to darbības tiesiskumu. 2014. gada 4. augustā MK pieņēma lēmumu apvienot VAS "Lauku attīstības fonds", VAS "Latvijas Attīstības finanšu institūcija "Altum"" un SIA "Latvijas Garantiju aģentūra", izveidojot vienotu institūciju – Attīstības finanšu institūciju Altum. Attīstības finanšu institūcijas Altum izveide ir nozīmīgs solis ceļā uz finanšu instrumentu valsts atbalsta un attīstības programmu pieejamību plašam atbalsta saņēmēju lokam – mazajiem un vidējiem komersantiem, lauksaimniecības kooperatīvajām sabiedrībām, tādējādi veicinot investīciju un ekonomiskās aktivitātes pieaugumu valstī. Turpinās atbalsts investīcijām ar augstu pievienoto vērtību, izmantojot ES fondu 2007.–2013. gada plānošanas perioda līdzekļus – 2014. gadā atbalstīti 103 komersantu projekti par kopējo summu 78 milj. *euro*.

Būtisks tautsaimniecības stabilitātes rādītājs ir inflācija jeb preču un pakalpojumu cenu izmaiņas. Ja pirmskrīzes periodā bija vērojama salīdzinoši augsta gada inflācija (piemēram, 2008. gadā tā bija 15,4 %), tad turpmākajos gados inflācijas rādītājs stabilizējās – 2013. gadā preču cenas praktiski nemainījās, bet 2014. gadā inflācijas rādītājs sasniedza 0,6 %. Šāda cenu stabilitātes tendence pati par sevi nav uzskatāma par kritisku, un, lai arī pašlaik grūti pierādīt inflācijas samazinājuma ietekmi uz IKP kritumu pēdējo triju gadu laikā, tomēr tautsaimniecības izaugsmes sekmēšanai neliela inflācija tiek uzskatīta par vēlamāku.

IKP veidošanā viena no svarīgākajām sastāvdaļām ir valsts un privātais patēriņš. Privātais patēriņš pēc krituma par 16,2 % 2009. gadā turpmākajos trijos gados ir pieauga par aptuveni 3 % gadā, 2013. gadā tas pieauga par 6,2 % gadā, bet 2014. gadā šā rādītāja izaugsme jau kļuva mērenāka, sarūkot līdz 2,9 %, tomēr privātais patēriņš uzskatāms par joprojām nozīmīgu IKP izaugsmes dzinējspēku. Valsts patēriņš 2009. gadā būtiski samazinājās, tomēr IKP saruka vēl straujāk, taču turpmākajos gados IKP pieaugums ir apsteidzis valsts patēriņa pieaugumu. Vispārējās valdības izdevumi no 44,2 % (no IKP) 2010. gadā samazinājās līdz 36,9 % (no IKP) 2014. gadā. Likumsakarīgi, ka vispārējās valdības parāds, kas 2007. gadā bija tikai 8,4 % no IKP, krīzes un IKP samazinājuma radītā augstā budžeta deficīta dēļ būtiski pieauga, 2010. gadā sasniedzot 46,8 %, vienlaikus pozitīvi ir vērtējams, ka pēc 2010. gada, pateicoties konsekventai valsts budžeta politikai un IKP izaugsmei, tas sācis pakāpeniski samazināties un 2014. gadā bija 40 % (lai gan 2014. gadā tas pieauga no 38,2 % 2013. gadā). Līdz ar Fiskālās disciplīnas likuma pieņemšanu 2013. gada janvārī Latvijas fiskālās politikas principi un nosacījumi paredz virzību uz ekonomiskajā ciklā sabalansētu budžetu un stingru fiskālās disciplīnas nosacījumu ievērošanu, kas pēdējo gadu budžeta veidošanas ietvaros ir nodrošinājis pārdomātas un atbildīgas

fiskālās politikas īstenošanu, tādējādi veicinot makroekonomisko stabilitāti un radot pamatu ilgtspējīgai ekonomikas attīstībai.

Saskaņā ar Latvijas Stabilitātes programmas 2015.–2018. gadam aplēsēm vispārējās valdības budžeta bilance 2015. gadā tiek prognozēta – 1,5 % no IKP, 2016. gadā –14 % no IKP, savukārt 2017. un 2018. gadā attiecīgi –1,3 % un –1,7 % no IKP. Prognozes tiks aktualizētas, izstrādājot 2016. gada valsts budžetu un vidējā termiņa budžeta ietvaru 2016.–2018. gadam. Ņemot vērā ar Krievijas agresiju Ukrainā, ekonomiskās situācijas pasliktināšanos Krievijā, pret Krieviju izvērstās ekonomiskās sankcijas, kā arī ilgstoši zemas izaugsmes riskus *euro* zonā un Eiropas Savienībā, Latvijas ekonomikā ir saskatāmi riski, kas var ietekmēt turpmāko gadu ekonomikas izaugsmi. Tādēļ svarīgi saglabāt pārdomātu un piesardzīgu fiskālo politiku, turpmākajos trijos gados nodrošinot, ka vispārējās valdības budžeta strukturālā bilance nepārsniedz 2016. gadā – 1,0 % no IKP, 2017. gadā – 0,9 % no IKP un 2018. gadā –1,2 % no IKP.

Viens no būtiskākajiem valsts konkurētspējas rādītājiem ir PB izstrādātais un regulāri publicētais Globālās konkurētspējas indekss. PB 2014.–2015. gada ziņojumā³ raksturota 144 pasaules valstu konkurētspēja, izvērtējot to produktivitāti un labklājību ietekmējošos faktorus. PB vērtē valstu sniegumu, pamatojoties uz 12 konkurētspējas pīlāriem, īpaši uzsverot inovācijas un prasmes kā izaugsmes priekšnosacījumu. Latvija atbilstoši indeksa valstu rangam ieņem 42. vietu pasaulē ar indeksa vērtību 4,5. Vissliktākie vērtējumi no 12 pīlāriem Latvijai ir 10. pīlārā "Tirgus lielums" un 12. pīlārā "Inovācija", bet vislabākie vērtējumi 5. pīlārā "Veselība un pamatizglītība" un 4. pīlārā "Makroekonomiskā vide". Makroekonomiskās vides labie rezultāti skaidrojami ar zemu budžeta deficītu, salīdzinoši zemu valsts ārējo parādu un izdevīgām valsts parādzīmju procentu likmēm. Veselības un pamatizglītības pīlāra labie rādītāji saistīti galvenokārt ar izglītības rādītājiem, bet veselības jomā Latvijas rādītāji ir būtiski sliktāki, jo īpaši tas atzīmējams attiecībā uz sagaidāmo mūža ilgumu, HIV vīrusa izplatību un tuberkulozes saslimšanas gadījumu skaitu. Tas norāda uz nepieciešamību lielāku uzmanību un resursus veltīt veselības aprūpes nozarei, slimību profilaksei, kā arī veselīga un droša dzīvesveida popularizēšanai. Latvijas sniegums pīlārā "Tirgus lielums" ir saprotami zems, jo Latvija ir maza valsts un nevar būtiski palielināt savu IKP daļu no globālā IKP un pozīcijas ārvalstu tirgos, vienīgais no šā pīlāra rādītājiem, kura izmaiņas ir iespējams kaut cik būtiski ietekmēt ar valsts ekonomisko politiku, ir eksporta īpatsvars no IKP, bet Latvija jau šobrīd pēc šā rādītāja ieņem 31. vietu starp ziņojumā ietvertajām 144 valstīm. Attiecībā uz inovācijas pīlāru jānorāda, ka visaugstāk novērtēta zinātnisko institūciju kvalitāte, bet lielākās problēmas rada zinātnieku un inženieru pieejamība, nepietiekams augsto tehnoloģiju produktu iepirkums publiskajā sektorā, kā arī zemā inovācijas kapacitāte un nepietiekamie uzņēmumu izdevumi pētniecībai un attīstībai. Vienlaikus jāatzīmē, ka salīdzinoši labi rezultāti

³ PB (2015) *The Global Competitiveness Report 2014-2015*. Pieejams: <http://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2014-2015> (05.08.2015.)

Latvijai ir attiecībā uz tehnoloģiju pārnesi un jaunāko tehnoloģiju pieejamību.

Saskaņā ar Pasaules bankas ziņojumu starp citiem IKP izaugsmi potenciāli negatīvi ietekmējošiem faktoriem jāatzīmē tas, ka nodokļu sistēma nesniedz pietiekamus stimulus strādāt, ir zema valsts spēja noturēt un piesaistīt talantīgus cilvēkus, ir zema kredītu pieejamība un neattīstīts kapitāla tirgus, slikts ceļu stāvoklis, neefektīva tiesu strīdu risināšanas sistēma. Nepieciešams lielākus pūliņus virzīt uzņēmējdarbības vides uzlabošanai, investīciju piesaistes atbalstam, inovācijas un augsto tehnoloģiju nozaru attīstībai, jaunu eksporta tirgu meklēšanai un esošo eksporta tirgu paplašināšanai. Virkni pasākumu šajās jomās paredz Deklarācija par Laimdotas Straujumas vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību⁴ (*Valdības deklarācija*) un Valdības rīcības plāns Deklarācijas par Laimdotas Straujumas vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību īstenošanai (*Valdības rīcības plāns*). Īstenojot tos un tādējādi uzlabojot situāciju minētajās jomās, tiks radīti priekšnosacījumi sekmīgākai tautsaimniecības izaugsmei un IKP pieaugumam, kas savukārt palīdzētu nodrošināt augstāku dzīves kvalitāti ikvienam Latvijai iedzīvotājam.

⁴ Deklarācija par Laimdotas Straujumas vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību. Pieejams: http://www.mk.gov.lv/sites/default/files/editor/05_deklaracija.pdf (05.08.2015.)

1.2. Ienākumu nevienlīdzības mazināšana

Ienākumu nevienlīdzība Latvijā ilgstoši ir bijusi augstākā vai viena no augstākajām starp Eiropas Savienības dalībvalstīm. Tirgus ekonomikā nav iespējama un nav vēlama pilnīga ienākumu vienlīdzība, tomēr augsta ienākumu nevienlīdzība tiek uzskatīta par nelabvēlīgu parādību, kura mazina sociālekonomisko stabilitāti un rada citas sociāli nelabvēlīgas tendences valsts un sabiedrības attīstībā. Britu autori Keita Pikita un Ričards Vilkinsons savā darbā "The Spirit Level"⁵ norādījuši uz ienākumu nevienlīdzības saikni ar augstāku noziedzību un ieslodzīto skaitu, biežāku pusaudžu grūtniecību, augstāku garīgo slimību izplatību un citām negatīvi vērtējamām parādībām. Ienākumu nevienlīdzības tēmu padziļināti pētījis franču ekonomists Tomass Piketī, kurš savā darbā "Capital in the Twenty-First Century"⁶ analizējis ekonomikas izaugsmes un kapitāla atdeves saikni un tās ietekmi uz ienākumu nevienlīdzību, kā arī norāda, ka modernā ekonomiskā izaugsme un zināšanu pieejamība līdz šim ļāvusi novērst ekstremālu ienākumu nevienlīdzību, taču nepieciešamība risināt ienākumu nevienlīdzības problēmas joprojām var aktualizēties. Turklāt jāņem vērā, ka ienākumu nevienlīdzība var būt viens no būtiskiem ekonomiskās izaugsmes šķēršļiem, jo iedzīvotāji ar zemiem ienākumiem nevar atļauties nozīmīgus tēriņus vai kredītus, tādējādi secināms, ka, jo lielāka ienākumu nevienlīdzība un iedzīvotāju skaits ar zemiem ienākumiem, jo mazākas iespējas augt iedzīvotāju patēriņam, kas veido nozīmīgu daļu no iekšzemes kopprodukta.

Ienākumu nevienlīdzība nozīmē arī to, ka iedzīvotājiem, jo īpaši bērniem ģimenēs ar zemiem ienākumiem, būs mazākas iespējas saņemt kvalitatīvu izglītību, veikt ieguldījumus savas karjeras un darba iespēju attīstībā, kas ļautu nākotnē pretendēt uz labu darbu vai veidot pelnošu uzņēmējdarbību. Tādējādi var teikt, ka veidojas apburtais loks vai nevienlīdzības spirāle, kad ienākumu nevienlīdzība rada iespēju nevienlīdzību, kura saglabā un padziļina ienākumu nevienlīdzību. Nevienlīdzības mazināšana ir arī uzņēmēju interesēs, jo mazāka ienākumu nevienlīdzība paplašina tirgus, kuros iespējams pārdot savus produktus un gūt no tā peļņu.

Iespējams, vēl būtiskāka problēma par ienākumu nevienlīdzību ir iespēju nevienlīdzība, jo līdzvērtīgu iespēju situācijā personas zemāki ienākumi ir pašas personas rīcības un savu iespēju izmantošanas rezultāts, nevis zemāku ienākumu un līdz ar to sliktāku iespēju ietekmes rezultāts. Pasaules ekonomikas foruma pētījumā "Outlook on the Global Agenda 2015" labāka izglītība, nodokļu politika un darbavietu radīšana tiek minētas kā potenciāli labākie rīki ienākumu nevienlīdzības mazināšanai⁷. Kā iespējamie risinājumi tiek minēti arī darbaspēka attīstība, sociālā politika un ienākumu pārdale. PB ziņojums "Mind, Society and Behaviour:

⁵ Pickett K., Wilkinson R. (2014) *The Spirit Level: Why Greater Equality Makes Societies Stronger*, 2009

⁶ Piketty T., *Capital in the Twenty-First Century*

⁷ Pasaules ekonomikas foruma (2015) *Outlook on the Global Agenda 2015*. Pieejams

<http://reports.weforum.org/outlook-global-agenda-2015/wp-content/blogs.dir/59/mp/files/pages/files/trend-1.pdf> (05.08.2015.)

World Development Report 2015⁸ uzsver, ka nabadzība nav tikai naudas līdzekļu trūkums, bet tā samazina indivīda psiholoģiskos un sociālos resursus, tādējādi palielinot iespēju indivīdam pieņemt lēmumus, kas neļauj izrauties no nabadzības.

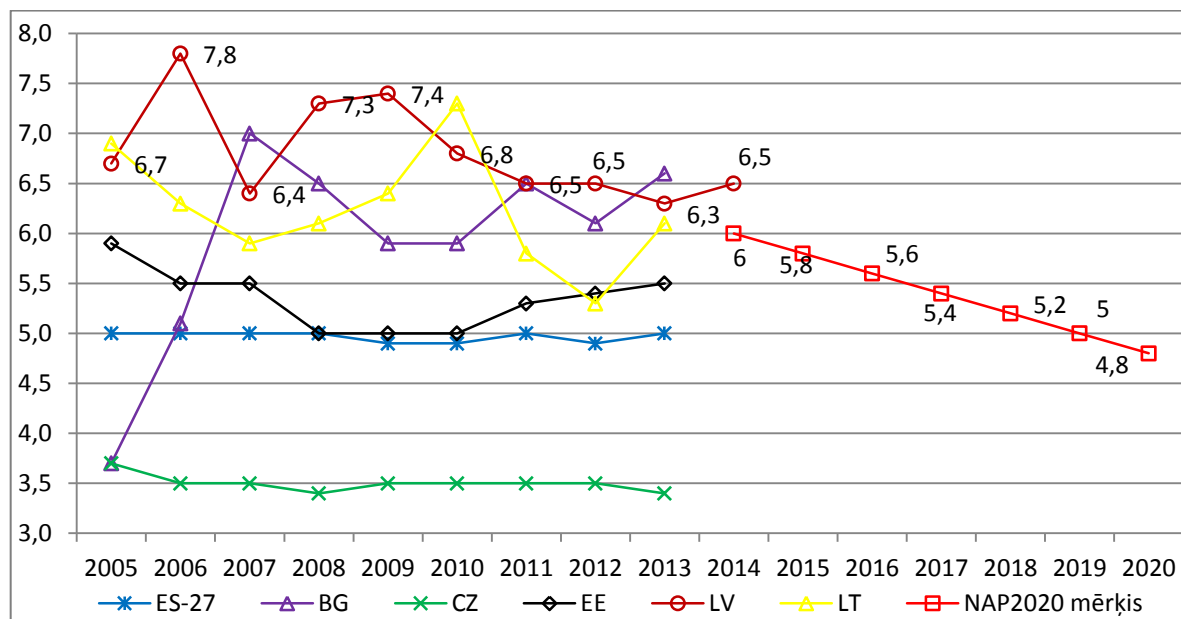
Ienākumu nevienlīdzības tēma ir viena no būtiskākajām prioritātēm gan Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā un NAP2020, gan *Valdības deklarācijā*. *Valdības deklarācijā* minēts: valdība apņemas strādāt, lai samazinātu ienākumu nevienlīdzību un panāktu, ka summārais ienākumu nevienlīdzības indekss 2017. gadā būtu samazināts līdz 5,4. *Valdības deklarācijā* arī uzsvērts, ka nākamo četru gadu mērķis un izaicinājums ir sociālās un ienākumu nevienlīdzības mazināšana, kā arī valdības apņemšanās strādāt, lai ikvienam, bet jo īpaši sabiedrības daļai ar zemiem ienākumiem un ģimenēm ar bērniem, būtu iespēja, strādājot cienīgu darbu, gūt dzīvei nepieciešamos ienākumus, iegūt labāku izglītību, pieeju veselības aprūpes un sociāliem pakalpojumiem⁹.

Nacionālajā attīstības plānā un *Valdības deklarācijā* kā stratēģiskais indikators, kas ļauj mērīt ienākumu nevienlīdzības apmērus, norādīts summārais ienākumu nevienlīdzības S80/S20 indekss. Šis rādītājs parāda, cik reižu turīgākās iedzīvotāju piektdaļas ienākumi pārsniedz trūcīgākās iedzīvotāju piektdaļas ienākumus. Jo augstāks šis rādītājs, jo lielāka ir ienākumu nevienlīdzība starp sabiedrības turīgāko un nabadzīgāko daļu. 2. attēlā atspoguļota summārā ienākumu nevienlīdzības S80/S20 indeksa pārmaiņu tendences Latvijā, Lietuvā, Igaunijā un vidēji ES. Papildus iekļauta Bulgārija, kurā šis rādītājs 2013. gadā bija augstākais ES, un Čehija, kurā tas 2013. gadā bija zemākais ES.

⁸ PB (2015) *World Development Report 2015: Mind, Society, and Behavior*. Pieejams: <http://www.worldbank.org/en/publication/wdr2015> (05.08.2015.)

⁹ *Deklarācija par Laimdotas Straujumas vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību*. Pieejams: http://www.mk.gov.lv/sites/default/files/editor/05_deklaracija.pdf (05.08.2015.)

S80/S20 indeksa izmaiņas Latvijā un citās ES dalībvalstīs

Avots: Eurostat

No 2. attēla secināms, ka ienākumu nevienlīdzība, ņemot vērā S80/S20 indeksa izmaiņas, Latvijā ilgstoši ir bijusi viena no augstākajām ES, kā arī pēdējo gadu laikā tā nav būtiski samazinājusies. Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā kā ienākumu nevienlīdzību raksturojošs stratēģiskais indikators ir iekļauts Džini indekss, un arī saskaņā ar šo rādītāju ienākumu nevienlīdzība Latvijā (2013. gadā indeksa vērtība Latvijā bija 35,2, Lietuvā – 34,6, Igaunijā 32,9, bet ES vidēji – 30,5) ilgstoši ir bijusi viena no augstākajām ES. Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā plānotais mērķis ir sasniegt Džini indeksa vērtību, kas nav augstāka par 30. Lai arī pašreizējā Džini indeksa vērtību izmaiņu tendence ir vērsta plānotā mērķa virzienā, pašlaik nav droši prognozējams, ka stratēģijā izvirzītais mērķis tiks sasniegts.

Būtiski arī atzīmēt, ka ienākumu nevienlīdzībai ir arī reģionālā dimensija, t. i., tā dažādos reģionos ir atšķirīga. Vērtējot pēc abiem stratēģiskajiem indikatoriem, visaugstākā tā 2013. gadā ir bijusi ekonomiski attīstītājā Pierīgas statistikas reģionā (S80/S20 indekss – 6,9, Džini indekss – 37,3), bet zemākā – Latgales statistikas reģionā (S80/S20 indekss – 5,6; Džini indekss – 31,9), kurā ir zemākie ienākumi uz vienu mājsaimniecības locekli (sk. 1. tab.).

Ienākumu nevienlīdzību raksturojošie indikatori Latvijas statistiskajos reģionos

Statistikas reģions	S80/S20 indekss	Džini indekss	Mājsaimniecību rīcībā esošie ienākumi vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli
Rīga	6,1	34,3	431,9
Pierīga	6,9	37,1	376,06
Vidzeme	6,6	33,7	298,52
Kurzeme	5,9	33,6	330,05
Zemgale	5,6	32,0	291,99
Latgale	5,6	31,9	263,94

Avots: CSP

Ņemot vērā stratēģisko indikatoru vērtību izmaiņas, secināms, ka virzība uz mērķu sasniegšanu nav stabila, tādēļ nepieciešams turpināt un padarīt vēl mērķtiecīgāku uzsākto valsts politiku ienākumu nevienlīdzības mazināšanai, lai veicinātu ienākumu pieaugumu nabadzības riskam visvairāk pakļautajām iedzīvotāju grupām – vienas personas mājsaimniecībām, gados vecākiem cilvēkiem, kuri dzīvo vieni, viena vecāka ģimenēm un ģimenēm ar trim un vairāk bērniem. Galvenie rīcības virzieni ienākumu nevienlīdzības ierobežošanai ir bezdarba mazināšana, labāk atalgotu darbavietu radīšana un valsts nodokļu politika. Lai gan, kā iepriekš minēts, bezdarba līmenis, mazinoties ekonomiskās krīzes ietekmei, arī mazinājies, tomēr meklējami risinājumi ilgstošo bezdarbnieku skaita mazināšanai. Bezdarba problēmu risināšanai MK ir apstiprinājis Iekļaujošas nodarbinātības pamatnostādnes, kuru galvenie virzieni ir atbalsts darba meklēšanā, apmācības un mūžizglītības pasākumi, atbalsta pasākumi jauniešiem un atbalsts uzņēmējdarbības uzsākšanai. Būtiski ir rast risinājumus izglītības sistēmā, lai to ilgtermiņā sekmīgāk orientētu darba tirgus pieprasījuma virzienā, kā arī sekmētu izglītības iegūšanu ekonomiski perspektīvajās un augstāku pievienoto vērtību radošajās nozarēs, tādējādi panākot, ka valsts tautsaimniecība kļūst produktīvāka un konkurētspējīgāka, līdz ar to radot iespējas iedzīvotājiem gūt augstākus ienākumus. Šā virziena nepieciešamību īpaši akcentē apstākļi, ka 2015. gada martā saskaņā ar CSP datiem par darba ņēmēju ienākumiem no darba¹⁰ algota darba ienākumus, kas nepārsniedz mēneša minimālo algu, saņem 24,1 % darba ņēmēju jeb 187 742 personas, turklāt būtiski lielāka daļa no tām – 152 961 persona – ir nodarbināta privātajā sektorā, turklāt šāda situācija saglabājas jau ilgstoši, kas norāda uz daudzu privātā sektora uzņēmumu, kuri algo zemi atalgotos darbiniekus, zemo konkurētspēju vai darbību ēnu ekonomikā. Jāatzīmē, ka šāda zemi atalgoto darbinieku proporcija kopumā tautsaimniecībā pieauga

¹⁰ CSP (2015) Centrālās statistikas pārvaldes datubāzes. DS14. Darba ņēmēju skaita sadalījums pēc darba ienākumiem pa sektoriem. Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala_isterm_dsamaksa/DS0140m_euro.px/?rxid=cdbc978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0 (05.08.2015.)

ekonomiskās krīzes gados, tomēr 2012. gada otrajā pusē tā sāka samazināties.

Lai mazinātu iedzīvotāju ienākumu nevienlīdzību un palielinātu ienākumus zemo algu saņēmējiem un ģimenēm ar bērniem, pārskata periodā tika īstenoti vairāki būtiski pasākumi:

- 2015. gadā tika paaugstināta minimālā mēneša darba alga līdz 360 *euro*, un tiek plānots to pakāpeniski paaugstināt arī turpmāk;
- no 2014. gada 1. janvāra valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu likme samazināta par 1 procentpunktu, tai skaitā darba devēja likme no 24,09 % uz 23,59 % un darba ņēmēja likme no 11 % uz 10,5 %;
- no 2014. gada 1. janvāra ar iedzīvotāju ienākuma nodokli neapliekamais minimums paaugstināts no 64,03 *euro* (45 latiem) uz 75 *euro* mēnesī;
- no 2014. gada 1. janvāra iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojums par apgādībā esošām personām paaugstināts no 113,83 *euro* (80 latiem) uz 165 *euro* mēnesī;
- no 2015. gada 1. janvāra iedzīvotāju ienākuma nodokļa likme samazināta līdz 23 %.

FM ir izstrādājusi konceptuālā ziņojuma projektu "Priekšlikumi diferencētā neapliekamā minimuma ieviešanai, kompleksi izvērtējot iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumus un darbaspēka nodokļu sloga mazināšanu". Ziņojumā iekļautās iniciatīvas ir ietvertas 2016. gada valsts budžeta projektā, kā arī tiks diskutētas ar sadarbības partneriem Nodokļu politikas pamatnostādņu izstrādes laikā.

Viena no galvenajām atbalstāmām mērķa grupām augsta nabadzības riska mazināšanas kontekstā ir daudzbērnu ģimenes. Kopš 2014. gada daudzbērnu ģimenēm ir iespēja pieteikties Latvijas Goda ģimenes apliecībai "3+ Ģimenes karte", kas der ne tikai kā daudzbērnu ģimenes statusu apliecinošs dokuments, bet arī dod šīm ģimenēm iespēju saņemt atlaides, izmantojot valsts un privāto uzņēmumu piedāvātus pakalpojumus, tai skaitā tūrisma vietās un kultūras iestādēs. Lai atbalstītu ģimenes ar bērniem, kā arī nodrošinātu drošu vidi bērnu attīstībai, izveidota valsts atbalsta programma ģimenēm ar bērniem pirmā mājokļa iegādei.

Analizējot pieejamo statistisko informāciju par NAP2020 noteikto rādītāju un *Valdības rīcības plāna* uzdevumu izpildi ienākumu nevienlīdzības un nabadzības riska mazināšanā ģimenēm ar bērniem, var konstatēt, ka līdzšinējā sociālā politika ir pozitīvi ietekmējusi daudzbērnu ģimeņu situāciju. Dati rāda, ka pēdējo gadu laikā daudzbērnu ģimeņu nabadzības riska indekss pakāpeniski samazinās (no 35,9 % 2011. gadā un 32,6 % 2012. gadā, līdz 27,5 % 2013. gadā). Nākotnē īpaša uzmanība būtu jāpievērš augsta nabadzības riska mazināšanas pasākumiem viena vecāka ģimenēm, kurās nabadzības riska rādītāji ir vēl augstāki, turklāt ar tendenci dažu pēdējo gadu laikā pieaugt (nabadzības riska indekss māsaimniecībām, kur bērnu/-s audzina viens vecāks, 2010. gadā bija 37,6 %, 2011. gadā – 41,5 %, 2012. gadā – 38,3 % un 2013. gadā – 41,1 %). Jāatzīmē, ka, lai turpinātu īstenot *Valdības rīcības plānā* ietvertos

uzdevumus ģimeņu situācijas un līdz ar to arī demogrāfisko rādītāju uzlabošanai, Rīcības plāns Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011.–2017. gadam īstenošanai 2015.–2017. gadā (02.07.2015. izsludināts VSS) paredz īstentot pētījumu, lai precīzāk identificētu ģimeņu ar bērniem, jo īpaši viena vecāka ģimeņu, vajadzības un iespējamās politikas instrumentus situācijas uzlabošanai.

Sagatavoti un Saeimā pieņemti grozījumi likumā "Par valsts pensijām", kuri novērsīs pensiju kapitālu samazinošā apdrošināšanas iemaksu algu indeksa piemērošanu, t. i., ja indeksa vērtība būs mazāka par "1", tā vietā tiks piemērota indeksa vērtība "1". Likuma grozījumi arī paredz, ka personām, kurām no 2010. gada 1. janvāra līdz 2015. gada 31. decembrim tiks piešķirta pensija, tā tiks pārskatīta, pārrēķinot pensijas kapitālu atbilstoši minētajam principam, vienlaikus ņemot vērā valsts budžeta iespējas un pārskatāmās pensijas un ietverot to pārskatīšanas nosacījumus ikgadējā valsts budžeta likumā.

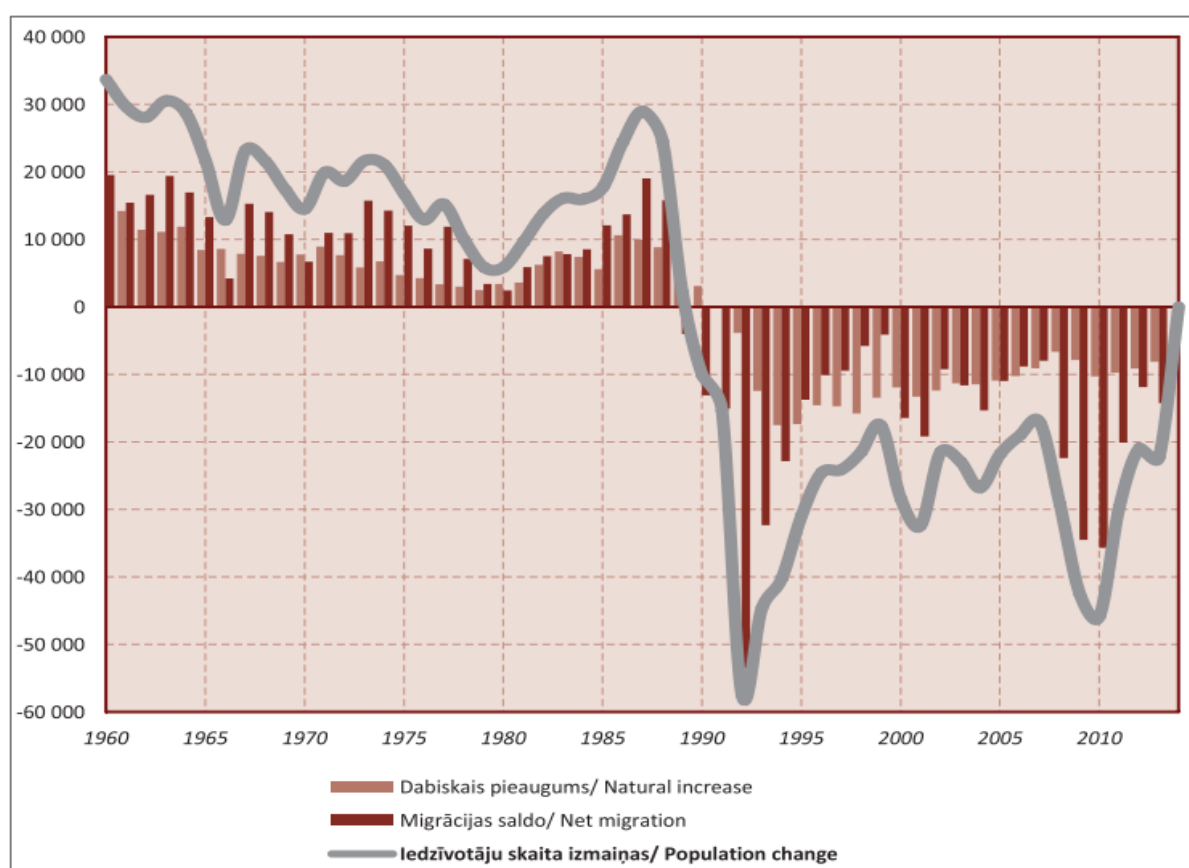
MK ar 2014. gada 30. oktobra rīkojumu Nr. 619 apstiprināja koncepciju "Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu", kurā sniegts izvērtējums par nabadzības sliekšni vai minimālo ienākumu līmeni valstī un to noteikšanas trūkumiem. Līdz ar koncepcijas apstiprināšanu tika atbalstīts risinājums minimālā ienākuma līmeni noteikt 40 % apmērā no rīcībā esošo ienākumu mediānas, kā arī izstrādāt jaunu pilna iztikas minimuma patēriņa preču un pakalpojumu grozu dažādiem māsaimniecību veidiem atbilstoši teritoriālajam sadalījumam. Šāds – pēc vienotiem principiem valstī noteikts – minimālā ienākuma līmenis kalpos par atskaites punktu sociālās drošības sistēmas jomu (valsts sociālie pabalsti, sociālā apdrošināšana, sociālā palīdzība) ietvaros noteikto atbalsta pasākumu pilnveidošanai.

1.3. Demogrāfiskās tendences un dabiskais pieaugums

Demogrāfijas jautājumi, tai skaitā iedzīvotāju skaita izmaiņas, ir viens no trim NAP2020 stratēģiskajiem rādītājiem prioritātes "Cilvēka drošumspēja" rīcības virziena "Stabili pamati tautas ataudzei" ietvaros – "gādājot par cilvēku drošumspēju, pozitīvi ietekmēt demogrāfiju, lai tautas saimniecības izaugsmes apstākļos Latvija būtu vieta, kur dzimst gaidīti bērni, kur vecāki var viņiem nodrošināt aprūpi un attīstības perspektīvas [211]". Tādā veidā tiek veidota spēcīga vidusšķira un nodrošināta tautas ataudze¹¹. NAP2020 minēts, ka "[..] Dzimstības palielināšana ir svarīga latviešu tautas pastāvēšanai. Neveicot atbilstošus pasākumus, dabiskais pieaugums turpmākos gados var būtiski samazināties, kas saistīts ar straujo dzimstības samazināšanos deviņdesmito gadu sākumā un iepriekšējo gadu emigrāciju [79]" (sk. 3. att.).

3. attēls

Latvijas iedzīvotāju skaita izmaiņas

Avots: CSP

Kā rāda statistikas dati, Latvijas iedzīvotāju skaits ar katru gadu arvien samazinās, laikposmā no 1991. līdz 2014. gadam sarūkot par 656 tūkst. jeb 25 %, īpaši strauji – pēdējo 15 gadu laikā: kopš 2000. gada

¹¹ PKC, Sņikere S. (2014) *Zināšanās balstīta politika tautas ataudzei*. Konference Saeimā "Demogrāfiskās atveseļošanās ceļa kartes veidošana". Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/21803-saeima-uzsak-darbu-pie-demografiskas-atveselosanas-cela-kartes-veidosanas> (07.07.2015.)

Latvijas iedzīvotāju skaits sarucis par 16 %¹². Iedzīvotāju skaita samazināšanās ziņā Latvija kopā ar Lietuvu ieņem vienas no pēdējām pozīcijām Eiropā¹³. Turklāt jāņem vērā, ka saskaņā ar publiski pieejamajiem statistikas datiem 2015. gada sākumā pirmo reizi pēc 60 gadu pārtraukuma (kopš 1954. gada) Latvijas iedzīvotāju skaits noslīdēja zem simboliskās 2 milj. atzīmes¹⁴.

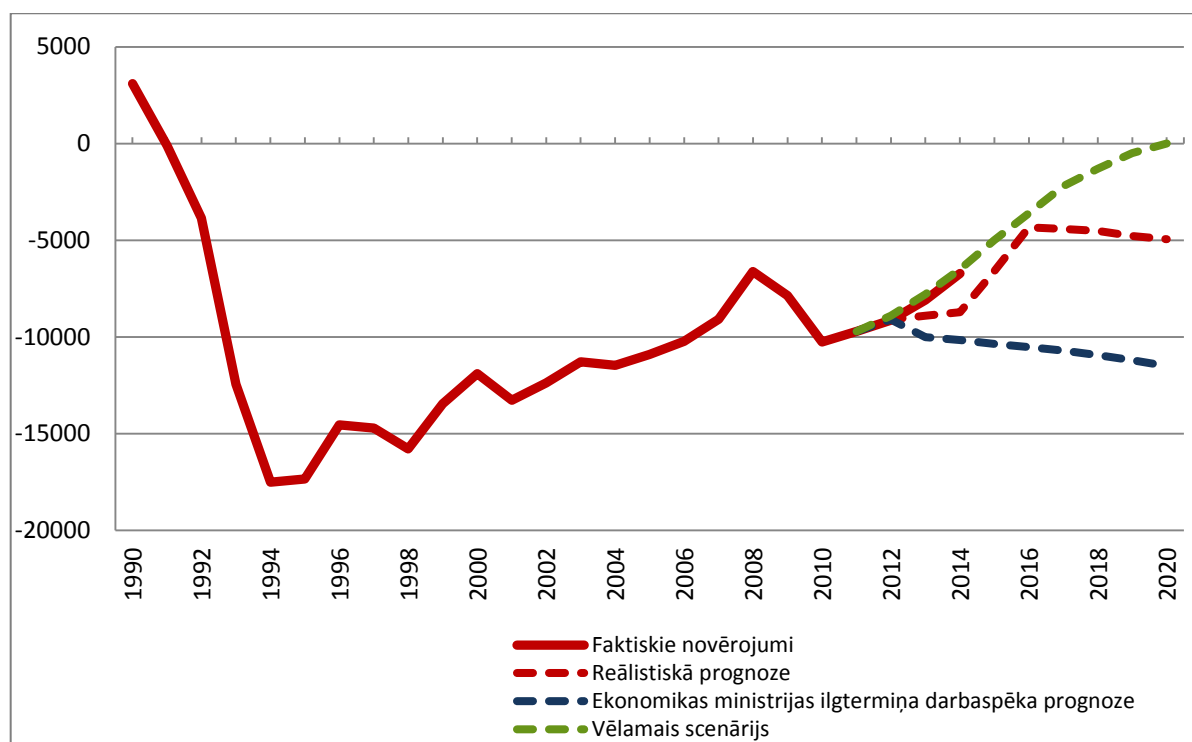
Šīs nodaļas ietvaros raksturoti galvenie aspekti, kas ietekmējuši Latvijas iedzīvotāju skaita samazināšanos, – gan demogrāfiskās norises, tai skaitā sabiedrības novecošanās, kad, pieaugot gados veco cilvēku īpatsvaram iedzīvotāju vidū, mainās populācijas vecumstruktūra, gan arī ilgtermiņa emigrācijas procesi.

Dabiskais pieaugums

Dabiskais pieaugums ir rādītājs, kas raksturo starpību starp gada laikā dzimušo un mirušo skaitu, neiekļaujot tajā izmaiņas, kas saistītas ar iedzīvotāju emigrāciju un imigrāciju (sk. 4. att.).

4. attēls

Iedzīvotāju dabiskais pieaugums

Avots: CSP dati, PKC un EM prognozes

Saskaņā ar datiem dabiskais pieaugums Latvijā joprojām saglabājas negatīvs, tomēr pēdējo četru gadu laikā ir vērojamas pozitīvas

¹² CSP (2015) Centrālās statistikas pārvaldes datubāzes. ISG02. Pastāvīgo iedzīvotāju skaits pēc dzīvesvietas gada sākumā. Pieejams: <http://www.csb.gov.lv/dati/statistikas-datubazes-28270.html> (06.07.2015.)

¹³ VARAM (2014). Latvijas iedzīvotāju demogrāfisko izmaiņu procesu raksturojums un prognozes (1. starpatskaite). Pētījums "Publisko individuālo pakalpojumu klāsta izvērtējums atbilstoši apdzīvojumam". Pieejams: http://www.varam.gov.lv/files/text/Petijums_1_%20starpatskaite.pdf (07.07.2015.)

¹⁴ Turpat

situācijas izmaiņas – ja 2011. un 2012. gadā mirušo skaits bija vairāk nekā par 9 tūkst. lielāks par dzimušo skaitu, tad 2014. gadā dzimušo un mirušo skaita rādītāji būtiski tuvinājušies un mirušo skaits pārsniedz dzimušo skaitu par nepilniem 7 tūkstošiem.

Nenoliedzami – pozitīvas izmaiņas dabiskajā pieaugumā ir svarīgas latviešu tautas pastāvēšanai. No minētā izriet vēlamā prognoze – tuvināties pozitīviem dabiskā pieauguma rādītājiem. Līdz ar to mērķis stabilai tautas ataudzei ir panākt, ka katru gadu dzimst vairāk bērnu nekā iepriekšējā gadā. Bet, neveicot atbilstošus pasākumus, dabiskais pieaugums turpmākajos gados var būtiski samazināties. Tāpēc mērķa sasniegšanai nepieciešams ieviest kompleksu atbalsta sistēmu ģimenēm. Tas iekļauj šādus rīcības virzienus:

- nodrošināt, ka bērni dzīvo labvēlīgā ģimeniskā vai ģimenei pietuvinātā vidē, sniedzot atbalstu bērnu dzimšanā, audzināšanā un aprūpē;
- pārraudzīt, lai ģimenē samazinās vardarbība, radot drošu vidi izaugsmei;
- veicinot darba un ģimenes dzīves savienošānu, mazināt bērnu nabadzības risku.

Priekšnosacījumi NAP2020 mērķu sasniegšanai – tautas ataudzi stiprinoši vērtībuzskati sabiedrībā, atbalstoša valsts un pašvaldību politika un atbilstoši finanšu resursi gan individuālā līmenī, gan makrolīmenī.

Lai tuvākajos gados panāktu būtisku demogrāfisko izrāvienu, pēdējo četru gadu laikā īstenota virkne pasākumu, tai skaitā 2011. gadā izveidota Demogrāfisko lietu padome, lai vienkopus lemtu par pasākumiem demogrāfiskās situācijas uzlabošanai¹⁵. Raksturojot paveikto saistībā ar *Valdības rīcības plāna* uzdevuma "veicināt Latvijas tautas ataudzi, veidojot demogrāfijas ceļa karti, nodrošinot atbalstu un piemērotu vidi bērnu audzināšanai un izglītošanai, lai iedzīvotāji atgrieztos Latvijā" izpildi, LM eksperti norāda, ka Rīcības plānā Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011.–2017. gadam īstenošanai 2015.–2017. gadam ietvertie uzdevumi paredz daudzveidīgus pasākumus situācijas uzlabošanai ģimenēm ar bērniem. Savukārt padziļinātai diskusijai par iespējamiem politikas instrumentiem un atbalsta pasākumiem dzimstības veicināšanai Latvijā 2014. gada 31. janvārī Saeimā tika organizēta konference "Demogrāfiskās atveseļošanās ceļa kartes veidošana", kurā ar saviem novērojumiem un rekomendācijām uzstājās Latvijā zināmi demogrāfi, statistiķi un citi zinātnieki¹⁶. Konferencē ietvaros prezentēts arī PKC veiktais pētījums "Tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpētes veikšana", kas sniedz nozīmīgu ieguldījumu uz pierādījumiem balstītas politikas plānošanā un ieviešanā.

Plānotās un īstenotās ģimenes, nodarbinātības un sociālās aizsardzības, kā arī sabiedrības veselības politikas iniciatīvas cilvēkkapitāla

¹⁵ MK 2011. gada 12. aprīļa noteikumi Nr. 293 "Demogrāfisko lietu padomes nolikums". Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=229250> (07.07.2015.)

¹⁶ Saeima (31.01.2014.) Konference "Demogrāfiskās atveseļošanās ceļa kartes veidošana". Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/21803-saeima-uzsak-darbu-pie-demografiskas-atveselosanas-cela-kartes-veidosanas> (07.07.2015.)

attīstībai nepieciešamo mērķu sasniegšanai detalizētāk raksturotas šā ziņojuma 2.3. nodaļā "Cilvēkkapitāla attīstības tendenču raksturojums". Turpinājumā analizēta informācija par otru nozīmīgāko iedzīvotāju skaita izmaiņas noteicošo aspektu – migrāciju un dažādām iedzīvotāju ģeogrāfiskās mobilitātes formām.

Iedzīvotāju ģeogrāfiskā mobilitāte: emigrācija, reemigrācija, imigrācija un saistītie riski

Pārskatā iepriekš minētais iedzīvotāju skaita samazinājums Latvijā ir saistīts ne tikai ar dabiskā pieauguma negatīvajiem rādītājiem, bet arī ar migrācijas ietekmi uz demogrāfisko situāciju Latvijā. Migrācijas saldo ir otrs rādītājs, kas līdz ar dabisko pieaugumu tiek ņemts vērā, analizējot iedzīvotāju skaita izmaiņas, un atspoguļo starpību starp konkrētā administratīvajā teritorijā uz pastāvīgu dzīvi iebraukušo un no tās uz citām pastāvīgām dzīvesvietām izbraukušo iedzīvotāju skaitu noteiktā laikposmā.

Viens no NAP2020 mērķiem ir nodrošināt pozitīvu migrācijas saldo, primāri veicinot reemigrāciju un samazinot emigrāciju. Latvijas iedzīvotāju ilgtermiņa emigrācija ir pakāpeniski kritusies kopš 2011. gada, 2014. gadā sasniedzot 19 017 iedzīvotājus (salīdzinājumam: 2011. gadā no Latvijas izbrauca 30 311 iedzīvotāji). Savukārt iedzīvotāju imigrācijas rādītāji svārstās (2011. gadā – 10 234, 2012. gadā – 13 303, 2013. gadā – 8 299 un 2014. gadā – 10 365)¹⁷. Saskaņā ar statistikas datiem pēdējo triju gadu laikā migrācijas saldo rādītāji ir relatīvi pozitīvāki, atstājot mazāk kritisku ietekmi uz iedzīvotāju skaitu – ja 2011. gadā izbraukušo skaits par 20,1 tūkst. pārsniedza Latvijā iebraukušo skaitu, tad 2014. gadā no Latvijas izbrauca salīdzinoši vairs tikai par 8,7 tūkst. iedzīvotāju vairāk nekā iebrauca¹⁸, tādējādi gandrīz sasniedzot NAP2020 izvirzīto mērķi 2014. gadam: –8500.

Lai arī no Latvijas izbraukušo iedzīvotāju īpatsvars pēdējos četros gados ir samazinājies, tomēr vēl aizvien tas ir salīdzinoši augsts. Saskaņā ar statistikas datiem skaitliski visapjomīgākās emigrācijas plūsmas no Latvijas tika novērotas laikposmā no 2004. līdz 2012. gadam, kad no valsts emigrēja ap 230,1 tūkst. cilvēku¹⁹.

Turklāt ļoti nozīmīgi, ka emigrācijas rezultātā līdz ar iedzīvotāju skaita absolūto samazinājumu ir mainījusies Latvijas iedzīvotāju vecumstruktūra, samazinoties ekonomiski aktīvo iedzīvotāju īpatsvaram, jo īpaši vecuma grupā no 15 līdz 34 gadiem. Pēdējo 10 gadu laikā (no 2005. līdz 2015. gadam) vecuma kohorta 15–24 g. v. ir samazinājusies par 35 % un 25–34 g. v. – par 10 %, tādējādi radot papildu risku sociālās aizsardzības sistēmas ilgtspējai²⁰ un paaugstinātu depopulācijas risku, jo

¹⁷ CSP (2015) Centrālās statistikas pārvaldes datubāzes. *IBG01. Iedzīvotāju ilgtermiņa migrācija*. Pieejams: <http://www.csb.gov.lv/dati/statistikas-datubazes-28270.html> (07.07.2015.)

¹⁸ Turpat

¹⁹ Hazans M. (2011) *Latvijas emigrācijas mainīgā seja. Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2010/2011. Nacionālā identitāte, mobilitāte un rīcībspēja* (2011) Galv. red. Zepa, B., Kļave, E., Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, 76. lpp.

²⁰ Hazans M. (2013) *Emigration from Latvia: Recent trends and economic impact*. In OECD. *Coping with Migration in Baltic and East European Countries*, OECD Publishing, pp. 65-110.

profesors M. Hazans secinājis, ka tieši ģimenes ar vislielāko demogrāfisko potenciālu – vēlmi radīt bērnus, kas augstāka esot izglītoto iedzīvotāju vidū – vienlaikus ir pakļauti visaugstākajam emigrācijas riskam²¹. Minētie procesi iniciējuši rīcībpolitikas izstrādi reemigrācijas jautājumu risināšanai, kas detalizētāk raksturota turpinājumā.

Kā rāda līdz šim lielākā Latvijā īstenotā emigrācijas pētījuma rezultāti, par iespējamu atgriešanos domā lielākā daļa emigrantu – tuvākā pusgada laikā plāno atgriezties gan tikai 4 %, tomēr kopumā 12 % domā par atgriešanos piecu gadu laikā un vēl 14 % – vecumdienās, turklāt vēl 40 % emigrantu nav galēji noraidoši pret atgriešanos un pieļāvuši iespēju, ka pie noteiktiem apstākļiem varētu atgriezties Latvijā tuvākā piecgadē vai vēlāk²².

Pētījuma rezultāti apliecina, ka galvenie atgriešanās iemesli ir ne-ekonomiska rakstura – ilgas pēc mājām un tuviniekiem, Latvijas dabas un vēlme saglabāt savu piederību un valodu, nozīmīga daļa emigrantu nav spējuši integrēties mītnes zemē. Vienlaikus par atgriešanos mudina domāt arī tādi ar ekonomiskiem aspektiem saistīti argumenti kā tas, ka nav iespējams sasniegt tādu ienākumu un sociālā statusa līmeni, kāds ir vietējiem iedzīvotājiem, kamēr Latvijā samilzušās privātās naudas problēmas (kredīti, parādi) ir atrisinātas un, mazinoties ekonomiskās krīzes apmēriem un parādoties nelielai ekonomiskajai izaugsmei, ir palielinājusies iespēja atrast darbu Latvijā un nopelnīt. Savukārt kā nozīmīgākos kavējošos faktorus, lai atgrieztos Latvijā, emigranti minējuši ierobežotas iespējas atrast pieņemamu darbu un profesionāli realizēties, nepietiekamu sociālo atbalstu, kā arī to, ka jau ir iekārtojušies uz dzīvi mītnes zemē. Vairāk nekā puse aptaujāto atzinuši, ka ir vīlušies Latvijas valstī.

Apkopojot iepriekš minēto, var konstatēt, ka reemigrantu mērķa grupas galvenās vajadzības būtu šādas:

- atbalsts iesaistei darba tirgū, tai skaitā darba meklēšanai;
- vidējās algas pieaugums valstī, veicot pasākumus vispārējai ekonomikas izaugsmei;
- atbalsts mājokļa jautājumos (piemēram, informācija par īres iespējām, juridisks atbalsts īres līguma slēgšanai, iespēja dzīvokļa meklēšanu uzsākt, atrodoties ārzemēs);
- informatīvs atbalsts par piekļuvi universālajiem sociālajiem pabalstiem, sociālajiem pakalpojumiem;
- atbalsts skolēniem, iekļaujoties Latvijas izglītības sistēmā;
- sociālā palīdzība trūcīgajiem reemigrantiem.

Mērķtiecīga reemigrācijas politikas īstenošana, lai, veicinot emigrējušo Latvijas iedzīvotāju atgriešanos Latvijā, mazinātu

²¹ Hazans, M. (2014) *Dzīvēstības potenciāls, emigrācijas risks un sociālā politika*. Konference Saeimā "Demogrāfiskās atveseļošanās ceļa kartes veidošana". Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/21803-saeima-uzsak-darbu-pie-demografiskas-atveselosanas-cela-kartes-veidosanas> (10.07.2015.)

²² LU FSI (25.06.2015.) *Pētījums "Latvijas emigrantu kopienas: nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika"*. Aptaujas galvenie rezultāti. <http://www.slideshare.net/lufsi/latvijas-emigrantu-kopienas-galvens-atzias?ref=http://migracija.lv/post/122501182793/publicets-papildinats-aptaujas-galveno-rezultatu> (10.07.2015.)

depopulācijas risku, ir viens no būtiskiem faktoriem valsts stratēģiskai attīstībai.

Savukārt, lai uzraudzītu reemigrācijas politikas īstenošanu, ārkārtīgi nepieciešama ir regulāra tās izvērtēšana un regulāra tās izvērtēšanas progresa uzraudzība, kurā nozīmīgu ieguldījumu sniegs pētījuma par Latvijas emigrantu kopienām kvantitatīvie dati un kvalitatīvā informācija.

Ņemot vērā minētās demogrāfijas tendences un to, ka samazinās iedzīvotāju skaits darbaspējas vecumā, līdz ar ekonomiskās situācijas uzlabošanos darbaspēka kvalitātes jautājumi kļūst arvien aktuālāki.

Ja neizdosies panākt, ka Latvijā atgriežas Latvijas valstspiederīgie darbaspējas vecumā, ja darbavietas nekļūs produktīvākas un saglabāsies t. s. "zemu algu ekonomika", kā arī ja Latvijas darbaspēks neuzlabos kompetences, darbaspēka kompensēšanai var nākties piesaistīt papildu darbaspēku no ārzemēm. Eksperti norāda, ka pašreizējā Latvijas migrācijas politika saistībā ar nodarbinātību ir vērsta uz iekšējā darba tirgus aizsardzību, darbaspēka uzņemšanas kārtība no trešajām valstīm ir administratīvi un finansiāli reglamentēta, līdz ar to Latvijā ieceļojušo ārvalstu darba ņēmēju skaits ir nenozīmīgs, lai gan tam ir tendence palielināties.

Tajā pašā laikā jāņem vērā, ka līdz ar imigrācijas procesiem saistīti vairāki riski – atvieglota viesstrādnieku piesaistīšana var nozīmēt, ka darba devējiem samazināsies motivācija paaugstināt produktivitāti, uzlabot darba apstākļus un sociālo garantiju sistēmu. Varētu būt arī nelabvēlīgs iespaids uz vietējā darba tirgus attīstību, jo darba devēji labprātīgāk piesaistīs lēto darbaspēku no trešajām valstīm, būs nepieciešams investēt līdzekļus viesstrādnieku integrācijai, kā arī netiks veicināta emigrējušo Latvijas iedzīvotāju atgriešanās Latvijā. Vienlaikus pētījumi rāda, ka vismaz šobrīd tikai nedaudz vairāk kā 10 % Latvijas uzņēmēju saskata ārvalstu darbaspēka nepieciešamību, kas, visticamāk, norāda uz nepieciešamību izstrādāt selektīvu darbaspēka imigrācijas politiku atbilstoši specifisku nozaru atsevišķu uzņēmumu interesēm, īpaši attiecībā uz eksportspējīgāko uzņēmumu stiprināšanu un attīstību²³.

Politikas plānošanas ietvaros šobrīd tiek turpinātas diskusijas par valsts interesēm atbilstošas imigrācijas politikas izstrādi²⁴. 2014. gadā tika izstrādāts Imigrācijas politikas koncepcijas projekta sākotnējais variants un uzsākta projekta apspriešana ar iesaistītajām institūcijām, tomēr koncepcijas projekta izstrādes termiņu tika nolemts pagarināt, ņemot vērā politiskos diskursus par imigrācijas procesu ietekmi uz Latvijas tautsaimniecību un ārzemnieku integrāciju, kā arī nacionālās drošības jautājumus saistībā ar notikumiem Ukrainas austrumos.

Sabiedrības novecošana

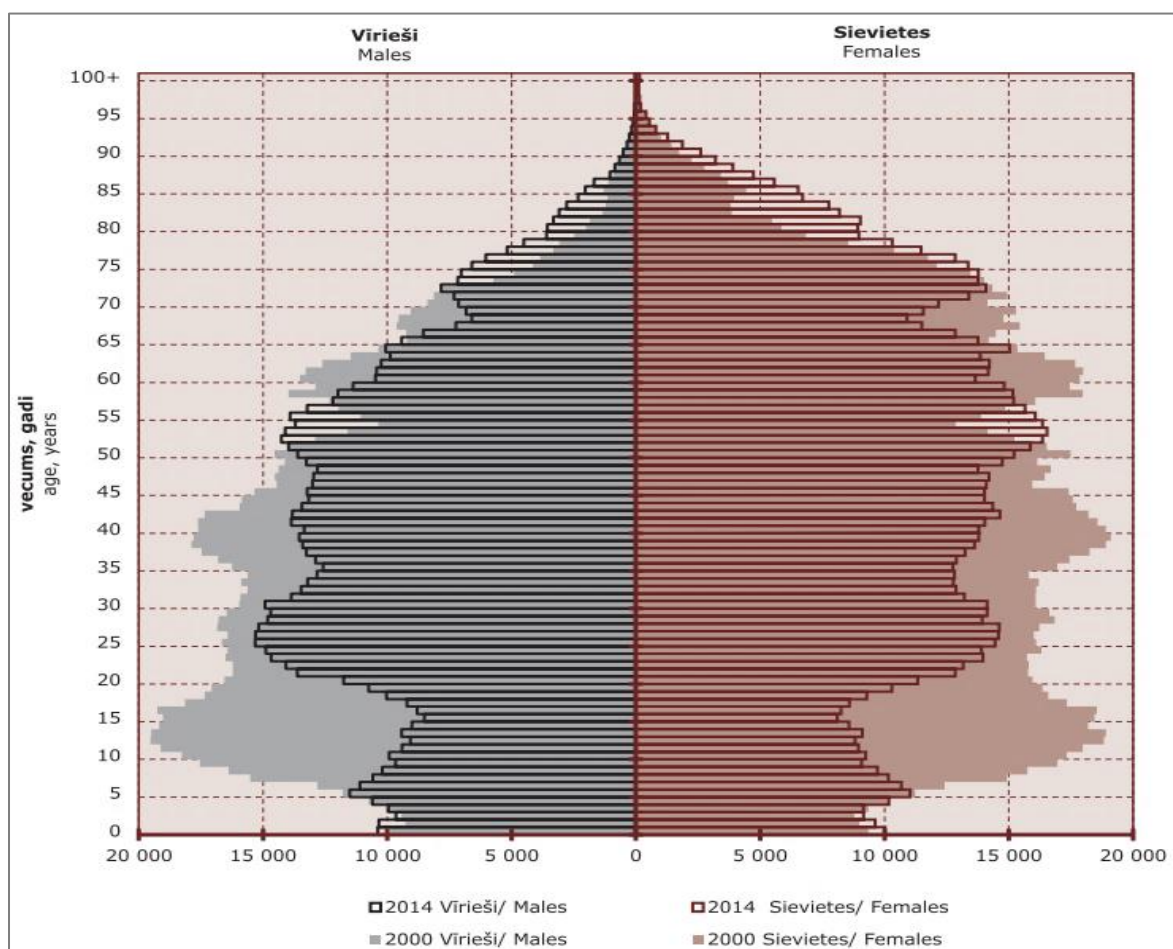
²³ LU FSI (25.06.2015.) *Pētījums "Latvijas emigrantu kopienas: nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika". Aptaujas galvenie rezultāti*. Pieejams: <http://www.slideshare.net/lufsi/latvijas-emigrantu-kopienas-galvens-atzias?ref=http://migracija.lv/post/122501182793/publicets-papildinats-aptaujas-galveno-rezultatu> (10.07.2015.)

²⁴ PMLP (2014) *PMLP 2014. gada pārskats*. Pieejams: http://www.pmlp.gov.lv/lv/sakums/jaunumi/publikacijas/gada-parskati/pmlp-2014_gada-p%C4%81rskats.pdf (04.08.2015.)

Sabiedrības novecošana ir dabiska parādība modernizācijas procesā, kas rodas līdz ar vidējā dzīves ilguma palielināšanos un dzimstības samazināšanos, kā rezultātā sabiedrībā palielinās gados vecāko cilvēku īpatsvars²⁵. Saskaņā ar statistikas datiem 2014. gadā Latvijā kopumā 19,4 % iedzīvotāju bija vecumā virs 65 gadiem, bet 2000. gadā šīs vecuma grupas iedzīvotāju (65+ g. v.) īpatsvars nepārsniedza 15 %²⁶ (sk. 5. att.).

5. attēls

Pastāvīgo iedzīvotāju vecuma piramīda (2000. un 2014. gads)

Avots: CSP

Tiek prognozēts, ka nākamajās desmitgadēs iedzīvotāju novecošana pieaugs, un 2050. gadā Latvija būs viena no valstīm, kuru jo īpaši būtiski skars sabiedrības novecošanas tendences, tai skaitā nozīmīgi pieaugs demogrāfiskās slodzes līmenis jeb pēcdarbspējas vecuma

²⁵ Rungule R. et al.(2012) *Sabiedrības novecošana: sociālā aizsardzība, nevienlīdzība, darba tirgus riski*. LU FSI, 179. lpp. Pieejams: http://issuu.com/lufsi/docs/2012_sabiedribas_novecosana_web-pre (10.07.2015.)

²⁶ CSP (2015) *Latvijas centrālās statistikas gadagrāmata 2014*. Pieejams: http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/nr_01_latvijas_statistikas_gadagramata_2014_statistical_yearbook_of_latvia_14_00_lv_en.pdf (10.07.2015.)

(65+g.v.) iedzīvotāju īpatsvars pret darbspējas vecuma (15–64 g. v.) iedzīvotāju īpatsvaru – no 19,4 % 2014. gadā līdz 50,7 % 2050. gadā²⁷.

Sabiedrībai novecojot, vecāka gadagājuma iedzīvotāji kļūst par nozīmīgu cilvēkresursu daļu, un viņu izglītība, nodarbinātība, sociālie pakalpojumi un veselības aprūpe kļūst par aktuālu jautājumu rīcībpolitikas dienaskārtībā. Tādējādi valstu attīstības ilgtspējai nepieciešama noteikta sociāla adaptācija attiecībā uz darbu, ģimenes dzīvi un sociālo aizsardzību un citiem saistītajiem jautājumiem.

Eiropā sabiedrības novecošanas jautājumi politikas plānošanas līmenī aktualizēti kopš 2000. gada, bet Latvijā lielāka uzmanība tiem pievērsta pēdējo 5–7 gadu laikā. Sākotnēji sabiedrības novecošanas diskurss politikā gan Eiropā, gan Latvijā aktualizēja galvenokārt ar to saistītās problēmas, primāri akcentējot negatīvu fiskālo ietekmi uz veselības nozares un sociālo budžetu līdz ar zināmu paradoksu – vairāk ieguldot iedzīvotāju veselībā, cilvēki dzīvo ilgāk, tādējādi radot arvien lielāku slogu veselības un sociālās aizsardzības nozarei.

Pēdējā laikā politikas plānošanā dominē t. s. aktīvos resursos balstītā pieeja – Eiropas Parlaments un ES Padome 2012. gadu pasludināja par gadu aktīvai novecošanai un paudžu solidaritātei, iezīmējot gados vecāku cilvēku ieguldījumu sabiedrības attīstībā dažādās jomās, tai skaitā:

- līdzdalība darba tirgū – līdz ar ilgāku periodu darba tirgū vecāka gadagājuma cilvēki ilgāk paliek ekonomiski aktīvi;
- rūpes par mājaimniecību – kā vecvecāki ļauj bērniem un citiem radniekiem strādāt algotu darbu, pieskatot mazbērņus;
- citu aprūpe – gados vecākie cilvēki veic neapmaksātu neformālu savu dzīvesbiedru un citu pieaugušu ģimenes locekļu aprūpi;
- līdzdalība kopienas dzīvē, kad, iesaistoties brīvprātīgajā darbā, seniori atbalsta un sniedz pakalpojumus citiem senioriem;
- aktīvs un veselīgs dzīvesveids, gados vecāko cilvēku vaļasprieki un hobiji kā aktīvas novecošanās sastāvdaļa;
- materiālo resursu pārdale, kad vecāka gadagājuma cilvēki savus uzkrājumus vai ienākumus nodod jaunākiem ģimenes locekļiem²⁸.

Vienlaikus pētījumu dati atklāj, ka sabiedrības novecošanās kontekstā tomēr pastāv pretruna starp politikas mērķiem, kas saistīti ar gados vecāku cilvēku ekonomiskās aktivitātes veicināšanu, un darba tirgū dominējošo attieksmi pret gados vecāku cilvēku nodarbinātību²⁹. No vienas puses, demogrāfiskās prognozes liek risināt jautājumus par gados vecāko cilvēku nodarbinātības palielināšanu un nākotnē arī par pensijas vecuma palielināšanu, no otras puses, pastāv nevienlīdzīga attieksme pret gados vecākiem cilvēkiem darba tirgū. Ir vērojams, ka vecums ir izplatītākā diskriminācijas pazīme darba tirgū, visai raksturīgi ir darba devēju aizspriedumi pret gados vecākiem darbiniekiem, turklāt negatīvā attieksme

²⁷ European Commission (2015) *The Ageing Report. Underlying Assumptions and Projection Methodologies*. Pieejams: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2014/pdf/ee8_en.pdf (21.07.2015.)

²⁸ Timonen V. (2008). *Ageing Societies: A Comparative Introduction*. Maidenhead: Open University Press.

²⁹ Rungule R., Lāce T. (2010). Attieksme pret veciem cilvēkiem un viņu diskriminācija Latvijas darba tirgū. No: J. Gardovskis, A. Vilks u. c. (red.), *Zinātniskie raksti: 2009. gada sociālo zinātņu nozares pētnieciskā darba publikācijas: Ekonomika. Komunikācija. Politika. Socioloģija. Sociālā politika un sociālais darbs. Tiesības.* – 2. sēj., Rīga: RSU, 208.–215. lpp., Rīga: RSU

vecuma dēļ sievietes skar vairāk nekā vīriešus, diskriminācijai pret vecumu kombinējoties ar nevienlīdzīgām iespējām dzimuma dēļ³⁰. Gados vecāko cilvēku samierināšanās ar esošo situāciju kavē viņu nodarbinātības iespēju palielināšanu³¹. Gados vecāko cilvēku sociālā statusa vērtējums Latvijā ir viens no zemākajiem Eiropā, jo tiek saistīts ar fizisku vārgumu, nevarību un nepieciešamību pēc citu cilvēku palīdzības, līdz ar to – ar zemu ekonomiskā ieguldījuma vērtējumu³².

Tādējādi jāsecina, ka sabiedrības novecošana vienlaikus ir gan iespēja, gan nozīmīgs izaicinājums valsts attīstībai, bet pagaidām ir nepilnīga informācija un nenobrieduši priekšlikumi rīcībai, līdz ar to ārkārtīgi nozīmīga ir detalizēta situācijas izpēte.

Laikposmā no 2014. gada marta līdz 2016. gada februārim Labklājības ministrijā ar ES atbalstu tiek īstenots aktīvās novecošanās jomas projekts "Latvijas visaptverošas aktīvās novecošanās stratēģijas izstrāde iedzīvotāju darba mūža pagarināšanai un uzlabošanai", lai izstrādātu uz pierādījumiem balstītu Latvijas aktīvās novecošanas stratēģiju, kura, ņemot vērā ievērojamās demogrāfiskās izmaiņas, veicinātu ilgāku un veselīgāku Latvijas iedzīvotāju darba mūžu. Projekta ietvaros Pasaules Bankas eksperti īsteno pētījumu, kas ietvers rekomendācijas aktīvās novecošanās situācijas uzlabošanai un visaptverošai aktīvās novecošanās stratēģijas izstrādei darba mūža pagarināšanai un uzlabošanai³³.

Tajā pašā laikā arvien lielāka uzmanība jāpievērš arī veselības aprūpes sistēmas pielāgošanai sabiedrības novecošanas izaicinājumiem, kā pamatā ir integrētas un uz pacientu vērstas veselības aprūpes sistēmas attīstība, specializācija gados vecākiem cilvēkiem raksturīgu slimību ārstēšanā, kā arī nodrošinot veselīga dzīvesveida veicināšanu visās paaudzēs. Situācijas pozitīvām izmaiņām nepieciešama sabiedrības informēšana par vecuma diskriminācijas būtību un izpausmēm, kā arī izskaidrojošais darbs vecāka gadagājuma darbiniekiem par viņu tiesībām un iespējām tās aizstāvēt. Nozīmīga ir arī sociālās aprūpes un veselības aprūpes mājās pakalpojumu tuvināšana, piemēram, paliatīvās aprūpes pakalpojuma sniegšana, nodrošinot to pieejamību visā Latvijā, kā arī citu aprūpes mājās pakalpojumu definēšana un attīstīšana.

Atsevišķi jautājumi, kas saistīti ar sabiedrības novecošanu, ir iekļauti NAP2020, taču jāapzinās, ka ierobežotās fiskālās telpas apstākļos sabiedrības novecošana prasīs resursu "pārbīdi" (t. s. strukturālās reformas) starp dažādām budžeta programmām. Pēc minētās izpētes veikšanas, kā arī vērtējot NAP2020 īstenošanu vidējā termiņā, būs iespējams sniegt pierādījumos balstītus priekšlikumus ilgtspējīgai rīcībpolitikai un pārresoru sadarbībai sabiedrības novecošanās jautājumu risināšanā.

³⁰ Rungule et al (2011). *Vai viegli būt vecam Latvijā?* Pieejams: http://viaa.gov.lv/files/news/7127/9i_kaarklina.pdf (10.07.2015.)

³¹ Omārova S. (2010). *Eidžisma cēloņi un izpausmes Latvijā*. No: J. Gardovskis, A. Vilks u. c. (red.), *Zinātniskie raksti: 2010. gada sociālo zinātņu nozares pētnieciskā darba publikācijas: Ekonomika. Komunikācija. Politika. Socioloģija*, Rīga: RSU, 53.–58. lpp.

³² Turpat

³³ LM (2014). *Aktīvās novecošanās projekts*. Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/text/2735> (10.07.2015.)

2. TAUTSAIMNIECĪBAS IZAUGSME

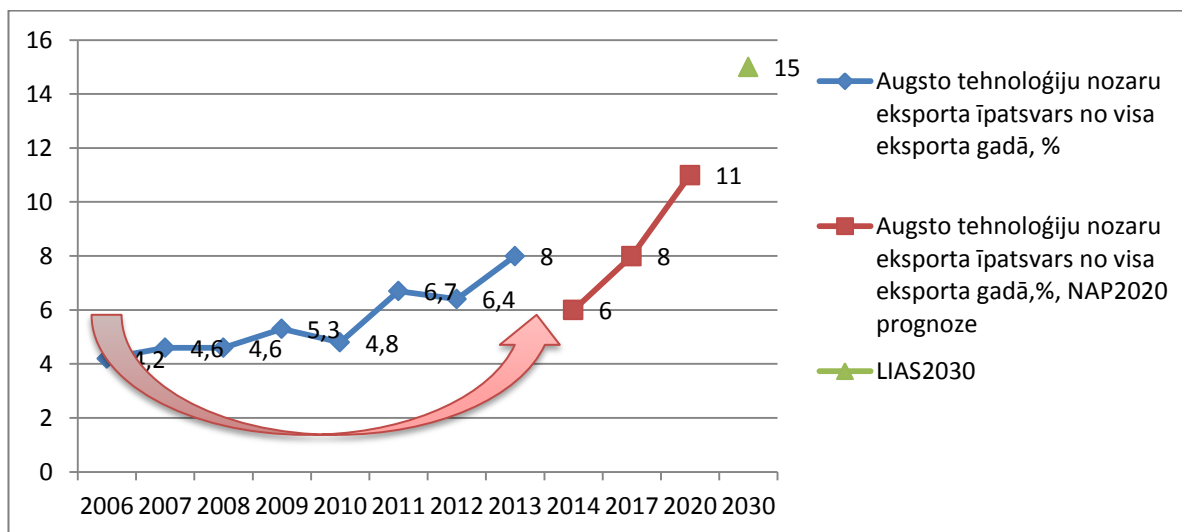
2.1. Augsti attīstīta un vidi saudzējoša ražošana

Saskaņā ar CSP datiem preču eksports 2015. gada aprīlī sasniedzis 903 milj. *euro*, un ekonomikas izaugsmes temps pret iepriekšējā gada I ceturksni veido +2,1 %, kas atbilst EM un FM izstrādātajām prognozēm par Latvijas izaugsmes tempiem 2015. gadam. Attiecīgi 2015. gada I ceturksnis sniedz vērtējumu par ģeopolitisko notikumu, Krievijas ieviesto embargo uz pārtikas produktiem un rubļa vērtības krišanās ietekmi uz Latvijas eksportu, kas attiecībā pret iepriekšējo gadu rādītājiem uzrāda, ka ir novērojama mērena Latvijas ekonomikas izaugsme. Vienlaikus tā ir lēnāka par 2014. gadā izteiktajām prognozēm un neatspoguļo virkni prominentu organizāciju izteikto risku ekonomikas attīstībai saistībā ar Krievijas agresijas Ukrainā ietekmi uz Latvijas tautsaimniecības izaugsmi.

Šobrīd esošā tendence preču un pakalpojumu eksporta rādītājos atkāpjas no NAP2020 stratēģiskajiem rādītājiem (tas ir izskaidrojams ar virkni ārējo un iekšējo faktoru) – preču un pakalpojumu eksports procentos no IKP 2014. gadā veidoja 58 % (2013. gadā – 59 %, 2012. gadā – 60,8 %³⁴), vienlaikus NAP2020 mērķa vērtība 2014. gadam veidoja 63 % no IKP preču un pakalpojuma eksporta daļai un LIAS2030 izvirzīja mērķa vērtību par 78 % rādītāja sasniegšanu 2030. gadā. Izvērtējot attiecināmā datu rādītāja pēdējos četros gados sasniegto, preču un pakalpojumu eksports procentos no IKP 2011. gadā veidoja 58 %, kas ir līdzvērtīga vērtība 2014. gadam, un vidējā termiņā netiek izteiktas prognozes par straujām izmaiņām. Līdz ar to jau šobrīd var izdarīt secinājumus, ka NAP2020 un LIAS2030 mērķa vērtības attiecībā pret preču un pakalpojumu eksportu procentos no IKP ir pārāk ambiciozas. Vienlaikus ir novērojama pozitīva tendence augsto tehnoloģiju nozaru eksporta īpatsvara no visa eksporta gadā pieaugumā – tas jau šobrīd pārsniedz NAP2020 prognozes: NAP2020 augsto tehnoloģiju nozaru eksporta īpatsvara no visa eksporta gadā prognoze 2014. gadam veidoja 6 %, bet atbilstoši EM datiem jau 2014. gadā tika sasniegts 8 % rādītājs (2013. gadā – 6,4 %, 2012. gadā – 6,7 %) (sk. 6. att.).

³⁴ CSP (2015) *Iekšzemes kopprodukts Latvijā, sezonāli izlīdzināts (EKS-95)*. Pieejams: <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/metodologija/iekšzemes-kopprodukts-latvija-sezonali-izlīdzinats-36261.html> (05.08.2015.)

Augsto tehnoloģiju nozaru eksporta īpatsvars

Avots: EM, PKC

Saskaņā ar CSP datiem 2015. gada janvārī–aprīlī par 23,9 % ir samazinājies eksporta apjoms uz Krieviju, salīdzinot ar attiecīgo periodu pirms gada, taču tai pašā laikā par 4,9 % ir pieaudzis eksports uz Eiropas Savienības valstīm, kas šobrīd Latvijai ir lielākais realizācijas tirgus, un par 11,8 % ir pieaudzis eksporta apjoms uz citiem pasaules reģioniem, līdz ar to kopējais eksporta apjoms no Latvijas janvārī–aprīlī bijis par 2,5 % augstāks nekā attiecīgajā periodā pirms gada. Saskaņā ar CSP precizētajiem aprēķiniem Latvijas IKP I ceturksnī ir palielinājies par 1,9 %, salīdzinot ar iepriekšējā gada attiecīgo periodu, un būtiski, ka 2015. gada I ceturksnī par 0,5 % ir pieaudzis apstrādes rūpniecības ieguldījums kopējā izaugsmē. Vienlaikus ekonomikas rādītāji ES valstīs uzlabojas un saskaņā ar Eurostat datiem ES-28 valstīs 2015. gada I ceturksnī ir bijusi ekonomikas izaugsme.

Saskaņā ar CSP datiem Latvijā 2015. gada I ceturksnī vidējā bruto darba alga bija 785 euro (neto – 579 euro). Salīdzinājumā ar iepriekšējā gada attiecīgo periodu bruto alga ir palielinājusies par 6,1 %, un 2015. gadā tiek prognozēts bruto darba algas pieaugums 4,5 % apmērā.

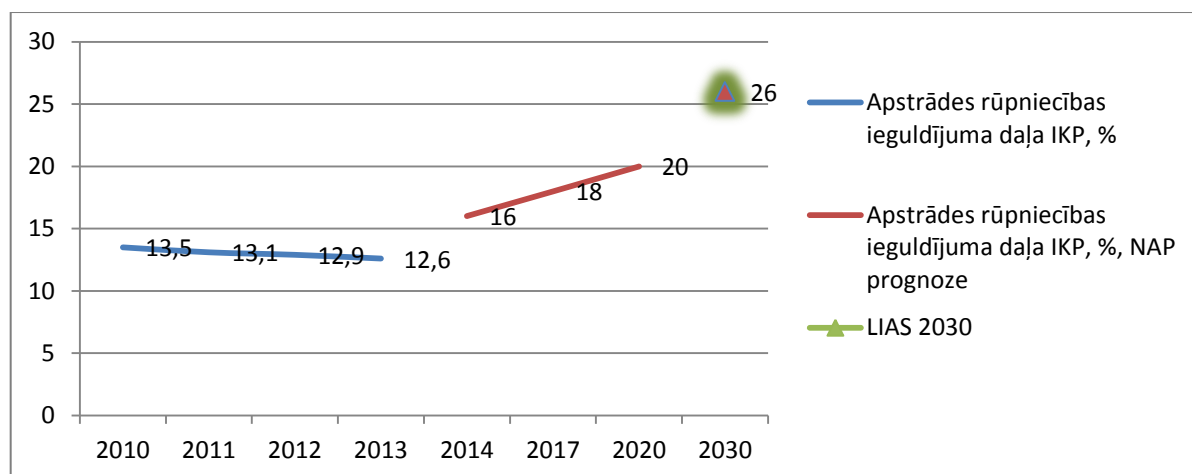
Vienlaikus Latvijā turpina samazināties bezdarba līmenis – šobrīd tas ir sasniedzis 8,5 %, un tendence ir aptuveni līdzīga gan reģionu, gan lielāko pilsētu griezumā. 2014. gada decembra beigās NVA uzskaitē ir bija 27 039 ilgstošie bezdarbnieki, kas ir 33,0 % no kopējā reģistrēto bezdarbnieku skaita. Ilgstošo bezdarbnieku kopskaitā 51,5 % bija bezdarbnieki vecumā 50+ gadu, 16,7 % bezdarbnieki ar invaliditāti, bet vidējais bezdarba ilgums 2014. gada decembra beigās ilgstošajiem bezdarbniekiem bija 1031 diena. 2014. gadā NVA organizētajos aktīvajos nodarbinātības pasākumos piedalījušies 174,5 tūkst. personu. Vairāk nekā trešdaļa bezdarbnieku sešu mēnešu laikā pēc apmācībām neformālo apmācību programmās un profesionālo apmācību programmās ir iekārtojušies darbā. 2013. gadā tika uzsākts bezdarbnieku reģionālās mobilitātes veicināšanas izmēģinājumu projekts. Tā ietvaros bezdarbnieki,

kas reģistrējušies Nodarbinātības valsts aģentūrā vismaz divus mēnešus, var pieteikties uz transporta un dzīvesvietas izdevumu kompensāciju pirmajos četros mēnešos kopš darba uzsākšanas, ja atraduši darbavietu vairāk nekā 20 km attālumā no dzīvesvietas. EM informatīvajā ziņojumā par makroekonomisko situāciju valstī³⁵ norāda, ka šogad situācija darba tirgū turpinās uzlaboties, vienlaikus uzlabojumi kļūs arvien mērenāki, ko ietekmēs lēnāki ekonomikas izaugsmes tempi, vienlaikus līdz ar vasaras sezonas iestāšanos, pieaugot sezonālai nodarbinātībai, paredzams, ka līdz rudenim bezdarba līmenis koriģēsies uz leju. 2015. gadā kopumā paredzams lēns nodarbinātības pieaugums – nodarbināto skaits pieaugs vien par 0,2 %, salīdzinot ar 2014. gadu. Lielākais nodarbināto skaita pieaugums sagaidāms uz iekšzemes pieprasījumu vērstajās nozarēs – komercpakalpojumu sektorā un būvniecībā. Saskaņā ar EM informatīvo ziņojumu par makroekonomisko situāciju valstī, nodarbināto skaits 2015. gadā varētu sasniegt 886 500, savukārt darba meklētāju skaits, salīdzinot ar 2014. gadu, samazināsies par vairāk nekā 11 000 – līdz 96 000 vidēji gadā. Kā liecina NVA apkopotie dati, 2015. gada jūnijā bezdarba līmenis valstī kopumā samazinājies par 0,1 procentpunktu, nokrītot līdz 8,5 %, tomēr Kurzemē tas pieaudzis par 0,5 procentpunktiem, valstī kopumā reģistrēti 1498 bezdarbnieki, kuru pēdējā darbavietā bijusi zivrrūpniecības nozarē, turklāt vairāk nekā puse no šiem cilvēkiem reģistrēti tieši Kurzemē, ar to daļēji varētu izskaidrot straujo bezdarba pieaugumu reģionā.

2015. gada I ceturksnī par 4 % ir palielinājusies pievienotā vērtība apstrādes rūpniecībā, kas attiecībā pret IKP veido ~0,5 % pieaugumu, vienlaikus kopējā apstrādes rūpniecības ieguldījumu daļa IKP krītas. Saskaņā ar CSP datiem 2010. gadā apstrādes rūpniecības ieguldījuma daļa IKP veidoja 13,5 %, 2011. gadā – 13,1 %, 2012. gadā – 12,9 %, 2013. gadā – 12,6 %³⁶ (sk. 7. att.).

7. attēls

Apstrādes rūpniecības ieguldījuma daļa IKP (%)

Avots: CSP, EM, PKC

³⁵ EM (2015) *Informatīvais ziņojums par makroekonomisko situāciju valstī*. Pieejams: https://www.em.gov.lv/files/tautsaimniecibas_attistiba/makromk/EMZino_190615.pdf (05.08.2015.)

³⁶ LDDK (2015) Pieejams: <http://www.lddk.lv/lapa/ekonomista-blogs/> (05.08.2015.)

Lai šo tendenci mazinātu, primāri nepieciešams rast risinājumus elektroenerģijas cenu mazinājumam (šobrīd šis samazinājums notiek, pateicoties zemajai naftas cenai u. c. tirgus faktoriem) un ES fondu programmas mērķtiecīgi veidot šā rādītāja uzlabošanai. Svarīgākie uzdevumi ir saistīti ar eksporta diversifikāciju (gan valstu, gan preču sortimenta aspektā) un investīciju stimulēšanu tehnoloģiskām pārmaiņām (privātā sektorā). Uzkrātās ārvalstu tiešās investīcijas (ĀTI) apstrādes rūpniecībā 2009. gadā bija 11,4 % (no ienākošajām ĀTI), 2010. gadā – 12,4 %, 2011. gadā – 11,9 %, 2012. gadā – 11,7 %, 2013. gadā – 12,1 % un 2014. gadā – 11,8 %³⁷, savukārt NAP2020 mērķa vērtība 2014. gadam veidoja 15 %, 2017. gadam – 17 %, 2020. gadam – 20 % un LIAS2030 – 26 %. ĀTI apstrādes rūpniecībā krītas, vienlaikus šī tendence saglabājas vairāku gadu garumā un nevar tikt saistīta tikai ar nelabvēlīgiem ģeopolitiskiem apstākļiem, bet galvenie iemesli investīciju kritumam jāmeklē iekšējās likumdošanas nesakārtotībā.

Dabas resursu izmantošanas produktivitāte stagnē, un pēdējo piecu gadu tendence ir ar negatīvu lejupejošu līkni, 2013. gadā sasniedzot 370 *euro* uz resursu tonnu, kas būtiski atpaliek no mērķa vērtības 2014. gadam (480 *euro*). Dabas resursu izmantošanas produktivitātes zemais sniegums ir skaidrojams ar apstrādes rūpniecības ieguldījuma daļas kritumu IKP, un šobrīd valsts politikas koncentrēšanās uz apstrādes rūpniecību vēl nesniedz gaidītos rezultātus, vienlaikus, palielinot augsto tehnoloģiju īpatsvaru apstrādes rūpniecībā, straujāk pieaugs nozares piensums IKP un palielināsies dabas resursu izmantošanas produktivitāte.

³⁷ Avots: CSP, EM, PKC

2.2. Uzņēmējdarbības vide

Labvēlīga vide uzņēmējdarbībai un ilgtermiņa investīcijām ir svarīgs nosacījums uzņēmumu attīstībai un konkurētspējai, no tās ir atkarīga Latvijas tautsaimniecības izaugsme, jaunu darba vietu radīšana un lielāka iedzīvotāju labklājība. Līdz ar to valdība mērķtiecīgi strādā, lai pilnveidotu uzņēmējdarbības normatīvo regulējumu, paaugstinātu tiesu sistēmas darbības efektivitāti, kā arī uzlabotu valsts pārvaldes sniegtos pakalpojumus un paaugstinātu to efektivitāti.

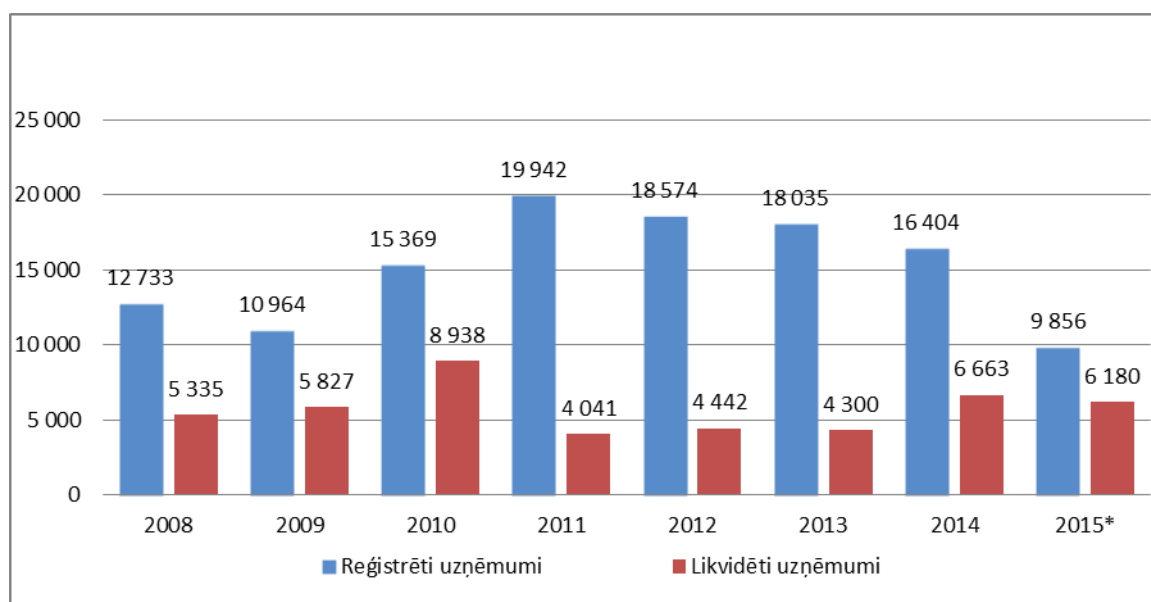
Uzņēmumu skaita dinamika

Līdz ar tautsaimniecības izaugsmes atjaunošanos pieaugusi arī uzņēmējdarbības aktivitāte. Saskaņā ar CSP datiem 2013. gadā ekonomiski aktīvo komercsabiedrību skaits Latvijā sasniedza 85 417, par 6,77 % pārsniedzot NAP2020 rādītāja mērķa vērtību 2020. gadā (80 000).

Uzņēmumu reģistra dati liecina, ka straujākais jaundibināto uzņēmumu skaita pieaugums bija vērojams 2011. gadā (sk. 8. att.), tas varētu būt skaidrojams ar īstenoto atbalstu mikrouzņēmumiem un viena lata pamatkapitāla sabiedrību ar ierobežotu atbildību tiesiskā regulējuma ieviešanu. Pēdējos gados jaunu uzņēmumu skaits pakāpeniski sarūk, līdz ar to ir svarīga mērķtiecīga uzņēmējdarbības vides pilnveidošana un papildu stimuli ekonomiskās aktivitātes veicināšanai.

8. attēls

LR Uzņēmumu reģistrā reģistrēto subjektu dibināšanas un likvidēšanas dinamika

* Dati līdz 21.08.2015.

Avots: Uzņēmumu reģistrs

Likvidēto uzņēmumu skaits 2014. gadā ir pieaudzis par 55 %, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, taču šeit jāņem vērā, ka ar 2014. gada 1. janvāri stājās spēkā grozījumi likumā "Par uzņēmumu ienākuma nodokli", nosakot minimālo nodokli neaktīviem saimnieciskās darbības

veicējiem vai nodokļu maksātājiem, kuri nenodarbina algotus darbiniekus un attiecīgi nemaksā nodokļus.

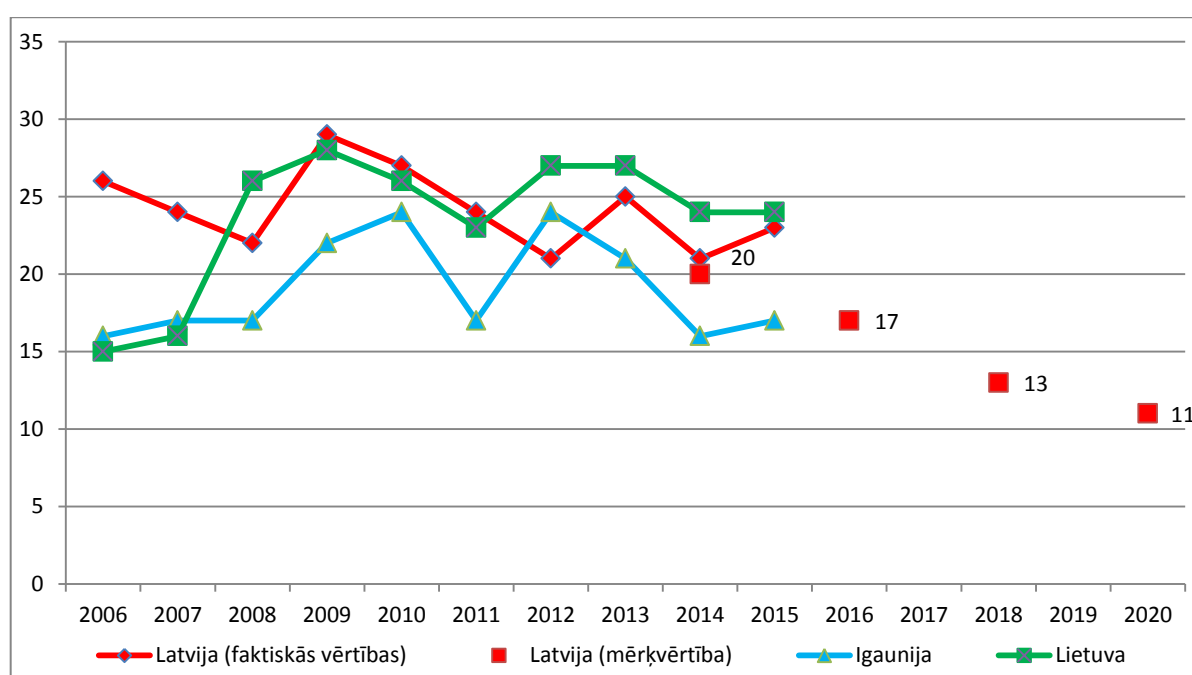
Uzņēmējdarbības vides uzlabošana un administratīvā sloga mazināšana (*Doing Business* indekss)

Jaunu uzņēmumu rašanos, saimniecisko darbību un konkurētspēju lielā mērā ietekmē uzņēmējdarbības vide, kas var darboties kā uzņēmumu attīstību kavējošs vai veicinošs faktors. PB veidotais pētījums *Doing Business* ir starptautisks uzņēmējdarbības vides novērtējums, kurā apskata uzņēmējdarbību regulējošās administratīvās procedūras 11 jomās, kas svarīgas uzņēmuma dzīves ciklā, sniedzot priekšstatu, vai uzsākt un veikt uzņēmējdarbību konkrētajā valstī ir pietiekami viegli un vienkārši. *Doing Business 2015* pētījumā (aptver laikposmu no 2013. gada 2. jūnija līdz 2014. gada 1. jūnijam) 189 valstu konkurencē Latvija ierindota 23. vietā – par divām pozīcijām zemāk, salīdzinot ar *Doing Business 2014* novērtējumu (21. vieta). Starp ES dalībvalstīm Latvija ierindojas salīdzinoši augstajā 9. vietā aiz Skandināvijas valstīm, Apvienotās Karalistes, Īrijas, Vācijas, Igaunijas un Austrijas.

Vislabāko novērtējumu no Baltijas valstīm *Doing Business 2015* pētījumā ir saņēmusi Igaunija, kas, salīdzinot ar iepriekšējā gada pētījumu, ierindota par vienu pozīciju zemāk – 17. vietā, bet Lietuva nemainīgi atrodas 24. vietā (sk. 9. att.). Latvijai, salīdzinot ar Igauniju un Lietuvu, ir augstāks novērtējums investoru (mazākuma dalībnieku) tiesību aizsardzībā un nodokļu samaksā, taču kaimiņvalstis uzrāda labāku sniegumu tādās jomās kā uzņēmējdarbības uzsākšana un izbeigšana, būvatļauju saņemšana, elektroenerģijas pieslēgumi, nekustamā īpašuma reģistrēšana, pārrobežu tirdzniecība un līgumsaistību izpilde.

9. attēls

Baltijas valstu novērtējums *Doing Business 2015* pētījumā

Avots: PB

Jāatzīmē, ka vairākos *Doing Business 2015* rādītājiem ir mainīta noteikšanas metodika, līdz ar to nevar veikt pietiekami objektīvu salīdzinājumu ar Latvijas sniegumu iepriekšējos *Doing Business* pētījumos. Tomēr ir secināms, ka nepieciešams straujāks uzņēmējdarbības vides reformu temps un progress, lai varētu sasniegt NAP2020 izvirzītās rādītāja mērķa vērtības.

Jau kopš 1999. gada valdība veic mērķtiecīgas reformas uzņēmējdarbības vides pilnveidošanai un administratīvā sloga mazināšanai, īstenojot Uzņēmējdarbības vides uzlabošanas pasākumu plānu, kas izstrādāts ciešā sadarbībā ar Latvijas Darba devēju konfederāciju, Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameru un Ārvalstu investoru padomi.

Plāna īstenošanas rezultātā pēdējos gados ir veikti būtiski uzlabojumi, kas vērsti uz administratīvā sloga un izmaksu mazināšanu uzņēmējiem un publiskās pārvaldes efektivitātes paaugstināšanu, piemēram, ieviesta uzņēmumu elektroniskā reģistrācija Komercreģistrā, samazinātas uzņēmējdarbības uzsākšanas izmaksas un atvieglotas prasības uzņēmumu dibināšanā, tai skaitā nodrošināta vienkāršota mikrouzņēmumu nodokļa maksātāju darbinieku reģistrācija. Būvniecības jomā ar 2014. gada 1. oktobri stājās spēkā jaunais Būvniecības likums, kas ļaus ātrāk, efektīvāk un atbildīgāk organizēt un nodrošināt būvniecības procesu. Tā kvalitātes un drošības uzraudzībai ir izveidots Būvniecības valsts kontroles birojs. Ar 2015. gada 1. janvāri ir nodrošināta vienas pieturas aģentūras principa ievērošana nekustamā īpašuma reģistrēšanas procesā, kā arī ieviesta elektroniska nekustamā īpašuma reģistrēšana. Vienkāršots tranzīta kravu muitošana process, tādējādi atvieglojot pārrobežu tirdzniecību.

Kopš 2012. gada, kad tika ieviests klusēšanas–piekrišanas princips valsts pārvaldes sniegtajos 15 pakalpojumos dažādu uzņēmējdarbībai nepieciešamo atļauju saņemšanā, pakāpeniski tiek paplašinātas tā piemērošanas jomas, samazinot administratīvo slogu uzņēmējiem un valsts pārvaldei. Šobrīd minētais plāns paredz vēl 17 pakalpojumus, kuros ieviešams klusēšanas–piekrišanas princips.

2014. gadā veikta administratīvā sloga samazināšana un administratīvo procedūru vienkāršošana veselības aprūpes pakalpojumu jomā, privātā sektora darbības dokumentēšanā un dokumentu glabāšanā, ilgstošā bezdarba problēmu risināšanā, kultūrpolitikas administratīvajā plānošanā un īstenošanā, intelektuālā īpašuma aizsardzības nodrošināšanā.

Turpmākais progress uzņēmējdarbības vides uzlabošanā ir atkarīgs no reformu īstenošanas sekmēm jomās, kurās ir identificēti būtiskākie uzņēmējdarbību kavējošie šķēršļi. Valdībā apstiprinātajā Uzņēmējdarbības vides uzlabošanas pasākumu plānā 2014.–2015. gadam ir ietverti 87 veicamie uzdevumi³⁸, tai skaitā uzņēmējdarbības uzsākšanā,

³⁸ MK 2014. gada 28. novembra rīkojums Nr. 694 "Par Uzņēmējdarbības vides uzlabošanas pasākumu plānu 2014.–2015. gadam". Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/270607-par-uznemejdarbibas-vides-uzlabosanas-pasakumu-planu-2014-2015-gadam> (05.08.2015.)

būvniecībā un nekustamā īpašuma reģistrēšanā, grāmatvedības un nodokļu jomā, investoru aizsardzībā, līgumsaistību izpildē u. c. jomās.

Tiesu sistēmas reforma un maksātnespējas process

Labvēlīgu uzņēmējdarbības vidi raksturo arī efektīva tiesu sistēmas darbība. Jau kopš 2009. gada Latvijā tiek īstenota tiesu sistēmas reforma un tiesu sistēmas iestāžu darbības efektivitātes uzlabošana, veicot procesuālo likumu grozījumus un strukturālās reformas, veidojot jaunu un kvalitatīvu tiesnešu novērtēšanas sistēmu, kā arī ieviešot mediācijas tiesisko regulējumu un uzlabojot šķīrējtiesu procesu.

Ir īstenoti pasākumi, lai nodrošinātu tiesu noslodzes izlīdzināšanu un lietu savlaicīgāku izskatīšanu. Pēdējos gados visās pirmās instances tiesās ir palielinājusies prasības kārtībā izskatāmo civillietu izskatīšana laikā līdz 12 mēnešiem (no 69,4 % 2012. gadā līdz 79,8 % 2014. gadā), nodrošinot pietiekamu progresu virzībā uz NAP2020 noteikto rādītāja mērķa vērtību sasniegšanu.

Saskaņā ar ES Tieslietu tablo (*Justice Scoreboard*)³⁹ datiem Latvija 2013. gadā lietu izskatīšanas ilguma ziņā pirmās instances tiesā ieņēma 16. vietu 28 ES dalībvalstu vidū, bet 2012. gadā – 13. vietu. Lai arī minētie dati nav interpretējami kā indikatora pasliktināšanās (attiecināmajos gados informāciju sniedz atšķirīgs skaits dalībvalstu, kas ietekmē ieņemtās vietas pozīciju sarakstā kopumā) un Latvija šobrīd ar šo rādītāju stabili ieņem vidējo vērtējumu, ir svarīgi turpināt aizsāktās reformas un darbu pie tiesu sistēmas iestāžu darbības efektivitātes uzlabošanas.

Ar 2015. gada 1. janvāri stājās spēkā virkne normatīvo aktu, kas paredz "tīrās tiesu instances" ieviešanu (2014. gadā veikti grozījumi Civilprocesa likumā, Zemesgrāmatu likumā, Tiesu izpildītāju likumā, Notariāta likumā, Patentu likumā, likumā "Par preču zīmēm un ģeogrāfiskās izcelsmes norādēm", Pusvadītāju izstrādājumu topogrāfiju aizsardzības likumā, Dizainparaugu likumā). Līdz 2016. gada 31. decembrim paredzēts likvidēt Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas, noslēdzot pāreju uz "tīro instanču" tiesām. Šīs reformas īstenošana paātrinās lietu izskatīšanu, kā arī nodrošinās skaidrāku un caurskatāmāku tiesu instanču hierarhiju.

Turpinot īstenot mērķtiecīgu reformu ciklu tieslietu sistēmas uzlabošanai, neatliekami jānosaka vienoti tiesnešu specializācijas principi un lietu slodzes rādītāji, kā arī jāsakārto normatīvais regulējums elektronisko dokumentu aprites ieviešanai tiesu iestādēs.

Lai uzlabotu uzņēmējdarbības vidi un investoru tiesisko aizsardzību, ir pilnveidots maksātnespējas un intelektuālā īpašuma aizsardzības tiesiskais regulējums. 2014. gadā veiktie grozījumi Maksātnespējas likumā, kas stājās spēkā 2015. gada 1. martā, novērš līdzšinējā praksē konstatētās problēmas, kas saistītas ar Maksātnespējas likuma normu

³⁹ Eiropas Komisija (2015) Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Centrālajai bankai, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai "ES rezultātu apkopojuma tiesiskuma jomā, 2015. gada izdevums", Briselē, 9.3.2015. COM (2015) 116 final PART 1/2. Pieejams: http://ec.europa.eu/justice/effective-justice/files/justice_scoreboard_2015_lv.pdf (05.08.2015.)

piemērošanu, stiprina kreditora un parādnieka tiesību aizsardzību, mazinot krāpniecisku darījumu ietekmi uz tiesiskās aizsardzības procesiem, kā arī precizē administratora lomu un atbildību maksātnespējas procesā. 2015. gada 12. februārī Saeimā pieņemti ar grozījumiem Maksātnespējas likumā saistītie grozījumi Civilprocesa likumā, kas nodrošinās kreditoru aizsardzības stiprināšanu tiesiskās aizsardzības procesā. Papildus tiek veikta maksātnespējas procesa administratoru profesijas reforma, nodrošinot administratoru darbības caurspīdīgumu un profesijas prestiža celšanos, kā arī stiprinot uzraudzības sistēmu kopumā.

Lai veicinātu rūpnieciskā īpašuma aizsardzību, 2015. gada 18. jūnijā Saeimā pieņemts Rūpnieciskā īpašuma institūciju un procedūru likums, kas stāsies spēkā ar 2016. gada 1. janvāri. Jaunais regulējums nodrošinās, ka izgudrotāji un uzņēmēji saņem ātru un efektīvu sava rūpnieciskā īpašuma aizsardzību.

2015. gada 1. janvāri stājās spēkā Šķīrējtiesu likums (un ar to saistītie grozījumi Civilprocesa likumā), kura mērķis ir nodrošināt šķīrējtiesu darbības un procesa tiesiskumu un kvalitāti, kā arī atjaunot sabiedrības uzticēšanos šķīrējtiesu institūtam. Šķīrējtiesas statusa nostiprināšana un plašāka šķīrējtiesu pakalpojumu izmantošana ietekmēs uzņēmējdarbības vidi un sabiedrību kopumā, jo šķīrējtiesas darbības noregulēšana veicinās ne tikai sabiedrības uzticēšanos šķīrējtiesām, bet arī atslogos tiesas. Šķīrējtiesu sistēmas reorganizāciju plānots pabeigt līdz 2015. gada 1. oktobrim.

2014. gada 22. maijā tika pieņemts Mediācijas likums, bet 2015. gada 1. janvārī spēkā stājās no Mediācijas likuma izrietošais regulējums attiecībā uz tiesas ieteiktu meditāciju, proti, tiesnesim ir pienākums ieteikt pusēm izmantot mediāciju strīda izšķiršanai visās prasības kārtības civillietās. Visvairāk mediāciju kā savu domstarpību risināšanas veidu izmanto ģimenes tiesību lietās, taču pakāpeniski mediācija iegūst lielāku nozīmi arī darba un komercstrīdos.

Investīciju aizsardzība

Stabila normatīvā bāze, pārskatāma uzņēmējdarbības vide, prognozējama nodokļu politika un efektīvu tiesisku mehānismu esamība investīciju drošībai un aizsardzībai ir priekšnoteikums investīciju lēmuma pieņemšanai un ārvalstu kapitāla ieplūšanai Latvijā.

Kopš 2012. gada, uzlabojot uzņēmējdarbības vidi, ir pilnveidots tiesiskais regulējums un veikti citi pasākumi, kas sekmē investīciju drošību un investoru interešu aizsardzību.

2012. gada 10. jūlijā stājās spēkā grozījumi Komerclikumā, kas paredz valdes un padomes locekļu un dalībnieku interešu konfliktu novēršanu darījumu slēgšanā. Vienlaikus stājās spēkā grozījumi Finanšu instrumentu tirgus likumā un Gada pārskatu likumā, pilnveidojot sabiedrības finanšu pārskatu sniegšanas kārtību.

2014. gada 1. janvārī tika ieviests jauns Uzņēmumu reģistra pakalpojums – paziņojuma nosūtīšana par tiesību subjekta reģistrācijas lietā saņemtajiem pieteikumiem, tas nodrošina iespēju laikus iepazīties ar

potenciālajām izmaiņām tiesību subjekta reģistrācijas lietā un ļauj operatīvi reaģēt uz iespējamiem personas tiesību un likumisko interešu aizskārumiem.

Arī turpmāk nepieciešami uzlabojumi normatīvajos aktos un to piemērošanā, lai uzlabotu uzņēmējdarbības vidi Latvijā un nodrošinātu pilnīgāku investīciju drošību un aizsardzību. Ārvalstu investoru padome ir norādījusi, ka darbs turpināms ne tikai darījumu un tiesiskās apgrozības drošības veicināšanā, holdingu regulējuma pilnveidošanā un tiesu sistēmas efektīvizācijā, bet arī normatīvā regulējuma stabilitātes veicināšanā un plašākas ieinteresēto pušu, nozares profesionāļu un sabiedrības iesaistišanā likumdošanas procesā⁴⁰.

Ārvalstu investoru padomes rekomendāciju izpildei paredzēts līdz 2015. gada beigām pārskatīt Komerclikuma normas, izvērtējot iespēju noteikt kapitālsabiedrību dalībnieku līgumu noteikumu spēku, sekas un izpildāmību, kā arī veikt komercreģistrā pieteikto ziņu pareizības pārbaudi pēc būtības.

Nodokļu politika

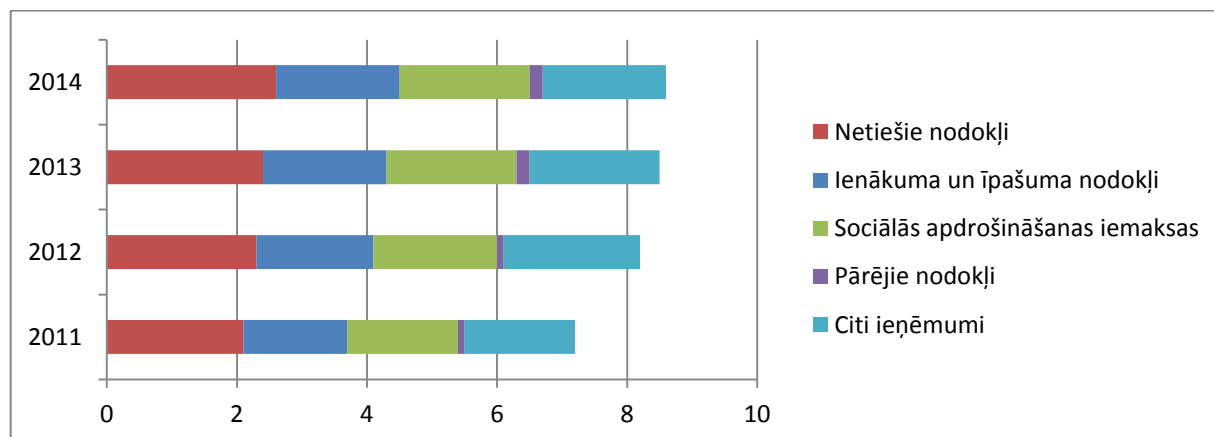
Katras valsts izaugsmes būtisks priekšnoteikums ir nodokļu politikas stabilitāte un paredzamība, kas ne tikai sniedz uzņēmējiem savlaicīgu informāciju par gaidāmajām izmaiņām, tādējādi dodot iespēju plānot savas uzņēmējdarbības attīstību, bet arī sekmē uzņēmējdarbības vides prognozējamību un konkurētspēju, un nodrošina stabilus budžeta ieņēmumus.

Uzlabojoties ekonomiskajai situācijai, valsts budžeta ieņēmumi turpina palielināties. 2014. gadā salīdzinājumā ar 2013. gadu budžeta ieņēmumi pieauga par 1,9 % un sasniedza 8536 milj. *euro* (sk. 10. att.). Kopbudžeta nodokļu ieņēmumi, neskaitot iemaksas fondēto pensiju shēmā, šajā laikposmā pieauga par 3,9 %, tai skaitā IIN par 3,9 % (darbspēka nodokļu ieņēmumus negatīvi ietekmēja izmaiņas nodokļu politikā – sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes samazinājums, neapliekamā minimuma un atvieglojuma par apgādībā esošajām personām palielinājums), PVN par 8,2 %, bet VSAOI, neskaitot iemaksas fondēto pensiju shēmā, samazinājās par 0,2 %.⁴¹

⁴⁰ Ārvalstu investoru padome Latvijā (2015) 2014. gada 30. maija Pozīcijas ziņojums Nr. 2 "Pozīcijas ziņojums par investīciju drošību un aizsardzību". Pieejams: http://ficial.lv/faili/HC2014/2_14%2005%2030%20Investiciju%20drosiba%20un%20aizsardziba.pdf (05.08.2015.)

⁴¹ EM, CSP (2015) *Latvijas tautsaimniecības makroekonomiskais apskats* Nr. 62, 1015-1, 22. lpp. Pieejams: https://www.em.gov.lv/files/tautsaimniecibas_attitiba/makro/makro_62_lv.pdf, (05.08.2015.)

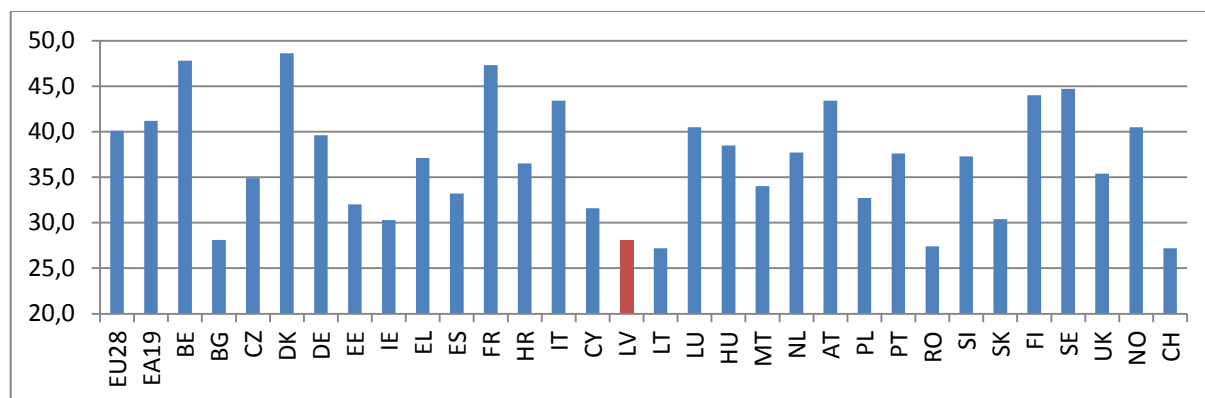
Budžeta ieņēmumu dinamika (mljrd. euro)

Avots: EM

Tomēr, neskatoties uz stabilo nodokļu ieņēmumu pieaugumu, atbilstoši 2013. gada datiem Latvijā saglabājas viens no zemākajiem kopējo nodokļu ieņēmumu rādītājiem pret IKP ES, apsteidzot vien Lietuvu, Rumāniju un Šveici (sk. 11. att.).

Kopējie nodokļu ieņēmumu rādītāji pret IKP Eiropas Savienībā (%)

Avots: Eurostat

Viens no būtiskākajiem aspektiem, kas negatīvi ietekmē nodokļu ieņēmumu apjomu, ir nodokļu iekasējamība. Pamatojoties uz nodokļu ieņēmumu datiem par 2013. gadu, ir secināms, ka PVN nodokļu plaissa ir 18,5 %, VSAOI – 26,6 %, IIN – 25,4 % un akcīzes nodokļa plaissa svārstās no 8,8 % benzīnam līdz 30,7 % cigaretēm.⁴²

Ņemot vērā minēto, lai uzlabotu nodokļu iekasējamību un nodrošinātu virzību uz valdības mērķi sasniegt nodokļu ieņēmumus 1/3 apmērā no IKP, jau vairākus gadus Latvijas valdības prioritāro lietu sarakstā ir ēnu ekonomikas apkarošana. Ēnu ekonomika veicina nevienlīdzīgu konkurenci, izkropļo tirgu un ne tikai negatīvi ietekmē

⁴² VID (2015) *Valsts ieņēmumu dienesta 2014. gada publiskais pārskats*, 11. lpp.

nodokļu iekasēšanu, bet arī motivē cilvēkus uz izvēli atteikties no sava sociālā nodrošinājuma, vienlaikus negatīvi ietekmējot kopējo publisko pakalpojumu apjomu un iespējas. Valdība ir apņēmusies nodrošināt Ēnu ekonomikas apkarotības padomes darbību un sagatavot jaunus priekšlikumus ēnu ekonomikas apkarotībai.

Vērā ņemama ietekme ekonomiskās krīzes un tās seku pārvarēšanā nenoliedzami ir bijusi mikrouzņēmuma nodokļa režīmam. Tas daļai iedzīvotāju, kuri bija palikuši bez darba, ir nodrošinājis iespēju uzsākt uzņēmējdarbību, akumulējot aptuveni 15 % no privātajā sektorā nodarbinātajiem un 2014. gadā veidojot budžeta ieņēmumus 51,1 milj. euro apmērā. Lai gan 2015. gadā mikrouzņēmuma režīms paliks nemainīgs, priekšā ir izaicinājums atrast sociāli atbildīgu un ilgtspējīgu risinājumu mikrouzņēmumu darbībai, kas nekropļotu konkurenci un sasniegtu mikrouzņēmuma nodokļa režīma mērķi – veicināt uzņēmumu attīstību un to pakāpenisku iekļaušanos vispārējā nodokļu maksāšanas režīmā, kā arī vienlaikus nodrošināt minimālās sociālās garantijas mikrouzņēmumos strādājošajiem darbiniekiem.

Būtisks solis virzībā uz nodokļu politikas stabilitāti un paredzamību ir sistemātiska nodokļu politikas plānošana. Valdība ir apņēmusies līdz 2016. gada beigām izstrādāt vidēja termiņa valsts nodokļu politikas pamatnostādnes. Tas ļaus ne tikai nodrošināt nodokļu politikas kvalitatīvu īstenošanu, bet arī paredzēt ar nodokļu politikas instrumentiem sasniedzamos mērķus un rezultātus, tādējādi nodrošinot nodokļu politikas maksimālu efektivitāti un caurskatāmību.

Korupcijas apkarošana

Uzņēmējdarbībai labvēlīgas vides veidošanā aizvien izšķirošāka loma ir vienlīdzīgas konkurences nodrošināšanai, kur ēnu ekonomikas un korupcijas ietekme ir minimāla. Starptautiskā nevalstiskā pretkorupcijas organizācijas "Transparency International" veidotais Korupcijas uztveres indekss (*Corruption Perceptions Index*) sniedz priekšstatu par publiskā sektora korumpētības līmeņa uztveri visā pasaulē (Korupcijas uztveres indekss tiek veidots, pamatojoties uz dažādu valstu ekspertu viedokli un iedzīvotāju aptaujām, ranžējot valstis atkarībā no tā, kā konkrētajā valstī tiek uztverts publiskā sektora korupcijas līmenis. Korupcijas uztvere tiek vērtēta ar punktu skaitu no 0 – "ļoti korumpēts" līdz 100 – "nav korumpēts, procesi ļoti caurspīdīgi". 2015. gadā indekss tiek veidots, ietverot 175 valstis un teritorijas). 2014. gada Korupcijas uztveres indeksā⁴³ Latvija ieņem 43. vietu, pirmo reizi esot ārpus to valstu grupas, kur korupcija ir uzskatāma par nopietnu problēmu. 2013. gadā Latvija atradās 49. vietā, 2012. gadā – 54. vietā, 2011. gadā – 61. vietā, tādējādi ir secināms, ka situācija ir uzlabojusies un saskaņā ar ekspertu viedokli korupcija Latvijā ir pakāpeniski samazinājusies.

Tomēr, vērtējot korupcijas un krāpšanas procesu kopējo ietekmi uz uzņēmējdarbības vides attīstību, jāņem vērā arī citi rādītāji. Saskaņā ar organizācijas "Transparency International" 2013. gadā veikto Globālās

⁴³ Transparency International (2015). *Corruption Perceptions Index 2014: Results*. Pieejams: <http://www.transparency.org/cpi2014/results> (05.08.2015)

korupcijas barometra⁴⁴ aptauju 55 % Latvijas aptaujāto uzskata, ka korupcijas līmenis pēdējo divu gadu laikā (2011.–2013. gadā) nav mainījies, bet 11 % uzskata, ka tas ir strauji pieaudzis. Turklāt 51 % aptaujāto uzskata, ka valdības rīcība korupcijas apkarošanas jomā nav efektīva. Latvijā par viskorumpētākajām joprojām tiek atzītas politiskās partijas (68 % aptaujāto), kritiski tiek vērtēti ierēdņi un publiskais sektors kopumā (63 %), arī Latvijas parlaments (56 %).

Kopš 2012. gada korupcijas novēršanas un apkarošanas jomā īstenoti pasākumi, kas arī turpmāk ietekmēs Korupcijas uztveres indeksa (un citu saistīto mērījumu) dinamiku. Ir uzsākta politisko partiju finansēšana no valsts budžeta. Pieņemts normatīvais regulējums, kurā noteiktas būtiskas politisko partiju pretlikumīgu finansēšanu ierobežojošas prasības, piemēram, paredzot atbildību par valsts un pašvaldību institūciju administratīvo resursu izmantošanas aizlieguma pārkāpšanu priekšvēlēšanu aģitācijā.

Pamatojoties uz grozījumiem Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likumā (stājās spēkā 2013. gada 1. janvārī), ir mazināta nelegāli iegūto līdzekļu pretlikumīga izmantošana politisko partiju finansēšanā.

2012. gadā Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs veica arī padziļinātu korupcijas risku analīzi veselības aprūpes sistēmā, pamatojoties uz kuru sniedza rekomendācijas korupcijas risku novēršanai.

Ministru kabineta 2012. gada 7. februāra sēdē tika apstiprināta Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja vadītās darba grupas izstrādātā Konceptija par korupcijas risku mazināšanu valsts pārvaldes iestādēs un pašvaldībās, kuras mērķis ir rast risinājumus, lai mazinātu radītos korupcijas riskus valsts pārvaldes iestādēs un pašvaldībās.

2013. gadā Latvija saņēmusi uzaicinājumu pievienoties Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (OECD) darba grupai par kukuļošanas apkarošanu starptautiskajos biznesa darījumos. Pievienojoties OECD, Latvijai paveras iespējas apgūt citu valstu pieredzi dažādās jomās, tai skaitā korupcijas novēršanas un apkarošanas jomā.

2013. gadā tika veikti grozījumi Krimināllikumā un Kriminālprocesa likumā, lai nodrošinātu efektīvāku piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu juridiskajām personām par noziedzīgiem nodarījumiem, tai skaitā koruptīviem nodarījumiem, kā arī apkarotu korupciju starptautiskajos biznesa darījumos.

2013. gada 1. jūlijā stājās spēkā grozījumi likumā "Par pašvaldībām", kas nodrošina lēmējvaras nodalīšanu no izpildvaras pašvaldībās un novērš iespējamus korupcijas un interešu konflikta riskus lēmumu pieņemšanas procesā pašvaldībās.

Turpinās lobēšanas tiesiskā regulējuma un trauksmes cēlāju tiesiskā regulējuma izstrāde.

⁴⁴ Turpat

Valsts pārvaldes efektivitāte un atvērtība sadarbībai

Latvijas publiskās pārvaldes efektivitātes novērtējums pēc Pasaules Bankas Institūta starptautiskā salīdzinošā indikatora *GRICS (Governance Research Indicator Country SNAPshot)* liecina, ka valsts un pašvaldību sniegto pakalpojumu kvalitāte, valsts civildienesta kvalitāte un neatkarība no politiskās ietekmes, kā arī politikas veidošanas un īstenošanas kvalitāte pēdējos gados ir pakāpeniski uzlabojusies. 2013. gadā indeksa vērtība (76,1 %) ir pārsniegusi NAP2020 noteiktā rādītāja mērķa vērtību 2014. gadam (75,0 %), tomēr arī turpmāk ir nepieciešams uzlabot valsts pārvaldes efektivitāti.

2014. gada nogalē valdība apstiprināja Valsts pārvaldes politikas attīstības pamatnostādnes 2014.–2020. gadam, kuru mērķis ir efektīva, pieejama, inovatīva, profesionāla un uz rezultātu vērsta valsts pārvalde. Lai sekmētu profesionāla un politiski neitrāla valsts dienesta attīstību, nepieciešams Saeimā pieņemt 2014. gada septembrī valdībā apstiprināto Valsts dienesta likumprojektu, kas paredz valsts pārvaldē nodarbināto tiesisko attiecību pilnveidošanu, vienotus atlases principus un efektīvāku motivācijas un profesionālās pilnveides sistēmu.

Ņemot vērā lielo kadru mainību valsts pārvaldē, svarīgi turpināt konkurētspējīgas un motivējošas valsts pārvaldes atlīdzības sistēmas izstrādi. Vienlaikus jānodrošina uz rezultātu un klientu vērsta pārvaldes darbība, paaugstinot valsts pārvaldes reputāciju.

Valsts pārvaldes attīstībai un modernizācijai jānorit vienlaikus ar informācijas tehnoloģiju attīstību. Pašreiz Saeimā izskatīšanai ir nodots Publisko pakalpojumu likumprojekts, kas paredz priekšnosacījumus, lai uzlabotu publisko pakalpojumu sniegšanas efektivitāti, kvalitāti un pieejamību sabiedrībai un uzņēmējiem, tādējādi veicinot valsts konkurētspējas paaugstināšanu. Šajā jomā valsts pārvaldē ir arī sasniegumi, piemēram, lauksaimnieku un citu pakalpojumu lietotāju ērtībai ir izveidots un darbojas ZM Klientu apkalpošanas centrs (KAC), kurā apmeklētāji var saņemt informāciju par ministrijas un tās padotības iestāžu sniegtajiem pakalpojumiem, kā arī saņemt tos. Lauku atbalsta dienesta

e-pieteikšanās sistēma (EPS) nodrošina ātrāku un ērtāku iesniegumu iesniegšanu, kļūstot pieejamāka nozares uzņēmējiem. Šobrīd LAD nodrošina ne tikai LAD e-pakalpojumus, bet arī vairākus citu iestāžu (LDC, VTUA un VAAD) pakalpojumus.

Ņemot vērā tehnoloģiju attīstību, elektroniskā paraksta pieejamību un drošības līmeni, 2015. gada 2. aprīlī spēkā stājās grozījumi Elektronisko dokumentu likumā, kas paredz, ka drošu elektronisko parakstu turpmāk varēs izmantot daudz plašāk un ar to varēs parakstīt vairāk dokumentu nekā līdz šim. No regulējuma izslēgti iepriekš noteiktie ierobežojumi elektronisko dokumentu izmantošanai līgumiem nekustamo īpašumu darījumos, galvojuma līgumiem un līgumiem privātos darījumos ģimenes un mantojuma tiesību jomā. Turklāt grozījumi paredz, ka turpmāk šā likuma noteikumi par elektronisko dokumentu apriti starp valsts un pašvaldību iestādēm ir piemērojami arī citām publiskajām personām un to iestādēm, tiesām, tiesu sistēmai piederīgajām personām un iestādēm, kā

arī sabiedrisko pakalpojumu sniedzējiem likuma "Par sabiedrisko pakalpojumu regulatoriem" izpratnē.

Papildus iepriekš minētajām elektroniskā paraksta un elektronisko dokumentu plašākām izmantošanas iespējām likums paredz arī iespēju atkārtoti saņemt kvalificētu sertifikātu attālināti. 2014. gadā izveidots risinājums, kas Baltijas valstu ietvaros dos iespēju komersantiem, privātpersonām un valsts iestādēm (vairākām līguma pusēm) parakstīt vienu dokumentu ar dažādu valstu e-parakstiem, tādējādi radot iespēju slēgt pārrobežu līgumus un vienošanās.

Savukārt 2015. gada jūlijā Saeimā uz izskatīšanu trešajā lasījumā nodots likumprojekts "Grozījumi Informācijas atklātības likumā", kurš veicinās atvērto datu principa ieviešanu valsts pārvaldē, dodot iespējas sabiedrībai efektīvāk apstrādāt valsts publiskoto informāciju un uzņēmējiem veidot jaunus pakalpojumus.

Lai padarītu efektīvākus valsts pārvaldes procesus, nodrošinot pieejamākus valsts pakalpojumus iedzīvotājiem un uzņēmējiem, svarīga ir e-pārvaldes un e-pakalpojumu attīstība, kā arī vienas pieturas aģentūras principa īstenošana. Izstrādāta publiskās pārvaldes informācijas sistēmu konceptuālā arhitektūra, kurā definēti publiskās pārvaldes informācijas sistēmu attīstības principi. Lai palielinātu iedzīvotāju zināšanas par e-iespējām, īstenota e-pārvaldes integrētā komunikācijas kampaņa.

Sākot ar 2014. gadu, tiek veidots nacionāla mēroga valsts iestāžu un pašvaldību

e-pārvaldes mērījums "Latvijas e-indeks" – metodoloģiski vienota un savstarpēji salīdzināmu efektivitātes rādītāju sistēma, kura ļauj apzināt veiksmīgākās iestādes efektīvas e-pārvaldes principu īstenošanā, identificēt kritiskos punktus un uzlabojamos faktorus iestāžu darbā.

Sākot ar 2014. gada decembri, Latvijas iedzīvotājiem ir brīvi pieejams Latvijas valsts pārvaldes mašintulkošanas serviss Hugo.lv. Tas nodrošina automatizētu tulkošanu no latviešu valodas uz angļu valodu un otrādi, kā arī no latviešu valodas uz krievu valodu.

Teritorijas attīstības plānošanas informācijas sistēmā (TAPIS) nodrošināta teritorijas attīstības plānošanas dokumentu pieejamība tīmekļvietnē GeoLatvija.lv, tādējādi nodrošinot ikvienam interesentam informācijas par teritorijas attīstības iespējām un ierobežojumiem pieejamību e-vidē. Savukārt reģionālās attīstības indikatoru modulis (RAIM) sniedz ikvienam interesentam iespēju tīmekļvietnē www.raim.gov.lv vienuviet iepazīties ar plašu teritoriju sociālekonomisko attīstību raksturojošu datu klāstu, tai skaitā ar Eiropas Savienības finanšu instrumentu apguves rādītājiem.

Tiek īstenota publisko personu kapitāla daļu un kapitālsabiedrību pārvaldības un publisko personu komercdarbības reforma, kas nodrošinās efektīvāku un labas korporatīvās pārvaldības principiem atbilstošu publisko personu kapitāla daļu un kapitālsabiedrību pārvaldi. 2015. gada 1. janvārī ir stājies spēkā Publiskas personas kapitāla daļu un kapitālsabiedrību pārvaldības likums, kas paredz. publiskās personas līdzdalības kapitālsabiedrībās mērķu noteikšanu, kapitālsabiedrības vidēja termiņa

darbības stratēģijas izstrādi un sasniegto rezultātu regulāru izvērtēšanu, informācijas atklātības prasību ieviešanu, padomes izveides tiesības lielākajās kapitālsabiedrībās, caurskatāmu valdes un padomes locekļu kandidātu izvirzīšanas (nominēšanas) procedūru, valsts kapitāla daļu pārvaldības koordinācijas institūcijas izveidošanu. Atbilstoši valdības pieņemtajam lēmumam⁴⁵, sākot ar 2015. gada 1. jūniju, PKC nodrošina koordinācijas institūcijas uzdevumu izpildi. Nepieciešams izstrādāt likumā paredzētos Ministru kabineta noteikumus, lai pilnībā nodrošinātu valsts kapitāla daļu pārvaldības reformas ieviešanu.

Attīstības plānošanas sistēmas darbība

2014. gadā sākās NAP2020 īstenošana, kas apvieno publiskā finansējuma ieguldījumus Latvijā turpmākajiem septiņiem gadiem. Kopš NAP2020 apstiprināšanas Saeimā 2012. gada decembrī valdība ir veikusi NAP2020 prioritāšu pārņemšanu politikas plānošanas dokumentos, tai skaitā ES fondu plānošanas dokumentos un saistītajos normatīvajos aktos, kā arī mērķtiecīgi novirzījusi valsts budžeta resursus un ES fondu ieguldījumus atbilstoši valsts definētajām prioritātēm.

Nemot vērā, ka nacionāla līmeņa attīstības prioritāšu īstenošanai nepieciešama saskaņota valsts pārvaldes institūciju darbība, 2014. gada sākumā valdība apstiprināja Attīstības plānošanas sistēmas uzlabošanas pasākumu plānu 2014.–2016. gadam⁴⁶, kas paredz jaunus risinājumus esošo starpnozaru politikas plānošanas koordinācijas mehānismu pilnveidošanai. Atbilstoši Attīstības plānošanas sistēmas likumā noteiktajam 2014. gadā Ministru prezidenta vadībā ir izveidota un darbojas Nacionālās attīstības padome, kuras mērķis ir nodrošināt valsts ilgtermiņa attīstības plānošanu un novērtēšanu, kā arī rosināt strukturālās reformas valsts pārvaldē. 2015. gadā ir notikušas divas Nacionālās attīstības padomes sēdes, kurās diskutēts par progresu NAP2020 prioritāšu īstenošanā, 2014.–2020. gada plānošanas perioda ES fondu līdzekļu izlietojuma plānu, uzņēmējdarbības attīstību un plānotajām investīcijām vidēja termiņa perspektīvā.

2014. gada nogalē ir pieņemti MK noteikumi⁴⁷ par attīstības plānošanas dokumentu izstrādi un ietekmes izvērtēšanu, kas nosaka jaunus principus attiecībā uz politikas plānošanas ietvaru, sasaisti ar budžeta plānošanu, politikas iniciēšanu un izvērtējumu un ļauj būtiski uzlabot plānošanas sistēmas kvalitāti un novērst līdzšinējos trūkumus.

Arī turpmāk valdība pilnveidos starpnozaru jautājumu koordinācijas un sadarbības mehānismu, nodrošinot ilgtspējīgu un kvalitatīvu politikas plānošanu, nostiprinot Nacionālās attīstības padomes vietu un lomu attīstības plānošanas sistēmā un uzlabojot attīstības plānošanas sasaisti ar budžeta plānošanu.

⁴⁵ MK 2015. gada 26. maija rīkojums Nr. 273 "Par valsts kapitālsabiedrību un valsts kapitāla daļu pārvaldības koordinācijas institūciju". Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/274282-par-valsts-kapitalsabiedrību-un-valsts-kapitāla-dalu-parvaldības-koordinācijas-institūciju> (05.08.2015.)

⁴⁶ MK 2014. gada 25. februāra rīkojums Nr. 84 "Par Attīstības plānošanas sistēmas uzlabošanas pasākumu plānu 2014.–2016. gadam". Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=264610> (05.08.2015.)

⁴⁷ MK 2014. gada 2. decembra noteikumi Nr. 737 "Attīstības plānošanas dokumentu izstrādes un ietekmes izvērtēšanas noteikumi". Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=270934> (05.08.2015.)

2.3. Transporta un sakaru jomas attīstība

Autoceļi

Satiksmes ministrijas pārvaldījumā ir valsts autoceļu tīkls 20 131 km kopgarumā, no tiem 8901 km (42 %) ir ar melno segumu (asfaltēti). Valsts autoceļu tīklā ietilpst arī 971 tilts un satiksmes pārvads 31,2 km kopgarumā.⁴⁸ Latvijas kopējais ceļu tīkla blīvums ir pietiekams, bet tā tehniskais stāvoklis ir neapmierinošs.⁴⁹ 2015. gadā plānotais finansējums valsts autoceļiem veido 256 milj. *euro*, no tiem 139 milj. *euro* ir valsts budžeta finansējums un 117 milj. *euro* – ES fondu līdzekļi. Valsts budžeta bāzes finansējums valsts autoceļiem 2015. gadā ir par 21 % lielāks nekā 2014. gadā, kad piešķirtais valsts budžeta finansējums kopumā (bāzes finansējums un līdzekļi neparedzētiem gadījumiem) bija 114,3 milj. *euro*.

Autoceļu sakārtošana tiek plānota atbilstoši NAP2020 un Transporta attīstības pamatnostādņēs 2014.–2020. gadam izvirzītajiem mērķiem (salīdzinot ar 2012. gadu, par 80 % samazināts valsts galveno autoceļu sliktā un ļoti sliktā stāvoklī garums un par 50 % – reģionālo autoceļu ar asfalta segumu sliktā un ļoti sliktā stāvoklī garums). Pamatojoties uz minētajos dokumentos izvirzītajiem mērķiem, ir izstrādāta un Ministru kabineta 2013. gada 21. maija sēdē izskatīta Valsts autoceļu sakārtošanas programma 2014.–2020. gadam.

Valsts reģionālo autoceļu maršrutu sakārtošanas jomā ES fondu 2014.–2020. gada plānošanas periodā specifiskā atbalsta mērķa ietvaros 2015. gadā tiek īstenoti pieci projekti, kā rezultātā tiks noasfaltēti 39,88 km reģionālo ceļu, līdz gada beigām būvdarbi tiks uzsākti vēl divos projektos. TEN-T autoceļu tīkla uzlabojumu aktivitātes ietvaros 2015. gadā tiek īstenoti astoņi projekti, kā rezultātā tiks uzlaboti 143,90 km valsts galveno autoceļu, līdz gada beigām būvdarbi tiks uzsākti vēl vienā projektā. Valsts galveno autoceļu segu pārbūves un nestspējas palielināšanas aktivitātes ietvaros līdz 2018. gadam tiks īstenoti 27 projekti, kā rezultātā tiks pārbūvēti 352,37 km valsts galveno autoceļu. Atbilstoši NAP2020 mērķa rādītājam 2014. gadā tika plānots sliktā un ļoti sliktā stāvoklī esošo valsts galveno autoceļu kopgaruma samazinājums par 15 %, diemžēl ierobežotā budžeta apstākļos mērķa rādītājs ir sasniegts tikai 2,5 %, savukārt pozitīva tendence ir novērojama reģionālo valsts autoceļu ar melno segumu procentuālajā pieaugumā – 2014. gadā tie veidoja 82,5 %.

Atbilstoši *Valdības rīcības plānā* noteiktajam ir vērtēta iespēja izmantot publiskās un privātās partnerības modeli autoceļu sakārtošanā. 2014. gada 7. oktobrī MK konceptuāli atbalstīja publiskās un privātās partnerības modeļa izmantošanu valsts galvenā autoceļa projekta "E67/A7 Ķekavas apvedceļš" īstenošanā. Ir uzsākta atkārtota ietekmes uz vidi novērtējuma (IVN) veikšana, pamatojoties uz VPVB pieņemto lēmumu par IVN procedūras piemērošanu Ķekavas apvedceļa būvniecībai Ķekavas

⁴⁸ LVC dati uz 31.12.2014.

⁴⁹ SAM Informatīvais ziņojums "Par kapitālsabiedrību, kurās Satiksmes ministrija ir valsts kapitāla daļu turētāja, 2013. gada provizorisko izpildi un plānotajiem finansiālajiem rādītājiem, prognozētajiem rezultātiem un rezultatīvajiem rādītājiem 2014. gadam"

novadā. Šobrīd notiek aktualizēto finanšu un ekonomisko aprēķinu saskaņošana atbildīgajās institūcijās, kā arī zemju ierīcības projektu aktualizācija atbilstoši jaunajiem tehniskajiem risinājumiem un perspektīvā autoceļa būvniecībai nepieciešamo zemes vienību vērtēšanas un iepirkšanas procedūra. Projekta mērķis ir izbūvēt Ķekavas apvedceļu autoceļa E67/A7 posmā, padarot šo posmu par divu brauktuvju ātrgaitas ceļu. Tā ietvaros tiktu rekonstruēts 3,1 km esošā autoceļa un izbūvēti 14,36 km jauna ceļa.

Katru gadu piešķirtā līdzfinansējuma apmērā turpinot pilsētu tranzīta ielu pārbūvi, 2014. gadā tika iesākti trīs projekti (Bauskā, Jelgavā un Zilupē), kuri šogad ir pabeigti un nodoti ekspluatācijā. 2015. gadā ir ieplānoti darbi sešos objektos (Saldū, Gulbenē, Salacgrīvā iela un tilts, Staicelē iela un tilts) un līdzfinansēti tranzīta ielu projektēšanas darbi Liepājā. Lai nodrošinātu autoceļu kvalitāti, sākot ar 2014. gada 1. janvāri, darbu ir uzsācis uz VAS "Latvijas Valsts ceļi" Ceļu laboratorijas bāzes izveidotais Autoceļu kompetences centrs, kas sniedz starptautiski atzītus un kompetentus autoceļu tehniskā stāvokļa un būvdarbu kvalitātes novērtējumus, veic mērķtiecīgi virzītu un koordinētu autoceļu nozares pētniecības programmu vadību, piesaistot akadēmiskās mācību iestādes, vadošās konsultantu firmas, projektēšanas firmas un būvfirmas, kā arī līdzdarbojas starptautiskos pētniecības projektos. 2014. gadā būvobjektos ir veikti autoceļu segas kvalitātes mērījumi ar lāzerprofilogrāfu, griptesteri, grunts penetrācijas radaru un kopējā autoceļu tīklā veikti mērījumi 5000 km garumā. Darbs turpinās arī 2015. gadā, un līdz 2015. gada 31. jūlijam pavisam ir veikti 7560 testi, ceļu tīklā veikti mērījumi 4042 km garumā.

Ceļu satiksmes drošība

Autovadītāju braukšanas prasme, automašīnu tehniskais stāvoklis, mazaizsargāto ceļu satiksmes dalībnieku attieksme pret ceļu satiksmes noteikumu ievērošanu un ceļu uzturēšanas apstākļi ir apstākļu kopums, kas sekmējis ceļu satiksmes negadījumu (CSNg) un tajos bojā gājušo skaita pieaugumu, salīdzinot ar šo pašu periodu iepriekšējos gados. Arvien aktuāla problēma ir gājēju drošība – bojāgājušo skaita ziņā tā ir otra lielākā satiksmes dalībnieku grupa – 33,5 % no visiem bojāgājušajiem CSNg 2014. gadā bija gājēji, turklāt 70 % no CSNg ar gājējiem notika diennakts tumšajā laikā.⁵⁰

Lai uzlabotu ceļu satiksmes drošību, samazinātu ceļu satiksmes negadījumos ievainoto un bojāgājušo skaitu, paaugstinātu satiksmes dalībnieku kompetenci un atbildību, ir izstrādāts un apstiprināts Ceļu satiksmes drošības plāns 2014.–2016. gadam, izstrādāti grozījumi vairākos normatīvajos aktos, tai skaitā izstrādāti jauni Ceļu satiksmes noteikumi, kas ietver normas attiecībā uz mazaizsargāto satiksmes dalībnieku un bērnu drošību (atstarojošās vestes, ķiveres bērniem u. c.), kā arī riteņbraucēju pārvietošanos pa ietvēm un ceļa braucamo daļu, elektrotransportlīdzekļu lietošanas priekšrocībām, izmantojot sabiedriskā transporta joslas. Izstrādāts un iesniegts izskatīšanai Ministru kabinetā

⁵⁰ CSDP sēdes materiāli. Pieejams: http://www.sam.gov.lv/satmin/content/?cat=661&art_id=4771 (sk. 01.08.2015.)

regulējums, kas nosaka velojoslu izveidošanas un lietošanas kārtību uz brauktuves. Ceļu satiksmes noteikumi tika pieņemti MK 2015. gada 2. jūnija sēdē, paredzot, ka tie stājas spēkā ar 2016. gada 1. janvāri.

Dzelzceļš

Šis gads ir nozīmīgs *Rail Baltica* projekta turpmākai īstenošanai. Šim nolūkam Baltijas valstis ir nodibinājušas kopuzņēmumu "RB Rail", kura galvenais uzdevums ir dzelzceļa projektēšana, būvniecība un mārketinga, skaidri nosakot, ka dzelzceļa infrastruktūras īpašnieks Igaunijā, Latvijā un Lietuvā ir attiecīgā valsts, kurā šī infrastruktūra atrodas, kā arī to, ka katra puse līdzfinansē tikai to dzelzceļa būvniecības apjomu, kas atrodas tās teritorijā. Kopuzņēmums 2015. gada 26. februārī ir iesniedzis kopīgu Baltijas valstu pieteikumu EISI finansējumam. Kopīgais pieteikums tika pozitīvi novērtēts, un līdz 2015. gada beigām tiks noslēgts finansēšanas līgums.

2014. gadā tika uzsākta nacionālā izpēte, kuras ietvaros tiks noskaidrots precīzs plānotās dzelzceļa līnijas *Rail Baltica* novietojums Latvijas teritorijā, tai skaitā Rīgā, labākie tehniskie risinājumi, kā arī veikta finanšu, ekonomisko un sociālo aspektu salīdzinošā analīze. Izpētes gaitā tiek veikts ietekmes uz vidi novērtējums (IVN) un citi priekšdarbi dzelzceļa līnijas būvprojektēšanas, zemju atsavināšanas un būvniecības procesu uzsākšanai līdz 2019. gadam.

Turpinās tehnisko parametru un izmaksu-ieguvumu analīzes izstrāde trašu alternatīvām, kam tiek piemērota ietekmes uz vidi novērtējuma (IVN) procedūra. Notiek IVN trašu analīze atbilstoši prasībām, ko nosaka IVN normatīvie akti, tiek gatavots IVN ziņojums saskaņā ar VPVB 2015. gada 11. maijā izdoto Programmu ietekmes uz vidi novērtējumam Eiropas standarta platuma publiskās lietošanas dzelzceļa infrastruktūras līnijas *Rail Baltica* būvniecībai. 2015. gada 4. jūnijā ar personu apvienību "Aecom Rail Baltic Latvia Intermodal Terminal Joint Venture" tika noslēgts līgums Nr. 2015/-31 par *Rail Baltica* dzelzceļa līnijas intermodālā kravu loģistikas centra Latvijā darbības plāna un tehnisko risinājumu izstrādi par kopējo līgumcenu 683 296,08 euro un 2015. gada 2. jūlijā ar personu apvienību "AECOM Rail Baltica Latvia Central Station Joint Venture" tika noslēgts līgums Nr. 2015/-40 par *Rail Baltica* dzelzceļa līnijas integrācijas Rīgas centrālajā multimodālajā sabiedriskā transporta mezglā tehniskā risinājuma izstrādi par kopējo līgumcenu 743 591,59 euro.

Pabeigta projektu īstenošana ES fondu 2007.–2013. gada plānošanas perioda aktivitātes 3.3.1.2. "TEN-T dzelzceļa posmu rekonstrukcija un attīstība (Austrumu–Rietumu dzelzceļa koridora infrastruktūras attīstība un *Rail Baltica*)" ietvaros, kas nodrošinās dzelzceļa posma Rīga–Krustpils (tai skaitā iecirkņa Skrīveri–Krustpils) caurlaides spēju 55 milj. tonnu gadā un Rīgas dzelzceļa mezgla staciju pārstrādes spēju līdz 39,3 milj. tonnu.

VAS "Latvijas dzelzceļš" (LDz) turpina vairāku būtisku publiskās dzelzceļa infrastruktūras modernizācijas projektu ieviešanu, tai skaitā sliežu ceļu rekonstrukciju, pārmiju nomaiņu, maģistrālā datu pārraides

tīkla modernizāciju, aktivitātes "TEN-T dzelzceļa posmu rekonstrukcija un attīstība (Austrumu–Rietumu dzelzceļa koridora infrastruktūras attīstība un *Rail Baltica*)" ietvaros ir izbūvēts TEN-T dzelzceļš (52 km) un turpinās astoņu projektu īstenošana. LDz 2014. gadā uzsāka arī dzelzceļa elektrifikācijas skiču projekta izstrādi, SAM īstenošanas uzsākšanai tiek izstrādāti projektu iesniegumu vērtēšanas kritēriji, SAM MK noteikumi, sākotnējais novērtējums.

2014. gads LDz bijis sekmīgs attīstības un kravu pārvadājumu jomā – pārvadāti 57,04 milj. tonnu un pabeigts līdz šim vērienīgākais, vairāk nekā 100 milj. *euro* vērtais investīciju projekts "Otrā sliežu ceļa būvniecība posmā Skrīveri–Krustpils". Papildus tam 2015. gadā ir plānots pabeigt ES Kohēzijas fonda līdzfinansēto infrastruktūras investīciju projektu – Rīgas Šķirotavas stacijas šķirošanas uzkalna modernizāciju, šā projekta attiecināmās izmaksas veido 38,9 milj. *euro*, un pēc projekta pabeigšanas uzkalna modernizācijas jauda tiks palielināta par 30 %. LDz apgrozījums 2014. gadā bija 224,9 milj. *euro* (2013. gadā – 218 milj. *euro*) savukārt peļņa – 10,7 milj. *euro* (2013. gadā – 79,8 milj. *euro*). 2013. gadā peļņa bija ievērojami lielāka nekā citus gadus, jo lielākā tās daļa tika gūta no kravas vagonu parka pārvērtēšanas un nodošanas meitas sabiedrībai SIA "LDz Cargo", kas bija vienreizējs darījums un nebija saistīts ar naudas plūsmu.⁵¹ 2014. gadā LDz koncernā kopumā vidēji bija nodarbināti 12 316 darbinieku, un nodokļos koncerns pērn samaksāja 105,1 milj. *euro*.

AS "Pasažieru vilciens" īsteno dīzeļvilcienu vagonu modernizācijas projektu, kuru pabeidzot būs modernizēti 19 vagoni (seši dīzeļvilcienu sastāvi). LDz ir uzsācis projektu, "Dzelzceļa pasažieru infrastruktūras modernizācija", kas paredzēts pasažieru infrastruktūras attīstībai un staciju modernizēšanai, kopumā labiekārtojot peronus 16 stacijās Jelgavas un Jūrmalas virzienā, šobrīd ir uzsākti darbi punktos "Dzintari" un "Babiņi". Bez rezultāta tika izbeigts jaunu pasažieru elektrovilcienu iepirkuma konkurss, jo tika konstatēta nepieciešamība mainīt iepirkuma dokumentos noteiktās tehniskās prasības, kā arī pretendentu iesniegtie finanšu piedāvājumi pārsniedza AS "Pasažieru vilciens" sākotnēji plānotās izmaksas un attiecīgi finanšu iespējas. AS "Pasažieru vilciens" akcionārs ir apstiprinājis jaunu AS "Pasažieru vilciens" stratēģiju, kura paredz, cik un kādus vilcienus nepieciešams iegādāties un kā tiks nodrošināts finansējums jauno elektrovilcienu iegādei. Paredzēts drīzumā uzsākt jaunu elektrovilcienu iepirkuma procedūru.

Starptautiskajā dzelzceļa transportā 2014. gadā tika pārvadāti 285 tūkst. pasažieru, kas ir būtisks kritums, salīdzinot ar iepriekšējo gadu rādītājiem (2013. gadā – 360 tūkst., 2012. gadā – 348 tūkst., 2011. gadā – 335 tūkst.). Ja ņem vērā, ka kopš 2004. gada zemākais rādītājs ir 299 tūkst. pasažieru 2009. gadā un maksimālā mērķa vērtība tika sasniegta 2006. gadā, kad tika pārvadāti 400 tūkst. pasažieru⁵², tad 2014. gada sniegums ir zemākais rādītājs pēdējā desmitgadē, un, ņemot vērā NAP2020 prognozes, kuras balstītas uz nelielu izaugsmi starptautiskajā dzelzceļa transportā, 2014. gadā prognozējot 347 tūkst. pasažieru un

⁵¹ LDz un SM sniegtā informācija

⁵² CSP dati

2020. gadā 360 tūkst. pasažieru, turpmākajos gados starptautisko dzelzceļa pasažieru satiksmi virzīens uz NVS valstīm sagaida nopietni izaicinājumi plānoto apjomu sasniegšanā.

Sabiedriskais transports

Lai uzlabotu iedzīvotāju mobilitātes iespējas un nodrošinātu pieejamus sabiedriskā transporta pakalpojumus visā valsts teritorijā, iekļaujoties valsts piešķirtajā finansējumā, kā arī lai izstrādātu vienotu tarifu politiku visiem reģionālā sabiedriskā transporta veidiem un īstenotu vienotu pasažieru pārvadājumu plānošanu vienotā maršrutu tīklā, saskaņojot dažādu transporta veidu kustību, ar mērķi uzlabot iedzīvotāju mobilitāti valsts teritorijā ar Sabiedriskā transporta padomes 2015. gada 6. februāra sēdes lēmumu Nr. 4 (prot. Nr. 2 4. §) apstiprināts VSIA "Autotransporta direkcija" (ATD) sagatavotais konsolidētais reģionālās nozīmes maršrutu tīkls. Turpinās vienotas biļetes un lojalitātes programmas visiem reģionālā sabiedriskā transporta veidiem ieviešana, un šobrīd ir sagatavota vienota tarifu koncepcija visiem reģionālās vietējās nozīmes maršrutiem, kuru savā 2015. gada 6. februāra sēdē konceptuāli atbalstīja Sabiedriskā transporta padome. Koncepcija ir saskaņota ar plānošanas reģioniem un pārvadātājiem, un atbilstoši pieņemtajai koncepcijai tiek pārrēķināti tarifi. ATD veica tiešas pārrunas ar pašvaldībām par iespējamo pārejas posmu ieviešanu novados, kuros gaidāms tarifu pieaugums, un 2015. gada 10. jūnijā tika panākta vienošanās ar 24 novadu pašvaldībām. 2014./2015. mācību gadā Sabiedriskā transporta padomē apstiprināta divu jaunu maršrutu atklāšana skolēnu pārvadāšanai, kā arī grozījumi septiņos esošos maršrutos, pielāgojot tos skolēnu vajadzībām. Maršruti iekļauti kopējā maršrutu tīklā Vidzemes, Latgales un Rīgas reģionā. Vienlaikus ir nepieciešams veicināt autoostu sistēmas efektivitātes uzlabošanu un īstenot autoostu darbības sistēmas pilnveidošanas procedūras, pārskatot un definējot kritērijus līniju būvēm, kurām valsts uzskata par nepieciešamu saglabāt autoostas statusu, kā arī noteikt minimālo pakalpojumu apjomu, kas tiks apmaksāts no valsts budžeta.

Pasažieru apgrozība sabiedriskajā autotransportā ar regulārās satiksmes autobusiem 2014. gadā veidoja 2322 milj. pasažierkilometru, 2013. gadā 2325 milj. pasažierkilometru, 2012. gadā 2358 milj. pasažierkilometru, 2011. gadā 2412 milj. pasažierkilometru, 2010. gadā 3288 milj. pasažierkilometru un 2009. gadā 2167 milj. pasažierkilometru. Pēdējās desmitgades griezumā pasažieru apgrozībai sabiedriskajā transportā ir tendence samazināties, vienlaikus tā nenotiek atbilstoši prognozētajiem samazinājuma tempiem, kā minēts NAP2020 – 2014. gadā 2190 milj. pasažierkilometru un 2020. gadā 1860 milj. pasažierkilometru un LIAS2030 – 1730 milj. pasažierkilometru, un pēdējo triju gadu tendences norāda uz vidēji svērto apjomu ~2300 milj. pasažierkilometru gadā.

MK ir pieņēmis PKC izstrādātos normatīvos regulējumus, lai pilnveidotu sabiedriskā transporta pasažieru uzskaites sistēmu, sākotnēji to attiecinot uz 100 % valsts garantēto atvieglojumu saņēmējiem,

atvieglot šo pasažieru reģistrēšanos sabiedriskajā transportā un nodrošinot tiem iespējas viegli pārvietoties visā Latvijas teritorijā. Vienlaikus šīs reforma vidējā termiņā paredz pāreju uz elektroniskiem maksājumiem sabiedriskajā transportā, izmantojot norēķinu iestāžu izsniegtas maksājumu kartes, kas būtiski atvieglos iedzīvotāju spēju pārvietoties visā Latvijas teritorijā jebkurā transporta veidā, vienlaikus neiegādājoties papildu starpniecības kartes, kas nodrošina brauciena apmaksu vai uzskaiti, bet veicot to ar jebkuras bankas izsniegtu maksājumu karti.

Attīstot videi draudzīgu sabiedriskā transporta infrastruktūru Latvijas teritorijā, Eiropas Savienības fondu 2014.–2020. gada plānošanas perioda ietvaros tiek izstrādāts lielā projekta "Rīgas tramvaju infrastruktūras attīstība" pieteikums, papildus ir uzsākta Liepājas un Daugavpils tramvaju maršrutu tīklu attīstības projektu sagatavošana, kas paredz jauna ritošā sastāva iegādi un sliežu infrastruktūras atjaunošanu un izbūvi.

Aviācija

Aviācijas sektors 2014. gadā radīja ap 700 milj. *euro* jeb ~3 % no Latvijas iekšzemes kopprodukta (turpmāk – IKP), vienlaikus sektora tiešā ietekme veidoja 0,6 % no IKP jeb ~150 milj. *euro*⁵³ pie 4,81 milj. liela pasažieru pārvadājumu apjoma (2014. gada statistikas dati), indikatīvi katra pārvadātā pasažiera ieguldījums Latvijas ekonomikā 2014. gadā sniedza 145,43 *euro* un tiešā ietekme sasniedza 31,18 *euro* par katru pasažieri. Statistikas dati par apkalpoto pasažieru apjomu saglabā pozitīvu stabilitātes tendenci – 2014. gadā Starptautiskā lidosta "Rīga" (*lidosta "Rīga"*) ir apkalpojusi 4,81 milj. pasažieru, 2013. gadā 4,79 milj. pasažieru, 2012. gadā 4,76 milj. pasažieru un 2011. gadā 5,1 milj. pasažieru. Vienlaikus *lidosta "Rīga"* ir koriģējusi izaugsmes prognozes uz leju, un paredzams, ka līdz 2020. gadam netiks sasniegta NAP2020 noteiktā mērķa vērtība – 8,5 milj. pasažieru, bet provizoriski 2020. gadā tiks sasniegts apjoms – 6 milj. pasažieru, kas ir izskaidrojams ar *lidostas "Rīga"* attīstības plānu samazināšanu un nacionālās aviosabiedrības "AirBaltic" (*AirBaltic*) maršruta tīklu pārskatīšanu un apjoma samazināšanu. Vienlaikus, pabeidzot 2015. gada ietvarā visus plānotos darbus, kas šobrīd nosacīti kavē būtisku pasažieru skaita pieaugumu, jo līdz ar būvdarbu norisi lidostas teritorijā ir ierobežots arī lidmašīnu kustības grafiks un pieņemšanas laiki, veiksmīgi pabeidzot jaunā pasažieru termināla būvniecību un noturot esošo lidojumu tīklu, aviokompāniju skaitu un *AirBaltic* attīstības plānus, ir paredzams, ka *lidosta "Rīga"* spēs tuvāko četrus gadus sasniegt 6 milj. pasažieru apgrozījumu gadā un jau laikus sasniegt lidostas noteiktās prognozes par pasažieru pieaugumu līdz 2030. gadam.

Attīstot *AirBaltic*, ir sekmīgi izstrādāts sadarbības modelis starp *lidostu "Rīga"* un *AirBaltic*, kas tika prezentēts iesaistītajām pusēm, notiek aktīva komunikācija ar vairākiem potenciālajiem investoriem un ir

⁵³ *The Boston Consulting Group, Importance of aviation connectivity for Latvia and future strategic directions, 05/2015*

izbeigtas vairākas tiesvedības, tādējādi būtiski uzlabojot *AirBaltic* darbības juridisko un finansiālo noteiktību un paverot pilnvērtīgas iespējas *AirBaltic* turpmākai attīstībai. Nepieciešams turpināt *AirBaltic* ilgtspējīgas attīstības veicināšanu, nodrošinot tās lidojumu maršrutu tīkla attīstībai nepieciešamo divpusējo starpvaldību nolīgumu par gaisa satiksmi noslēgšanu ar Kataru, Bahreinu, Dienvidkoreju, Indonēziju, Omānu un Kubu, kā arī izskatīt iespējas *AirBaltic* sadarbībai ar transatlantisko lidojumu kompānijām, lai sekmētu lidostas "Rīga" kā Eiropas un Āzijas nozīmes lidojumu centra turpmāku attīstību. Papildus minētajam šobrīd jāpaplašina *AirBaltic* tirgus daļa Lietuvā un Igaunijā, un lidostai "Rīga" ir nepieciešams izstrādāt pasažieru piesaistes plānus jaunu savienojumu izveidei primāri ar Baltijas valstīm, kas nodrošinātu papildu pasažieru apjomus.

Lidosta "Rīga" ir Latvijas Republikas valsts akciju sabiedrība (VAS), tās visu akciju īpašnieks ir Latvijas Republika. Lidosta "Rīga" ir lielākais starptautiskās aviācijas uzņēmums Baltijā un ir šā reģiona galvenais gaisa satiksmes centrs, kas nodrošina regulāru pasažieru satiksmi, kravas un pasta pārvadāšanu ar civilās aviācijas gaisa kuģiem uz Eiropas un citām pasaules valstu pilsētām. Turpinot attīstīt lidostu "Rīga" kā rentablu un konkurētspējīgu Eiropas un Āzijas nozīmes lidojumu centru, lai nodrošinātu lidostas darbību atbilstoši vides aizsardzības prasībām, veicinot gan pasažieru, gan kravu plūsmas kapacitātes un regularitātes palielināšanu, ir pabeigti darbi, kas nodrošina lidostas instrumentālās nosēšanās sistēmas ILS darbību atbilstoši ICAO II kategorijas prasībām. Sistēmas atbilstošā sertifikācija ir veikta 2015. gada 5. martā. Papildus minētajam darbam Kohēzijas projekta "Starptautiskās lidostas "Rīga" infrastruktūras attīstība" ietvaros 2014. gadā ir veikta arī virkne citu darbu, kas palielinās lidlauka kapacitāti, paaugstinās lidojumu drošuma un aviācijas drošības līmeni, kā arī būtiski mazinās lidostas darbības ietekmi uz vidi – skrejceļa seguma atjaunošana; skrejceļa lidjoslas un gala drošības zonas nostiprināšana; peronu rekonstrukcija; pretapledošanas apstrādes laukumu izbūve; manevrēšanas ceļu izbūve un renovācija; ātrās nobraukšanas manevrēšanas ceļa izbūve; lidlauka lietus ūdens atvades un drenāžas sistēmas atjaunošana, atkritumu savākšanas teritorijas sakārtošana, lidlauka tehnikas mazgāšanas angāra un ugunsdzēsēju depo izbūve. Līdz 2015. gada beigām tiks iegādāta ugunsdzēsības mašīna un iekārtas drošības pasākumu veikšanai. Ir uzsākta tiesiskās bāzes izstrāde, lai 2016. gadā varētu uzsākt projekta īstenošanu turpmākai vides un drošības pasākumu uzlabošanai lidostā "Rīga" – manevrēšanas ceļu tīkla uzlabošanu un aprīkošanu ar ass gaismām, lietus ūdens kanalizācijas sistēmas rekonstrukciju, kā arī energoefektīvākas tehnikas, iekārtu un aprīkojuma iegādi, apgaismojuma infrastruktūras modernizāciju.

Uzsākti lidostas "Rīga" pasažieru termināļa paplašināšanas 5. kārtas (Ziemeļu piestātnes būvniecības 1. kārtas) būvdarbi, kuru laikā ir paredzēts paplašināt ne-Šengenas zonas apkalpošanu un veikt četru jaunu iekāpšanas sektoru būvniecību, tādējādi uzlabojot lidostas sniegto pakalpojumu kvalitāti un palielinot lidostas kapacitāti. Termināļa paplašināšana ir nozīmīga lidostas "Rīga" konkurētspējas uzlabošanai Eiropā. Paplašināšana ir būtisks nosacījums jaunu lidsabiedrību piesaistei,

kā arī šobrīd strādājošo aviokompāniju darbības paplašināšanai, kas savukārt sekmēs lidostas "Rīga" attīstību. Lidosta šo projektu īsteno saimnieciskās darbības ietvaros, finansējot to no saviem ieņēmumiem un piesaistītajiem kredītlīdzekļiem.

Ostas un tranzīts

Būtisku ietekmi uz tautsaimniecības attīstību un IKP pieaugumu rada transporta un loģistikas nozare, kas, neskatoties uz salīdzinoši piesardzīgām attīstības prognozēm, ir spējusi 2014. gadā sasniegt 74,18 milj. tonnu lielu apgrozījumu Latvijas lielākajās ostās. Vienlaikus šis rādītājs atpaliek no NAP2020 prognozēm par 2014. gadu, kura ietvaros mērķa rādītājs bija 80 milj. tonnu, 2017. gadā 98 milj. tonnu, 2020. gadā 116 milj. tonnu un LIAS2030 prognozēja 2030. gadā 140 milj. tonnu. Tas ir izskaidrojams ar nestabilo politisko situāciju reģionā, ekonomiskās aktivitātes samazināšanos Krievijā, valūtas svārstībām un pieaugušiem riskiem. Būtiskākā negatīvā ietekme bijusi beramkravu sektorā Ventspils brīvostā. Uz Liepājas ostu pēdējā laikā lielāko negatīvo ietekmi atstājušas AS "Liepājas metalurga" problēmas. Savukārt Rīgas brīvosta turpina uzrādīt kravu apjomu pieaugumu.

Neskatoties uz Krievijas agresijas Ukrainā iespējamo ietekmi uz transporta un loģistikas nozari, nav piepildījušās izteiktās prognozes par būtisku kravu novirzi no Latvijas ostām, un salīdzinājumā ar 2013. gadu nozare ir piedzīvojusi izaugsmi no 70,48 milj. tonnu līdz 74,18 milj. tonnu 2014. gadā (salīdzinājumam: 2012. gadā Latvijas ostas sasniedza apgrozījumu 75,2 milj. tonnu apmērā).

Eiropas Savienības ieviestie ekonomisko sankciju pasākumi un tiem sekojošais Krievijas ieviestais pārtikas embargo negatīvi ietekmējis autopārvadājumu sektoru, kurā lielu daļu pārtikas produktu pārvadājumu ne tikai no Latvijas, bet arī no citām ES dalībvalstīm uz Krieviju veica Latvijas pārvadātāji, kuri šobrīd ir spiesti meklēt citus tirgus vai optimizēt izmaksas, samazinot transportlīdzekļu skaitu un atlaižot darbiniekus.

Lai mazinātu negatīvo ietekmi uz transporta sektoru un stimulētu augstākas pievienotās vērtības loģistikas pakalpojumu attīstību, valdība ir īstenojusi vairākus pasākumus: ir ieviesti atvieglojumi nodokļu un kredītbrīvdienu saņemšanai, virkne papildinājumu muitas normatīvajos aktos: par preču pagaidu uzglabāšanu, par muitas procedūras "tranzīts" piemērošanu, par vienkāršoto deklarēšanu, par akcīzes nodokļa nodrošinājumiem, 2015. gada. 4. februārī pieņemti Ministru kabineta noteikumi par muitas noliktavām. Vairāki pasākumi ir īstenošanas stadijā – par muitas un nodokļu galvojumu apvienošanu, par dažādu statusu noliktavu apvienošanu, par fiskālā pārstāvja darbības nosacījumu atvieglošanu, par rīcību, konstatējot neatbilstības starp importētajām precēm un to pavaddokumentiem. Ņemot vērā Eiropas Komisijas negatīvo nostāju, nav panākta vienošanās par transportlīdzekļu ekspluatācijas nodokļa atvieglojumiem. Ir identificēti divi jauni problēmjautājumi muitas un nodokļu jomā, kam jārod risinājums, – problēmas, kas radušās komersantiem saistībā ar vietējās muitas procedūras piemērošanu, veicot importa/eksporta kravas operācijas, kā arī problēmas saistībā ar

importēto preču piegādēm uz citu ES dalībvalsti, piemērojot precēm PVN 0 % likmi.

Lai sekmētu transporta un loģistikas nozares turpmāku izaugsmi un kravu diversifikāciju, sadarbībā ar Latvijas Ostu, tranzīta un loģistikas padomi ir īstenoti vairāki starptautiski publicitātes pasākumi, tai skaitā 2015. gada 18.–23. martā tika nodrošināta līdzdalība izstādē *TransBaltic 2015* Sanktpēterburgā, Krievijā, un 2015. gada 21.–24. aprīlī – līdzdalība izstādē *TransRussia 2015* Maskavā, Krievijā, noorganizējot 35 Latvijas uzņēmumu stendu, lai piesaistītu potenciālos klientus Latvijas tranzīta koridoram. Papildus tam 2015. gada 5.–8. maijā tika nodrošināta līdzdalība izstādē *Transport Logistics 2015* Minhenē, Vācijā, noorganizējot 12 Latvijas uzņēmumu stendu. Jaunu tirgu meklēšanā aktīvi tiek izmantots starpvaldību komisiju formāts, kura ietvaros tiek gan risināti transporta un loģistikas jautājumi, gan arī organizētas speciālas transporta darba grupas un uzņēmēju delegācijas. Īpaša uzmanība pievērsta Centrālāzijas valstu, Ķīnas, Japānas un Korejas kravu piesaistīšanai.

ES fondu 2007.–2013. gada plānošanas perioda 3.3.1.3. aktivitātes "Lielo ostu infrastruktūras attīstība "Jūras maģistrāļu" ietvaros" ietvaros tiek īstenoti pieci projekti Rīgas, Ventspils un Liepājas ostā.

Elektroniskie sakari

Lai nodrošinātu platjoslas telekomunikāciju infrastruktūras pieejamību visā Latvijas teritorijā, tostarp arī pierobežā, valsts atbalsta programmas "Nākamās paaudzes tīkli lauku teritorijās" pirmās kārtas ietvaros (2012.–2015.) tiks ieguldīts optiskais kabelis 1866 km garumā (1761 km jau ieguldīts) un izbūvēti 177 piekļuves punkti (172 jau nodoti ekspluatācijā). Vidzemes un Zemgales plānošanas reģionā darbi ir pabeigti, savukārt Latgales plānošanas reģionā vēl turpinās būvniecības darbi. Noslēgts līgums par iepirkumu "Optiskā tīkla infrastruktūras darbības nodrošināšanas programmatūras risinājuma iegāde" un tiek veikta optiskā tīkla infrastruktūras darbības nodrošināšanas programmatūras izstrāde un testēšana. Pabeigta bezatlīdzības telpu vai zemes izmantošanas līgumu noslēgšana ar pašvaldībām par pirmās kārtas piekļuves punktu izvietojumu attiecīgajā administratīvajā teritorijā, savukārt servitūtu līgumu slēgšana vēl turpinās.

Otrās kārtas īstenošanas uzsākšanai ir izstrādāti nepieciešamie dokumentu projekti un sākotnējais novērtējums, kas jau izskatīti 2014.–2020. gada plānošanas perioda ES struktūrfondu un Kohēzijas fonda Informācijas un komunikācijas tehnoloģiju pieejamības, e-pārvaldes un pakalpojumu prioritārā virziena apakškomitejā un tiek virzīti apstiprināšanai 2014.–2020. gada plānošanas perioda ES struktūrfondu un Kohēzijas fonda Uzraudzības komitejā. Programmas otrās kārtas ietvaros (2015.–2018.) ieguldītā optiskā kabeļa garums palielināsies par 2800 km un izbūvēto piekļuves punktu skaits palielināsies par 300 punktiem.

Lai risinātu jautājumus saistībā ar Latvijas valstij tieši un netieši piederošajām kapitāla daļām sabiedrībā ar ierobežotu atbildību "Lattelecom" (LTC) un sabiedrībā ar ierobežotu atbildību "Latvijas Mobilais

Telefons" (LMT), Ministru kabineta 2015. gada 10. marta sēdē tika nolemts atjaunot paplašinātā sastāvā ministru līmeņa darba grupu, kurai dots uzdevums risināt sarunas ar "TeliaSonera AB" grupu par LTC un LMT kapitāla daļu turpmāku pārvaldīšanu un minēto kapitālsabiedrību attīstību, tai skaitā vērtējot jautājumus par kapitālsabiedrību iespējamo sinerģiju pakalpojumu klāsta paplašināšanai un citiem nepieciešamajiem pasākumiem abu uzņēmumu ekonomiskās vērtības paaugstināšanai un darbības uzlabošanai. Darba grupa izstrādā starpziņojumu par darba grupā paveikto un sarunās panākto progresu līdz 1. jūlijam, savukārt līdz 1. septembrim gala ziņojums ar iespējamiem abu uzņēmumu turpmākās darbības modeļiem jāsniedz valdībai izvērtēšanai un turpmāko lēmumu pieņemšanai. LMT īpašnieki ir valsts akciju sabiedrība "Latvijas Valsts radio un televīzijas centrs" (23 %), LTC (23 %) un Latvijas valsts (5 %), bet 49 % LMT akciju pieder "TeliaSonera AB" grupai, savukārt 51 % LTC akciju pieder Latvijas valstij, bet 49 % "TeliaSonera AB" grupai.

Ņemot vērā, ka viens no gala lēmuma variantiem varētu būt vērsts uz divu Latvijas lielāko elektronisko sakaru tirgus dalībnieku kapitāla daļu pārvaldības modeļa maiņu, līdz tā pieņemšanai vēl ir detalizēti jāizvērtē iespējamie Latvijas valsts ieguvumi un riski, it īpaši lēmuma ietekme uz konkurenci nozarē, paredzot tendences, kas varētu skart galalietotājus.

2.4. Pētniecība un inovācija

Valsts un privātie ieguldījumi

Inovācija un pētniecība ir būtisks priekšnosacījums, lai nodrošinātu tautsaimniecības izaugsmi un konkurētspēju. Saskaņā ar GCI Latvija vēl aizvien atrodas to valstu grupā, kuru ekonomikas virzītājspēks ir produktivitāte, nevis inovācija. Eiropas Komisijas publicētajā ES valstu inovācijas rezultātu pārskatā *Innovation Union Scoreboard 2015*⁵⁴ (pārskats), kas sagatavots par 2014. gadu un kurā kopumā tika apskatītas 28 ES dalībvalstis, Latvija ierindota 26. vietā (Igaunija – 13. vietā, Lietuva – 25. vietā). Latvija kopā ar Bulgāriju un Rumāniju ir ierindota pieticīgo inovatoru (*Modest innovators*) grupā, jo šo valstu sniegums inovācijas jomā ir zemāks par 50 % no ES vidējā līmeņa. Vienlaikus Latvijai pārskatā ietvertu rādītāju vidējais pieaugums laikposmā no 2007. līdz 2014. gadam ir 3,4 %, kas ir augstākais rādītājs starp ES dalībvalstīm (ES vidējais pieaugums kopā 1 %). Latvija starp visām ES dalībvalstīm ir sasniegusi otru augstāko pārskatā ietvertu indikatoru pieauguma rādītāju pēdējā gada laikā. Analizējot pārskatu, secināms, ka salīdzinoši labāki rādītāji Latvijai ir cilvēkresursu attīstības (Augstāko izglītību ieguvušo iedzīvotāju skaits; Augstākā līmeņa vidējo izglītību ieguvušo jauniešu skaits) jomā, kā arī rādītājs, kas raksturo tos uzņēmumu izdevumus inovācijai, kas nav PA. Savukārt kritums novērojams pārskatā ietvertajos indikatoros: Uzņēmumu izdevumi PA; Inovatīvi MVU, kas sadarbojas ar citiem; Strauji augoši inovatīvi uzņēmumi; Publiskā un privātā sektora kopīgi sagatavotās publikācijas. Zem vidējā ES valstu līmeņa ir arī pārskatā ietvertie rādītāji: Publisko un privāto zinātnisko publikāciju skaits; Ārpus ES doktorantūras studenti; Ieņēmumi no licencēm un patentiem ārzemēs; Uzņēmumu izdevumi PA.

Lai palielinātu inovācijas kapacitāti un veidotu inovācijas sistēmu, kas veicina un atbalsta tehnoloģisko progresu tautsaimniecībā, kā arī lai veidotu Latvijas zinātnes, tehnoloģiju un inovācijas nozari par globāli konkurētspējīgu un Latvijas tautsaimniecības un sabiedrības attīstības vajadzības nodrošinošu nozari, valdība 2013. gada nogalē apstiprināja Zinātnes, tehnoloģijas attīstības un inovācijas pamatnostādnes 2014.–2020. gadam⁵⁵. Pamatnostādnes paredz virkni pasākumu, lai atbilstoši NAP2020 mērķim 2020. gadā sasniegtu 1,5 % no IKP ieguldījumus PA. Valdībā apstiprinātais dokuments ietver arī Viedās specializācijas stratēģiju – nacionālo ekonomiskās attīstības stratēģiju, kurā noteikti tautsaimniecības transformācijas virzieni, izaugsmes prioritātes un viedās specializācijas jomas, paredzot mērķtiecīgu pētniecības un inovāciju resursu koncentrēšanu zināšanu jomās, kurās valstij ir salīdzinošās priekšrocības vai ir bāze šādu priekšrocību radīšanai. Galvenais virziens ir ekonomikas transformācija uz zinātnes un tehnoloģiju virzīto izaugsmi un virzību uz zināšanām balstītu spēju attīstību. Stratēģijā ir noteiktas šādas piecas specializācijas jomas: zināšanu ietilpīga bioekonomika (1), biomedicīna, medicīnas tehnoloģijas, biofarmācija un biotehnoloģijas (2),

⁵⁴ http://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/scoreboards/files/ius-2015_en.pdf

⁵⁵ MK 2013. gada 28. decembra rīkojums Nr. 685

viedie materiāli, tehnoloģijas un inženiersistēmas (3), viedā enerģētika (4) un IKT (5).

Lai nodrošinātu saskaņotu starpresoru sadarbību sekmīgai pētniecības, tehnoloģiju attīstības un inovācijas politikas īstenošanai, kā arī viedās specializācijas stratēģijas ieviešanai un uzraudzībai, tādējādi nodrošinot inovācijas kapacitātes veidošanu, pētniecības un industrijas integrāciju un sabiedrības izpratni par pētniecību kā sabiedriskās vērtības radošu darbību, kas veicina Latvijas attīstību un konkurētspēju, Ministru prezidenta vadībā 2014. gadā tika izveidota un veiksmīgi darbojas Latvijas pētniecības un inovācijas stratēģiskā padome⁵⁶. Padome ir platforma, kas sniedz iespēju izdiskutēt aktuālos jautājumus pētniecības un inovācijas jomās un virzītu pārdomātus risinājumus Latvijas attīstības un konkurētspējas veicināšanai.

Saskaņā ar CSP datiem Latvijā kopējais finansējums PA 2013. gadā bija 0,60 % no IKP (2012. gadā – 0,66 %). Saskaņā ar *Eurostat* datiem 2013. gadā Latvijā ir viens no zemākajiem finansējumiem PA (0,60 %) salīdzinājumā ar ES-28 vidējo rādītāju (2,01 %), mazāk ir Rumānijai (0,39 %) un Kiprai (0,48 %). Kopējais privātā sektora ieguldījums⁵⁷ PA 2013. gadā veidoja 28,2 % no kopējā PA finansējuma (2012. gadā – 22,6 %).

Pēdējo gadu ieguldījumu PA vājais progress ir skaidrojams ar zemo privātā sektora investīciju īpatsvaru, kas ir samazinājies salīdzinājumā ar pirmskrīzes periodu un, atjaunojoties izaugsmei, praktiski nav pieaudzis, ar nepietiekamo publiskā finansējuma apjomu PA un ar to, ka vairāk nekā puse no kopējiem PA ieguldījumiem veido ārvalstu, tai skaitā ES struktūrfondu, finansējums. Ņemot vērā, ka no 2014. gada 1. jūlija uzņēmumi var izmantot uzņēmumu ienākuma nodokļa stimulu uzņēmumu PA izmaksām, 2015. un 2016. gada rādītāji parādīs, vai uzņēmumi izmanto šo iespēju un ir ieinteresēti investēt PA. Šobrīd ir pārāgrī spriest, vai zemās uzņēmumu investīcijas PA līdz 2014. gada II ceturksnim ir saistītas ar iepriekš īstenoto nodokļu politiku (kad netika piemērotas atlaides), sadarbības trūkumu starp zinātniskajiem institūtiem vai ar lielu uzņēmumu mazo skaitu.

Turklāt Latvijā ir skaitliski neliels augsto tehnoloģiju nozaru īpatsvars, ko apliecina arī augsto tehnoloģiju preču īpatsvars kopējā eksportā (2013. gadā – 8 %, 2012. gadā – 6,4 %⁵⁸).

2014. gadā ir panākts papildu valsts budžeta zinātnisko institūciju bāzes finansējums 2,8 milj. *euro* apmērā, kā arī 1,6 milj. *euro* PVN segšanai ES ietvarprogrammas projektiem.

Gatvojoties 2014.–2020. gada plānošanas periodam, 2014. gadā tika veikts līdz šim īstenoto pasākumu un ieguldījumu PA jomā, tai skaitā ES fondu, vispārīgs novērtējums. Tika secināts, ka, lai nodrošinātu NAP2020, "Latvijas nacionālajā reformu programmā "Eiropa 2020"

⁵⁶ <http://www.mk.gov.lv/content/latvijas-petniecibas-un-inovācijas-stratēģiska-padome>

⁵⁷ CSP datubāze. Aprēķini veikti, izmantojot ZIG03. Izdevumi zinātniski pētnieciskajam darbam pa sektoriem un to finansējums: Uzņēmējdarbības sektors (milj. *euro*). Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/zin/zin_zin/ZI0030_euro.px/table/tableViewLayout1/?rxid=997bb95a-bc24-4bc5-af18-e93ba200ba5c (19.08.2015.)

⁵⁸ ES-28 vidējais augsto tehnoloģiju preču īpatsvars kopējā eksportā 2013. gadā veidoja 15,3 %

stratēģijas īstenošanai norādītā mērķa rādītāja sasniegšanu 1,5 % apmērā no IKP 2020. gadā, ir nepieciešams īstenot tautsaimniecības transformāciju par labu preču un pakalpojumu ar augstāku pievienoto vērtību ražošanai, tai skaitā rūpniecības lomas palielināšanai, rūpniecības un pakalpojumu modernizācijai un eksporta sarežģītības attīstībai. Tā rezultātā tika veidota konceptuāli jauna un kompleksa stratēģija, kas paredz sabalansētu un papildinošu atbalsta instrumentu kopumu".⁵⁹

Eiropas Komisijas izstrādātajā ziņojumā *Innovation Union Competitiveness report* norādīts, ka Latvija ar savu izvirzīto nacionālo izvirzīto mērķi – līdz 2020. gadam PA ieguldīt 1,5 % no IKP – 2020. gadā ierindosies 24. vietā, aiz sevis atstājot vien trīs valstis – Kipru (0,5 % no IKP), Maltu (0,87 % no IKP) un Slovākiju (līdz 1,1 % no IKP)⁶⁰. Tā kā PA finansējuma apjoms salīdzinājumā ar citām ES valstīm ir zems, var secināt, ka valsts plānotais finansējuma pieaugums neveicinās valsts ekonomikas strauju izaugsmi un konkurētspējas pieaugumu nākotnē.

Lai Latvijas izvirzīto mērķi sasniegtu, līdz 2017. gadam plānots 0,65 % no IKP finansēt no valsts sektora, bet 0,55 % – no privātā sektora. Savukārt līdz 2020. gadam minētā valsts un privātā sektora attiecība ieguldījumiem PA plānota 0,78 % no IKP no valsts sektora un 0,72 % no IKP no privātā sektora. Līdz ar to valsts apņemšanās palielināt PA finansējumu salīdzinājumā ar līdz šim ieguldīto ir uzlūkojama par ambiciozu, bet ilgtermiņā īstenojama mērķi. Ar nolūku veicināt privātā sektora ieguldījumus PA, sākot ar 2014. gada 1. jūliju, uzņēmumi var izmantot uzņēmumu ienākuma nodokļa stimulu uzņēmumu PA izmaksām, kas var tikt norakstītas tajā gadā, kad tās radušās, piemērojot vērtību palielinošu koeficientu "3". Attiecināmās PA izmaksas, kurām var tikt piemērots nodokļa stimuls, ir uzņēmuma zinātniskā un zinātnes tehniskā personāla izmaksas, kas saistītas ar uzņēmuma veikto pētniecības un attīstības darbu, pētniecības pakalpojumu, kas saņemti no zinātniskajām institūcijām izmaksas, kā arī sertifikācijas, testēšanas un kalibrēšanas pakalpojumu izmaksas, saņemot pakalpojumus no akreditētām sertifikācijas, testēšanas un kalibrēšanas institūcijām.

Neskatoties uz to, ka valstī ir pieejams plašs finanšu instrumentu klāsts PA, tie ir sadrumstaloti. NAP2020 noteiktais PA mērķis, kas paredz, ka 2017. gadā kopējo ieguldījumu apjomam jāsasniedz 1,2 % no IKP, ir ļoti liels izaicinājums un pie esošajiem P&A ieguldījumu tempiem, tai skaitā no ārvalstu fondiem, var netikt sasniegts. Lai palielinātu ieguldījumus PA, sekmētu zinātnes un ražošanas integrāciju, tiek finansēta pētniecības infrastruktūras un laboratoriju modernizācija (ERAF līdzfinansējums 2007.–2013. gada plānošanas periodā – 80,2 milj. euro), kā arī turpinās dažādu projektu īstenošana, tai skaitā projektu, kas paredz atbalstu zinātnes jomā, veicinot jaunu darbavietu radīšanu jaunajiem un reemigrējošiem zinātniekiem, jaunu zinātnieku piesaisti pētījumiem ar finansējumu jauno zinātnieku grupu pētniecības darbu izmaksām.

⁵⁹ Latvijas nacionālā reformu programma "Eiropa 2020" stratēģijas īstenošanai. Progresā ziņojums (2015) 39. lpp. http://tap.mk.gov.lv/doc/2015_04/EMZino_090415_Progresas_zinoju.734.docx.

⁶⁰ https://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/competitiveness_report_2013.pdf

Zinātnisko institūciju kapacitāte un sasniegumi, starptautiskais izvērtējums un zinātnisko institūciju konsolidācija

Lai veicinātu Latvijas zinātnes attīstību un uzlabotu tās kvalitāti un konkurētspēju Ziemeļvalstu un Baltijas jūras reģionā, Izglītības un zinātnes ministrija 2012. gada nogalē noslēdza līgumu ar Ziemeļu Ministru padomes sekretariātu par sadarbību pētniecības un inovācijas jomā. Minētais līgums paredzēja, ka tiks veikts Latvijas zinātnisko institūciju zinātniskās darbības un kapacitātes starptautisks izvērtējums.

Izvērtējuma rezultāti balstījās uz 140 zinātnisko institūciju un augstākās izglītības iestāžu struktūrvienību zinātniskās darbības izvērtējumu. 15 institūciju sniegums tika novērtēts kā teicams un labs⁶¹ (piemēram, Latvijas Organiskās sintēzes institūts, Latvijas Biomedicīnas pētījumu un studiju centrs, Elektronikas un datorzinātņu institūts, Pārtikas drošības, dzīvnieku veselības un vides zinātniskais institūts), savukārt 33 institūcijas novērtētas kā spēcīgas. Vairāk nekā puse jeb 77 institūti un augstākās izglītības iestāžu struktūrvienības ieguva starptautisko vērtējumu – apmierinoši "vietējie spēlētāji", savukārt par vājiem tika atzīti 22. Starp izvērtējamām institūcijām bija tādas (kopā 10), kas neveic pētniecisko darbību un līdz ar to nevar tikt uzskatītas par zinātniskiem institūtiem, bet par tām vērtējums netika sniegts.

Veiktais Latvijas zinātnisko institūciju zinātniskās darbības un kapacitātes starptautiskais izvērtējums ļāva izdarīt secinājumus, ka:

- humanitārajās zinātnēs nozares pētījumi galvenokārt fokusēti uz valstij aktuāliem jautājumiem un ka daudzās valstīs tie ir ļoti fragmentēti;
- daudz mazāk attīstītas ir sociālās zinātnes (galvenokārt tādēļ, ka tās veidojušās pēdējos 20 gados);
- inženierzinātnes nozare lielā mērā ir neatbilstoša starptautiskajam līmenim, neskatoties uz to, ka atsevišķās jomās ir augsta kvalitāte. Šī nozare arīdzan ir fragmentēta;
- salīdzinoši spēcīgas un labi izveidojušās ir matemātika un fizikālās zinātnes, kaut gan pētījumu kvalitāte, pēc pētnieku atziņām, dažās institūcijās būtiski atšķiras;
- lauksaimniecības nozarēs ir nepieciešams fokusēties uz nacionālajām vajadzībām, šajās nozarēs jāsamazina fragmentācija un jāveido lielāka starptautiskā perspektīva..

Papildus tam tika vērsta uzmanība, ka valstī ir ne tikai neefektīvs nodalījums starp izglītību un pētniecību, kas pēc būtības būtu apvienojams un integrējams, lai iegūtu stabilu pētniecībā balstītu izglītības sistēmu, kas rada būtisku cilvēkkapitālu un labas kvalitātes pētījumus, bet arī zems zinātnes finansējums no valsts, kas apdraud zinātnes sistēmas ilgtspēju, jo ES struktūrfondu finansējuma izmantošana zinātnes finansēšanai kopumā nevar tikt uzskatīta par ilgtspējīgu risinājumu, tā kā katrai valstij ir pastāvīgi jāfinansē sava zinātne.

ES Padomes 2013. gada 29. maija Ieteikumā par Latvijas 2013. gada valsts reformu programmu un ar ko sniedz Padomes atzinumu par Latvijas 2012.–2016. gada konverģences programmu, Padome iesaka

⁶¹ Vērtējums "4", "5"

izmantojot Latvijas zinātnes starptautisko novērtējumu turpmākai pētniecības iestāžu modernizācijai un saistīt to ar finansēšanas kārtību, kā arī īstenot plānotās augstākās izglītības reformas, tai skaitā veikt iestāžu konsolidāciju un veicināt internacionalizāciju. Savukārt ES Padomes 2014. gada 2. jūnija Ieteikuma par Latvijas 2014. gada valsts reformu programmu un ar ko sniedz Padomes atzinumu par Latvijas 2014. gada stabilitātes programmu, 2. punktā Padome iesaka veikt pasākumus integrētākai un visaptverošai pētniecības sistēmai, tostarp koncentrējot finansējumu starptautiski konkurētspējīgām pētniecības iestādēm.

Ņemot vērā starptautiskā izvērtējuma rezultātus un tajā paustās atziņas, valdība pieņēma lēmumu virzīties uz pētniecības fragmentācijas samazināšanu un Latvijā veidot stipru, uz ekselenci balstītu zinātni, kas nodrošinātu tās pilnvērtīgāku iesaisti starptautiskajā zinātnes aprītē. Lai sasniegtu šo mērķi, paredzēts, ka līdz 2015. gada beigām 15 zinātniskajām institūcijām tiks izstrādātas/pilnveidotas zinātnisko institūciju attīstības stratēģijas un, īstenojot institūciju reorganizāciju vai likvidāciju, reģistrēto institūciju skaits samazināsies vismaz par 15.

Tā kā 15 institūciju sniegums tika novērtēts kā teicams un labs, bet 22 tika atzītas par vājām, tad, lai nodrošinātu valsts budžeta līdzekļu izlietojumu tikai konkurētspējīgām zinātniskām institūcijām, valdība 2014. gadā noteica⁶², ka 10 % no bāzes papildu finansējuma tiek piešķirts konkurētspējīgām zinātniskajām institūcijām, kas starptautiskajā zinātnes izvērtējumā saņēmušas vērtējumu "4" un "5", savukārt no 2016. gada bāzes finansējumu nesaņems vāji (ar "1" un "2") novērtētās zinātniskās institūcijas, kas nepiedalās zinātnes strukturālo reformu procesos.

Valdības rīcības plāns paredz⁶³, ka zinātnes strukturālā reforma tiek īstenota, nodrošinot zinātnes resursu koncentrēšanos spēcīgākajās zinātniskajās institūcijās. Strukturālās reformas primāri attiecas uz visām zinātnisko institūciju reģistrā reģistrētajām valsts dibinātajām zinātniskajām institūcijām. Tā kā zinātnisko institūciju strukturālās reformas tiek īstenotas, pamatojoties uz rezultātu pārvaldību, tiek nodrošināta iespēja veidot stipru pamatu turpmākai zinātnes politikas plānošanai un attīstībai. Šobrīd ir noslēgusies zinātnisko institūciju konsolidācijas un attīstības projektu izvērtēšana un ir sagatavots zinātnes un inovācijas infrastruktūras un pētnieciskās darbības koncentrācijas teritoriālā kartējuma projekts.

Izmaiņas tiesību aktos un strukturālās reformas ir fokusētas uz funkcionālu resursu konsolidāciju caur zinātnisko institūciju fragmentācijas mazināšanu un rezultātu pārvaldību, lai veidotos tāds zinātnisko institūciju darbības regulējums, kas veicina lielāku un spēcīgāku zinātnisko institūciju veidošanos, kas ir ciešāk saistītas ar institūcijas darbības profilam atbilstošo tautsaimniecības nozari un/vai izglītības procesu.

⁶² MK 2013. gada 12. novembra noteikumi Nr. 1316 "Kārtība, kādā aprēķina un piešķir bāzes finansējumu zinātniskajām institūcijām". Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=262508> (05.08.2015.)

⁶³ MK 2015. gada 16. februāra rīkojums Nr. 78 "Par Valdības rīcības plānu Deklarācijas par Laimdotas Straujumas vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību īstenošanai" (34.2. pasākums). Pieejams: <http://m.likumi.lv/doc.php?id=272247> (05.08.2015.)

Sadarbība starp uzņēmējiem un zinātniskajām institūcijām

NAP2020 redzējums par pētniecību un inovāciju atzīmē zinātnes un uzņēmēju sadarbības nozīmi, norādot, ka šī sadarbība rada jaunus, globāli konkurētspējīgus produktus.

LIAS2030 uzsver, industriālās un pirmskonkurences pētniecības programmu sasaisti ar tirgus prasībām nozīmi inovācijās. Tiek uzsvērts, ka zinātnes un pētniecības pārvaldībā jāiesaista uzņēmumu pārstāvji, lai laikus apzinātu nākotnes tehnoloģiju attīstības tendences un kopīgi definētu pētniecības prioritātes⁶⁴.

Lai gan ES struktūrfondu atbalsta programmas un tajās pieejamie finanšu līdzekļi uzņēmējdarbības veicināšanai ir ierobežoti gan to pieejamības nosacījumumu, gan apjoma ziņā, tiek īstenota virkne pasākumu sinerģijas nodrošināšanai starp uzņēmējiem un zinātniskajām institūcijām. Lai sekmētu zinātnes un ražošanas integrāciju un pētniecisko rezultātu ieviešanu atbilstoši valstī izvirzītajiem prioritārajiem zinātnes virzieniem, ES struktūrfondu aktivitātes "Atbalsts zinātnei un pētniecībai" ietvaros turpinās 24 projektu īstenošana par kopējo attiecināmo finansējumu 9,2 milj. euro, kā arī 2014. gadā uzsākta 41 praktiskas ievirzes pētījuma projekta īstenošana. Šim pasākumam novirzīti 11,7 milj. euro.

Savukārt, lai veicinātu zinātnisko institūciju līdzdalību ES pētniecības un inovācijas pamatprogrammās un sekmētu starptautisko sadarbību pētniecības un tehnoloģiju jomā, valdība 2014. gadā atbalstīja ES struktūrfondu aktivitātes "Atbalsts starptautiskās sadarbības projektiem zinātnē un tehnoloģijās" otrās kārtas ieviešanas nosacījumus. Ir uzsākta arī 2013. gadā izveidotā programma *BalticBonus*, kas sedz projektu gatavošanas izmaksas Baltijas zinātnieku dalībai programmas Apvārsnis 2020 (*Horizon 2020*) konkursos.

Viens no būtiskākajiem ekonomikas izaugsmes šķēršļiem ir kvalificēta darbaspēka trūkums. Lai veicinātu ekonomikas izaugsmi un attīstītos augsto tehnoloģiju joma, jāstiprina inovācijas kapacitāte arī uzņēmējdarbības sektorā un jāveido zinātņietilpīga uzņēmējdarbība, kas piesaista savā sektorā augsti kvalificētus darbiniekus zinātnē un pētniecībā. Analizējot datus par zinātniski pētnieciskajā darbā strādājošo skaita īpatsvaru, secināms, ka vēl joprojām ir vērojams pārāk mazs nodarbināto zinātnieku skaits zinātnē un pētniecībā privātajā sektorā. 2013. gadā tas sastādīja 18,2 %, kas salīdzinājumā ar iepriekšējiem diviem gadiem ir audzis par 2,2 %. Ņemot vērā minēto, nepastāv bažas, ka NAP2020 noteikto mērķi – 2020. gadā privātajā sektorā nodarbināto zinātnieku skaits veido 21 % – nevarētu sasniegt.

Iedzīvotāju īpatsvars 30 līdz 34 gadu vecumā ar augstāko izglītību un kopējais studentu skaits valstī nodrošina darbaspēku ar pietiekami augstu kvalifikāciju pētniecības rezultātu ieviešanai un inovatīvu uzņēmumu attīstībai, tomēr tas ir nepietiekams, lai nodrošinātu jaunu tehnoloģiju izstrādi un ieviešanu. Vienlaikus jāuzsver, ka, lai ieguldījumi pētniecībā un attīstībā, zinātnes komercializācijā un tehnoloģiju pārnesē

⁶⁴ Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam, 179. rindkopa. Pieejams: http://www.pkc.gov.lv/images/LV2030/Latvija_2030.pdf (05.08.2015.)

sniegtu produktivitātes pieaugumu un labklājību, veidotos uzņēmējdarbībai labvēlīga vide, tiktu nodrošināta intelektuālā īpašuma aizsardzība un nodrošināta ārējo tirgu pieejamība, valdības uzdevums ir turpināt strādāt ciešā sadarbībā ar zinātniekiem, uzņēmējiem un investoriem.

Inovatīvi uzņēmumi un produkti, patenti

Saskaņā ar CSP veikto inovācijas apsekojumu par 2010.–2012. gadu redzams, ka minētajā laikposmā Latvijā ir pieaudzis inovācijas jomā aktīvo uzņēmumu skaits, veidojot 30,4 % no visu uzņēmumu kopskaita (2008.–2010. gadā – 29,9 %). Analizējot inovatīvo uzņēmumu struktūru pēc to lieluma, secināms, ka inovācijas jomā aktīvāki ir lielie uzņēmumi – 64,6 % no visiem lielajiem uzņēmumiem ir novērtēti kā inovatīvi. Vidējo uzņēmumu grupā 43,2 % no visiem uzņēmumiem bijuši inovatīvi, bet mazo uzņēmumu kategorijā inovatīvie uzņēmumi veidoja vien 26,5 % no visu mazo uzņēmumu kopskaita. Mazo un vidējo uzņēmumu inovācijas potenciālu un sniegumu ietekmē gan ierobežotie cilvēkresursi, gan pašu finanšu resursi, kas pieejami šiem uzņēmumiem pētniecības, attīstības un inovācijas aktivitāšu īstenošanai, tostarp ierobežotas iespējas piesaistīt finansējumu augsto tehnoloģisko un biznesa risku dēļ. Jānorāda, ka laikposmā no 2010. līdz 2012. gadam, kad tika apsekoti 30,4 % inovācijas jomā aktīvo uzņēmumu, 64 % no tiem bija ieviesuši produktu un procesu inovāciju, savukārt 36 % no visiem inovatīvajiem uzņēmumiem bija ieviesuši mārketinga vai organizatorisko inovāciju.

Ziņojumā par Latvijas tautsaimniecības attīstību (2014. gada decembris)⁶⁵ ir uzsvērtā vairāku programmu īstenošana inovatīvu uzņēmumu attīstībai. Lai ieviestu ražošanā jaunus vai nozīmīgi uzlabotus produktus, tehnoloģijas vai tehnoloģiskos procesus, tika turpināta programma "Jaunu produktu un tehnoloģiju ieviešana ražošanā" un "Jaunu produktu un tehnoloģiju izstrāde – atbalsts rūpnieciskā īpašuma tiesību nostiprināšanai" īstenošana. 2014. gadā turpinājās aktivitātes ES struktūrfondu līdzfinansētajā valsts atbalsta programmā "Augstas pievienotās vērtības investīcijas", lai kāpinātu Latvijas ražojošo uzņēmumu potenciālu ieguldīt zināšanu vai tehnoloģiju intensīvos projektos, tostarp piesaistītu ārvalstu investīcijas jomās ar augstu pievienoto vērtību, atbalstot ražošanas iekārtu iegādi, ražotņu būvniecību vai modernizāciju, un lai sekmētu jaunu darbavietu rašanos.

Norvēģijas finanšu instrumenta projekta "Reģionālās politikas aktivitāšu īstenošana Latvijā un reģionālās attīstības pasākumu izstrāde" ietvaros tiks organizēti pieci reģionālie konkursi inovatīvām biznesa idejām. Konkursā tiks aicināti piedalīties visi interesenti, kuri vēlas uzsākt uzņēmējdarbību un kuriem ir inovatīva un dzīvotspējīga biznesa ideja. Lai pievērstu uzmanību reģionālās attīstības jautājumiem un orientētos arī uz reģionos esošo potenciālu, 2015. gadā biznesa ideju konkurss tiks rīkots katrā plānošanas reģionā. Visi plānošanas reģioni būs iesaistīti reģionālo konkursu organizēšanā un piedalīsies informācijas izplatīšanā.

⁶⁵ EM (2014) Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. Decembris 2014. Pieejams: https://www.em.gov.lv/files/tautsaimniecibas_attistiba/2014_dec_lv.pdf (05.08.2015.)

2014. gadā tika uzsākta 2013. gada nogalē apstiprinātās Latvijas viedās specializācijas stratēģijas īstenošana, kas paredz zināšanu bāzes attīstību tautsaimniecības transformācijai nozīmīgās zināšanu jomās. Tika organizētas plašas diskusijas ar pētniecības un tautsaimniecības nozaru organizāciju pārstāvjiem visās piecās viedās specializācijas jomās, kurās tika pārrunāts viedās specializācijas jomu tvērums, iespējamās konkurētspējas nišas, iepriekšējo publisko ieguldījumu pieredze un nepieciešamais atbalsts inovāciju attīstībai katras jomas ietvaros.

Uzņēmumu un zinātnieku ilgtermiņa sadarbības sekmēšanai 2015. gadā tika turpināta aktivitāšu īstenošana, lai paātrinātu pētniecības rezultātu komercializācijas procesu, kā arī pilnveidotu tehnoloģiju pārneses sistēmu. Šajā virzienā būtiska aktivitāte ir ES struktūrfondu programmas "Kompetences centri" ietvaros pieejamais atbalsts. Programma "Kompetences centri" (kopumā izveidoti seši kompetences centri), kuras kopējais publiskais finansējums ir 53,17 milj. *euro*. Minētajos sešos kompetences centros uz 2014. gada 31. decembri īstenots 231 rūpniecisko pētījumu un jaunu produktu un tehnoloģiju izstrādes projekts, no tiem pabeigti 78 projekti. Kompetences centros kopumā tika iesaistīti 164 uzņēmumi un 33 zinātniskās institūcijas, kā arī projektu īstenošanā tika nodarbināti 717 zinātniskie darbinieki. Programma "Kompetences centri" tiks īstenota līdz 2015. gada beigām.

Norvēģijas finanšu instrumenta programmas ietvaros izveidotajā Zaļo tehnoloģiju inkubatorā 2015. gadā tiek turpināta pirmsinkubācijas pakalpojumu sniegšana 99 biznesa idejām, kas tika atbalstītas 2014. un 2015. gadā organizēto piecu projektu atlases kārtu ietvaros. Vienlaikus Zaļo tehnoloģiju inkubators 2015. gadā ir uzsācis inkubācijas pakalpojumu sniegšanu 10 biznesa idejām (kopējais piešķirtais līdzfinansējuma apmērs – 1,19 milj. *euro*), kuru inkubēšana tika atbalstīta Neliela apjoma grantu shēmā. Paralēli Neliela apjoma grantu shēmas ietvaros tika izsludināta trešā projektu atlases kārtā (iesniegumu iesniegšanas beigu termiņš – 2015. gada 1. jūnijs), tādējādi sniedzot iespēju plašākam ideju attīstītāju lokam saņemt finansējumu vides produktu, tehnoloģiju un pakalpojumu komercializācijai. 2015. gadā Norvēģijas finanšu instrumenta programmas atklātā konkursa ietvaros turpinās 18 atbalstīto uzņēmumu projektu īstenošanas procesu (kopējais līdzfinansējuma apmērs – 7,27 milj. *euro*). Projektu īstenošanas rezultātā paredzēts ieviest ražošanā jaunus produktus un tehnoloģijas ar samazinātu ietekmi uz vidi.

Sākot ar 2014. gada 1. jūliju, uzņēmumi Latvijā var izmantot uzņēmumu ienākuma nodokļa stimulu uzņēmumu PA izmaksām, kas var tikt norakstītas tajā gadā, kad tās radušās, piemērojot vērtību palielinošu koeficientu "3".

Nodokļa stimulu var piemērot šādām attiecināmajām PA izmaksām:

- uzņēmuma zinātniskā un zinātnes tehniskā personāla izmaksas, kas saistītas ar uzņēmuma veikto pētniecības un attīstības darbu;
- to pētniecības pakalpojumu izmaksas, kas saņemti no zinātniskajām institūcijām;

- sertifikācijas, testēšanas un kalibrēšanas pakalpojumu izmaksas, saņemot pakalpojumus no akreditētām sertifikācijas, testēšanas un kalibrēšanas institūcijām.

2013. gadā izveidotie trīs jaunie riska kapitāla fondi – *Expansion Capital Fund*, *FlyCap Investment Fund I* un *ZGI-3* – turpina nodrošināt Latvijas MVU pieeju riska kapitāla finansējumam uzņēmējdarbības uzsākšanai un attīstībai, kā arī veicina uzņēmēju konkurētspēju un izaugsmi. Izaugsmes kapitāla fondi pilnveido un paplašina riska kapitāla nozari Latvijā, papildinot citu Attīstības finanšu institūcijas Altum jau ieviesto riska kapitāla fondu piedāvājumu. Izaugsmes kapitāla fondi ļauj saņemt riska kapitālu situācijās, kad uzņēmuma paša nodrošinājums nav pietiekams un uzņēmuma plānoto ieguldījumu risks ir pārāk augsts, lai varētu piesaistīt kredītiestāžu finansējumu nepieciešamajā apjomā. Līdz 2015. gada 31. martam ir veiktas 33 investīcijas par kopējo summu 10,3 milj. euro.

Imprimatur Capital Fund Management, kas izveidots 2011. gadā, ir riska kapitāla fondu pārvaldītājs, kura specializācija ir ieguldījumi augsto tehnoloģiju biznesa projektos agrīnā stadijā. Fonds 2014. gadā investēja sešos elektronikas un informāciju tehnoloģiju jaunizveidotos uzņēmumos. Fonds veic ieguldījumus jaunos tehnoloģiju uzņēmumos, kas darbojas tādās nozarēs kā IT, telekomunikācijas, alternatīvā enerģija, dabaszinātnes, nacionālā drošība, medicīnas tehnoloģijas, elektronika un optika, un savas darbības laikā ir izveidojis ciešu sadarbību ar apkārtējā reģiona universitātēm, zinātņu institūtiem, tehnoloģiju inkubatoriem un uzņēmējiem, kas darbojas tehnoloģiju jomās.

Nozīmīgs zinātnes rezultatīvais rādītājs ir patentu skaits. Latvijai piešķirto Eiropas patentu skaits ir neliels un būtiski nepalielinās. 2014. gadā Latvija pēc EPB datiem ieguva 13 Eiropas patentus, kas ir par astoņiem vairāk nekā 2013. gadā un ir vairāk nekā Lietuvai (10), Igaunijai (8), Slovākijai (11). Līdera pozīcijas pieder ASV (14 384), Vācijai (13 086) un Japānai (11 120)⁶⁶. Zemais rādītājs var norādīt, uz nepilnībām nacionālajā inovācijas sistēmā un tieši uz nepietiekamo kapacitāti zināšanu pārvēršanā konkurētspējīgā produktā.

Lai veicinātu inovatīvu uzņēmumu attīstību, kā arī jaunu patentu izstrādi, ES struktūrfondu finansējums 2014.–2020. gada plānošanas periodā tiks novirzīts inovāciju kapacitātes stiprināšanai, kā arī tādās inovāciju sistēmas veidošanai, kas sniedz atbalstu tehnoloģiskajam progresam tautsaimniecībā un veicina to.

⁶⁶ EPB (2014) *European patent granted 2005-2014 per country of residence of the first named applicant*.
Pieejams: <http://www.epo.org/about-us/annual-reports-statistics/statistics/granted-patents.html> (05.08.2015.)

2.5. Enerģijas piegāžu drošība, energoefektivitāte un atjaunojamo energoresursu (AER) izmantošana

Enerģētika ietekmē visu tautsaimniecības nozaru attīstību un konkurētspēju un ir cieši saistīta ar nacionālās drošības, vides aizsardzības un sociālajiem aspektiem. Tādēļ enerģētikas politikā jāīsteno ekonomiski, sociāli un politiski sabalansēti risinājumi, kas vērsti uz energoresursu piegāžu drošību, ilgtspējīgu enerģijas ražošanu un patēriņu, kā arī brīvā tirgus un konkurences noteiktu energoresursu un enerģijas cenu veidošanos, vienlaikus nodrošinot tās pieejamību ikvienam patērētājam.

2013. gada 28. maijā MK apstiprināja Enerģētikas ilgtermiņa stratēģiju 2030, kas vērsta uz tautsaimniecības konkurētspējas veicināšanu, nodrošinot energoapgādes drošību un ilgtspēju, mazinot atkarību no importa, ieviešot jaunas AER izmantošanas tehnoloģijas un īstenojot energoefektivitātes pasākumus. 2015. gadā nepieciešams valdībā pieņemt vidēja termiņa enerģētikas politikas plānošanas dokumentu, sniedzot nozarei un potenciālajiem investoriem skaidru redzējumu par plānotajiem attīstības virzieniem un atbalsta mehānismiem enerģētikas sektorā.

Energoatkarība

Pēdējos 10 gados importētās, tai skaitā no ES dalībvalstīm un trešajām valstīm, enerģijas daļa kopējā patēriņā ir konstanti samazinājusies – saskaņā ar Eurostat datiem 2013. gadā Latvijas energoatkarība bija 55,9 %, kas tikai nedaudz pārsniedz ES vidējo rādītāju 53,2 %. Būtiski enerģētiskā neatkarība palielinājās 2010. gadā, samazinoties importētās dabasgāzes un elektroenerģijas apjomiem energobilancē, kā arī krīzes ietekmē sarūkot patēriņam. Atsākoties ekonomikas izaugsmei, energoatkarības rādītājs atgriezās aptuveni iepriekšējā līmenī. Taču kopumā aizvien saglabājas energoatkarības samazināšanās tendence, kuru pozitīvi ietekmē arī pēdējos gados vērojamā kopējā enerģijas patēriņa samazināšanās saistībā ar Latvijas klimatiskajiem apstākļiem netipiski siltajām ziemām, kā arī ņemot vērā mājsaimniecībās, rūpniecībā un pārveidošanas sektorā veiktos energoefektivitātes pasākumus.

Viens no raksturojošiem faktoriem noteikto energoatkarības mērķa rādītāju sasniegšanā ir enerģijas pašnodrošinājums, kas 2013. gadā kopējā primāro energoresursu patēriņā veidoja 34,9 %⁶⁷, tomēr pašnodrošinājuma nozīmība samazinās, izbūvējot starpsavienojumus ES. Pašnodrošinājuma turpmāku palielināšanos veicinās AER īpatsvara pieaugums un efektīva atjaunojamo energoresursu atbalsta politika, mērķorientēti energoefektivitātes pasākumi, tai skaitā pārveidošanas un sadales sistēmu efektivitātes uzlabošana.

Vienlaikus ir svarīgi stiprināt reģionālo sadarbību un sekmēt Latvijas integrāciju vienotajā ES enerģētikas tirgū, kas ļautu novērst energoresursu piegādes traucējumus un būtiskas energoresursu cenu atšķirības. Elektroenerģijas un gāzes infrastruktūras attīstības projektu

⁶⁷ https://www.em.gov.lv/files/tautsaimniecibas_attistiba/2014_dec_lv.pdf, 107. lpp.

īstenošana, izmantojot dažādus ES atbalsta instrumentus, veicinās integrāciju ES vienotajā enerģētikas tirgū un paaugstinās piegāžu drošību Latvijai un Baltijas jūras reģionam kopumā.

Nozīmīgu ieguldījumu Baltijas enerģijas tirgus attīstībā, energoapgādes drošības paaugstināšanā un integrācijā vienotajā ES enerģētikas tirgū ir devusi 2009. gadā pieņemtā Baltijas enerģētikas tirgus starpsavienojumu plāna (BEMIP) īstenošana. 2015. gada 8. jūnijā tika parakstīts aktualizētais BEMIP Saprāšanās memorands un rīcības plāns Baltijas jūras valstu reģionālās sadarbības paplašināšanai, kas sekmēs enerģijas tirgu turpmāku integrāciju. Baltijas valstu savstarpējo sadarbību enerģētikas jomā, kas vērsta uz kopīgu energoinfrastruktūras attīstības projektu attīstību un reģiona virzību uz liberālu, pārredzamu, konkurētspējīgu un pilnībā funkcionējošu reģionālo gāzes un elektrības tirgu, papildina arī 2015. gada 14. janvārī triju Baltijas valstu enerģētikas ministru parakstītā Deklarācija par Baltijas valstu enerģijas piegāžu drošību.

Brīvā tirgus un konkurences princips, kas nodrošina patērētājiem preču un pakalpojumu pieejamību, kā arī iespējami izdevīgus nosacījumus to iegādē, ir svarīgs arī enerģētikas sektorā. Atbilstoši ES kopējiem politiskajiem uzstādījumiem, kuru mērķis ir virzīties uz vienotu un liberalizētu enerģijas tirgu, kas veicinātu konkurenci, sekmējot pakalpojumu kvalitātes uzlabošanos un cenu samazināšanos patērētājiem, Latvijā līdz ar elektroenerģijas tirgus atvēršanu mājsaimniecībām no 2015. gada 1. janvāra ir pilnībā pabeigta 2007. gadā aizsāktā elektroenerģijas tirgus liberalizācija. Papildus ieviests sociālā atbalsta instruments trūcīgām un maznodrošinātām personām, kā arī daudzbērnu ģimenēm, kas mazinās negatīvos riskus saistībā ar elektroenerģijas cenu kāpumu.

Līdz ar Latvijas elektroenerģijas tirgus savienošanu ar Ziemeļvalstu reģiona tirgu ir sekmēta pārrobežu tirdzniecība un radīta konkurence elektroenerģijas tirgū. Kopš 2013. gada Latvijā darbojas elektroenerģijas birža *Nord Pool Spot*, paaugstinot Latvijas elektroenerģijas tirgus likviditāti, kā arī nodrošinot caurspīdīgu elektroenerģijas cenu veidošanos. Taču jāatzīmē, ka Latvijas un Lietuvas tirdzniecības apgabalos elektroenerģijas cena ir augstāka par elektroenerģijas cenām Igaunijā un Skandināvijas valstīs, – tas skaidrojams ar Latvijas–Igaunijas starpsavienojuma nepietiekamo caurlaides spēju.

Efektīvā elektroenerģijas tirgus funkcionēšanā izšķiroša loma ir infrastruktūras pieejamībai un pārvades jaudām. Lai nodrošinātu elektroenerģijas plūsmu un pietiekamas jaudas starp Baltiju un Ziemeļvalstīm, tiek īstenoti vairāki infrastruktūras attīstības projekti. Baltijas un Skandināvijas tirgus elektroenerģijas cenu izlīdzināšanās paredzama 2016. gadā, ņemot vērā plānoto Lietuvas–Zviedrijas starpsavienojuma "NordBalt" nodošanu ekspluatācijā 2015. gada beigās. Tā ietvaros ir veikta arī pārvades elektrolīniju stiprināšana Latvijas rietumos, īstenojot projekta "Kurzemes loks" pirmos divus posmus, kā arī turpinās Kurzemes loka trešā posma īstenošana, kura pabeigšana plānota 2018. gadā. Esošās pārvades kapacitātes problēmas pilnībā novērsīs trešā

Latvijas–Igaunijas starpsavienojuma izbūve, kuru paredzēts pabeigt līdz 2020. gadam.

Latvijas enerģētisko neatkarību stiprinās brīva konkurence dabasgāzes tirgū, kā arī alternatīvi dabasgāzes piegādes ceļi un avoti. Ir uzsākta pakāpeniska gāzes tirgus liberalizācija, kuru plānots pabeigt 2017. gadā. 2014. gada 13. martā Saeima pieņēma grozījumus Enerģētikas likumā, kas paredz no 2014. gada 4. aprīļa nodrošināt brīvu trešo pušu pieeju Latvijas dabasgāzes sistēmai, savukārt līdz 2017. gada 3. aprīlim veikt sadales, pārvades un uzglabāšanas sistēmas operatora nodalīšanu. 2015. gada 3. martā valdība pieņēma lēmumu par pārvades sistēmas operatora nodalīšanas modeli un apstiprināja turpmākos soļus dabasgāzes tirgus reformas virzībā.

Šobrīd Latvijai ir viens dominējošais dabasgāzes piegādātājs. 2014. gada nogalē darbu uzsākušais Klaipēdas sašķidrinātās dabasgāzes terminālis paver alternatīvas dabasgāzes importa iespējas Latvijai, taču šeit būtisks faktors ir konkurētspējīga energoresursa cena, salīdzinot ar esošo piegādātāju, kā arī ar Latvijas–Lietuvas gāzes starpsavienojumu caurlaides kapacitātes palielināšanas projektu īstenošana. Dabasgāzes piegāžu diversifikāciju sekmēs Lietuvas–Polijas dabasgāzes sistēmu starpsavienojuma izbūve un reģionālā sašķidrinātās dabasgāzes termināla projekta īstenošana. Latvijai svarīgs ir arī progress Latvijas–Igaunijas gāzes starpsavienojuma attīstībā, saistībā ar Somijas–Igaunijas "Balticconnector" gāzes starpsavienojuma īstenošanu, kas sekmēs reģionālo gāzes tirgu integrāciju un gāzes piegāžu drošību.

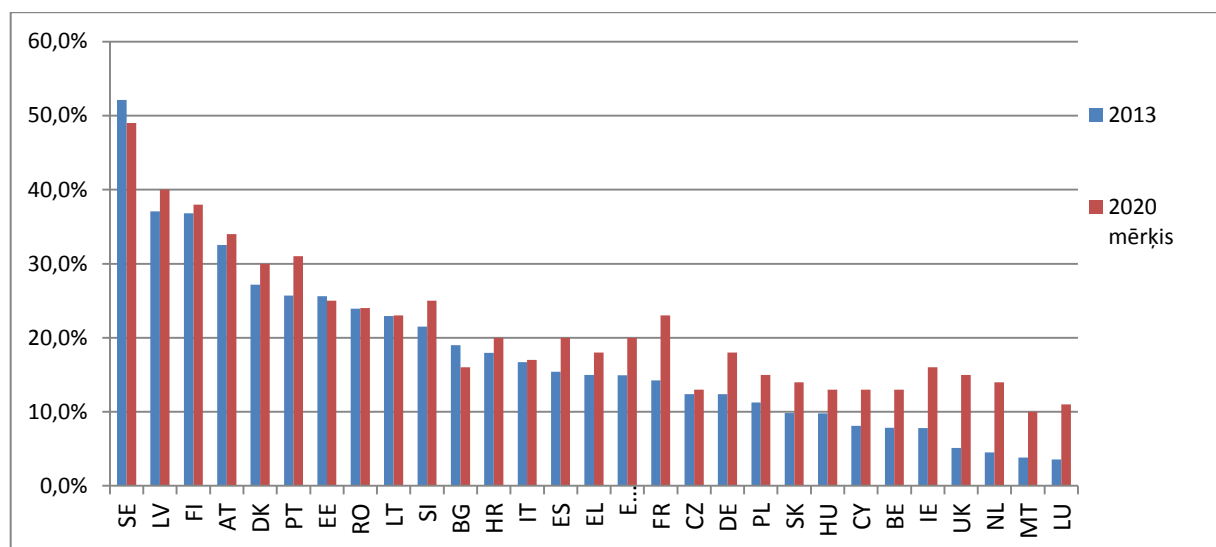
Ņemot vērā Inčukalna pazemes dabasgāzes krātuves stratēģisko nozīmi Latvijas un Baltijas reģiona gāzes apgādes drošībā, svarīgi ir nodrošināt šā infrastruktūras objekta attīstību. ES Kopējo interešu projektu 2. sarakstā, kurš tiks apstiprināts 2015. gada beigās, ir pieteikts Inčukalna pazemes dabasgāzes krātuves modernizācijas un paplašināšanas projekts, kura īstenošana sekmēs vietējā un reģionālā gāzes tirgus darbību.

Atjaunojamie energoresursi

Atjaunojamo energoresursu (AER) izmantošana ir saistīta ar valsts enerģētisko neatkarību, vides aizsardzību un klimata pārmaiņām, kā arī ar ietekmi uz tautsaimniecības konkurētspēju.

Kopš 2008. gada AER īpatsvars Latvijas kopējā enerģijas bruto gala patēriņā pakāpeniski pieaug, un saskaņā ar Eurostat datiem 2013. gadā tas sasniedza 37,1 %, kas ES-28 valstu vidū ir otrais labākais rādītājs aiz Zviedrijas (52,1 %), ļaujot Latvijai stabili saglabāt savas pozīcijas starp līdervalstīm (sk. 12. att.).

AER īpatsvars kopējā enerģijas bruto gala patēriņā ES-28 (%)

Avots: Eurostat

AER izmantošanas pieaugums pozitīvi ietekmē enerģētiskās atkarības mazināšanu no importētajiem energoresursiem un AER īpatsvars kopējā enerģijas gala patēriņā jau šobrīd sasniedz NAP2020 izvirzīto mērķa vērtību 2017. gadam.

Galvenie AER Latvijā ir hidroresursi, biomasas, biogāze un vēja enerģija. Pēdējos gados elektrostacijās, kuras izmanto AER, ir pieaugusi gan elektriskā jauda, gan saražotās elektroenerģijas apjoms. Saskaņā ar CSP datiem 2013. gadā no AER tika saražoti 56,9 % no kopējā saražotā elektroenerģijas apjoma. Strauji augusi biomasas un biogāzes izmantošana siltumapgādē un rūpniecībā. No biomasas un biogāzes saražotās elektroenerģijas apjoms 2013. gadā, salīdzinot ar 2012. gadu, ir pieaudzis par 74,3 % (no 288 GWh līdz 502 GWh). Enerģijas ražošanu no AER ir veicinājis elektroenerģijas obligātais iepirkums un investīciju atbalsts no ES Kohēzijas fonda, Klimata pārmaiņu finanšu instrumenta un Eiropas Lauksaimniecības Fonda lauku attīstībai.

Tiek īstenoti kompleksi pasākumi, lai mazinātu obligātā iepirkuma komponentes negatīvo ietekmi uz tautsaimniecības konkurētspēju un iedzīvotāju labklājības līmeni, ierobežojot elektroenerģijas kopējās cenas pieauguma riskus. 2011. un 2012. gadā valdības pieņemtie grozījumi normatīvajos aktos paredz līdz 2016. gada 1. janvārim nepiešķirt tiesības pārdot biomasas, biogāzes, saules vai vēja elektrostacijās saražoto elektroenerģiju obligātā iepirkuma ietvaros.

2013. gadā valdība pieņēma lēmumu, ka obligātā iepirkumu komponente līdz 2016. gadam jā saglabā 26,79 euro par MWh. Lai rastu nepieciešamos finanšu līdzekļus valsts budžetā, ar 2014. gada 1. janvāri, kad stājās spēkā Subsīdētās elektroenerģijas nodokļa likums, ir ieviests nodoklis, kas tiek piemērots ieņēmumiem par obligātā iepirkuma ietvaros pārdoto elektroenerģiju, kā arī ieņēmumiem no garantētās maksas par koģenerācijas stacijā vai elektrostacijā uzstādīto elektrisko jaudu.

Ieņēmumi no šā nodokļa tiek novirzīti elektroenerģijas lietotāju atbalstam. Šobrīd noteikts, ka minētais atbalsts darbosies līdz 2017. gadam. 2015. gada 31. augustā valdība atbalstīja risinājumus, kas 2016. gadā un turpmākajos gados ļaus saglabāt nemainīgu obligātā iepirkuma komponentes maksājumu apmēru un mazinās obligātā iepirkuma komponentes ietekmi uz visiem galalietotājiem, vienlaikus vērtējot subsidētās elektroenerģijas nodokļa likmes un piemērošanu arī pēc Subsidētās elektroenerģijas nodokļa likumā noteiktā termiņa.

No 2014. gada 1. janvāra ir ieviesta neto uzskaites sistēma, kas veicinās no AER saražotās elektroenerģijas plašāku izmantošanu mājsaimniecību sektorā.

Saskaņā ar 2014. gada 17. decembrī Saeimā pieņemtajiem grozījumiem Elektroenerģijas tirgus likumā tika izstrādāti un 2015. gada 14. jūlijā pieņemti Ministru kabineta noteikumi Nr. 395 "Kārtība, kādā energoietilpīgi apstrādes rūpniecības uzņēmumi iegūst tiesības uz samazinātu līdzdalību obligātā iepirkuma komponentes maksājumam", kas paredz atbalsta mehānisma ieviešanu, lai mazinātu elektroenerģijas cenu negatīvo ietekmi uz Latvijas energointensīvo uzņēmumu konkurētspēju. Ja pēc nacionālā normatīvā regulējuma pieņemšanas no Eiropas Komisijas tiks saņemts lēmums par atbilstību ES iekšējā tirgus prasībām, Latvijas energointensīvie apstrādes rūpniecības komersanti varēs pieteikties samazinātam obligātā iepirkuma komponentes maksājumam par laikposmu no 2015. gada 1. jūlija līdz 2020. gada 31. decembrim.

Turpinās darbs pie esošā valsts atbalsta mehānisma saskaņošanas ar Eiropas Komisiju un ir uzsākta jauna, ilgtspējīga AER atbalsta mehānisma izstrāde, kas kā uzdevums ietverts arī *Valdības deklarācijā* un *Valdības rīcības plānā*.

Neskatoties uz Eiropas Komisijas secinājumiem, ka valdības pieņemtais lēmums par atbalsta shēmas moratoriju ietekmē investoru lēmumus par ieguldījumiem atjaunojamās enerģijas sektorā un var ietekmēt izredzes līdz 2020. gadam sasniegt atjaunojamo energoresursu īpatsvara palielināšanu enerģijas kopējā gala patēriņā (40%)⁶⁸, ir nepieciešams norādīt, ka plānotie ieguldījumi AER veicināšanā siltumapgādē laikposmā no 2014. līdz 2020. gadam dos Latvijai iespēju sasniegt savu AER mērķi. Papildus tam Eiropas Komisija ir secinājusi, ka 2013. gadā Latvija ir pārsniegusi savu indikatīvo trajektoriju no atjaunojamiem energoresursiem saražotās elektroenerģijas izmantošanā⁶⁹.

Energointensitāte un energoefektivitāte

Saskaņā ar *Eurostat* datiem enerģijas patēriņš pret IKP jeb energointensitāte Latvijā pēckrīzes periodā ir mazinājusies, 2013. gadā sasniedzot 320,9 kg naftas ekvivalenta uz 1000 *euro* (2000. gada

⁶⁸ Eiropas Komisija (2015) *Ziņojums par valsti – Latvija (2015)*, Briselē, 26.2.2015. SWD(2015) 33 final, 31. lpp. Pieejams: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2015/cr2015_latvia_lv.pdf (05.08.2015.)

⁶⁹ Eiropas Komisija (2015) Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Centrālajai bankai, Eiropas ekonomikas un sociālo lietu komitejai un reģionu komitejai "Renewable energy progress report", Briselē, 15.6.2015 COM(2015) 293 final., 7. lpp. Pieejams: http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:4f8722ce-1347-11e5-8817-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF, (05.08.2015.)

salīdzināmajās cenās), kas atbilst NAP2020 noteiktajai mērķa vērtībai 2017. gadam.

Efektīvāka energoresursu izmantošana un līdz šim veiktie energoefektivitātes pasākumi enerģijas galapatēriņa un pārveidošanas sektoros ir devuši ieguldījumu energointensitātes mazināšanā. Iepriekšējā ES fondu plānošanas periodā īstenota daudzdzīvokļu māju siltināšana, veikta centralizēto siltumapgādes sistēmu rekonstrukcija un pāreja uz AER, iekārtu nomaiņa un samazināti zudumi enerģijas pārvades un sadales tīklos.

Valdība strādā pie energoefektivitātes politikas normatīvā ietvara izveidošanas. 2015. gada 18. jūnijā Saeimā pirmajā lasījumā tika pieņemts Energoefektivitātes likumprojekts, kura mērķis ir izmaksu efektīva energoefektivitāte enerģijas ražošanā, pārvadē un galalietotājos. Energoefektivitātes paaugstināšana ir ātrākais un izmaksu ziņā efektīvākais energoatkarības risku samazināšanas veids, vienlaikus radot papildu darbavietas un veicinot izaugsmi, kā arī paaugstinot energoapgādes drošību un samazinot siltumnīcefekta gāzu emisijas.

Tomēr jāņem vērā, ka Latvijas energointensitāte aizvien vairāk nekā divas reizes pārsniedz ES vidējo rādītāju (2013. gadā – 141,6 kg naftas ekvivalenta uz 1000 *euro* (2005. gada salīdzināmajās cenās)). Lai ekonomikas energointensitāte mazinātos, arī turpmāk jāveicina taupīgs enerģijas patēriņš un efektīva energoresursu izmantošana visos sektoros. Svarīgi, lai Latvijas virzība uz ekonomikas strukturālām izmaiņām par labu preču un pakalpojumu ar augstāku pievienoto vērtību ražošanai un apstrādes rūpniecības lomas palielināšanai, notiktu, nepalielinot enerģijas patēriņu, bet nodrošinot efektīvāku enerģijas izmantošanu, veicot ieguldījumus enerģiju taupošās tehnoloģijās, tai skaitā veicinot izejvielu atkārtotu izmantošanu un pārstrādi, un paaugstinot energoefektivitāti izmaksu efektīvā veidā.

3. CILVĒKKAPITĀLS UN DROŠUMSPĒJA

3.1. Kultūrtelpa un radošo industriju attīstība

Radošās industrijas

Ar radošajām industrijām tiek saprastas aktivitātes, kuru izcelsme balstās indivīda radošajā darbībā, prasmēs un talantā un kurām, radot un izmantojot intelektuālo īpašumu, ir potenciāls veidot produktus ar augstu pievienoto vērtību.⁷⁰ Piemēram, radošajā industrijā ietilpst radio un televīzija, mūzika, filmas, arhitektūra, dizains u. c.

Lai veidotu bagātu un koptu kultūras mantojumu, vitālu un daudzveidīgu kultūras dzīvi radošiem cilvēkiem, konkurētspējīgām radošajām industrijām un augšupejošu dzīves kvalitāti ikvienam, valdība 2014. gadā apstiprināja valsts kultūrpolitikas pamatnostādnes "Radošā Latvija"⁷¹. Tas paredz kultūrpolitiku līdz 2020. gadam īstēnot četros galvenajos virzienos: (1) kultūras kapitāla saglabāšana un attīstība, sabiedrībai līdzdarbojoties kultūras procesos; (2) radošums mūžizglītībā un uz darba tirgu orientēta kultūrizglītība; (3) konkurētspējīgas kultūras un radošās industrijas; (4) radošas teritorijas un kultūras pakalpojumu pieejamība.

Turpinot aizsākto tradīciju ik gadu organizēt Radošās darbības nedēļu, KM sadarbībā ar partneriem 2015. gadā sekmīgi organizēja Radošās darbības nedēļu "radi!2015", kuras mērķis bija informēt un izglīt Latvijā sabiedrību un aktualizēt tēmu par radošo industriju kompetenču pārnesi (*cross-over*) citās sabiedrībai nozīmīgās jomās, kā arī stimulēt jaunu partnerību veidošanos dizaina domāšanas kontekstā. Pasākums "radi!2015" veidoja vienojošu platformu Latvijas prezidentūras Eiropas Savienības Padomē (*Latvijas prezidentūra*) kultūrpolitikas un radošo industriju tematiskā virziena īstenošanai, aktualizēja *Latvijas prezidentūra* prioritārās vērtības – iesaistīšanās, izaugsme un ilgtspēja.

Turpinās kultūras un radošo industriju inkubatora izveide, veicot izpēti un organizējot diskusijas ar iesaistītajām pusēm un citiem interesentiem. *Latvijas prezidentūras* ietvaros ES Izglītības, jaunatnes, kultūras un sporta ministru padomes laikā (2015. gada 19. maijā) notika ministru diskusija par ES audiovizuālās politikas nākotni Digitālā vienotā tirgus stratēģijas ietvarā, kā arī tika pieņemti *Latvijas prezidentūras* izstrādātie Padomes secinājumi par kultūras un radošuma pārneses efektu.

Lai gan pēdējos gados ir audzis Latvijas filmu nozares speciālistu profesionalitātes līmenis, radīts ievērojams skaits filmu projektu ar nacionālu un starptautisku potenciālu, kuriem jau ir piesaistīti ārvalstu kopproducenti un būtisks finansējums, tomēr nav iespējams liela mēroga projektus atbalstīt nacionālā līmenī. Ņemot vērā minēto, ir izskaidrojams salīdzinoši zems spēlfilmu skaits (2014. gadā – septiņas) un augstais

⁷⁰ KM (2006) *Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.–2015. gadam. Nacionāla valsts*. Pieejams: <http://www.km.gov.lv/lv/ministrija/vadlinijas.html> (05.08.2015.)

⁷¹ MK 2014. gada 29. jūlija rīkojums Nr. 401 "Par kultūrpolitikas pamatnostādņēm 2014.–2020. gadam "Radošā Latvija"". Pieejams: <http://m.likumi.lv/doc.php?id=267970> (05.08.2015.)

īsmetrāžas filmu skaits (2014. gadā – 31). Kopumā, analizējot informāciju par filmu ražošanu Latvijā, jāsecina, pirmo reizi pēc 12 gadiem filmu skaits ir palielinājies, gandrīz sasniedzot 2003. gada rādītāju, kad gadā bija 61 filma, no kurām 19 – pilnmetrāžas (2014. gadā – 21 pilnmetrāžas filma).

Lai nodrošinātu latviešu valodas bagātināšanu, Latvijas kultūrtelpas attīstību, piesaistītu jaunus lasītājus un garantētu literārā procesa nepārtrauktību, svarīga loma ir latviešu oriģinālliteratūras izdošanai un popularizēšanai sabiedrībā. Vērtējot LIAS2030 rādītājus, jāsecina, ka latviešu oriģinālliteratūras izdevumu apjoms, sākot no 2009. gada, ir samērā vienmērīgs, vidējās izmaiņas gada laikā ir 1 procentpunkta robežās.

Radošo un kultūras industriju nozīme pieaug, tā netiek skatīta atrauti kā atsevišķs sektors, bet gan kā resurss valsts ilgtspējīgā attīstībā. Tā ir viens no inovācijas attīstības un valsts konkurētspējas resursiem. Latvijas kultūras un radošo industriju zīmoli atsevišķās nozarēs ir eksportspējīgi, tomēr ir mazs vietējais tirgus, kas kavē kultūras un radošo industriju uzņēmumu kritiskās masas pieaugumu un uzņēmumu izeju starptautiskā arēnā – eksporta tirgū. Fokuss uz radošo industriju attīstību, mērķtiecīgi izmantojot tās potenciālu, stiprinās konkurētspēju, mijiedarbību starp dažādām nozarēm, kā arī veicinās klasteru veidošanu.

Lai noteiktu radošo personu un profesionālo radošo organizāciju statusu un atbalsta pasākumus, veicinātu profesionālās mākslinieciskās un zinātniskās jaunrades attīstību un nostiprināšanu un regulētu profesionālo radošo organizāciju, radošo personu un valsts sadarbības tiesiskās un finansiālās attiecības radošās darbības un kultūrpolitikas jomā KM izstrādājusi Radošo personu statusa un profesionālo radošo organizāciju likumprojektu.

Kultūras patēriņš

Saskaņā ar Valsts kultūrpolitikas vadlīniju 2006.–2015. gadam "Nacionāla valsts" novērtējumu⁷², vērtējot kultūrpolitikas esošo situāciju no globalizācijas un tehnoloģiju attīstības perspektīvas, kā arī atbilstoši Valsts kultūrpolitikas pamatnostādnēs "Radošā Latvija" paustajiem secinājumiem⁷³ ir novērotas šādas izmaiņas kultūras patēriņā un patērēšanas paradumos: jaunieši kultūru aizvien lielākā mērā iepazīst un patērē digitālā formātā; digitālie mediji izkonkurē drukātos medijus; veidojas digitāli radītais kultūras mantojums, radot nepieciešamību pēc jaunas politikas šā mantojuma saglabāšanā un pieejamības nodrošināšanā. Paaudžu nomaīņa iezīmējas arī ar izmaiņām kultūras vajadzībās un lietošanas paradumos. Mūsdienu atvērtajā demokrātiskajā sabiedrībā cilvēkiem ir lielākas iespējas pašiem noteikt savas izvēles, dzīves stilu un identitāti. Informācijas pieejamība mūsdienu sabiedrībā paplašina piedāvājuma spektru individuālām izvēlēm un būtiski ietekmē indivīda identitāti. Jauno tehnoloģiju piedāvātās iespējas veicina kultūras

⁷² KM, Culturelab (2012) *Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.–2015. gadam. Nacionāla valsts. Starpposma novērtējums*. Pieejams: http://www.km.gov.lv/lv/dokumenti/planosanas_doc.html (05.08.2015.)

⁷³ MK 2014. gada 29. jūnija rīkojums Nr. 401 "Par Kultūrpolitikas pamatnostādnēm 2014.–2020. gadam "Radošā Latvija"". Pieejams: <http://m.likumi.lv/doc.php?id=267970> (05.08.2015.)

daudzveidības iepazīšanu un radošumu kultūras patērētājos, kuri aizvien biežāk aktīvi iesaistās arī kultūras satura radīšanā. Interneta vidē veidojas pārnacionālas interešu kopienas, stiprinot ietekmi uz indivīda identitātes veidošanos. Nacionālo identitāti mūsdienu pasaulē spēcīgi ietekmē globālā vidē dominējoši, pārnacionāli komercikultūras zīmoli un produkti, apdraudot kultūras daudzveidības saglabāšanos un attīstību.

Analizējot CSP datus par mājsaimniecību patēriņa atpūtai un kultūrai īpatsvaru no visa patēriņa, jāsecina, ka, neskatoties uz patēriņa izdevumu kritumu pēc 2009. gada, 2013. gada patēriņš atpūtai un kultūrai no mājsaimniecību kopējiem patēriņa izdevumiem sasniedz 7,1 % un ir par 0,9 % lielāks nekā 2004. gadā. Tā kā pēdējos gados minētais rādītājs stabili progresē, var secināt, ka valsts iedzīvotāji kultūras jomu uzskata par svarīgu un neatņemamu sabiedriskās dzīves daļu un daļā sabiedrības kultūras pieprasījums ir stabils. Latvijā ir daudzveidīgs un ļoti bagāts materiālais un nemateriālais kultūras mantojums, kas rezultējas plašā kultūras piedāvājumā. Piemēram, analizējot datus par kultūras pasākumu apmeklējumu skaitu uz 100 iedzīvotājiem, Latvija jau 2012. gadā pārsniedza LIAS2030 noteikto mērķa vērtību. Šis rādītājs turpina pieaugt, 2013. gadā sasniedzot 262,2 kultūras pasākumu apmeklējumu skaitu uz 100 iedzīvotājiem.

Daudzveidīgs radošā procesa, kultūras un augstvērtīgas profesionālās mākslas piedāvājums veicina sabiedrības iesaistīšanos ne tikai Dziesmu un deju svētku pasākumos, bet arī amatiermākslas aktivitātēs. Lai atainotu sabiedrības iesaistīšanos amatiermākslas aktivitātēs, tiek izmantots LIAS2030 rādītājs – amatiermākslas kolektīvu dalībnieku skaits uz 100 iedzīvotājiem. Minētais rādītājs 2014. gadā (2,65) tuvojās NAP2020 noteiktā mērķa vērtībai 2017. gadā (2,85). Analizējot šos datus ilgākā laikposmā (no 2004. gada), jāsecina, ka tas piedzīvo minimālas svārstības. Augstākais amatiermākslas kolektīvu dalībnieku skaits bija sasniegts 2004., 2005. un 2008. gadā, uzrādot 2,82 % uz 100 iedzīvotājiem. Ņemot vērā NAP2020 noteikto mērķa vērtību 2017. gadā un niecīgās rādītāja svārstības, nerodas šaubas par noteiktā mērķa sasniegšanu 2017. gadā.⁷⁴

2014. gadā durvis vēra vaļā jaunā Latvijas Nacionālās bibliotēkās ēka, kuru projektēja latviešu izcelsmes arhitekts Gunārs Birkerts (ASV). Jaunā ēka ir ne tikai bibliotēka un lasītava, bet kalpo arī kā platforma dažādām kultūras un sabiedriskajām aktivitātēm. Latvijas Nacionālā bibliotēka *Latvijas prezidentūras* laikā bija viena no galvenajām sanāksmju norises vietām. Latvijas Nacionālā bibliotēka turpina veicināt kultūras satura pieejamību, attīstot kultūras mantojuma digitalizācijas projektus, papildus ir uzsākta Latvijas Nacionālās enciklopēdijas izstrāde.

Kultūras tradīciju kopšana un kultūras mantojuma saglabāšana

Ir norisinājušies XI Latvijas skolu jaunatnes dziesmu un deju svētki, nodrošinot bērniem un jauniešiem līdzdalību tautas tradīciju un

⁷⁴ Kultūras ministrija aprēķina šos datus, izmantojot citu metodiku, tādēļ ikgadējie rādītāji par amatiermākslas kolektīvu dalībnieku skaitu (uz 100 iedzīvotājiem) atšķiras no ziņojumā iekļautajiem (KM sniegtā informācija: 2008. – 3,5; 2009. – 3,2; 2010. – 3,3; 2011. – 3,2; 2012. – 3,4; 2013. – 3,4; 2014. – 3,2)

nemateriālā kultūras mantojuma apgūšanā kultūrizglītības programmās. XI Latvijas skolu jaunatnes dziesmu un deju svētku procesā iesaistījušies ap 100 000 bērnu un jauniešu. Papildus tam 2014. gada decembrī tika noslēgts līdzdarbības līgums ar ārvalstu organizācijas "Pasaules Brīvo latviešu apvienība" pārstāvniecību, kura ietvaros 2015. gadā tiek nodrošināts atbalsts vismaz diviem reģiona mēroga pasākumiem Dziesmu un deju svētku tradīcijas ilgtspējas nodrošināšanai, kā arī nodrošināta Latvijas profesionālās kultūras un mākslas pieejamība latviešu diasporas centros ārvalstīs, diasporas mītnes zemēs organizējot latviešu profesionālo mākslinieku koncertus, viesizrādes, izstādes u. c.

Dziesmu un deju svētku tradīcijas kopšana mums ir nozīmīga arī sadarbībā ar kaimiņu valstīm un kultūras diplomātijas laukā. 2015. gada 25.–28. jūnijā Rīgā un Latvijas novados, noslēdzot *Latvijas prezidentūras* publiskās diplomātijas un kultūras programmu, notika 20. Ziemeļu un Baltijas valstu Dziesmu svētki, kuros piedalījās ap 8000 dziedātāju no Latvijas, Lietuvas, Igaunijas, Somijas, Zviedrijas, Norvēģijas, Dānijas un Islandes, kā arī latviešu diasporas kori no Eiropas un citām pasaules valstīm.

Savukārt 2014. gada 27.–29. jūnijā Daugavpilī notika 17. Baltijas valstu studentu dziesmu un deju svētki, kuros piedalījās ap 4500 studentu. Sagatavota plaša svētku programma ar svētku gājienu, Igaunijas, Latvijas, Lietuvas studentu mākslinieciskās pašdarbības nacionālajām programmām, lielkoncertu, izstādēm u. c. pasākumiem.

Spilgts apliecinājums Latvijas koku mākslas tradīciju spēkam un izcilībai bija Latvijas koku panākumi Pasaules koku olimpiādē, kas 2014. gada vasarā Rīgas kā Eiropas kultūras galvaspilsētas programmas ietvaros Latvijas galvaspilsētā pulcēja korus no visas pasaules.

Raiņa un Aspazijas 150. gadadienas atzīmēšanai ir sagatavota daudzveidīga kultūras programma, kuras norisē aktīvi līdzdarbojas valsts, pašvaldību un nevalstiskās organizācijas. Ar Eiropas Ekonomikas zonas finanšu instrumenta programmas "Kultūras un dabas mantojuma saglabāšana un atjaunināšana" atbalstu notiek Raiņa un Aspazijas muzeju – Tadenavā, Jūrmalā un Rīgā – atjaunošana.

Sākot ar 2014. gadu, tiek organizēta virkne diskusiju dažādām mērķauditorijām par idejām Latvijas Republikas simtgades programmai, kuras mērķis ir Latvijas sabiedrības valstsgribas un piederības sajūtas stiprināšana, pašorganizējošu procesu un sadarbības veicināšana. Tostarp notikušas augsta līmeņa ierēdņu diskusijas "LATVIA–100–ESTONIA" un "LATVIA–100–LITHUANIA" attiecīgi ar Latvijas un Igaunijas valdības un ar Latvijas un Lietuvas valdības pārstāvju piedalīšanos. Simtgades starptautiskās programmas sakarā notikusi arī tikšanās ar "Finland 100" ģenerālsekretāru Helsinkos, Somijā. Lai izveidotu daudzveidīgu un kvalitatīvu kultūras pasākumu un norišu programmu Latvijas Republikas simtgades svinībām, Valsts Kultūrkapitāla fondā ir izveidota mērķprogramma "Latvijai – 100". Konkurss mērķprogrammai turpmāk plānots katru gadu līdz 2018. gadam.

2014. gadā ar gandrīz 200 radošo grupu pārstāvju un mākslinieku atbalstu norisinājās projekta "Rīga – Eiropas galvaspilsēta 2014"

pasākumi. 2014. gadā KM īstenoja Izcilības balvas kultūrā piešķiršanas un pasniegšanas izmēģinājumu projektu – 2014. gada decembrī tika pasniegtas pirmās trīs balvas par starptautiska mēroga sasniegumiem kultūrā. 2015. gadā valdība pieņēma lēmumu – atbalstīt Izcilības balvas kultūrā izveidi un KM katru gadu nodrošināt balvas piešķiršanas procesa norisi.

Tā kā līdzsvarots kultūras iestāžu teritoriālais pārklājums un attīstīti vietējās kopienas materiālie un nemateriālie kultūras mantojuma resursi palīdz veicināt iedzīvotāju iesaisti kultūras pasākumos, atbilstoši Latvijas tūrisma attīstības pamatnostādņem 2014.–2020. gadam, Latvijas kultūrpolitikas pamatnostādņem "Radošā Latvija" 2014.–2020. gadam un Valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstam izstrādāts ES fondu 2014.–2020. gada plānošanas perioda darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" potenciālo investīciju teritoriju kartējums un kultūras un dabas mantojuma un tūrisma un kultūras apmeklējuma datu analīzes, sagatavoti teritoriju, objektu un kultūras pakalpojumu atlases kritēriju priekšlikumi.

Lai nostiprinātu nacionālā kultūras mantojuma aizsardzību, KM ir sagatavojusi Nemateriālā kultūras mantojuma likumprojektu, nosakot valsts atbildību un līdzdalību tās teritorijā esošā nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanā.

3.2. Cienīgs darbs, pietiekami ienākumi un iespēju vienlīdzība

Lai radītu spēcīgu vidusšķiru un nodrošinātu tautas ataudzi Latvijā, NAP2020 izvirzīti vairāki uzdevumi, no kuriem pirmais ir veicināt cienīgu darbu Latvijā. Cienīgs darbs dod iespēju pietiekami nopelnīt sev un savai ģimenei un uzlabot kvalifikāciju, lai pastāvīgi nodrošinātu labklājību un spētu pielāgoties darba tirgus izmaiņām.⁷⁵

Cienīgs darbs ar pietiekamiem un prognozējamiem ienākumiem ir izaicinājums laikmetā, kad pieaug ienākumu nevienlīdzība globālajā mērogā, krasi mainās darba tirgus pieprasījums tehnoloģiju attīstības kontekstā. Ekonomikas krīzes (2008.–2010. gadā) ietekmē Latvijā samazinājās ienākumu nevienlīdzība, palielinājās bezdarbs un samazinājās māsaimniecību ienākumi. Ienākumu pietiekamība saruka, un daudzi cilvēki emigrēja no valsts labāku dzīves apstākļu meklējumos. Arī ekonomikas atlabšanas periodā esošā situācija – nenoteiktība ārējā vidē, lēnāki Eiropas izaugsmes tempi, protekcionisms Krievijā – pastiprina cienīga darba nozīmi Latvijas iedzīvotāju labklājības nodrošināšanai. Tomēr ne visi var būt nodarbināti, tāpēc valsts atbalsts liecina par solidaritāti ar tiem, kuriem īslaicīgi vai ilgtermiņā nepieciešama sociālā drošība.

NAP2020 izvirza divus galvenos cienīga darba mērķus – nodarbinātības veicināšana un nodarbināto labklājības līmeņa paaugstināšana, un Labklājības ministrijas Iekļaujošas nodarbinātības pamatnostādnes 2015.–2020. gadam (MK 12.05.2015. rīkojums Nr. 244) pamatā nosaka valdības rīcību šo mērķu īstenošanai.

Apzinoties, ka Latvijai ir svarīgi piesaistīt tādas investīcijas, kuras rada nodarbinātības iespējas Latvijas iedzīvotājiem, pakāpeniski uzlabojot strādājošo produktivitāti un dzīves kvalitāti, *Valdības deklarācijā* norādīts: "Veidosim plašāku nodarbinātības politiku, orientējoties ne tikai uz bezdarba mazināšanu kā nodarbinātības politikas pamatvirzienu, bet arī uz ikviena nodarbinātā kompetences un produktivitātes pieaugumu, tai skaitā riska grupās – jauniešiem un vecāka gadagājuma darbaspēkam – nodrošinot nākotnes darba tirgus pieprasījuma un piedāvājuma identificēšanu un cienīgu darbu. Vērtēsim elastīgu nodarbinātības formu ieviešanu atbilstoši Eiropas Savienības un Baltijas valstu darba tirgus tendencēm, ievērojot samērīgumu darba ņēmēju un darba devēju tiesībās."⁷⁶

Eiropa ir Latvijas sabiedrotā nodarbinātības veicināšanā, stratēģijas *Eiropa 2020* mērķu sasniegšanā centrālo lomu spēlē nodarbinātība. Kā dalībvalsts ar ierobežotu fiskālo telpu Latvija ir izmantojusi iespējas panākt kohēziju ar citām Eiropas dalībvalstīm tieši nodarbinātības jomā. ES fondu 2007.–2013. gada plānošanas perioda ietvaros veicināta nodarbinātība, īstenojot darba tirgus reformas, lai nodrošinātu

⁷⁵ Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam, 34.–37. lpp. Pieejams:

http://www.pkc.gov.lv/images/NAP2020%20dokumenti/20121220_NAP2020_apstiprinats_Saeima.pdf (05.08.2015.)

⁷⁶ *Deklarācija par Laimdotas Straujumas vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību*, 20. punkts. Pieejams:

http://www.mk.gov.lv/sites/default/files/editor/05_deklaracija.pdf (05.08.2015.)

elastdrošību, mazinot nedeklarētu nodarbinātību un palielinot līdzdalību darba tirgū (tai skaitā veicinot vecāka gadagājuma personu nodarbinātību un mūžizglītību).⁷⁷ Savukārt ES struktūrfondu un Kohēzijas fonda 2014.–2020. gada plānošanas perioda darbības programmas nosaukums *Izaugsme un nodarbinātība* norāda uz nodarbinātības primāro lomu konkurētspējas un labklājības nodrošināšanā.

Nodarbinātība un bezdarbs

Sākot ar 2010. gadu, Latvijā līdz ar IKP pieaugumu pieaug arī nodarbinātība un samazinās bezdarbnieku skaits. Nodarbinātības īpatsvars vecuma grupā no 20 līdz 64 gadiem 2014. gadā bija 70,7 %, pārsniedzot NAP2020 mērķa vērtību 2014. gadam (69,6 %). Latvija nodarbinātības īpatsvarā apsteidz tādas valstis kā Polija, Beļģija, Īrija, Francija, Spānija. 2014. gadā 73 % sliksni (Latvijas mērķa vērtība 2020. gadā) sasniegušas 12 Eiropas valstis, tai skaitā Igaunija, Čehija, Lielbritānija, kā arī visas Ziemeļvalstis.

Laikposmā no 2011. līdz 2014. gadam nodarbināto skaits Latvijā ir audzis vidēji par 14,4 tūkst. gadā, temps ir tikai nedaudz samazinājies 2014. gadā. Ekonomikas ministrija uzskata, ka bezdarbs vēl ir ciklisks (sakarā ar ražošanas apjoma samazināšanos krīzes laikā), bet drīz tas var kļūt strukturāls.⁷⁸ Ekonomikas ministrija prognozē, ka situācija darba tirgū turpinās uzlaboties – līdz 2020. gadam nodarbināto skaits palielināsies par aptuveni 28 tūkst., bet bezdarba līmenis samazināsies līdz 6,1 %.⁷⁹

Savukārt Latvijas Bankas ekonomists Oļegs Krasnopjorovs norāda, ka bezdarba līmenis ir tuvu savam dabiskajam līmenim. Tas gan turpinās kristies, jo uzlabosies nodarbinātības iespējas un valsts īsteno aktīvās darba tirgus politikas pasākumus. Arī bezdarba situācija uzlabojas, jo 2014. gadā ilgstošo bezdarbnieku skaits samazinājās un gada laikā reģistrēto bezdarbnieku skaits samazinājās kopumā par 10 %. Šī labvēlīgā situācija ietekmē cilvēku subjektīvo uztveri, jo 2015. gada aprīlī iedzīvotāju īpatsvars, kas turpmākajā gadā sagaida bezdarba samazinājumu, pirmo reizi pārsniedzis skaitu, kas sagaida bezdarba palielinājumu.⁸⁰ Tā ir laba zīme, jo uztvere ietekmē cilvēku rīcību.

Atbilstoši Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijai līdz 2030. gadam, lai mazinātu demogrāfiskās slodzes negatīvo ietekmi uz ekonomikas izaugsmi, jāpalielina darbaspēka līdzdalība nodarbinātībā.⁸¹ Uzsvars likts uz iedzīvotāju grupām, kurām atbalsts vajadzīgs visvairāk, lai mazinātu to nabadzību un sociālo atstumtību, jau ātrāk uzsākta ESF

⁷⁷ EM (2015) *Latvijas nacionālā reformu programma "Eiropa 2020" stratēģijas īstenošanai. Progresā ziņojums. 2015. g. aprīlis*. Pieejams:

https://www.em.gov.lv/files/eiropas_savieniba/LV_NRP_Latvian_2015.pdf (05.08.2015.)

⁷⁸ EM (2014) *Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. Decembris 2014.* 74. lpp. Pieejams:

https://www.em.gov.lv/files/tautsaimniecibas_attistiba/2014_dec_lv.pdf (05.08.2015.)

⁷⁹ EM (2015) *Informatīvais ziņojums par darba tirgus vidējā un ilgtermiņa prognozēm*, 86. lpp. Pieejams:

https://www.em.gov.lv/files/tautsaimniecibas_attistiba/EMZino_150615_full.pdf (05.08.2015.)

⁸⁰ Krasnopjorovs O. (13.05.2015.) *Darba tirgus lēnām kļūst labvēlīgāks darba ņēmējiem*. Pieejams:

<https://www.makroekonomika.lv/darba-tirgus-lenam-klust-labveligaks-darba-nemejiem> (05.08.2015.)

⁸¹ *Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam*, 75. rindkopa. Pieejams:

http://www.pkc.gov.lv/images/LV2030/Latvija_2030.pdf (05.08.2015.)

programma "Subsidētās darbavietas bezdarbniekiem" (SAM 9.1.1. pasākums), Bezdarbnieku apmācības (SAM 7.1.1. pasākums). Ministru kabinetā apstiprināti nosacījumi EURES tīkla darbības nodrošināšanai (SAM 7.1.2. pasākums) un ES fondu Uzraudzības komitejā apstiprināti projektu vērtēšanas kritēriji Ilgstošo bezdarbnieku aktivizācijas pasākumiem un Sociālās uzņēmējdarbības pasākumiem (SAM 9.1.1. pasākums).

Veicināts reģionālās mobilitātes atbalsts iedzīvotājiem speciālās mērķa programmas ietvaros nokļūšanai uz darbavietām. Uzsākts Pasaules Bankas pētījums, lai izstrādātu priekšlikumus visaptverošai stratēģijai darba mūža pagarināšanai un uzlabošanai, veselības un sociālās aizsardzības jautājumiem.

2014. gadā uzsākta EK iniciētā jauniešu garantijas programma (SAM 7.2.1. pasākums), atbalsta pasākumos iesaistot kopumā vairāk nekā 24 tūkst. jauniešu. Tās rezultātā gada laikā gandrīz 11 tūkst. jauniešu bezdarbnieku iekārtojās pastāvīgā darbā. Bezdarbnieku skaits vecumā no 15 līdz 29 gadiem aizvadītajā gadā samazinājās par 2 093 personām jeb 11 %. 2014. gadā valdība pēc piecu gadu pārtraukuma atjaunoja skolēnu vasaras nodarbinātības pasākumus. Skolēnu nodarbinātības pasākumā vasaras brīvlaikā pērn tika nodarbināti 4287 skolēni, bet kā darba devēji pasākumā piedalījās 449 komersanti un 124 pašvaldības un valsts iestādes. 2015. gadā TM iesniegs Resocializācijas pamatnostādnes un plānu 2014.–2020. gadam, kas nosaka pasākumu īstenošanu ieslodzītajiem un kriminālsodu izcietušajiem, to integrācijai sabiedrībā un darba tirgū (SAM 9.1.2. un 9.1.3. pasākums).

Nozīmīgs darbs ieguldīts NVA elektroniskās individuālās profilēšanas sistēmas izveidē, kuras rezultātā bezdarbniekiem tiek piedāvāti atbilstošākie pakalpojumi un notiek secīga to piemērošana atbilstoši individuālajai situācijai.

Liels nodarbinātības potenciāls ir iedzīvotājiem, kuri saņem izdienas pensijas, un Latvijas valstspiederīgajiem, kuri emigrējuši. Ekonomikas ministrijas izstrādātais Reemigrācijas plāns 2015.–2017. gadam paredz ārvalstīs dzīvojošiem Latvijas valstspiederīgajiem papildu informācijas ieguves avotus par darba iespējām, atbalstu bērnu integrācijai Latvijas skolās un citus pasākumus.

Nodarbināto labklājības līmenis

Otrs NAP2020 cienīgā darba mērķis ir veikt pasākumus nodarbināto labklājības līmeņa paaugstināšanai, it sevišķi strādājošajiem ar zemu atalgojumu. Mērķis ir svarīgs, jo tiekšanās uz augsta līmeņa nodarbinātību ekonomikā, kuras konkurētspēja balstās uz zemu darba algu, negatīvi ietekmētu tautas attīstību un vidusšķiras veidošanos. Izaicinājums ir veikt atalgojuma konvergenci ar citām Eiropas dalībvalstīm, lai saglabātu iespējas cilvēkiem vairot ekonomisko aktivitāti Latvijā, vienlaikus nodrošinot ekonomikas konkurētspēju.

Samazinās nabadzības riskam pakļauto nodarbināto īpatsvars (2013. gadā – 8,3 %, kas ir zemākais procentuālais īpatsvars kopš 2004. gada), bet tomēr nav sasniegts 2014. gada mērķis (8 %), turklāt

strauji jāvirzās, lai 2020. gadā sasniegtu 5 %. Lai gan strādājošo reālās darba samaksas dinamika jau šobrīd sasniegusi 2020. gadā paredzēto, tā var sarukt nākotnē. Latvijas Bankas ekonomiste Daina Paula: "Atalgojuma gada kāpums šogad varētu turpināt palēnināties, jo pakāpeniski izzudīs t. s. bāzes efekts jeb pērnā gada laikā bijusī atalgojumu paaugstināšanas ietekme. 2015. gada II ceturksnī aptaujāto uzņēmumu vairākums neuzskata darbaspēka trūkumu par būtisku uzņēmējdarbību ierobežojošu faktoru: šis rādītājs gada laikā ir sarucis gan apstrādes rūpniecībā, gan pakalpojumos, gan būvniecībā, bet ceturkšņa laikā no šiem trim lielākajiem sektoriem nedaudz audzis vien apstrādes rūpniecībā. Tādējādi no darbaspēka trūkuma puses nav jūtams spiediens uz algām, un tas liecina, ka algu spiediens uz inflāciju neaugs."⁸² Arī mājsaimniecībās jūtama ekonomikas spriedzes samazināšanās, ekonomikas spriedzes indekss ir labvēlīgāks, nekā tika prognozēts.

Lai nodrošinātu šādus rezultātus, valdība jau 2013. gadā sāka mazināt darbaspēka nodokļu slogu, prioritāri iedzīvotājiem ar zemiem ienākumiem. Ievērojami tika palielināta minimālā alga (2014. gadā līdz 320 *euro*, 2015. gadā līdz 360 *euro*). No 2014. gada mājsaimniecībās ar bērniem atspaidu deva atvieglojumi par apgādājamiem un pabalstu sistēmas pilnveidošana, lai atbalstītu bērnu dzimšanu un citas priekšrocības. Sākot ar 2014. gadu, pedagogiem un citiem publiskajā sektorā strādājošajiem palielināja zemākās darba algas likmes

Vienlaikus tika veikti pasākumi neregistrētās nodarbinātības mazināšanai, tādējādi atbalstot darbinieku iespējas saņemt sociālās apdrošināšanas pakalpojumus. Samazinājies ēnu ekonomikas īpatsvars, un nākotnē jāstrādā pie aplokšņu algu samazināšanas, kā arī patiesu nostrādāto darbu stundu norādīšanas. Sociāli atbildīgas uzņēmējdarbības īstenošana ir publiskā un privātā sektora uzdevums, kas paredzēts NAP2020, lai sasniegtu cienīga darba mērķi.

Darbaspēka pārorientēšanās uz produktīvākiem darbiem būs iespējama, ieviešot t. s. "darba tirgus apsteidzošo pārkārtojumu sistēmu", kas ir darba tirgus dinamiku monitorējošs un attīstību prognozējošs instruments, kas balstīts darba tirgus piedāvājuma un pieprasījuma dinamikas analīzē. Instruments tiek veidots ar Eiropas Savienības struktūrfondu atbalstu. Darba tirgus disproporciju mazināšanai arvien nozīmīgāka kļūs pieaugušo iesaiste tālākizglītībā un atbilstošs izglītības piedāvājums.

Laikposmā no 2017. gada I ceturkšņa līdz 2018. gada 11. novembrim Labklājības ministrija plāno īstenot pētījumu par elastīgu nodarbinātības formu (elastīgs darbs, attālināts darbs) izplatību un ieviešanu darba tirgū – gados vecākiem cilvēkiem, studējošajiem, vecākiem ar maziem bērniem, cilvēkiem ar veselības problēmām. Lai atbalstītu cilvēkus ar ierobežotām darba spējām, valdība no 2014. gada palielināja valsts atbalstu personām ar I un II grupas invaliditāti. Savukārt, lai cilvēkiem ar ierobežotām darbaspējām stimulētu izglītības iegūšanu un

⁸² Paula D. (28.05.2015.) *Atalgojuma gada kāpums sarūk*. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/atalgojuma-gada-kapums-saruk> (05.08.2015.)

iesaistīšanos darba tirgū, valdība 2014. gadā turpināja gan valsts budžeta atbalstu asistenta pakalpojuma nodrošināšanai pašvaldībās personām ar invaliditāti, gan nodrošināja iespēju bez maksas saņemt profesionālo rehabilitāciju.

Atbilstoši Sociālo pakalpojumu attīstības pamatnostādņem 2014.–2020. gadam (MK 04.12.2013. rīkojums Nr. 589) MK 2015. gada 30. jūnijā apstiprināja noteikumus darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 9.1.4. specifiskā atbalsta mērķa "Palielināt diskriminācijas riskiem pakļauto iedzīvotāju integrāciju sabiedrībā un darba tirgū" 9.1.4.1. pasākumam "Profesionālā rehabilitācija". Savukārt Uzraudzības komitejā apstiprināti kritēriji darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 9.1.4. specifiskā atbalsta mērķa "Palielināt diskriminācijas riskiem pakļauto iedzīvotāju integrāciju sabiedrībā un darba tirgū" 9.1.4.2. pasākumam "Tehnisko palīglīdzekļu apmaiņas sistēma".

Lai personām ar invaliditāti palielinātu iespēju iekļauties sabiedrībā, Sociālo pakalpojumu attīstības pamatnostādnes 2014.–2020. gadam (MK 04.12.2013. rīkojums Nr. 589) paredz pāreju uz sabiedrībā balstītiem sociālajiem pakalpojumiem personām ar invaliditāti un ģimeniskai videi maksimāli pietuvinātām aprūpes formām bez vecāku gādības palikušajiem bērniem. Minētās pamatnostādnes atbilst darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 9.2.2. specifiskā atbalsta mērķa "Palielināt kvalitatīvu institucionālai aprūpei alternatīvu sociālo pakalpojumu dzīvesvietā un ģimeniskai videi pietuvinātu pakalpojumu pieejamību personām ar invaliditāti un bērniem" 9.2.2.1. pasākumam "Deinstitucionalizācija" (2015. gada 16. jūnijs).

Būtiska loma atbalsta sniegšanā iedzīvotājiem ir pašvaldību sociālajiem darbiniekiem. Atbilstoši Profesionāla sociālā darba attīstības pamatnostādņem 2014.–2020. gadam (apstiprinātas 2013. gada 18. decembrī) MK 2015. gada 14. aprīlī pieņēma noteikumus darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 9.2.1. specifiskā atbalsta mērķa "Paaugstināt sociālo dienestu darba efektivitāti un darbinieku profesionalitāti darbam ar riska situācijās esošām personām" 9.2.1.1. pasākumam "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās".

3.3. Tautas ataudze un ģimene

Apakšnodaļas ietvaros sākotnēji raksturots primārais tautas ataudzi raksturojošais rādītājs – jaundzimušo skaits pārskata perioda dinamikā. Atsaucoties uz LIAS2030 uzstādījumu, ka "demogrāfiskā situācija Latvijā tagad un nākotnē ir tieši saistīta ar mūsu galvenā resursa – cilvēkkapitāla – ietekmi uz ekonomisko kapitālu un tā attīstību, [savukārt] nepieciešamība maksimāli iesaistīt iedzīvotājus darba tirgū un uzturēt augstu darbaspēka produktivitāti palielinās spriedzi darba un ģimenes dzīves līdzsvaršanā", nodaļas turpinājumā analizētas Latvijas iedzīvotāju iespējas savienot ģimenes un darba dzīvi, akcentējot pirmsskolas izglītības iestāžu pieejamības nozīmīgo lomu vecāku nodarbinātības veicināšanā. Nodaļas ietvaros ieskicēts arī adopcijas un ārpusģimenes aprūpes sistēmu pilnveides progresa vērtējums. Savukārt, lai veicinātu stipru ģimeņu veidošanos, īpaša uzmanība jāpievērš ģimeni destabilizējošo faktoru mazināšanai, jo īpaši vardarbības novēršanai ģimenē, kas tematiski iekļauta NAP2020 rīcības virzienos un analizēta šīs nodaļas noslēgumā.

Dzimstība

Saskaņā ar statistikas datiem, pēdējo gadu laikā vērojamas pozitīvas izmaiņas dzimstības, kā arī vairākos tautas ataudzes rādītājos⁸³:

- jau trešo gadu pēc kārtas Latvijā vērojams dzimstības pieaugums (2011. gadā – 18,8 tūkst., 2012. gadā – 19,9 tūkst., 2013. gadā – 20,6 tūkst., 2014. gadā – 21,7 tūkst.), tādējādi katru gadu jaundzimušo skaits pieaug par aptuveni 700 – 1000 bērniem salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu. Tomēr dzimstība joprojām nav sasniegusi pirmskrīzes vai 90. gadu sākuma līmeni un jaundzimušo skaits nav pietiekams tautas ataudzes nodrošināšanai (sk. 13. att.);
- palielinās arī otro (2011. gadā – 35,5 %, 2014. gadā – 37,5 %) un trešo (attiecīgi 11,9 % un 13,3 %) bērnu īpatsvars jaundzimušo kopskaitā. Turklāt jāatzīmē, ka otro bērnu īpatsvars jaundzimušo kopskaitā sasniedzis apmēru, kāds bija "dzimstības buma" laikā 80. gadu vidū, absolūtos skaitļos rādītājs ir atgriezies pirmskrīzes līmenī, arī trešo bērnu īpatsvars jaundzimušo kopskaitā ir augstākais pēdējo 30 gadu laikā, kas absolūtos skaitļos ir augstākais kopš 1993. gada;
- līdz ar pozitīvām dzimstības tendencēm vienlaikus ik gadu samazinās abortu, tai skaitā arī mākslīgo abortu skaits;
- analizējot vecāku demogrāfiskos rādītājus, var konstatēt pozitīvas izmaiņas dzimstības vecumkoeficientā 25–29 gadus vecām sievietēm, kas pamazām pieaug kopš 2011. gada;
- pēdējos trīs gadus pamazām pieaug noslēgto laulību skaits (2011. gadā – 10 760, 2014. gadā – 12 515) un samazinās šķirto

⁸³ CSP (2015) Centrālās statistikas pārvaldes datubāzes. *IDG01. Dzimušo skaits pēc dzimuma*. Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala_ikgad_iedz_dzimst/?tablelist=true&rxid=cdbc978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0 (15.07.2015.)

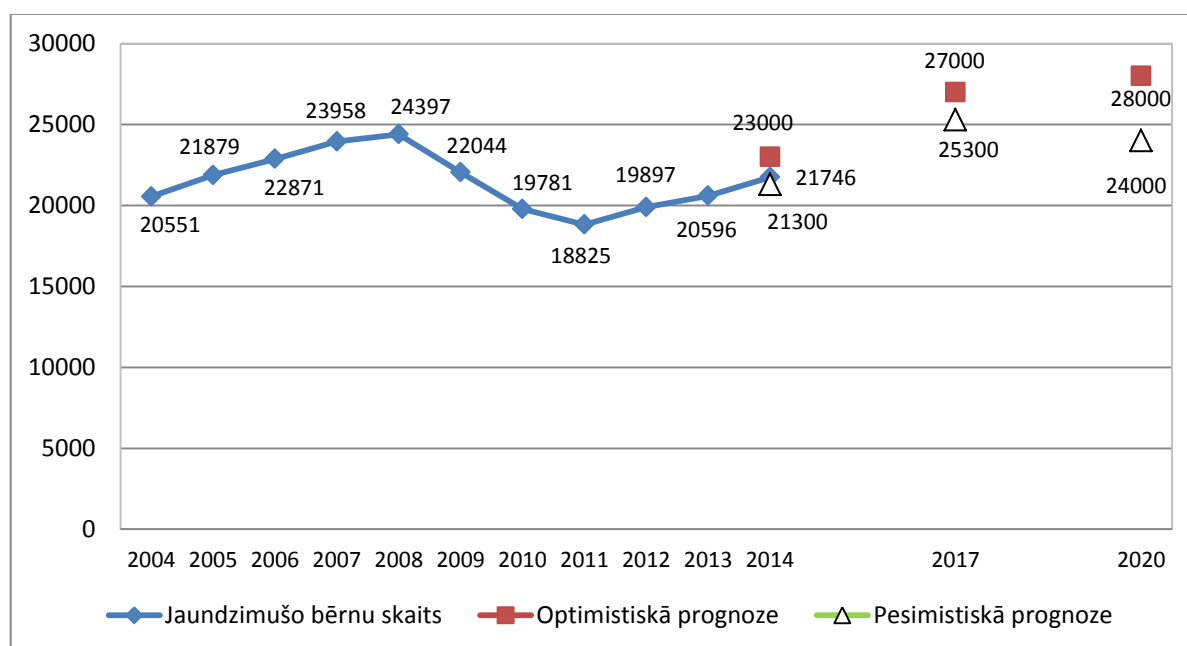
laulību skaits (attiecīgi 8 302 un 6 271), tomēr vēl aizvien tikai nedaudz vairāk par pusi bērnu dzimst laulībā;

- ik gadu samazinās to bērnu skaits, kuriem, reģistrējot dzimšanu, nav noteikta paternitāte.

Ņemot vērā iepriekš minēto, var konstatēt, ka, lai arī NAP2020 izstrādes gaitā sākotnēji noteiktie mērķa rādītāji (vēlamā prognoze) vēl nav sasniegti, tomēr reālistiskā prognoze ir piepildīta – 2014. gadā jaundzimušo bērnu skaits pārsniedz 21 tūkstoti (sk. 13. att.).

13. attēls

Jaundzimušo skaits Latvijā

Avots: CSB dati, PKC prognozes

Pētījuma par tautas ataudzi rezultāti akcentē ģimeņu ekonomiskās un partnerattiecību stabilitātes, iepriekšējās dzemdību un grūtniecības pieredzes, kā arī bērnu audzināšanas pieredzes pozitīvo ietekmi uz dzimstības rādītājiem⁸⁴. Dzimstības veicināšana un uz ģimenēm ar bērniem vērsti atbalsta pasākumi, lai veicinātu ģimeņu stiprināšanu, stabilitāti un labklājību, sekmētu dzimstību, stiprinātu laulības institūciju un tās vērtību sabiedrībā, nodrošinātu un pilnveidotu valsts un pašvaldību atbalstu ģimenēm ar bērniem, kā arī veicinātu vecāku līdzdalību darba tirgū, iekļauti Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.–2017. gadam (MK 18.02.2011. rīkojums Nr. 65) un Rīcības plānā to īstenošanai.

Lai mērķtiecīgi īstenotu dzimstību veicinošu politiku arī turpmāk, jāņem vērā vairāki faktori – valsts un pašvaldību atbalsta instrumenti, kuru izmantošana var pozitīvi ietekmēt NAP2020 mērķu sasniegšanu. Pirmkārt, jāmin vairākas pozitīvas politikas iniciatīvas, kas uzsāktas

⁸⁴ VK, PKC (2013) *Tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpēte*. Pieejams: http://www.pkc.gov.lv/images/Tautas_ataudzi_ietekmejosie_faktori.pdf (07.07.2015.)

2015. gadā un kas visticamāk pozitīvi ietekmēs dzimstības rādītājus turpmāk⁸⁵:

- atzinīgi vērtējams fakts, ka no 2015. gada ir atcelti krīzes periodā noteiktie slimības, maternitātes, paternitātes un vecāku pabalsta, kā arī bezdarbnieka pabalsta apmēra ierobežojumi;
- atjaunota ģimenes valsts pabalsta (turpmāk – ĢVP) diferencēšana atkarībā no bērnu skaita ģimenē – par pirmo bērnu 11,38 euro mēnesī, par otro bērnu pabalsts ir divas reizes lielāks – 22,76 euro, par trešo bērnu un nākamajiem bērniem – trīs reizes lielāks nekā par pirmo bērnu – 34,14 euro, tomēr ģimenes valsts pabalsta sistēma nepilda funkciju attiecībā uz augsta nabadzības riska grupām⁸⁶.

Saskaņā ar LM sniegto informāciju ĢVP izmaksai 2014. gadā tika izlietoti 42,97 milj. euro un līdz ar jaunajām izmaiņām ieplānoti 71,28 milj. euro no labklājības nozarei paredzētā finansējuma 2015. gadā. Risinot jautājumus par efektīvāku valsts budžeta līdzekļu izlietojumu, iespējams, jāapsver radikālāka pašreizējā ĢVP papildu diferenciacija, īpašu uzmanību pievēršot ĢVP, ko izmaksā par otro un trešo bērnu, lai nostiprinātu ĢVP sociālu un demogrāfisku mērķtiecību, identificētu ekonomiski visefektīvāko variantu ar vislielāko ietekmi uz demogrāfiskās situācijas uzlabošanu.

Vienlaikus jāturpina meklēt arī citi risinājumi, lai mazinātu ienākumu nevienlīdzību sabiedrībā, mazinātu augstos nabadzības rādītājus ģimenēm ar bērniem, īpaši daudz bērnu un nepilnajām ģimenēm (detalizētāk analizēti nodaļā par iespēju vienlīdzību).

Būtiska ir bērnu aprūpes nodrošināšana, lai vecāki varētu atgriezties darbā pēc bērna kopšanas atvaļinājuma (detalizētāk šīs nodaļas turpinājumā). Ir turpināma atbalsta pilnveidošana mājokļa iegādei vai ilgtermiņa īrei, tas ir ļoti būtisks faktors, plānojot bērna ienākšanu ģimenē. Tāpat nozīmīga ir arī dzimstību veicinošo programmu (*pronatal programmes*) īstenošanas pārnozaru līmenī pēctecība⁸⁷.

Lai arī nelielas, tomēr pozitīvas izmaiņas dzimstības rādītājos ir saistītas ar 2012. gadā Latvijā uzsākto valsts apmaksātas neauglības diagnosticēšanas un ārstēšanas programmu. Kā norāda NVD speciālisti, līdz 2014. gada janvārim šīs programmas ietvaros dzimuši 37 bērni⁸⁸.

⁸⁵ LM, Liepiņa L. (11.05.2015.). *Atbalsts ģimenēm ar bērniem: jaunākās izmaiņas un nākotnes aktualitātes*. Pieejams: [http://www.vm.gov.lv/images/userfiles/Sabiedribas %20lidzdaliba/lm_2015marts.pdf](http://www.vm.gov.lv/images/userfiles/Sabiedribas%20lidzdaliba/lm_2015marts.pdf) (15.07.2015.)

⁸⁶ LDDK, Leiškalns P. (2014) *Latvijas bērnu un ģimeņu sociālo garantiju sistēma: problēmjautājumi un iespējamie risinājumi*. Konference Saeimā "Demogrāfiskās atveseļošanās ceļa kartes veidošana". Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/21803-saeima-uzsak-darbu-pie-demografiskas-atveselosanas-cela-kartes-veidosanas> (07.07.2015.)

⁸⁷ LM, Ivanovs M. (12.02.2014). *Uz pamatotu sociālekonomisku analīzi balstīta dzimstību un bērnu labklājību veicinoša sociālā politika*. Latvijas Universitātes 72. zinātniskā konference "Iedzīvotāju attīstība un demogrāfiskās politikas izaicinājumi". Pieejams: [http://www.lm.gov.lv/upload/darba_tirgus/darba_tirgus/petijumi/nodoklu_pabalstu_sistema.pdf %20dzimst %C4 %ABbu %20veicino %C5 %A1as %20 %C4 %81rstniec %C4 %ABbas %20programmas](http://www.lm.gov.lv/upload/darba_tirgus/darba_tirgus/petijumi/nodoklu_pabalstu_sistema.pdf%20dzimst%20%C4%ABbu%20veicino%C5%A1as%20%C4%81rstniec%C4%ABbas%20programmas) (28.07.2015.)

⁸⁸ Latvijas Sabiedriskie mediji (16.01.2015.). *Valsts apmaksātajā neauglības ārstēšanas programmā pasaulē nākuši jau 37 bērni*. Pieejams: <http://www.lsm.lv/lv/raksts/latvija/zinas/valsts-apmaksataja-neaugliibas-arsteshanas-programma-pasaule-nak.a74984/> (28.07.2015.)

Tomēr programmā plānoto pakalpojumu skaits jau šobrīd nespēj segt pieprasījumu pēc šiem pakalpojumiem, kas varētu vēl pieaugt, ņemot vērā pastāvošo tendenci bērņus radīt arvien lielākā vecumā (pēdējo 10 gadu laikā mātes vidējais vecums, piedzimstot pirmajam bērņam, ir pieaudzis par diviem gadiem (no 24,9 uz 26,9))⁸⁹, kā rezultātā palielinās arī neauglības risks. Līdz ar to būtu nepieciešams pastāvīgs atbalsts šīs un citu veselības veicināšanas programmas īstenošanai (detalizētāk nodaļā par sabiedrības veselību).

Ģimenes un darba saskaņošana

Kā rāda pētījumi, līdz ar sieviešu aktīvu iesaistīšanos darba tirgū pieaug divu pelnītāju ģimeņu īpatsvars, notiek vīriešu un sieviešu uzvedības modeļu darba tirgū tuvināšanās⁹⁰. Savukārt, pieaugot sabiedrības novecošanās tendencēm, liela daļa vīriešu un sieviešu saskaras ar nepieciešamību uzņemties rūpes ne tikai par saviem bērņiem, bet arī par vecākiem vai citiem vecāka gadagājuma tuviniekiem⁹¹. Līdz ar to nepieciešamība veidot saskaņotāku darba un ģimenes dzīvi ir mērķis, kas īpaši akcentēts vairākos nozīmīgos ES dokumentos (Eiropas Nodarbinātības stratēģija, Eiropas Dzimumu līdztiesības pakts u. c.).

NAP2020 šo jautājumu izvirza kā vienu no prioritātēm rīcības virziena "Stabili pamati tautas ataudzei" ietvaros, akcentējot, ka "stipras un stabilas ģimenes ir nacionālas valsts un tautas pamats. Tās var pastāvēt, ja tiek nodrošināti labvēlīgi apstākļi dzimstības palielināšanai, vecāku atbalstam, otrā un trešā bērņa radīšanai vai adoptēšanai un bērņu drošības sajūtas stiprināšanai. [...] lai cilvēki gribētu radīt bērņus, valstij ir svarīgi panākt tādu tautas saimniecības izaugsmi, kas ļauj pelnīt pietiekamus ienākumus, kā arī veidot vidi, kas atbalsta ģimenes, izglītības un darba dzīves saskaņošanu [252]" Tādējādi viens no rīcības virziena uzdevumiem ir "Ģimeņu ar bērņiem labklājības veicināšana, atbalstot pasākumus, kas sekmē darba un ģimenes dzīves saskaņošanu [269]".

Lai sasniegtu stratēģijā *Eiropa 2020* un Latvijas nacionālajā reformu programmā šīs stratēģijas īstenošanai paustos nodarbinātības mērķus par labāku darbu ikvienam cilvēkam, ģimenes un darba dzīves saskaņošanas jautājumi aptverti arī nacionāla līmeņa sociālās politikas plānošanas dokumentos, tai skaitā "Ģimenes valsts politikas pamatnostādņēs 2011.–2017. gadam" (MK 18.02.2011. rīkojums Nr. 65), Rīcības plānā šo pamatnostādņu īstenošanai, kā arī Plānā dzimumu līdztiesības īstenošanai 2012.–2014. gadam (MK 17.01.2012. rīkojums Nr. 35).

Latvijā sieviešu nodarbinātības līmenis jau ilgstoši ir salīdzinoši augsts, pat pārsniedzot ES vidējos rādītājus (Eiropā 2014. gadā 20–64

⁸⁹ CSP (2015) Centrālās statistikas pārvaldes datubāzes. *IDG031. Dzīvi dzimušie pēc mātes vecuma*. Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala_ikgad_iedz_dzimst/ID0031.px/?rxid=cdbc978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0 (15.07.2015.)

⁹⁰ Korpa V. (2012) *Darba un privātās ģimenes dzīves saskaņošana privātā sektora organizācijās*. Promocijas darbs. Pieejams: http://providus.lv/article_files/2624/original/Viola_Korpa_promocijas_darbs_makets_Final.pdf?1403016278 (07.07.2015.)

⁹¹ Korabik K., Lero S. D., Whitehead D. L. (eds) (2008) *Handbook of Work-Family Integration: Research, Theory, and Best Practices*. Elsevier, pp. 430.

vecumgrupā vidēji bija nodarbinātas 63,5 % sievietes, savukārt Latvijā – 68,5 %) ⁹². Tomēr pētījumu rezultāti norāda uz nevienlīdzīgu attieksmi darba tirgū dzimuma dēļ – atšķirībām darba samaksā, ko lielā mērā ietekmē fakts, ka vīrieši koncentrējas vidēji augstāk apmaksātos darba tirgus sektoros, kā arī biežāk ieņem vadošus amatus uzņēmumos un institūcijās, bet sievietes strādā mazāk darba stundu, biežāk strādā nepilnu darba laiku un biežāk pārtrauc profesionālo dzīvi saistībā ar ģimenes pienākumiem (rūpes par bērniem, vecākiem, citiem radniekiem). Par situāciju, ka sievietes lielākā mērā uzņemas rūpes par bērnu pieskatīšanu, liecina fakts, ka sieviešu vidū, kam ir bērni līdz 12 gadu vecumam, nodarbinātības līmenis samazinās par 12,4 %, bet vīriešu nodarbinātības līmenis pieaug par 7,3 % ⁹³. Un, lai arī Latvijas iedzīvotāji nesaskata nozīmīgus dzimumu diskriminācijas draudus darba tirgū ⁹⁴, tomēr, kā rāda pētījuma par tautas ataudzi ietekmējošiem faktoriem rezultāti, Latvijā vēl aizvien visai izplatīti postpadomju sabiedrībā raksturīgie priekšstati par tradicionālu dzimumu lomu sadalījumu – kamēr sieviete atrodas mājās ar bērnu, lielāko daļu mājas darbu dara pati, un nereti, arī atgriežoties darbā, pienākumu sadalījums mājās netiek mainīts. Kā rezultātā sieviete jūtas hroniski nogurusi, kas ir iemesls strīdiem, bet līdz ar konfliktiem ģimenē mazinās ģimenes stabilitātes sajūta, kas negatīvi ietekmē lēmumu par nākamo bērnu un līdz ar to atstāj negatīvu iespaidu uz demogrāfisko situāciju ⁹⁵.

Var uzskatīt, ka līdz ar jaunu nodarbinātības formu (elastīgais darbs, attālinātais darbs u. c.) ieviešanu un aprūpes pakalpojumu attīstību daļa sieviešu, jo īpaši ar maziem bērniem, veiksmīgāk atgrieztos darba tirgū, tomēr īpaši nozīmīgas līdz ar bērnu aprūpes iespēju pilnveidošanu jaunās nodarbinātības formas būtu vientuļo vecāku, bērnu ar invaliditāti un daudz bērnu ģimeņu vecākiem. Kā rāda 2013. gadā veiktās aptaujas par teledarba attīstības iespējām Latvijā, ievērojami lielākā daļa – 81 % no visiem respondentiem – apgalvojuši, ka tad, ja tiktu radīta iespēja strādāt attālināti, neatrodoties darbavietā, viņi to izmantotu, šādā nodarbinātības formā saskatot gan individuālos labumus – iespēju vairāk laika pavadīt ar ģimeni, gan ekonomiskos labumus – iespēju ietaupīt ceļa izdevumus, laika resursus ⁹⁶.

Ģimenes un darba dzīves savienošanas kontekstā aktuāls ir jautājums par šobrīd jau normatīvajos aktos iekļautām "ģimenei draudzīgām" normām, bet nepilnībām to īstenošanā. Darba likums ietver virkni tiesību normu, kas paredz priekšrocības darba attiecībās gan tiem

⁹² Eurostat. *Employment rate by sex, age group 20-64* Code: t2020_10 %. Pieejams:

http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=t2020_10&language=en (07.07.2015.)

⁹³ MK 2012. gada 17. janvāra rīkojums Nr. 35 "Par Plānu dzimumu līdztiesības īstenošanai 2012.–2014. gadam". Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=242919> (07.07.2015.)

⁹⁴ Tirgus un sociālo pētījumu aģentūra "Latvijas Fakti" (2014) *Iedzīvotāju izpratne un attieksme pret dzimumu līdztiesības jautājumiem*. Pieejams: http://www.sif.gov.lv/images/files/SIF/progress-lidzt/Dzimumu_lidztiesiba_Rezultatu_atkaite_09.2014.pdf (07.07.2015.)

⁹⁵ VK, PKC (2013) *Tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpēte*. Pieejams:

http://www.pkc.gov.lv/images/Tautas_ataudzi_ietekmejosie_faktori.pdf (07.07.2015.)

⁹⁶ RTU (2013) *Iedzīvotāju viedoklis par teledarba attīstības iespējām Latvijā*. Pieejams:

http://ievf.rtu.lv/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=2016 (07.07.2015.)

darbiniekiem, kuriem ir bērni, gan tiem, kuriem ir gaidāms mazulis (priekšrocības grūtniecēm). Lai sniegtu atbalstu darbiniekiem pēc iespējas veiksmīgāk saskaņot darba un ģimenes dzīvi, 2014. gadā ir pieņemti un 2015. gadā spēkā stājušies arī vairāki grozījumi Darba likumā, piemēram, darbiniekam, kura aprūpē ir bērns līdz 18 gadu vecumam, ir tiesības uz īslaicīgu prombūtni bērna saslimšanas vai nelaimes gadījumā, kā arī lai piedalītos bērna veselības pārbaudē, ja šādu pārbaudi nav iespējams veikt ārpus darba laika. No 2015. gada tiesības uz papildatvaļinājumu ir piešķirtas visiem bērnu vecākiem – vismaz 1 diena – ja ir 1 vai 2 bērni līdz 14 gadiem; 3 dienas – ja ir 3 un vairāk bērnu līdz 16 gadiem vai bērns invalīds līdz 18 gadiem.

Tomēr, kā secināts pētījumā par tautas ataudzi ietekmējošiem faktoriem, darba devēju attieksme kopumā nav tautas ataudzi veicinoša – sieviešu gadījumā nodarbinātības pārtraukums pirms un pēc dzemdībām, kā arī darba un bērnu kopšanas savienošana, īpaši bērniem slimojot, ir aspekti, kas tiek skatīti kā drauds karjerai. Darba devēja atbalsts tiek saistīts nevis ar Darba likumā noteiktajām tiesībām, bet gan savstarpējām attiecībām darba kolektīvā. Lai uzturētu labas attiecības, darbinieki dažkārt atsakās no šīm tiesībām⁹⁷. Turklāt daļa darba ņēmēju nav informēti par šīm iespējām.

Lai veicinātu darba devēju un sabiedrības kopumā izpratni par diskriminācijas novēršanas un vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanas nepieciešamību privātajā un publiskajā sektorā, SIF sadarbībā ar KM un LDDK ar EK PROGRESS programmas finansiālu atbalstu laikposmā no 2014. gada 1. decembra līdz 2015. gada 30. novembrim īsteno projektu "Dažādi cilvēki. Atšķirīga pieredze. Viena Latvija II", kā ietvaros 2015. gada jūnijā tika apbalvoti labākie uzņēmumi dažādības vadībā un dzimumu līdztiesībā⁹⁸.

Savukārt, lai sekotu LIAS2030 uzdevumam depopulācijas mazināšanai, plānojot turpmākās aktivitātes, būtu ieteicams mērķtiecīgāk attīstīt arī "Ģimenei draudzīgu uzņēmumu" konceptu. Pašreizējie rādītāji par komersantiem, kuriem piešķirts "Ģimenei draudzīga komersanta" statuss, izaugsmes tendences neuzrāda (9 – 2011. gadā, 20 – 2012. gadā, 15 – 2014. gadā, 11 – 2015. gadā), turklāt var uzskatīt, ka nav pienācīgi izvērtēts šīs iniciatīvas piedāvājuma saturs un tā ietekme uz ģimenes un darba dzīves saskaņošanas veicināšanu. Turpinot darbu pie šiem jautājumiem, īpaši aktuāli ir izvērtēt atbalsta iespējas, kas veicinātu vientuļo vecāku un daudz bērnu ģimeņu vecāku iespējas atgriezties darba tirgū.

Līdz ar to, lai īstenotu *Valdības rīcības plānā* iekļauto uzdevumu veicināt ģimenes un darba dzīves saskaņošanu, un īstenotu ilgtspējīgu uz pierādījumiem balstītu politiku šajā jomā, kā norādīts Iekļaujošas nodarbinātības pamatnostādņēs (MK 12.05.2015. rīkojums Nr. 244),

⁹⁷ VK, PKC (2013) *Tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpēte*. Pieejams:

http://www.pkc.gov.lv/images/Tautas_ataudzi_ietekmejosie_faktori.pdf (07.07.2015.)

⁹⁸ SIF (2015) *Par projektu "Dažādi cilvēki. Atšķirīga pieredze. Viena Latvija II"*. Pieejams:

http://www.sif.gov.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=9562%3APar-projektu-Dazadi-cilveki-Atskiriga-pieredze-Viena-Latvija-II&catid=2%3Afonds&Itemid=253&lang=lv (31.07.2015.)

2017. gadā plānots veikt padziļinātu izpēti, tai skaitā par jauno nodarbinātības formu (elastīgais darbs, attālinātais darbs, u. c.) izplatību un ieviešanu darba tirgū.

LM 2015. gadā plāno izstrādāt Pamatnostādnes dzimumu līdztiesības īstenošanai, kurās tiks skatīti arī jautājumi par ģimenes un darba dzīves savienošānu, tai skaitā tēmas, kas skar sieviešu nodarbinātību un atgriešanos darba tirgū pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, tēvu iesaistīšanos bērna aprūpē, vienlaikus vērtējot arī iespējas, kā ģimenei draudzīgāk vecāki varētu savstarpēji sadalīt bērna kopšanas atvaļinājumu.

Pirmsskolas izglītības pieejamība

Pirmsskolas izglītība ir vispārējās izglītības pirmā pakāpe, kas Starptautiskajā standartizētajā izglītības klasifikācijā (ISCED–2011) tiek atzīmēta kā 0 klasifikācijas līmenis jeb ISECD-0⁹⁹.

Pirmsskolas izglītības mērķis ir veicināt bērna vispusīgu un harmonisku attīstību, ievērojot viņa attīstības likumsakarības un vajadzības, individuālajā un sabiedriskajā dzīvē nepieciešamās zināšanas, prasmes un attieksmes, tādējādi mērķtiecīgi nodrošinot bērnam iespēju sagatavoties pamatizglītības apguvei¹⁰⁰.

Pirmsskolas izglītības iestāžu pieejamība ir viens no primārajiem faktoriem, kas ietekmē ģimenes un darba dzīves savienošānu, – bērna iespējas apmeklēt pirmsskolas izglītības iestādi var būtiski veicināt vecāku atgriešanos aktīvajā nodarbinātībā, savukārt ierobežota pirmsskolas izglītības iestāžu pieejamība to kavē. Saskaņā ar atziņām, kas gūtas pētījumā par tautas ataudzi ietekmējošiem faktoriem, laika saīsināšana, ko mātes pavada ar bērniem pēc viņu piedzimšanas mājās, jo īpaši nozīmīga ir viena vecāka un daudz bērnu ģimenēm, kurās atgriešanās darba tirgū var būtiski mazināt šo ģimeņu augsto nabadzības risku¹⁰¹.

Savukārt, raugoties no bērna perspektīvas, kā norādījusi EK, kvalitatīvas pirmsskolas izglītības un aprūpes nodrošināšana ir pamats bērnu personiskajai attīstībai, turpmākai sekmīgai iesaistei mūžizglītībā, sociālajai integrācijai un nodarbinātībai nākotnē. Nozīmīgi, ka bērni, kuriem nodrošināta pirmsskolas izglītība, uzrāda ievērojami labākus rezultātus starptautiska mēroga pārbaudes darbos (piemēram, PISA un PIRLS pētījumi), kā arī ievērojami retāk ir saistīti ar izglītības priekšlaicīgu pamešanu.

Latvija ir starp tām deviņām Eiropas valstīm (Bulgārija, Grieķija, Kipra, Luksemburga, Ungārija, Austrija, Polija, Šveice), kurās pirmsskolas izglītības ieguve vienu vai divus gadus pirms sākumskolas ir obligāta¹⁰². Īstenoto pasākumu rezultātā valstī ir definētas vienotas prasības pirmsskolas izglītības mācību satura apguvei, nodrošinot ietvaru

⁹⁹ <http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/isced-2011-en.pdf>

¹⁰⁰ MK 2012. gada 31. jūlija noteikumi Nr. 533 "Noteikumi par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām".
Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=250854> (05.08.2015.)

¹⁰¹ VK, PKC (2013) *Tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpēte*. Pieejams:
http://www.pkc.gov.lv/images/Tautas_ataudzi_ietekmejosie_faktori.pdf (07.07.2015.)

¹⁰² *Eurydice and Eurostat Report "Key Data on Early Childhood Education and Care in Europe" 2014 Edition*

pirmsskolas vecuma bērnu sagatavošanai un sekmīgai pārejai pamatizglītības posmā, tādējādi sekmējot vispārējās izglītības iestāžu darbu ar 1. klases audzēkņiem efektivitāti un rezultatīvāti. Līdz ar to pāreja no pirmsskolas uz pamatskolas posmu ir saskaņota gan satura, gan standartu ziņā.^{103,104}

Pirmsskolas izglītības jomā valstiski izvirzītais mērķis LIAS2030 ir nodrošināt, lai līdz 2030. gadam vismaz 95 % bērnu ir iesaistīti pirmsskolas izglītībā (bērnu skaits, kas mācās pirmsskolas iestādēs (ISCED 0) četru gadu vecumā, % no kopējā bērnu skaita). Saskaņā ar *Eurostat* datiem četrgadnieku skaits, kuri mācās pirmsskolas izglītības iestādēs, Latvijā (saskaņā ar ISCED 0) 2012. gadā bija 87,3 %, savukārt ES (resp., ES-28) vidējais rādītājs 2012. gadā bija 86 %¹⁰⁵. Analizējot iepriekšējo gadu datus Latvijā, jāsecina, ka rādītājs saglabā pozitīvu tendenci paaugstināties, kas nerada bažas, ka LIAS2030 noteiktā mērķa vērtība – 95 % 2030. gadā – nevarētu būt sasniegta. Tomēr jāņem vērā, ka šis rādītājs atspoguļo vērtību no kopējā bērnu skaita konkrētā vecumā, un tā vērtību neietekmē bērnu skaita samazinājums kā tāds. Saskaņā ar *Eurydice* un *Eurostat* aplēsēm tiek prognozēts, ka Latvijā 2030. gadā 0–5 gadus veco bērnu skaits būs par aptuveni 24,0–26,0 % mazāks nekā pašlaik¹⁰⁶, līdz ar to jau šobrīd liela nozīme ir ne tikai izglītības sistēmas pārvaldības efektivitātei, bet arī cilvēka drošumspējas stiprināšanai – atbalsta pasākumiem darba un ģimenes dzīves saskaņošanai, lai iedrošinātu ģimenes laist pasaulē ne tikai vienu, bet divus un vairāk bērnus.

Pēc VARAM apkopotās informācijas, 2012. gada septembrī rindās uz pašvaldību pirmsskolas izglītības iestādēm bija 8 047 tūkst. bērnu¹⁰⁷. Saskaņā ar pašvaldību sniegtajiem datiem rindā 2014. gada septembrī uz pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādēm valstī kopumā bija aptuveni 11,2 tūkst. bērni. Prognozēts, ka 2015. gada septembrī rindā varētu būt aptuveni 8,8 tūkst. bērni. Šie augstie rādītāji apliecināja, ka iepriekš veidotā politika, kas bija vērsta uz to, lai nodrošinātu pēc iespējas vairāk vietu bērniem no 1,5 gadu vecuma pašvaldību finansētajās pirmsskolas

¹⁰³ *Communication from the European Commission* (17.02.2011). *Early Childhood Education and Care: Providing all our children with the best start for the world of tomorrow*. Pieejams: http://ec.europa.eu/education/school-education/doc/childhoodcom_en.pdf (30.07.2015.)

¹⁰⁴ MK 2012. gada 31. jūlija noteikumi Nr. 533 "Noteikumi par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām". Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=250854> (30.07.2015.)

¹⁰⁵ Norādām, ka minētie dati no *Eurostat* iegūti 24.02.2015. Ziņojuma gala versijas sagatavošanas laikā (07.2015.) tika secināts, ka *Eurostat* metodoloģija konkrētā rādītāja aprēķināšanā ir mainīta, šobrīd iepriekš minētie dati nav pieejami un tie ir aizvietoti ar rādītāju par bērnu skaita īpatsvaru, kas iesaistīti pirmsskolas izglītībā vecumā no 4 gadiem līdz obligātās pamatizglītības (1. klase) sākšanas vecumam (%), t. i., 93,3 % 2012. gadā. Avots: *Participation/Enrolment in education (ISCED 0-4) [educ_ipart]*. http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do?sessionId=iv_d8MfAcA46IH0aism_puBdINVqVzP3v3jS8Lb04BIC4rTNGEk5!-957704768 (30.07.2015.)

¹⁰⁶ *Eurostat* (2014). *Key Data on Early Childhood Education and Care in Europe 2014*. Pieejams: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/5785249/EC-01-14-484-EN.PDF/cbdf1804-a139-43a9-b8f1-ca5223eea2a1> (30.07.2015.)

¹⁰⁷ Informatīvais ziņojums "Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011.–2017. gadam īstenošanas vidusposma (2012. 2014. gadā) novērtējums". Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/sabiedribas_lidzdaliba/demografisko_lietu/1/vidusposma_izvertejums_300315.pdf (10.07.2015.)

izglītības iestādēs, netiek īstenota efektīvi, turklāt arī pašvaldību papildu iniciatīvas, izveidojot aukļu dienestus vai aukļu datubāzes, nesniedz nepieciešamo atbalstu, lai pašvaldības spētu likvidēt rindas uz pašvaldību pirmsskolas izglītības iestādēm.

Ievērojot minēto izaicinājumu, pirmsskolas izglītības pieejamības problēma tika aktualizēta, un 2013. gadā tika izveidots pastāvīgs tiesiskais ietvars alternatīviem bērnu aprūpes pakalpojumiem. Bērnu uzraudzības pakalpojums ar mērķi sekmēt pirmsskolas vecuma bērniem piedāvāto aprūpes un izglītības pakalpojumu daudzveidību tika ieviests no 2013. gada 1. septembra, papildus izmaksājot valsts atbalstu pašvaldību pirmsskolas izglītības iestāžu rindu likvidēšanai¹⁰⁸. Valsts atbalstu piešķir privātam pakalpojuma sniedzējam (privātai pirmsskolas izglītības iestādei vai bērna uzraudzības pakalpojuma sniedzējam), un atbalsta apmērs par vienu bērnu tika noteikts līdz 142 *euro* mēnesī ar nosacījumu, ka valsts atbalsta un pašvaldības atbalsta kopējais apjoms nepārsniedz 228 *euro* Rīgas plānošanas reģionā vai 185 *euro* ārpus Rīgas plānošanas reģiona esošā privātā bērnudārzā. Saskaņā ar Ministru kabineta 2013. gada 17. decembra noteikumiem Nr. 1523 "Kārtība, kādā pašvaldība atbilstoši tās noteiktajām vidējām izmaksām sedz pirmsskolas izglītības programmas izmaksas privātajai izglītības iestādei" (turpmāk – noteikumi Nr. 1523) no 2014. gada 1. janvāra katrai pašvaldībai, ja tā nespēj nodrošināt visiem pašvaldības teritorijā deklarētiem pirmsskolas vecuma bērniem vietu bērnudārzā, ir pienākums segt privātās pirmsskolas izglītības iestādes izmaksas tādā apmērā, kādas ir attiecīgajā pašvaldībā noteiktās nepieciešamās vidējās izmaksas vienam izglītojamam pirmsskolas izglītības iestādē. Ja bērns no pusotra gada vecuma līdz pamatzglītības ieguves uzsākšanai saņem pakalpojumu pie privātā bērnu uzraudzības pakalpojuma sniedzēja, valsts atbalsts tiek piešķirts saskaņā ar Ministru kabineta 2014. gada 23. decembra noteikumiem Nr. 843 "Kārtība, kādā tiek piešķirts un aprēķināts valsts atbalsts par bērnu no pusotra gada vecuma līdz pamatzglītības ieguves uzsākšanai, ja bērns saņem pakalpojumu pie privātā bērnu uzraudzības pakalpojuma sniedzēja", savukārt pašvaldības ziņā ir lēmums par līdzīga atbalsta piešķiršanu vai nepiešķiršanu bērnu uzraudzības pakalpojuma sniedzēja līdzfinansēšanai. Papildus valsts atbalstam, pēc pašvaldību sniegtās informācijas, rindu jautājums visbiežāk risināts, meklējot iespējas veidot papildu grupas, renovējot pirmsskolas izglītības iestādes un izbūvējot piebūves, optimizējot bērnu skaitu tajās izglītības iestādēs, kur ir nepieciešamā platība uz vienu bērnu un iespējams nodrošināt atbilstošu higiēnas normu ievērošanu. Vienlaikus tiek meklētas iespējas veidot grupas pie pamatskolām, internātpamatskolām, vidusskolām un bērnu un jauniešu centriem. Tā rezultātā laikposmā no 2011. gada līdz 2014. gada beigām pašvaldībās tika rasta iespēja atvērt jaunas grupas vairāk nekā

¹⁰⁸ Informatīvais ziņojums "Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017. gadam īstenošanas vidusposma (2012.–2014. gadā) novērtējums". Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/sabiedribas_līdzdaliba/demografisko_lietu/1/vidusposma_izvertejums_300315.pdf (10.07.2015.)

3,8 tūkst. bērnu¹⁰⁹. Tiesa, saskaņā ar LM sniegto informāciju, 2014. gadā bērnodārzu rindu mazināšanai no valsts budžeta tika izlietas mazāk kā 2/3 no piešķirtajiem valsts budžeta līdzekļiem (8,8 milj. no 13,6 milj. euro), kas nozīmē, ka ne visi vecāki ir izmantojuši valsts piedāvātās iespējas. 2015. gadā norēķiniem ar Izglītības iestāžu reģistrā reģistrētajām privātajām izglītības iestādēm par bērniem, kuriem netiek nodrošināta vieta pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādē no pusotra gada vecuma līdz pamatskolas ieguves uzsākšanai, tiek sniegts gan valsts, gan pašvaldības atbalsts¹¹⁰.

Valsts finansējums atbalsta izmaksai paredzēts līdz 2015. gada 31. decembrim, t. i., no 2016. gada 1. janvāra no valsts budžeta līdzekļiem nav paredzēti līdzekļi ne valsts atbalsta izmaksai, ne bērnu uzraudzības pakalpojuma administrēšanai. VARAM sadarbībā ar citām ministrijām šobrīd strādā pie priekšlikumiem par pirmsskolas pieejamības problēmu risināšanu. Savukārt pašvaldībai, ja tā bērnam, kura dzīvesvieta deklarēta pašvaldības administratīvajā teritorijā, nenodrošina vietu pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādē, arī turpmākajos gados būs jāsedz privātajai izglītības iestādei izmaksas noteikumu Nr.1523 noteiktajā kārtībā. Nodarbinātības veicināšanas kontekstā būtiska ir ne tikai pirmsskolas izglītības iestāžu pieejamība. Vienlīdz svarīga ir arī bērnu aprūpes iespēju pilnveidošana, īpaši attiecībā uz tām ģimenēm, kur vecāki nestrādā normālu darba laiku (darbs vakaros, brīvdienās, pa naktīm, maiņu darbs).

Adopcija un ārpusģimenes aprūpes sistēma

Izvērtējot situāciju adopcijas jomā, Latvijā var novērot gan pozitīvas tendences, gan arī identificēt vairākus nozīmīgus izaicinājumus sistēmas efektīvai darbībai. Lai arī pēdējo triju gadu laikā būtiskas pozitīvas izmaiņas adoptēto bērnu skaitā nav novērojamas, tomēr salīdzinoši 2014. gadā adoptēti gandrīz par 40 % vairāk bērnu nekā pirms 10 gadiem (attiecīgi 2014. gadā 298 bērni, 2004. gadā 180 bērni). Atzinīgi vērtējams fakts, ka pamazām pieaug Latvijā adoptēto bērnu skaits – 2014. gadā – 122 bērni, 2004. gadā – 60¹¹¹. Tiesa, vienlaikus šo gadu laikā ir pieaudzis arī uz ārvalstīm adoptēto bērnu skaits (2014. gadā – 178 bērni, salīdzinoši 2004. gadā – 120 bērni), kas skaidrojams ar ārvalstu adoptētāju atsaucību pret lielāka vecuma bērniem, vairāku vienas ģimenes bērnu adoptēšanu, kā arī toleranci pret bērniem ar nozīmīgām veselības problēmām (2014. gadā no visiem uz ārvalstīm adoptētiem bērniem, piemēram, 44,0 % jeb 80 bērni bija vecāki par 10 gadiem¹¹²).

¹⁰⁹ EM (04.2015.) *Latvijas nacionālā reformu programma "Eiropa 2020" stratēģijas īstenošanai*. Progresā ziņojums. Pieejams: https://www.em.gov.lv/files/eiropas_savieniba/LV_NRP_Latvian_2015.pdf (10.07.2015.)

¹¹⁰ LM (2015) *Sociālais ziņojums 2015*. Pieejams: http://testdraugi.appspot.com/tap.mk.gov.lv/doc/2015_06/LMZino_110615.1207.docx (10.07.2015.)

¹¹¹ LM, Liepiņa L. (2015) *Adopcija*. Pieejams: [http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimasNotikumi.nsf/0/e05e1d63e39eecd7c2257e53003f6e25/\\$FILE/adopcija_020615_LM.pptx](http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimasNotikumi.nsf/0/e05e1d63e39eecd7c2257e53003f6e25/$FILE/adopcija_020615_LM.pptx) (11.07.2015.)

¹¹² LM (2015) *Adopcijas tendences 2014. gadā*. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/adopcija/adopcija_2014.pdf (11.07.2015.)

Jāņem vērā, ka vēl aizvien ir nepietiekams to Latvijas adoptētāju skaits, kuri būtu gatavi adoptēt skolas vecuma bērnu – Latvijas adoptētāji galvenokārt izvēlas adoptēt vienu bērnu līdz 3 gadu vecumam bez ievērojamiem veselības traucējumiem, lielākoties meitenes¹¹³, piemēram, 2014. gadā neviena Latvijas adoptētāju ģimene nebija izteikusi vēlmi adoptēt bērnu vecumā no 10–18 gadiem. No visiem bērniem, kuriem jāmeklē adoptētāji, lielākais īpatsvars ir vēlākā vecumā, lielākajai daļai no viņiem ir brāļi un māsas, līdz ar to adoptētājiem no Latvijas nākas gaidīt vismaz gadu vai pat ilgāk. Visticamāk šāda izvēle ir saistīta ar Latvijas iedzīvotāju nedrošību par savas ģimenes nākotni mainīgajā sociālekonomiskajā situācijā, ko vēl vairāk pastiprina salīdzinoši ierobežotais finansiālais un psiholoģiskais atbalsts, kas tiek sniegts adoptētājiem adopcijas procesā un pēc tam.

Pamatojoties uz pētījumu par ārpusģimenes aprūpes un adopcijas sistēmas darbību Latvijā un ārvalstīs¹¹⁴, LM sadarbībā ar citām institūcijām 2014. gadā izstrādāja "Konceptiju par adopcijas un ārpusģimenes aprūpes sistēmu pilnveidošanu (MK 09.03.2015. rīkojums Nr. 114). Konceptija paredz pakāpeniski budžeta iespēju ietvaros veikt vairākas nozīmīgas izmaiņas adopcijas un ārpusģimenes sistēmu darbības uzlabošanai, kas līdz šim kavējušas to efektīvu darbību un līdz ar to arī valstiski nozīmīgu mērķu sasniegšanu cilvēkdrošības stiprināšanas jomā¹¹⁵.

Atzinīgi vērtējamās vairākas iniciatīvas, ko adopcijas sistēmas pilnveidošanai rosina konceptija:

- no 2016. gada bērna pirmsadopcijas aprūpes laikā par potenciālo adoptētāju veikt sociālās apdrošināšanas iemaksas no valsts pamatbudžeta arī invaliditātes apdrošināšanai, kā arī dubultot summu, no kādas iemaksas tiek veiktas;
- sākot ar 2016. gadu, noteikt, ka ģimenē, kura adoptējusi bērnu vecumā līdz trim gadiem, vienam adoptētājam tiek apmaksāts 10 dienu atvaļinājums;
- konceptija paredz no 2016. gada palielināt pabalstu par bērna aprūpi – to paredzēts pielīdzināt bērna līdz pusotra gada vecumam kopšanas pabalstam jeb noteikt 171 *euro* apmērā mēnesī līdzšinējo 49,80 *euro* vietā, lai sniegtu lielāku atbalstu potenciālajiem vecākiem bērna pirmsadopcijas aprūpes laikā, kad adoptētājs devies neapmaksātā atvaļinājumā;
- vienlaikus no 2016. gada tiek piedāvāts sākt arī obligātas visu potenciālo adoptētāju apmācības, lai sniegtu zināšanas par

¹¹³ MK 2015. gada 9. marta rīkojums Nr. 114 "Par konceptiju "Par adopcijas un ārpusģimenes aprūpes sistēmu pilnveidošanu"". Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/272710-par-konceptiju-par-adopcijas-un-arpusgimenes-aprupes-sistemu-pilnveidosanu> (05.08.2015.)

¹¹⁴ LR BĢLM, SIA "Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija" (2008) *Ārpusģimenes aprūpes (ārpusģimenes aprūpes iestādes, audžuģimenes, aizbildnība) un adopcijas sistēmas izpēte un ieteikumi tās pilnveidošanai*. Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/arpusgimenes_aprupe/statistika_un_petijumi/?doc=1877&page= (12.07.2015.)

¹¹⁵ MK 2015. gada 9. marta rīkojums Nr. 114 "Par konceptiju "Par adopcijas un ārpusģimenes aprūpes sistēmu pilnveidošanu"". Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/272710-par-konceptiju-par-adopcijas-un-arpusgimenes-aprupes-sistemu-pilnveidosanu> (05.08.2015.)

adopcijas procesu kopumā un turpmāko bērna audzināšanu ģimenē;

- savukārt no 2017. gada atlīdzības par adoptējamā bērna aprūpi vietā sociāli apdrošinātām personām, ja aprūpējams bērns līdz astoņu gadu vecumam, LM piedāvā izmaksāt pabalstu 70 % apmērā no adoptētāja vidējās apdrošināšanas iemaksu algas, vienlaikus pārtraucot uzturnaudas izmaksu.

Meklējot risinājumus problemātiskajiem jautājumiem demogrāfijas jomā, sociālo jautājumu eksperti aktualizējuši nepieciešamus uzlabojumus arī ģimenes videi pietuvinātās ārpusģimenes aprūpes jomā¹¹⁶.

Pēc Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas apkopotajiem bāriņtiesu datiem uz 2014. gada 31. decembri ārpusģimenes aprūpē atradās pavisam 7 606 bērni. Aprūpe ģimeniskā vidē tika nodrošināta 80 % no visiem ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem (salīdzinājumam – 2011. gada 31. decembrī 77,8 %), tātad aizbildnība bija nodibināta 4,8 tūkst. bērnu, un audžuģimenēs atradās 1,2 tūkst. bērnu¹¹⁷ (sk. 2. tab.).

2. tabula

NAP2020 rīcības virziena "Stabili pamati tautas ataudzei" mērķu sasniegšanas rādītāji

Rādītājs/gads	Bāzes vērtība (gads)	2014	2017	2020	2030
Ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu skaits attiecībā pret visu nepilngadīgo skaitu valstī (%)	2,31 (2011. g.)	2,2 % (mērķa vērtība ≤ 2,2)	≤ 2,1	≤ 2,0	≤ 1,7
Aizbildnībā un audžuģimenēs (ģimeniskā vidē) dzīvojošu bērnu skaits attiecībā pret visiem bērniem, kas ir ārpusģimenes aprūpē (%)	77,8 (2011. g.)	80 % (mērķa vērtība >80 %)	> 82 %	> 85 %	> 90 %

Avots: (1) NAP2020, (2) LM (02.06.2015). Ārpusģimenes aprūpes sistēmas problēmjaucājumi. Bāriņtiesas un sociālā dienesta darbības efektivitāte

Jāatzīmē, ka šie rādītāji ir visai tuvi vienam no indikatoriem, kas tika izvirzīts NAP2020 Rīcības virziena "Stabili pamati tautas ataudzei" mērķa "[259] panākt, ka bērni dzīvo labvēlīgā ģimeniskā vai ģimenei pietuvinātā vidē", īstenošanas progresa monitoringam – "palielinās

¹¹⁶ LDDK, Leiškalns P. (2014) *Latvijas bērnu un ģimeņu sociālo garantiju sistēma: problēmjaucājumi un iespējamie risinājumi*. Konference Saeimā "Demogrāfiskās atveseļošanās ceļa kartes veidošana". Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/21803-saeima-uzsak-darbu-pie-demografiskas-atveselosanas-cela-kartes-veidosanas> (07.07.2015.)

¹¹⁷ LM (02.06.2015). *Ārpusģimenes aprūpes sistēmas problēmjaucājumi. Bāriņtiesas un sociālā dienesta darbības efektivitāte*. Pieejams: [http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimasNotikumi.nsf/0/e05e1d63e39eecd7c2257e53003f6e25/\\$FILE/020615_LM_aprupe.ppt](http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimasNotikumi.nsf/0/e05e1d63e39eecd7c2257e53003f6e25/$FILE/020615_LM_aprupe.ppt) (11.07.2015.)

ģimeniskā vidē (aizbildnībā un audžuģimenēs) dzīvojošo bērnu skaits attiecībā pret visiem bērniem, kas ir ārpusģimenes aprūpē."

Diemžēl visiem bērniem nav nodrošināta iespēja dzīvot ģimeniskā vidē. 2014. gadā bērnu aprūpes iestādēs bija ievietoti 1,55 tūkst. jeb 20 % no visiem ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem. Jāatzīmē, ka šiem bērniem nodrošinātos apstākļus visai asi kritizējis Tiesībsargs, 2015. gadā informējot sabiedrību par monitoringa rezultātiem, ko veikuši Tiesībsarga eksperti, apmeklējot bērnu ārpusģimenes aprūpes iestādes, lai noskaidrotu faktisko situāciju bērnnunamos – cik ilgi bērni tajos uzturas, vai un kādēļ tiek ievietoti psihoneiroloģiskajās klīnikās, kā tiek nodrošināta izglītība un bērna saskarsme ar ģimeni¹¹⁸. Pozitīvi vērtējams fakts, ka, reaģējot uz Tiesībsarga veikto izpēti, LM ir izstrādājusi grozījumus Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā¹¹⁹, ar mērķi attīstīt sociālo dienestu sadarbību ar bāriņtiesām, kā arī sekmēt bērna iespējas atgriezties ģimenē. Pieļaujot, ka ne visiem bērniem izdosies atrast aizbildņus un audžuģimenes un bērns turpinās uzturēties iestādē, nepieciešams piesaistīt Eiropas Reģionālās attīstības fondā pieejamo finansējumu, lai deinstitucionalizācijas procesa ietvaros bērnu sociālās aprūpes iestādes tiktu pārveidotas un varētu nodrošināt ģimeniskai videi pietuvinātus pakalpojumus, tai skaitā iespēju jauniešiem apgūt patstāvīgās dzīves uzsākšanai nepieciešamās prasmes. Līdz ar Eiropas Savienības fondu investīciju piesaisti plānots arī līdzšinējos pašvaldības un citu organizāciju bērnu sociālās aprūpes centrus pārprofilēt par daudzfunkcionālajiem centriem, kur sabiedrībai viens no pieejamiem pakalpojumiem būtu arī krīzes centrs¹²⁰.

Lai ārpusģimenes aprūpes sistēmu pilnveidotu, iepriekš minētās koncepcijas ietvaros plānotas vairākas aktivitātes arī aizbildņu un audžuģimeņu institūta sakārtošanai, piemēram:

- pārskatīt pabalstu apmēru aizbildnībā un audžuģimenē esošu bērnu uzturam – no 2016. gada aizbildņiem paaugstināt audžuģimenei paredzētajā minimālajā apmērā; no 2018. gada aizbildņiem un audžuģimenēm dubultā minimālo uzturlīdzekļu apmērā;
- ar 2017. gadu no valsts pamatbudžeta veikt iemaksas specializēto audžuģimeņu sociālajai apdrošināšanai;
- izvērtēt valsts un pašvaldību kompetenci ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanai un sagatavot priekšlikumus iespējamiem risinājumiem turpmākai finansēšanas kārtībai bērnu ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanai;
- izvērtēt esošo tiesisko regulējumu uzturlīdzekļu piedziņai no bērnu vecākiem par labu aizbildņim, ko šobrīd īsteno TM, strādājot pie

¹¹⁸ Tiesībsargs (25.02.2015.) *Tiesībsargs iepazīstinās ar pārbaužu rezultātā konstatētiem sistēmiskiem trūkumiem bērnu institucionālajā aprūpē*. Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/sakumlapa/tiesibsargs-iezpazistinas-ar-parbauzu-rezultata-konstatetiem-sistemiskiem-trukumiem-bernu-institucionalaja-aprupe-papildinats-ar-materialiem> (14.07.2015.)

¹¹⁹ Likumprojekts atrodas Saeimā izskatīšanai pirms otrā lasījuma (reģ. Nr. 148/Lp12). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/webSasaiste?OpenView&restricttocategory=148/Lp12> (05.08.2015.)

¹²⁰ LM, Liepiņa L. (11.03.2015.) *Atbalsts ģimenēm ar bērniem: jaunākās izmaiņas un nākotnes aktualitātes*. Pieejams: http://www.v.m.gov.lv/images/userfiles/Sabiedribas_%20lidzidaliba/lm_2015marts.pdf (10.07.2015.)

risinājuma, kas aizbildnim samazinās administratīvo slogu uzturlīdzekļu saņemšanas procesā;

- palielināt psiholoģiskā atbalsta iespējas (valsts apmaksātas atbalsta grupas, psihologa konsultācijas) audžuģimenēm un aizbildņiem;
- ar 2017. gadu ieviest specializētās audžuģimenes, nosakot stingrākas prasības izglītībai, prasmēm un pieredzei, un organizējot šādu audžuģimeņu darbību vienotā organizācijā.

Apkopojot iepriekš minēto, jāsecina, ka adopcija, aizbildnība un audžuģimenes bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem nodrošina iespēju iegūt nepieciešamo ģimenisko vidi, kas ir pamats bērna pilnvērtīgai attīstībai ilgtermiņā, turklāt NAP2020 izvirzījis diezgan izaicinošu mērķi – palielināt ģimeniskā vidē (aizbildnībā un audžuģimenē) dzīvojošo bērnu skaitu attiecībā pret visiem bērniem, kas ir ārpusģimenes aprūpē, līdz 85 % 2020. gadā pašreizējo 80 % vietā. Lai veicinātu Latvijas iedzīvotāju atsaucību bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu dzīves kvalitātes uzlabošanā un drošumspējas veicināšanā, koncepcijā "Par adopcijas un ārpusģimenes aprūpes sistēmu pilnveidošanu" paredzēto pasākumu īstenošana ir ārkārtīgi nozīmīga. Vienlaikus pastāv risks, ka daļa koncepcijā iekļauto pasākumu tiks īstenoti vien ierobežotā apjomā, jo, kā norāda LM, koncepcijā paredzēto pasākumu īstenošanai finansējums plānots no papildu valsts budžeta līdzekļiem jaunajām politikas iniciatīvām 2016. gadam un turpmākajiem gadiem.

Vardarbības novēršana ģimenē

Fiziska un emocionāla vardarbība ģimenē – pret bērnu, partneru starpā, pret gados vecākiem cilvēkiem – ir aktuāla sociālā problēma Latvijā, kas līdz ar citiem jautājumiem – izteikto ienākumu nevienlīdzību¹²¹, izaicinājumiem garīgās veselības jomā¹²², augstajiem alkohola patēriņa rādītājiem¹²³ –, var būtiski negatīvi ietekmēt vardarbības upuru drošumspēju, sabiedrības labklājību un veselību, līdz ar to palielināt risku LIAS2030 un NAP2020 rādītāju sasniegšanai.

Latvijā pieejamie apsekojumu un institūciju apkopotie statistikas dati par vardarbību ģimenē iezīmē līdzīgas tendences kā Eiropā un visā pasaulē¹²⁴:

- ģimenēs no tuvu cilvēku vardarbības lielākoties cieš sievietes un bērni – pret sievietēm vardarbīgi izturas dzīvesbiedri, pret bērniem – vecāki, kamēr lielāko daļu vardarbības gadījumu un ar vardarbību saistīto likumpārkāpumu publiskās vietās veic vīrieši un tajos cieš vīrieši;
- sievietes un bērni no svešiem cilvēkiem cieš mazāk nekā no pazīstamiem, tuviem cilvēkiem – aptuveni 80 % no visiem

¹²¹ Wilkinson R., Pickett K. (2010) *The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always Do Better*. New York: Bloomsbury Press.

¹²² MK 2014. gada 14. oktobra rīkojums Nr. 589 "Par Sabiedrības veselības pamatnostādņēm 2014.–2020. gadam". Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=269591> (11.07.2015.)

¹²³ Koroļeva I. et al. (2008) *Pētījums par alkohola lietošanu saistībā ar traumatismu un vardarbību*. SPKC.

¹²⁴ LM (2015) *Informatīvais ziņojums par vardarbības ģimenē gadījumiem, to izplatību un dinamiku 2013. gadā*. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/vardarbiba_gimene/lmzino_101214_vg.pdf (10.07.2015.)

fiksētajiem vardarbības gadījumiem pret bērniem un 40 % no vardarbības gadījumiem pret sievietēm notiek ģimenēs;

- pētījumi pierāda, ka lielu daļu no noziegumiem, kas saistīti ar seksuālu vardarbību pret bērniem, īsteno cilvēki, kuri dzīvo vai ir dzīvojuši laulībā, realitātei neatbilstošs ir priekšstats, ka ārēji labvēlīgās ģimenēs vardarbība nenotiek.

Salīdzinot ar vidējiem ES rādītājiem, Latvijā vardarbības līmenis pret sievietēm ģimenēs ir augstāks. Kā rāda 2014. gada martā ES Pamattiesību aģentūras publicētais pētījums "Vardarbība pret sievietēm – ES mēroga apsekojums", fizisku un/vai seksuālu vardarbību no esošā vai bijušā partnera savas dzīves laikā vidēji piedzīvojušas 22 % sieviešu ES dalībvalstīs, bet Latvijā – 32 %¹²⁵.

Saskaņā ar datiem vardarbība ģimenē veido nozīmīgu daļu no visiem reģistrētajiem noziedzīgajiem nodarījumiem Latvijā. 2013. gadā par vardarbīgiem noziedzīgiem nodarījumiem pret tuviniekiem pie kriminālatbildības tika sauktas 119 personas, tai skaitā 98 vīrieši. Lai gan pēdējo gadu laikā nav vērojamas pieauguma tendences ierosināto krimināllietu skaitā par nodarījumu pret tuviniekiem, ierosināto krimināllietu skaits par viegliem miesas bojājumiem pat konsekventi samazinās – no 166 personām, kas 2008. gadā tika sauktas pie kriminālatbildības par noziedzīgajiem nodarījumiem pret tuviniekiem saskaņā ar Krimināllikuma 130. pantu, līdz 18 personām 2013. gadā. Tomēr visticamāk tas saistīts ar izmaiņām likumdošanā – 2011. gadā spēkā stājušies grozījumi normatīvajos aktos, mainot kritērijus vieglu miesas bojājumu klasifikācijai, kā arī paredzot administratīvo atbildību par maznozīmīgajiem miesas bojājumiem. Tādējādi kļuva iespējams piemērot administratīvos sodus tajos gadījumos, kad kriminālprocesa ierosināšana visdrīzāk nenotiktu. Būtiski atzīmēt, ka pēdējo gadu laikā ir pieaudzis to gadījumu skaits, kad vecākiem pārtrauc aizgādības tiesības, jo ir konstatēta vecāku vardarbība pret bērnu – ja 2009. gadā šo gadījumu īpatsvars veidoja 10 % no visiem gadījumiem, kad vecākiem pārtrauc aizgādības tiesības, tad 2013. gadā šo gadījumu īpatsvars bijis 12 %, bet 2014. gadā – 12,5 % (jeb no 1404 vecāku aizgādības tiesību pārtraukšanas 174 gadījumos tas notika vardarbības pret bērniem dēļ).

Jāņem vērā, ka Latvijā pieejamie statistikas un pētījumu dati par vardarbību neparāda patieso vardarbības izplatību; tie atspoguļo nelielu problēmas redzamo daļu (līdzīgi, kā tas ir ar traumatismu vispār)¹²⁶. Tomēr, pat apzinoties datu uzskaites ierobežojumus, var konstatēt, ka vardarbība ģimenē rada būtisku slogu veselības aprūpes sistēmai¹²⁷ un sociālajam budžetam:

¹²⁵ FRA (2014) *Violence against women: an EU-wide survey. Main results report*. Pieejams: <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/vaw-survey-main-results> (11.07.2015.)

¹²⁶ LM (2015) Informatīvais ziņojums "Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011.–2017. gadam īstenošanas vidusposma (2012.–2014. gadā) novērtējums". Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/sabiedrības_lidzdalība/demografisko_lietu/1/vidusposma_izvertejums_300315.pdf (10.07.2015.)

¹²⁷ Sprinģe L. (2015) *Vardarbība pret sievieti kā sabiedrības veselības problēma*. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/springe_pres.pdf (11.07.2015.)

- kopumā 45 % sieviešu, kurām bija nepieciešama stacionārā palīdzība gūto traumu dēļ, tās guva ģimenē. 2012. gadā vismaz 183 pilngadīgām sievietēm bija nepieciešama stacionārā ārstēšanās vardarbības ģimenē gūto traumu dēļ, turklāt 164 gadījumos traumas nodarījis laulātais vai partneris. 2013. gadā stacionārā ārstēšanās bija nepieciešama vismaz 106 pilngadīgām sievietēm, no tām 82 gadījumos traumu nodarījis laulātais vai partneris¹²⁸;
- no vardarbīgiem noziedzīgiem nodarījumiem 2012. gadā mira 179 un 2013. gadā – 155 sievietes (pilngadīgas un nepilngadīgas), no tām attiecīgi trīs un divas sievietes mira pēc laulātā vai partnera izdarīta nozieguma, vēl sešas sievietes 2013. gadā nogalināja citi tuvinieki;
- vidēji katru gadu tiek nodrošināti sociālās rehabilitācijas pakalpojumi 2500 no prettiesiskām darbībām cietušiem bērniem un ~150 viņu pavadoņiem.

NAP2020 aktualizē vardarbības ģimenē novēršanas jautājumus Rīcības virziena "Stabili pamati tautas ataudzei" ietvaros, uzsverot, ka ir "būtiski panākt, lai vecākiem tiktu dotas iespējas iegūt zināšanas par bērnu audzināšanu, attiecību veidošanu, konfliktu risināšanu, kas mazinātu arī vardarbību, atkarību un citus neatbilstošas uzvedības riskus. Lai katram jau no bērnības nodrošinātu stabilus pamatus attīstībai, svarīgi ir novērst vardarbību ģimenē un skolā, sniegt palīdzību krīzes situācijās. [...] Ieguldījums ģimeņu stiprināšanā ir ieguldījums bērnu drošībā. Tas ir Latvijas nākotnes izaugsmes pamats [253]" Rīcības virziena īstenošanai noteikts uzdevums "Atbalsts ģimenei un indivīdiem krīzes situācijās un situācijās, kas saistītas ar dzimumu vardarbību, sniedzot profesionālus sociālā darba pakalpojumus un savlaicīgus sociālās un medicīniskās rehabilitācijas pakalpojumus (tai skaitā krīzes konsultāciju, vardarbības prevencijas un rehabilitācijas atbalsta programmas) [273]", ko plānots īstenot visā Latvijas teritorijā gan nozaru valsts budžeta ietvaros, gan – ar pašvaldību atbalstu un NVO iesaisti.

Aktivitātes vardarbības novēršanai un tās radīto seku mazināšanai tiks atbalstītas arī ar ES fondu investīcijām, īpašus pasākumus paredzot Rīcības plāna "Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011.–2017. gadam" īstenošanai 2015.–2017. gadā ietvaros un Pamatnostādnēs sociālo pakalpojumu attīstībai 2014.–2020. gadam minēto termiņu ietvaros¹²⁹. Pasākumi ģimeni stabilitātes veicināšanai un destabilizējošo faktoru mazināšanai ietvers sabiedrības informēšanas kampaņas, lai mazinātu vardarbības tolerances līmeni sabiedrībā un uzlabotu izpratni par vardarbību ģimenē un tās atpazīšanas iespējas, speciālistu zināšanu pilnveidi darbam ar cietušajiem no vardarbības ģimenē, kā arī psiholoģiskās un juridiskās palīdzības sniegšanu, valsts apmaksātas rehabilitējošās programmas.

¹²⁸ LM (2015) *Informatīvais ziņojums par vardarbības ģimenē gadījumiem, to izplatību un dinamiku 2013. gadā*. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/vardarbiba_gimene/lmzino_101214_vg.pdf (10.07.2015.)

¹²⁹ MK 2013. gada 4. decembra rīkojums Nr. 589 "Par Pamatnostādnēm sociālo pakalpojumu attīstībai 2014.–2020. gadam". Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=262647> (11.07.2015.)

Nepieciešamība pilnveidot normatīvo regulējumu līdz šim ir bijis viens no būtiskiem uzdevumiem vardarbības novēršanas jomā, un tā aktualitāte saglabāsies arī turpmāk¹³⁰. Kā minējuši LM eksperti, Latvija ir atrisinājusi būtiskākās nepilnības, uz kurām vairākkārt bija norādījušas starptautiskās organizācijas, attiecībā uz cietušo aizsardzību no vardarbības, 2014. gadā sekmīgi ieviešot pagaidu aizsardzības no vardarbības regulējumu¹³¹. Laikposmā no 2011. līdz 2014. gadam stājušies spēkā arī virkne citu grozījumu, tai skaitā:

- grozījumi Krimināllikumā par atbildību pastiprinošo apstākli nosakot situācijas, kad noziedzīgs nodarījums, kas saistīts ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu, izdarīts pret tuvu radnieku, laulāto vai ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājs ir vai ir bijis neregistrētās laulāto attiecībās;
- grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā, cita starpā nosakot, ka par emocionālu vardarbību pret bērnu uzskatāmas arī tās situācijas, kad bērna klātbūtnē vardarbīgi izturas pret viņa tuvinieku, kā arī precīzi nosakot to speciālistu loku, kuriem nepieciešams apgūt speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā.

Pārskatā par LM paveikto *Valdības rīcības plāna* ietvaros akcentēts, ka 2014. gadā LM sadarbībā ar citām institūcijām ir uzsākusi aktīvu darbu pie vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanas tiesiskā ietvara novērtēšanas, tādējādi Latvijai sagatavojoties Eiropas Padomes Konvencijas par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu (Stambulas konvencija) parakstīšanai, ko atbilstoši *Valdības rīcības plānā* iekļautajai informācijai, plānots paveikt līdz 2017. gadam¹³². Šā uzdevuma ietvaros MK līdz 2015. gada beigām tiks iesniegts konceptuāls ziņojums par Latvijas situācijas atbilstību Stambulas konvencijas prasībām, kā arī apkopota nozaru ministriju sniegtā informācija par nepieciešamajiem grozījumiem normatīvajos aktos un turpmāko nepieciešamo rīcību, lai varētu pievienoties Stambulas konvencijai.

Kā akcentē Tieslietu ministrijas eksperti, šobrīd TM vadībā notiek Preventīvo piespiedu līdzekļu likumprojekta izstrāde, kura mērķis būs nodrošināt visas sabiedrības un atsevišķu tās indivīdu aizsardzību pret vardarbību, tai skaitā vardarbību ģimenē, laikus reaģējot un novēršot vardarbības risku. Likumprojektā tiek plānots noteikt preventīvos piespiedu līdzekļus kā pasākumus, kas vērsti uz vardarbības un vardarbības riska novēršanu, ko, ja nepieciešams, būs iespējams piemērot ikvienai personai, kuras uzvedībā tiks konstatēti vardarbības riski vai kura citādi radīs vai varēs radīt citas personas dzīvības, veselības, dzimumneaizskaramības, tikumības vai brīvības apdraudējumu. Tiek paredzēts, ka minētos līdzekļus piemēros starpinstitūciju sadarbības grupa, kuras ietvaros darbotos gan algotas,

¹³⁰ LM (2015) *Informatīvais ziņojums par vardarbības ģimenē gadījumiem, to izplatību un dinamiku 2013. gadā*.

Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/vardarbiba_gimene/lmzino_101214_vg.pdf (10.07.2015.)

¹³¹ Turpat

¹³² MK 2015. gada 16. februāra rīkojuma Nr. 78 "Par Valdības rīcības plānu Deklarācijas par Laimdotas Straujumas vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību īstenošanai" pielikuma 111.2. un 111.3. punkts. Latvijas Vēstnesis, 34 (5352), 18.02.2015.

pastāvīgi strādājošas amatpersonas, gan sadarbības grupas locekļi, kuri pārstāvēs pašvaldības un valsts pārvaldes iestādes – Valsts un pašvaldības policiju, bāriņtiesu, sociālo dienestu un Valsts probācijas dienestu. Likumprojekts paredz, ka šādas starpinstitucionālās sadarbības grupas tiks veidotas katrā pašvaldībā ar iespēju vienā novadā vai republikas pilsētā veidot arī vairākas, vai vairākās pašvaldībās kopīgu sadarbības grupu un tās uzdevums būs pieņemt lēmumu par preventīvajiem piespiedu līdzekļiem tās darbības teritorijā dzīvojošām personām.

Apkopojot iepriekš minēto, līdz ar normatīvo aktu pilnveidi uzmanība turpmāk jāpievērš uzticamu un salīdzināmu datu ieguvei, kas ir nepieciešami situācijas regulāram monitoringam un turpmāku aktivitāšu plānošanai uz pierādījumiem balstītas politikas plānošanā un īstenošanā. Ņemot vērā to, ka psiholoģiskā stabilitāte bērnībā veido pārliecību par sevi, spēju uzticēties un sadarboties ar citiem, stiprinot personības izaugsmi un cilvēka drošumspēju, kamēr nerisinātas vardarbības ģimenē sekas var transformēties vardarbīgā sabiedrībā, ļoti nozīmīgas ir rehabilitācijas iespējas no vardarbības cietušām personām. Līdz 2015. gadam, īpaši attiecībā uz pilngadīgām personām, lielākoties tās bija ierobežotas un atkarīgas no biedrību un pašvaldību iespējām – rehabilitācijas pakalpojumu sniedzēji bija spiesti pielāgot vienīgo valsts apmaksāto instrumentu dažādu gadījumu risināšanai, kas ne vienmēr ir saturiski un izmaksu ziņā efektīvs risinājums. Tādējādi rehabilitācijas pakalpojumu piedāvājuma pilnveidošana ir būtisks solis sabiedrības veselības veicināšanā¹³³.

Apzinoties, ka vardarbība ģimenē ir aktuāla Latvijas sabiedrībā, šīs problēmas risināšanā arī turpmāk nozīmīga būs starpdisciplināra sadarbība, iesaistoties veselības, izglītības, sociālās aizsardzības, tieslietu nozaru ekspertiem un speciālistiem. Īpaši nozīmīgi efektīvas rīcībpolitikas īstenošanai ir izstrādāt vadlīnijas, kuru ietvaros standartizēt rīcības modeļus starpinstitucionālai sadarbībai, konstatējot vardarbības gadījumus ģimenē¹³⁴.

¹³³ Ar 2015. gada 1. janvāri spēkā stājušies ir 2014. gada 23. decembrī pieņemtie MK noteikumi Nr. 790 "Sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanas kārtība no vardarbības cietušām un vardarbību veikušām pilngadīgām personām", kas nosaka daudz plašāku pakalpojumu klāstu gan no vardarbības cietušām pilngadīgām personām, gan vardarbību veikušām personām. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=271251> (05.08.2015.)

¹³⁴ LM (2015) *Informatīvais ziņojums par vardarbības ģimenē gadījumiem, to izplatību un dinamiku 2013. gadā*. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/vardarbiba_gimene/lmzino_101214_vg.pdf (10.07.2015.)

3.4. Sabiedrības veselība

Starptautiska^{135, 136} un nacionāla¹³⁷ līmeņa pētījumu empīriskie rezultāti uzrāda izteiktu saistību starp veselību un valsts ekonomiskās attīstības rādītājiem – slikta iedzīvotāju veselība negatīvi ietekmē ekonomiskos iznākumus indivīdu un mājsaimniecību līmenī, savukārt iedzīvotāju veselības veicināšana sniedz būtisku ieguldījumu valsts turpmākajā ekonomiskajā izaugsmē. Ievērojot to, ka aptuveni 30 % no visiem Latvijā mirušajiem dzīvību zaudējuši priekšlaicīgi, esot darbības spējas vecumā, savukārt priekšlaicīgas mirstības un darbības spēju zaudējuma cēloņi vairumā gadījumu saistīti ar dažādiem veselības riskiem, tad, mazinot to ietekmi, iespējams palielināt cilvēku veselīgi nodzīvotos mūža gadus un dzīves kvalitāti¹³⁸. Šādā veidā iespējams sekmēt iedzīvotāju veselības saglabāšanu un uzlabošanu, kas ir pamats ilgam un produktīvam darba mūžam, kā arī uzlabot dabisko pieaugumu un sekmēt nodarbinātību valstī, lai nodrošinātu ilgtspējīgu ekonomisko attīstību. Līdz ar to NAP2020 prioritātes "Cilvēka drošumspēja" rīcības virziena "Vesels un darbības spējīgs cilvēks" ietvaros izvirzīts mērķis mazināt hronisko slimību un ārējo nāves cēloņu riska faktoru izplatību sabiedrībā, paredzēt veselības aprūpes pakalpojumu kvalitātes uzlabošanu, plānošanu un koordinēšanu, tai skaitā veselības aprūpes iestāžu darba efektivitātes novērtēšanu un pilnveidošanu.

Lai turpinātu aizsāktās sabiedrības veselības politikas īstenošanu, kā arī izvirzītu jaunus attīstības mērķus un rīcības virzienus to sasniegšanai, saglabājot, uzlabojot un atjaunojot Latvijas iedzīvotāju veselības stāvokli (īpaši sociālās atstumtības un nabadzības riskam pakļauto iedzīvotājiem), 2014. gadā tika veikts pētījums jauna plānošanas dokumenta izstrādei sabiedrības veselības jomā¹³⁹, kā arī, pamatojoties uz veiktās izpētes rezultātiem, tika izstrādātas un apstiprinātas Sabiedrības veselības pamatnostādnes 2014.–2020. gadam¹⁴⁰.

Izaicinājumi veselības aprūpes sistēmas organizēšanā un pieejamībā

Globālās izmaiņas populācijas vecumstruktūrā, hronisko slimību pieaugums, sociāli ekonomiskais konteksts un citi tautsaimniecības faktori rada arvien jaunus izaicinājumus veselības nozares pakalpojumu

¹³⁵ Bloom DE, Canning D, Sevilla J (2004). *The effect of health on economic growth: a production function approach*. World Development, 32:1–13

¹³⁶ Aghion P., Howitt P., Murtin F. (2010). *The relationship between health and growth: When Lucas meets Nelson-Phelps*, Bruegel Working Paper, No. 2010/04. Pieejams: <http://www.nber.org/papers/w15813.pdf> (03.08.2015.)

¹³⁷ LU, VM (2014) *Izvērtējums Sabiedrības veselības pamatnostādņu 2014.–2020. gadam izstrādei*. Pieejams: http://www.vm.gov.lv/images/userfiles/sab_ves_pamatnost_izvertejums_31_01_14.pdf (11.07.2015.)

¹³⁸ *Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam*, 46. lpp. Pieejams: http://www.pkc.gov.lv/images/NAP2020_%20dokumenti/20121220_NAP2020_apstiprinats_Saeima.pdf (05.08.2015.)

¹³⁹ LU, VM (2014). *Izvērtējums Sabiedrības veselības pamatnostādņu 2014.–2020. gadam izstrādei*. Pieejams: http://www.vm.gov.lv/images/userfiles/sab_ves_pamatnost_izvertejums_31_01_14.pdf (11.07.2015.)

¹⁴⁰ MK 2013. gada 4. decembra rīkojums Nr. 589 "Par Pamatnostādņēm sociālo pakalpojumu attīstībai 2014.–2020. gadam". Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=262647> (11.07.2015.)

plānošanā. Finansiālais aspekts ir viens no būtiskākajiem izaicinājumiem kvalitatīvas un izmaksu efektīvas veselības aprūpes sistēmas attīstībai, tādējādi ierobežots finansējums no valsts budžeta līdzekļiem būtiski kavē sabiedrības veselības mērķu sasniegšanu. Veselības aprūpes sistēma Latvijā no valsts budžeta līdzekļiem saņem būtiski mazāk līdzekļu nekā citas ES valstis – ja Latvijā valsts izdevumi veselības nozarei bija 3,07 % no IKP 2014. gadā (kas turklāt ir zemākais rādītājs kopš 2004. gada), tad citas ES valstis veselības aprūpei atvēl būtiski vairāk – no 4,5 % līdz 9 % no IKP.

To, ka Latvijā veselības aprūpe ir nepietiekami finansēta no valsts budžeta līdzekļiem, ir apstiprinājusi arī Eiropas Komisija Eiropas semestra ietvaros sagatavotajā ikgadējā ziņojumā.¹⁴¹

Ar budžeta palielināšanu tiek saistīti visi nozīmīgākie veselības aprūpes jautājumi – nodrošinot, ka publiskais finansējums veselības nozarei ik gadu proporcionāli un absolūtos skaitļos pieaug attiecībā pret iepriekšējā gada finansējumu, būs iespējams palielināt veselības veicināšanas pasākumu kopumu, palielināt no valsts budžeta apmaksājamo veselības aprūpes pakalpojumu apjomu, mazināt gaidīšanas laiku (rindas uz pakalpojumu saņemšanu), uzlabot kompensējamo medikamentu pieejamību, turpināt samazināt pacientu iemaksas un līdzmaksājumus, kā arī paaugstināt ārstniecības personu darba samaksu.

Pastāv cieša saistība – jo zemāks valsts jeb publiskais finansējums pret kopējiem izdevumiem no IKP, jo lielāki ir pacientu līdzmaksājumi. Pacientu līdzmaksājumu īpatsvars par veselības aprūpi procentos no kopējiem izdevumiem par veselības aprūpi Latvijā ir viens no augstākajiem ES – attiecīgi 37,4 % no kopējiem izdevumiem veselībai Latvijā, salīdzinoši – ES vidēji 16,34 %¹⁴², kas nenoliedzami būtiski negatīvi ietekmē pieejamību veselības aprūpei un ir nevienlīdzību veselībā veicinošs faktors.

Latvijas veselības aprūpē vērojama nozīmīga nevienlīdzība gan sociāli demogrāfiskā, gan teritoriālā aspektā. Dati liecina par ievērojamām atšķirībām Latvijas iedzīvotāju veselības stāvoklī un veselību ietekmējošajos paradumos, turklāt ne tikai starp dzimumiem, bet arī sociālekonomiskajās grupās – atšķirības vērojamas attiecībā uz fizisko aktivitāti, lieko svaru un aptaukošanos, smēķēšanu un citu atkarības vielu lietošanu, garīgo veselību, negadījumiem, vakcināciju, veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību.¹⁴³

Ņemot vērā faktu, ka liela daļa trūcīgo iedzīvotāju koncentrējas teritorijās ar zemāku attīstības indeksu, attālākos lauku rajonos sociāldemogrāfisko nevienlīdzību veselības aprūpē vēl vairāk pastiprina teritoriālās nepilnības, kā rezultātā daļai iedzīvotāju ir būtiski ierobežota veselības aprūpes pieejamība:

¹⁴¹ EK (2015). *Ziņojums par valsti – Latvija*. Pieejams:

http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2015/cr2015_latvia_lv.pdf (03.08.2015.)

¹⁴² MK 2013. gada 4. decembra rīkojums Nr. 589 "Par Pamatnostādņēm sociālo pakalpojumu attīstībai 2014.–2020. gadam". Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=262647> (03.08.2015.)

¹⁴³ Štāle M., Skrule J. (2012) *Latvijas iedzīvotāju veselība, analītisks ziņojums*, Rīga: SPKC. Pieejams: www.spkc.gov.lv/file_download/1353/Visparejais_zinojums_2012.pdf (03.08.2015.)

- reģionālās veselības aprūpes pakalpojumu tīkls ir nevienmērīgs, pastāv nevienmērīgs ārstniecības personu nodrošinājums reģionos, īpaši izteikta ir ārstniecības personāla novecošanās;
- valstī raksturīgs neproporcionāls stacionāro ārstniecības iestāžu izvietojums, kuras nodrošina rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanu;
- attālākos lauku reģionos farmaceitiskā aprūpe nav vienmērīgi pieejama;
- pētījumu rezultāti atklāj tiešu korelāciju starp grūtnieces dzīvesvietu, veselības aprūpes pakalpojumu kvalitāti un perinatālas mirstības rādītājiem¹⁴⁴.

Kvalitatīvu veselības aprūpes pakalpojumu nodrošināšanā iedzīvotājiem ikvienā no veselības aprūpes līmeņiem izšķiroši nozīmīgi ir veselības aprūpes procesā iesaistītie speciālisti – cilvēkresursi¹⁴⁵. Šobrīd vērojama ārstniecības personu sastāva novecošanās (laikposmā no 2010. līdz 2013. gadam ārstniecības personu vecumā līdz 40 gadiem īpatsvars ir samazinājies par 17 %), kas ilgtermiņā var radīt problēmas veselības aprūpes pakalpojumu sniegšanā, un nevienmērīgs reģionālais izvietojums, apgrūtinot veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību reģionos. Nemainīgi aktuāls ir cilvēkresursu atalgojuma jautājums. Lai mazinātu ārstniecības personu migrācijas risku uz ārzemēm nekonkurētspējīga atalgojuma dēļ, ārstniecības iestādes cenšas nodrošināt lielāku atalgojumu nekā veselības aprūpes pakalpojumu tarīfos iekļautā darba samaksa, tomēr atalgojums nesasniedz plānoto – 2,5 tautsaimniecībā vidējo darba algu apmēru. Kā akcentē VM speciālisti, lai veicinātu darbaspēka piesaistīšanu reģioniem, VM ir ierosinājusi grozījumus normatīvajos aktos, kas paredzēs dot priekšroku rezidentūras uzņemšanā tiem jaunajiem ārstiem, kuri būs noslēguši līgumus ar reģionu pašvaldībām par darbu pēc studiju pabeigšanas reģionos. Aktivitātes veselības aprūpes darbinieku piesaistei darbam reģionos un kvalifikācijas celšanai saņems atbalstu no ES fondu investīcijām.

Ar ES fondu finansiālo atbalstu tiks nodrošināta Vienotas nacionālās veselības aprūpes kvalitātes nodrošināšanas sistēmas koncepcijas izstrāde, kas būs pamats visaptverošas, pēc vienotiem principiem veidotas veselības aprūpes pakalpojumu kvalitātes sistēmas darbības nodrošināšanai, novērtēšanai un pilnveidošanai.

Līdz ar ierobežotu pieejamību netiek pilnībā nodrošināta integrēta, nepārtraukta un pēctecīga pacientu veselības aprūpe, tādējādi veselības aprūpes sistēma galvenokārt risina ielaistas veselības problēmas, kas ir par pamatu sliktajam sabiedrības veselības stāvoklim.

Tomēr, neskatoties uz to, ka veselības nozare ilgstoši netiek pietiekami finansēta no valsts budžeta līdzekļiem, ir veikti nozīmīgi

¹⁴⁴ Roche (2015) *Pētījums "Izglābsim 100 bērnus" Latvijā*. Prezentācija. Pieejams:

<http://www.ginasoc.lv/jaunumi/iespeja-noskatities-izglab-100-bernus-petijuma-prezentaciju/> (03.08.2015.)

¹⁴⁵ MK 2005. gada 18. maija rīkojums Nr. 326 "Par pamatnostādņēm "Cilvēkresursu attīstība veselības aprūpē". Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=108598> (11.07.2015.)

pasākumi, lai uzlabotu veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību iedzīvotājiem. Piemēram:

- bērniem, līdzšinējais kompensācijas apjoms valsts kompensējamiem medikamentiem 50 % vai 75 % apmērā aizstāts ar 100 % kompensāciju (izņemot nerefereces medikamentus);
- ar 2015. gada 1. janvāri samazinātas pacientu iemaksas par ārstēšanos slimnīcā no 13,52 *euro* uz 10 *euro*;
- līdzšinējo 42,69 *euro* vietā līdzmaksājumu par ķirurģisku operāciju ārstniecības iestādes var iekasēt ne vairāk kā 31 *euro* apmērā par vienā stacionēšanās reizē operāciju zālē veiktajām ķirurģiskajām manipulācijām.

Vienlaikus jāatzīmē, ka, lai nodrošinātu veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību trūcīgām personām, kā arī turpinātu attīstīt ārpus slimnīcas veselības aprūpes pakalpojumus, veselības nozarei paredzētā valsts budžeta ietvaros arī 2014. un 2015. gadā tiek turpināti Sociālās drošības tīkla stratēģijas pasākumi. Piemēram, 2014. gadā tika nodrošinātas 300 000 mājas aprūpes vizītes, 585 ģimenes ārstu praksēm (43 % no kopējā ģimenes ārstu prakšu skaita) piesaistīta otra māsa, kompensēta pacientu iemaksa trūcīgām personām 230 980 ambulatoro apmeklējumu gadījumā, kompensēta medikamentu iegāde 12 764 trūcīgām personām u. c.

Lai paaugstinātu medikamentu pieejamību pacientiem un atvieglotu lētāku zāļu ienākšanu un pieejamību Latvijas tirgū, pieņemti grozījumi Ministru kabineta noteikumos, kas līdz ar atbalstu zāļu paralēlajai izplatīšanai un paralēlajam importam paredz stiprināt konkurenci medikamentu kompensācijas ietvaros.¹⁴⁶

Ņemot vērā iepriekšminēto, daudz nozīmīgāka kļūst pašvaldību loma veselības aprūpes pakalpojumu pieejamības un veselības veicināšanas pasākumu nodrošināšanā. Nevienlīdzības (tai skaitā ekonomiskās diskriminācijas) mazināšanā liela loma ir starpsektoru sadarbībai ar vietējo kopienas – pašvaldībām, tās sociālajiem darbiniekiem, nevalstiskajām organizācijām, skolām, uzņēmējiem un iedzīvotājiem.

Var prognozēt, ka nozīmīgu ieguldījumu veselības aprūpes kvalitātes un pieejamības uzlabošanā, vienlaikus paredzot efektīvāku līdzekļu izlietošanu, sniegtu e-veselības pakalpojumu attīstība. Lai arī e-veselības politika ir aizsākta 2005. gadā¹⁴⁷, aktivitātes Latvijā tiek īstenotas jau sešus gadus, šobrīd noris aktīvs darbs, lai varētu pabeigt e-veselības risinājumu savietojamību vienotā veselības informācijas sistēmā, kā rezultātā ārstniecības iestādēm un aptiekām tiktu nodrošināta iespēja ievadīt datus veselības nozares elektroniskajā informācijas sistēmā, izmantot e-receptes un pakalpojumus, elektroniski izrakstīt darba nespējas lapas. Valstiska mēroga pāreja uz e-veselību plānota,

¹⁴⁶ MK 2015. gada 26. maija noteikumi Nr. 255 "Grozījumi Ministru kabineta 2006. gada 31. oktobra noteikumos Nr. 899 "Ambulatorajai ārstēšanai paredzēto zāļu un medicīnisko ierīču iegādes izdevumu kompensācijas kārtība"". Pieejams: <http://m.likumi.lv/doc.php?id=274334> (03.08.2015.)

¹⁴⁷ MK 17.08.2005. rīkojums Nr. 560 "Par pamatnostādņēm "e-Veselība Latvijā""

sākot ar 2016. gadu¹⁴⁸. Jāatzīmē, ka līdz šim īstenotās aktivitātes drīzāk vērtējamas kā decentralizētas, izteikti atšķirīgas katras institūcijas ietvaros. Turklāt, lai arī ģimenes ārsti diskusijās par e-veselības ieviešanu Latvijā ir atvērti jauninājumiem, tomēr aktualizē jautājumu par veselības informācijas sistēmas funkcionalitāti, lietojamību un visu sistēmas lietotāju tehnisko nodrošinājumu (datortehnika, interneta pieslēgums). Pakāpeniski visnozīmīgākos uzlabojumus e-pakalpojumu jomā sasniegušas slimnīcas, veselības aprūpes centri un daļa ārstu prakses, kuri jau ikdienā strādā ar veselības aprūpes informācijas sistēmām.

Vienlaikus jāņem vērā, ka viens no riska faktoriem e-pakalpojumu efektīvai darbībai ir jau iepriekš minētā veselības aprūpes personāla novecošanās.¹⁴⁹ Problemātiska ir arī IT resursu pieejamība reģionos un ierobežoti resursi visu ieceru īstenošanai.

2015. gadā NVD ir nodrošinājis līguma ar CFLA par e-veselības 2. posma projekta īstenošanu pagarināšanu līdz 2015. gada novembra beigām, ir testēta veselības informācijas sistēmas lietojamība vairākās sesijās, programmatūru izstrādātāji sadarbībā ar NVD turpina darbu pie tā, lai nodrošinātu ārstniecības iestāžu programmatūru integrāciju ar vienoto veselības informācijas sistēmu, kā arī tiek gatavoti apstiprināšanai grozījumi normatīvajos aktos par darbnespējas lapu elektronisko izrakstīšanu un e-receptēm.

Dzīvesveids un veselībai kaitīgi ieradumi

Dzīvesveids ir viens no būtiskiem aspektiem, kas ietekmē dzīvildzi. Tieši neinfekciju slimības, kuru izplatība ir cieši saistīta ar dzīvesveida izvēli, tiek identificētas kā nozīmīgākās sabiedrības veselības problēmas, veidojot visaugstākos mirstības rādītājus. Galvenie uzvedības faktori, kas veicina mirstību no sirds un asinsvadu slimībām un onkoloģiskajām saslimšanām, ir neveselīgs uzturs, nepietiekama fiziskā aktivitāte un atkarību izraisošas vielas un procesi. Pastāv ievērojamas atšķirības Latvijas iedzīvotāju veselības stāvoklī un veselību ietekmējošajos paradumos, turklāt ne tikai starp dzimumiem, bet arī sociālekonomiskajās grupās – atšķirības vērojamas attiecībā uz fizisko aktivitāti, lieko svaru un aptaukošanos, smēķēšanu un citu atkarības vielu lietošanu, garīgo veselību, negadījumiem, vakcināciju, veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību.¹⁵⁰

Veselīga dzīvesveida kontekstā NAP2020 tiek identificēti divi rādītāji – nodarbošanās ar fiziskajām aktivitātēm un ģimenes ārsta apmeklējums (sk. 3. tab.).

Pozitīvas tendences vērojamas, analizējot ģimenes ārsta apmeklētības rādītājus – ja NAP2020 ar veselību saistīto mērķu

¹⁴⁸ MK 11.03.2014. noteikumi Nr. 134 "Noteikumi par vienotās veselības nozares elektroniskās informācijas sistēmu"

¹⁴⁹ Hannan T. J., Celia C. (2013) Are doctors the structural weakness in the e-health building? *Internal Medicine Journal* 43. Pieejams: http://www.ghdonline.org/uploads/Are_docs_the_weakness_in_the_ehealth_building_7EBfoNN.pdf (03.08.2015.)

¹⁵⁰ Štāle M., Skrulle J. (2012). *Latvijas iedzīvotāju veselība, analītisks ziņojums*, Rīga: SPKC. Pieejams: www.spkc.gov.lv/file_download/1353/Visparejais_zinojums_2012.pdf (03.08.2015.)

sasniegšanai tika plānots, ka 2014. gadā vismaz 66 % Latvijas iedzīvotāju darbības vecumā vismaz reizi pēdējā gada laikā apmeklēs ģimenes ārstu, tad dati liecina, ka šis rādītājs jau 2012. gadā tika pārsniegts. Jāatzīst, ka eksperti aicina apzināties, ka šā rādītāja pozitīvās izmaiņas ir vērtējamas piesardzīgi, jo, neskatoties uz to, ka pieaug ambulatoro apmeklējumu skaits pie ģimenes ārstiem, tomēr nav pietiekošas koordinācijas un informācijas apmaiņas starp speciālistiem, ko varētu sekmēt sistematizēta sadarbība un e-veselības risinājumi¹⁵¹.

Mazāk pozitīvas izmaiņas uzrāda otrs rādītājs – iedzīvotāju īpatsvars, kas vismaz 1–2 reizes nedēļā nodarbojas ar fiziskām vai sportiskām aktivitātēm. Lai arī saskaņā ar VM sniegto informāciju divu gadu laikā vērojams šā rādītāja pieaugums no 27 % 2009. gadā uz 31 % 2013. gadā, pārsniedzot par 1 % prognozēto, tomēr iedzīvotāju fizisko aktivitāšu līmenis joprojām ir nepietiekams. Saskaņā ar *Eurobarometer* 2013. gada aptaujas datiem Latvijā ar fiziskām vai sportiskām aktivitātēm vispār nenodarbojas 39 % iedzīvotāju, savukārt vidēji ES – 42 %¹⁵². Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums uzrāda, ka 2014. gadā tikai 22 % iedzīvotāju brīvajā laikā ar fiziskām vai sportiskām aktivitātēm nodarbojas vismaz 2–3 reizes nedēļā un biežāk, veicot vismaz 30 minūšu ilgus vingrojumus¹⁵³. Nepietiekamas fiziskās aktivitātes ir arī viens no būtiskākajiem faktoriem, kas negatīvi ietekmē arī skolas vecuma bērnu veselību.

3. tabula

NAP2020 rīcības virziena "Vesels un darbaspējīgs cilvēks" mērķu sasniegšanas rādītāji (I)

	Bāzes vērtība (gads)	2012	2014	2017	2020	2030
[306] Iedzīvotāju īpatsvars, kas vismaz 1–2 reizes nedēļā Latvijā nodarbojas ar fiziskām vai sportiskām aktivitātēm (%)	27 (2009.)		31 (mērķa vērtība – 30)	35	40	60
[307] Darbspējas vecuma iedzīvotāju īpatsvars, kuri vismaz reizi pēdējā gada laikā apmeklējuši ģimenes ārstu (%)	65,1 (2010.)	69	73 (mērķa vērtība – 66)	70	74	75

Avots: CSP un VM dati, PKC un VM prognozes

¹⁵¹ LU, VM (2014) *Izvērtējums Sabiedrības veselības pamatnostādņu 2014.–2020. gadam izstrādei*. Pieejams: http://www.vm.gov.lv/images/userfiles/sab_ves_pamatnost_izvertejums_31_01_14.pdf (11.07.2015.)

¹⁵² European Commission (2013). *Sport and Physical Activity. Special Eurobarometer 412*. Pieejams: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_412_en.pdf (11.07.2015.)

¹⁵³ SPKC nepublicēta pētījuma par iedzīvotāju veselības paradumiem dati (Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums)

Līdz ar fiziskajām aktivitātēm veselīgs dzīvesveids ietver arī uztura paradumus, savukārt neveselīgs uzturs ar augstu pievienotā cukura, sāls un tauku daudzumu saskaņā ar PVO datiem ir viens no hronisko neinfekciju slimību saslimšanas riska faktoriem¹⁵⁴.

Līdzīgi kā citi kaitīgi ieradumi, arī neveselīga uztura lietošana vairāk raksturīga vīriešiem un zēniem – augstāks sāls patēriņš, mazāk pilngraudu produktu un dārzeņu uzturā nekā sievietēm¹⁵⁵, kas negatīvi ietekmē veselīgi nodzīvoto mūža gadu skaitu. Turklāt, jāpievērš uzmanība faktam, ka neveselīga uztura lietošana vairāk izteikta trūcīgāko iedzīvotāju kohortās, kamēr iedzīvotāji ar augstāku izglītības līmeni, pilsētnieki, kā arī sievietes ir atvērtāki pozitīvām izmaiņām uztura paradumos veselības uzlabošanas nolūkos¹⁵⁶. Lai nodrošinātu pilnvērtīgu uzturu skolēniem, šobrīd visi 1.–3. klases skolēni saņem valsts apmaksātas brīvpusdienas, kā arī ir piešķirts finansējums 4. klašu skolēnu brīvpusdienām sākot ar 2015./2016. mācību gadu. Papildus atsevišķās pašvaldībās ir paredzēts finansējums daļējai vai pilnīgai brīvpusdienu piešķiršanai arī citām pamatskolas un vidusskolas klasēm¹⁵⁷. Nenoliedzami, aktuāla būtu visa vecuma pamatskolas skolēnu nodrošināšana ar pilnvērtīgu uzturu, ieviešot brīvpusdienas arī pārējo pamatskolas klašu skolēniem.

Būtiska loma ir arī izglītības iestādēs nodrošinātā ēdiena kvalitātei. Lai arī kopš 2012. gada izglītojamo ēdināšanai ir noteiktas uztura normas un kvalitātes prasības (enerģētiskā vērtība, atļautie un aizliegtie pārtikas produkti), tomēr PVD veikto pārbaužu rezultāti norāda, ka joprojām izglītības iestāžu teritorijā tiek izplatīti un iekļauti ēdienkartē pārtikas produkti, kas nav ieteicami bērnu ikdienas uzturā. Tāpēc, lai "nodrošinātu visiem izglītojamajiem vismaz vienu reizi dienā siltu, kvalitatīvu, svaigi pagatavotu no dabīgiem pārtikas produktiem ēdienreizi", VM ir izstrādājusi grozījumus uztura normās¹⁵⁸, kas paredz noteikt papildu kvalitātes prasības pārtikas produktiem, kurus iekļauj skolēnu ēdienkartē, kā arī noteikt atļauto pārtikas produktu klāstu, kuru drīkstēs izplatīt skolu kafejnīcā, uz kodu un dzērienu automātos¹⁵⁹. Nepieciešams rast risinājumu arī ēdināšanas kvalitātes uzlabošanai skolās.

PVO uzsver, ka iedzīvotāju uztura paradumus pozitīvi ietekmē mērķtiecīga fiskālā politika, nosakot akcīzes nodokli pārtikas produktiem ar augstu pievienotā sāls, cukura un tauku (transtaukskābju)

¹⁵⁴ Busse R. et al (2010) *Tackling chronic disease in Europe. Strategies, interventions and challenges*. WHO. Pieejams: http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0008/96632/E93736.pdf (03.08.2015.)

¹⁵⁵ SPKC (2012) *Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums*. Pieejams: <http://www.spkc.gov.lv/veselibu-ietekmejos-paradumu-petijumi/> (05.08.2015.)

¹⁵⁶ Turpat

¹⁵⁷ MK 2010. gada 28. decembra noteikumi Nr. 1206 "Kārtība, kādā aprēķina, piešķir un izlieto valsts budžetā paredzētos līdzekļus pašvaldībām pamatizglītības iestādes skolēnu ēdināšanai". Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=223611> (03.08.2015.)

¹⁵⁸ MK 2012. gada 13. marta noteikumi Nr. 172 "Noteikumi par uztura normām izglītības iestāžu izglītojamiem, sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūciju klientiem un ārstniecības iestāžu pacientiem". Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=245300> (03.08.2015.)

¹⁵⁹ Grozījumi apstiprināti MK 2015. gada 14. jūlija sēdē (prot. Nr. 34 27. §, VSS-946) un stāsies spēkā 2016. gada 1. janvārī

daudzumu¹⁶⁰, šobrīd sabiedrībā ir aktualizēta diskusija par šo jautājumu, kā arī VM ir izstrādājusi noteikumu projektu, lai noteiktu maksimāli pieļaujamo transtaukskābju daudzumu pārtikas produktos, kas ražoti Latvijā, tai skaitā sabiedriskās ēdināšanas uzņēmumos, ievesti no citām ES dalībvalstīm un Eiropas Ekonomiskās Zonas valstīm vai trešajām valstīm un paredzēti izplatīšanai Latvijā¹⁶¹.

Saskaņā ar Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījuma 2012. gada datiem redzams, ka tikai aptuveni puse Latvijas iedzīvotāju zobus tīra biežāk nekā reizi dienā, turklāt vīriešu vidū šis rādītājs ir būtiski zemāks (39,5 % vīriešu un 58,5 % sievietes)¹⁶². Zobu tīrīšanas biežums samazinās, pieaugot vecumam. Zobus vispār netīra gandrīz 3 % Latvijas iedzīvotāju. Kā rāda Latvijas skolēnu veselības paradumu pētījuma 2010. gada dati, zobus biežāk nekā reizi dienā tīra tikai 42 % zēnu un 61,7 % meiteņu. Meitenēm, palielinoties vecumam, zobu tīrīšanas paradumi uzlabojas, un 15 gadu vecumā zobus biežāk kā reizi dienā tīra 69 % meiteņu¹⁶³, zēnu vidū šis rādītājs ir ievērojami zemāks – 15 gadus vecu zēnu vidū zobus biežāk kā reizi dienā tīra tikai 40,5 %.

Nemot vērā minēto, zobu kariess Latvijā ir būtiska problēma, kas skar visu vecuma grupu iedzīvotājus un šajā jomā būtu nepieciešams pēctecīgs darbs sabiedrības izglītošanā. 2013. gadā VM sadarbībā ar SPKC īstenoja pasākumus pamatskolas skolēniem par veselīgu uzturu un enerģijas dzērienu lietošanas kaitīgo ietekmi, tai skaitā par to ietekmi uz mutes veselību. 2014. gadā tika uzsākta mērķtiecīga sabiedrības informēšanas kampaņa par bērnu mutes veselību un pareizu zobu tīrīšanu, kā ietvaros organizētas nodarbības pirmsskolas un sākumskolas vecuma bērniem, izveidota tīmekļvietne www.tirizobi.lv un sagatavoti informatīvie materiāli par mutes dobuma veselības veicināšanu un smēķēšanu, kampaņa tiek turpināta 2015. gadā.

Līdz ar veselīgu dzīvesveidu raksturojošiem rādītājiem, NAP2020 iekļauti arī indikatori, lai uzraudzītu veselībai kaitīgu ieradumu izplatību – alkohola lietotāju īpatsvars darbspējas vecumā un regulāras smēķēšanas paraduma izplatība 15 gadu vecumā (sk. 5. tab.).

Pārmērīga alkohola lietošana līdz ar tabakas lietošanu un paaugstinātu asinsspiedienu ir trīs galvenie riska faktori, kas pasliktina veselību un izraisa priekšlaicīgu nāvi ES¹⁶⁴. Laikā no 2007. līdz 2010. gadam absolūtā alkohola patēriņš samazinājās no 12,2 litriem līdz 9,8 litriem uz vienu iedzīvotāju vecumā no 15 gadiem, bet pēdējos divos

¹⁶⁰ WHO (2015). *Using price policies to promote healthier diets*. Pieejams:

http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0008/273662/Using-price-policies-to-promote-healthier-diets.pdf (13.08.2015.)

¹⁶¹ MK noteikumu projekts "Noteikumi par maksimāli pieļaujamo trans-taukskābju daudzumu pārtikas produktos" tika izsludināts VSS 2014. gada 30. oktobrī (prot. Nr. 42 19. §, VSS-980)

¹⁶² SPKC (2012) *Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums*. Pieejams:

<http://www.spkc.gov.lv/veselibu-ietekmejos-paradumu-petijumi/> (05.08.2015.)

¹⁶³ SPKC (2009/2010) *Skolas vecuma bērnu veselību ietekmējošo paradumu pētījums*. Pieejams:

<http://www.spkc.gov.lv/veselibu-ietekmejos-paradumu-petijumi/> (05.08.2015.)

¹⁶⁴ WHO (2014) *Global status report on alcohol and health 2014*. Pieejams:

http://www.who.int/substance_abuse/publications/global_alcohol_report/en/ (15.07.2015.)

gados vērojams neliels alkohola patēriņa pieaugums. 2012. gadā vidēji viens Latvijas iedzīvotājs patērēja 10,3 litrus absolūtā alkohola, rēķinot uz 15 gadus veciem un vecākiem iedzīvotājiem. NAP2020 mērķa "Veicinot veselīgu dzīvesveidu, [..] mazināt hronisko slimību un ārējo nāves cēloņu riska faktoru izplatību sabiedrībā, tādā veidā sekmējot iedzīvotāju veselības saglabāšanu un uzlabošanu, kas ir pamats ilgam un produktīvam darba mūžam" sasniegšanas rādītāji atainoti 4. tabulā.

4. tabula

NAP2020 rīcības virziena "Vesels un darbaspējīgs cilvēks" mērķu sasniegšanas rādītāji (II)

	Bāzes vērtība (gads)	2014	2017	2020	2030
[308] Pēdējā gada laikā pārmērīgo alkohola lietotāju īpatsvars darbaspējas vecumā (%)	43,7 (2011.)	37,9*	40	38	35
[309] Regulāras smēķēšanas paraduma izplatība 15 gadu vecumā (%)	26,9 (2010.)	14,3** (mērķa vērtība – 25,5)	24,5	22	18,5

* Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījuma dati, 2014. Rīga (NAP2020 datu avots – Eurobarometer pētījums)

** Nepublicēti pētījuma par skolēnu veselības ieradumiem dati (Health Behaviour in School-Aged Children, <http://www.hbsc.org/>), Precizēti dati būs pieejami 2015. gada septembrī.

Avots: CSP un VM dati, SPKC un VM prognozes

Eiropas skolu aptaujas projekta par alkoholu un citām narkotiskajām vielām (ESPAD)¹⁶⁵ dati liecina, ka 2011. gadā gandrīz puse (49 %) 15–16 gadus vecu jauniešu vismaz vienu reizi pēdējo 30 dienu laikā dzēruši 60 un vairāk gramus absolūtā alkohola (2007. gadā – 54 %). Regulāra alkohola lietošanas pieredze (40 un vairāk reizes dzīves laikā) ir aptuveni katram trešajam (35 %) 15–16 gadus vecam jauniešim. Dati apstiprina, ka alkohola lietošanas izplatība jauniešu vidū ir palikusi drīzāk nemainīga ar novērojamu tendenci samazināties¹⁶⁶.

Vienlaikus būtiski atzīmēt, ka pēdējo 10 gadu laikā Latvijā vērojama stabila tendence samazināties ceļu satiksmes negadījumiem, ko izraisījuši transportlīdzekļu vadītāji alkohola reibumā, – alkohola ietekmē izraisīto ceļu satiksmes negadījumu skaits laikposmā no 2002. līdz 2012. gadam samazinājies 4,5 reizes (no 775 negadījumiem 2002. gadā uz 174 negadījumiem 2012. gadā), bojā gājušo skaits – 6,4 reizes (no

¹⁶⁵ Trapencieris M., Sniķere S., Koroļeva I., Kārklīņa I. (2012) *Atkarību izraisīto vielu lietošanas paradumi un tendences skolēnu vidū* (ESPAD 2011). Pieejams: <http://www.spkc.gov.lv/aktualitates/211/petijums-atkaribu-izraisoso-vielu-paradumi-un-tendences-skolenu-vidu-atspogulo-informaciju-par-latvijas-jauniesu-atkaribas-vielu-lietosanas-paradumiem> (05.08.2015.)

¹⁶⁶ Trapencieris M., Pētersons A., Sniķere S. (2013). Alkohola, tabakas un narkotiku lietošanas izplatība skolēnu vidū Latvijā. Metodoloģiskā pētījuma rezultāti, SPKC.

160 uz 25), bet ievainoto skaits – 3,9 reizes (no 1088 uz 277)¹⁶⁷. Šīs pozitīvās izmaiņas nenoliedzami būtiski ietekmējušas plašās sabiedrības informēšanas un izglītošanas aktivitātes.

Svarīga loma alkoholisko dzērienu lietošanas izplatības mazināšanā iedzīvotāju vidū ir nodokļu politikai. Dati liecina, ka alkoholiskie dzērieni Latvijā dinamikā kļūst finansiāli pieejamāki, savukārt cenu elastības aprēķini liecina, ka cenu celšana mazinātu alkohola patēriņu¹⁶⁸. Jāpiebilst, ka attiecībā uz akcīzes nodokļa likmēm alkoholiskajiem dzērieniem, 2015. gada 18. jūnijā LR Saeima 3. (galīgajā) lasījumā pieņēma grozījumus likumā "Par akcīzes nodokli", paredzot akcīzes nodokļa likmju paaugstināšanu alkoholiskajiem dzērieniem (izņemot raudzētajiem dzērieniem ar absolūtā spirta saturu līdz 6 tilpumprocentiem (ieskaitot)) no 2015. gada 1. augusta. Tādējādi akcīzes nodoklis stiprajiem alkoholiskajiem dzērieniem palielināts par 1,7 %, vīnam – par 9,3 %, starpproduktiem – par 10,4 %, bet alum – par 22,6 %.

Lai mazinātu alkoholisko dzērienu lietošanu sabiedrībā, it īpaši bērnu un jauniešu vidū, ir apstiprināts "Alkoholisko dzērienu patēriņa mazināšanas un alkoholisma ierobežošanas rīcības plāns 2012.–2014. gadam"¹⁶⁹, kas paredz alkoholisko dzērienu piedāvājuma ierobežošanu un kontroli, pieprasījuma mazināšanu, alkohola riskantas un kaitējošas lietošanas samazināšanu un alkoholisko dzērienu lietošanas un tā radīto sekū monitoringu un sabiedrības informēšanu. Alkohola lietošanas ierobežošanas politiku plānots īstenot arī turpmāk.

Vienlaikus būtiski atzīmēt, ka, izpildot "Alkoholisko dzērienu patēriņa mazināšanas un alkoholisma ierobežošanas rīcības plānā 2012.–2014. gadam" noteikto uzdevumu, Ministru kabinets 2014. gada 16. decembra sēdē ir izskatījis VARAM sagatavoto informatīvo ziņojumu "Par atskurbšanas telpu tiesisko statusu un pašvaldību labās prakses iniciatīvām atskurbšanas telpu nodrošināšanā". Sākot ar 2015. gadu, līdz katra gada 1. februārim¹⁷⁰ VARAM jāizvērtē pašvaldību iesniegtie valsts budžeta līdzekļu pieprasījumi par iepriekšējo gadu, kas saistīti ar faktiskajiem izdevumiem, kas radušies atskurbināšanas pakalpojumu sniegšanā diennakts režīmā.

Kā jau tika minēts, arī smēķēšana ir nozīmīgs vairāku hronisku slimību riska faktors. Laikposmā no 2010. līdz 2013. gadam vērojama situācijas stabilizēšanās pēc nozīmīgajām izmaiņām, kas notika laikposmā no 1998. līdz 2008. gadam, kad bija vērojama pakāpeniska ikdienas smēķētāju īpatsvara samazināšanās gan vīriešu, gan sieviešu populācijās. Nozīmīgu ieguldījumu tajā sniedza Latvijas pievienošanās PVO Vispārējai konvencijai par tabakas uzraudzību, kā rezultātā nacionālajā likumdošanā

¹⁶⁷ CSDD (2015) Ceļu satiksmes negadījumu skaits. Vadītāju alkohola reibumā izraisītie negadījumi. Pieejams: http://www.csdd.lv/lat/noderiga_informacija/statistika/celu_satiksmes_negadijumi/?doc=523 (05.08.2015.)

¹⁶⁸ SPKC (2013) *Pētījums par alkohola cenu ietekmi uz alkohola patēriņu un ar tā lietošanu saistītām sekām*. Pieejams: <http://www.spkc.gov.lv/aktualitates/490/lai-mazinatu-ar-alkohola-lietosanu-saistitos-naves-gadījumus-mediki-aicina-palielinat-alkohola-cenu-un-turpinat-ierobezot-reklamu> (03.08.2015.)

¹⁶⁹ MK 2012. gada 19. decembra rīkojums Nr. 614 "Alkoholisko dzērienu patēriņa mazināšanas un alkoholisma ierobežošanas rīcības plāns 2012.–2014. gadam". Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=253627> (05.08.2015.)

¹⁷⁰ Saskaņā ar MK 2014. gada 16. decembra protokollēmumu (protokols Nr. 71 54. §)

noteikti smēķēšanas ierobežojumi sabiedriskās vietās, kā arī mārketinga ierobežošanas pasākumi.

NAP2020 ietvaros tiek uzraudzīts arī rādītājs "regulāras smēķēšanas paraduma izplatība 15 gadu vecumā (%)". Saskaņā ar pieejamajiem datiem 2014. gada mērķa vērtība tika pārsniegta – šajā vecuma grupā regulāri smēķēja vien 14,3 % (sk. 5. tab.). Turpmāk pastiprināta uzmanība būtu jāpievērš 13–15 g. v. meitenēm, jo šajā grupā smēķēšanas izplatības rādītāji nav samazinājušies.

Analizējot situāciju rīcībpolitikas kontekstā, pozitīvi vērtējams fakts, ka, lai veicinātu sabiedrības līdzatbildību, 2013. gadā tika veikti grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā, nosakot, ka smēķēšana bērna klātbūtnē ir pielīdzināma fiziskai vardarbībai.

Smēķēšanas izplatības samazināšanā būtiska loma ir cenu politikai – paaugstinoties cigarešu cenai, smēķēšanas izplatība samazinās. Līdz ar citiem profilakses pasākumiem lielāka uzmanība būtu jāpievērš ārstniecības personu rekomendācijām pacientiem atstest smēķēšanu, jo šobrīd saskaņā ar pētījumu rezultātiem mazāk nekā 20 % ārstu ieteikuši atstest smēķēšanu pacientiem – ikdienas smēķētājiem¹⁷¹.

Attiecībā uz tabakas patēriņa mazināšanu VM ir uzsākusi Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 2014/40/ES (2014. gada 3. aprīlis) par dalībvalstu normatīvo un administratīvo aktu tuvināšanu attiecībā uz tabakas un saistīto izstrādājumu ražošanu, noformēšanu un pārdošanu un ar ko atceļ Direktīvu 2001/37/EK pārņemšanu nacionālajā likumdošanā. VM ir izstrādājusi likumprojektu "Par tabakas izstrādājumu, augu smēķēšanas produktu, elektronisko smēķēšanas ierīču un elektronisko smēķēšanas ierīču uzpildes tvertņu realizācijas, reklāmas un lietošanas ierobežošanu", kas izsludināts 2015. gada 21. maija VSS (protokols Nr. 20 30. §, VSS-542).

Smēķēšanas izplatības un alkoholisko dzērienu lietošanas samazināšanā būtiska loma ir arī mērķtiecīgiem un regulāriem sabiedrības informēšanas un izglītošanas pasākumiem. VM sadarbībā ar SPKC 2014. gadā organizēja vairākas sabiedrības informēšanas kampaņas. Kampaņas ietvaros par pasīvās smēķēšanas negatīvo ietekmi uz bērnu veselību tika izstrādāta tīmekļvietne www.pasivasmekesana.lv, kurā atrodama informācija par pasīvās smēķēšanas ietekmi uz veselību, videomateriāli, kā arī ziņas par to, kur meklēt palīdzību smēķēšanas atmešanai. Savukārt kampaņas "Brīvs" ietvaros tika izveidota mobilā aplikācija "Brīvs", kā arī īstenotas domu apmaiņu pēcpusdienas skolās. Šīs kampaņas plānots turpināt arī 2015. gadā.

Nozīmīga problēma Latvijā ir arī narkotisko vielu lietošana, kas visai bieži saistīta ar augstu infekciju slimību risku, inficēšanos ar C hepatītu un HIV. Saskaņā ar pētījumu rezultātiem kādas narkotikas dzīves laikā pamēģinājuši 14 % Latvijas iedzīvotāju vecumā no 15 līdz 64 gadiem, pēdējā gada laikā nelegālās atkarību izraisošās vielas lietojuši nedaudz

¹⁷¹ SPKC (2014) *Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums*. Pieejams: <http://www.spkc.gov.lv/veselibu-ietekmejos-paradumu-petijumi/> (03.08.2015.)

vairāk par 4 % Latvijas iedzīvotāju¹⁷². Būtiski, ka visbiežāk narkotikas pamēģinājuši, pēdējā gada vai mēneša laikā lietojuši jauni cilvēki 15–34 gadu vecumā, vispopulārākās nelegālās atkarību izraisošās vielas ir marihuāna un hašišs¹⁷³. Saskaņā ar 2013. gadā veiktā ESPAD pētījuma datiem skolēnu vidū visbiežāk pamēģinātā narkotiskā viela ir marihuāna/hašišs. Aptuveni katrs septītais (14 %) 15–16 gadus vecs jaunietis marihuānu/hašišu lietojis pēdējā gada laikā, bet 7 % – pēdējā mēneša laikā¹⁷⁴. Joprojām saglabājas augsts problemātisko narkotiku lietotāju skaits, kuri pārsvarā lieto heroīnu un/vai amfetamīnus injekciju veidā¹⁷⁵.

2013. un 2014. gadā kaitējuma mazināšanas un izglītošanas darbu turpina 19 HIV profilakses punkti Latvijas pašvaldībās. Kopš 2011. gada ik gadu tajos tiek sniegtas konsultācijas, izsniegtas šļirces un prezervatīvi injicējamo narkotiku lietotājiem, kā arī organizētas apmācības, lai uzlabotu darbu HIV profilakses punktos. Ir sagatavoti informatīvie materiāli par narkotiku lietošanas izplatības samazināšanu.

Ņemot vērā, ka pēdējos gados strauji izplatījusies jauno psihoaktīvo vielu aprīte un lietošana, 2013. un 2014. gadā likumdošanā veikti vairāki būtiski grozījumi attiecībā uz minētajām vielām, tai skaitā 2013. gada 14. novembrī spēkā stājās grozījumi likumā "Par narkotisko un psihotropo vielu un zāļu likumīgās aprītes kārtību", ieviešot tā saukto pagaidu aizlieguma sistēmu. Minētā sistēma paredz, ka ar SPKC lēmumu uz laikposmu līdz 12 mēnešiem no lēmuma spēkā stāšanās dienas var aizliegt vai ierobežot tādu jaunu psihoaktīvo vielu vai tās saturošu izstrādājumu izgatavošanu, iegādāšanos, glabāšanu, pārvadāšanu, pārsūtīšanu vai izplatīšanu, kuras nav iekļautas Latvijā kontrolējamo narkotisko vielu, psihotropo vielu un prekursoru sarakstos un par kurām ir iegūta informācija no Eiropas Agrinās brīdināšanas sistēmas vai saņemts tiesu ekspertīžu iestādes atzinums. 2014. gada 9. aprīlī savukārt spēkā stājās grozījumi Krimināllikumā, paredzot kriminālatbildību par pagaidu aizliegumā esošu vielu realizēšanu vai izgatavošanu, iegādāšanos, glabāšanu, pārvadāšanu un pārsūtīšanu realizācijas nolūkā.

2014. gadā VM sadarbībā ar SPKC īstenojusi fizisko aktivitāšu, sporta un izglītojošos pasākumus jauniešiem ar mērķi vairot lietderīgu un mērķtiecīgu brīvā laika pavadīšanu vasaras periodā, vienlaikus mazinot atkarību izraisošo vielu lietošanas risku. Pasākumu kompleksa un kampaņas "Es zinu, Tu to vari!" ietvaros īstenotajos pasākumos iesaistīti vairāk nekā 20 tūkst. pusaudžu un jauniešu. Lai mazinātu narkotiku lietošanas kaitējumu sabiedrībā, MK ir apstiprinājis Narkotisko un psihotropo vielu un to atkarības izplatības ierobežošanas un kontroles

¹⁷² Sņķere S. Et al. (2011). *Atkarību izraisošo vielu lietošanas izplatība iedzīvotāju vidū. Pētījuma rezultāti*. SPKC: Rīga. Pieejams: <http://www.spkc.gov.lv/atkaribu-slimibu-petijumi-un-zinojumi/> (03.08.2015.)

¹⁷³ SPKC (2012) *Situācija narkomānijas problēmas jomā Latvijā 2011. gadā. Nacionālais ziņojums*. Pieejams: <http://www.spkc.gov.lv/atkaribu-slimibu-petijumi-un-zinojumi/> (03.08.2015.)

¹⁷⁴ Trapencieris M., Pētersons A., Sņķere S. (2013) *Alkohola, tabakas un narkotiku lietošanas izplatība skolēnu vidū Latvijā. Metodoloģiskā pētījuma rezultāti*. Pieejams: <http://www.spkc.gov.lv/atkaribu-slimibu-petijumi-un-zinojumi/> (05.08.2015.)

¹⁷⁵ Problemātiska narkotiku lietošana ietver regulāru heroīna un/vai citu opiātu, kokaīna un/vai amfetamīnu lietošanu un/vai narkotiku lietošanu injekciju veidā

pamatnostādnes 2011.–2017. gadam¹⁷⁶. Pamatnostādnes paredz virkni pasākumu, kas vērsti uz narkomānijas un narkotiku lietošanas profilaksi, kā arī narkoloģisko pacientu un narkotiku lietotāju veselības aprūpes uzlabošanu.

Apkopojot iepriekš minēto, sabiedrības veselības mērķu sasniegšanai kritiski nozīmīgi ir nodrošināt regulāru situācijas monitoringu, sabiedrības veselības pētījumus un analīzi par neinfekciju slimību un to riska faktoru izplatību sabiedrībā, lai nodrošinātu nozari ar informāciju par veselības riska faktoru izplatību. Mērķtiecīgai profilaksei un uzraudzībai, ļoti būtiski veikt arī pētījumu par narkotisko vielu lietošanas izplatību sociālās atstumtības riska grupās.

Lai nodrošinātu Latvijas prioritāšu īstenošanu vidējā un ilgtermiņa perspektīvā veselīga dzīvesveida jomā, no 2013. gada tika izveidots Latvijas Nacionālais veselīgo pašvaldību tīkls, savukārt IZM ir izstrādājusi politikas plānošanas dokumentu – Sporta politikas pamatnostādnes 2014.–2020. gadam –, lai palielinātu Latvijas iedzīvotāju īpatsvaru, kas vismaz 1–2 reizes nedēļā nodarbojas ar fiziskām vai sportiskām aktivitātēm. Novērtējot paveikto *Valdības rīcības plāna* aktivitāšu ietvaros, VM akcentē, ka atbilstoši 2014. gada decembrī noslēgtajam līgumam turpinās uzsāktā sadarbība ar Pasaules banku un tiek veikts pētījums veselības aprūpes tīklu vadlīniju izstrādei prioritārajās veselības jomās. Pētījuma rezultātā tiks noteikti veicamie pasākumi, tai skaitā attiecībā uz slimību profilaksi un veselības veicināšanu, agrīnu diagnostiku, katra veselības aprūpes līmeņa kompetenci un tehnoloģisko nodrošinājumu. Veselības veicināšanas pasākumu ieviešana tiks uzsākta 2016. gadā, izmantojot finansējumu no ES fondu 2014.–2020. gada plānošanas periodā veselības veicināšanas pasākumu īstenošanai paredzētā 55,6 milj. *euro* finansējuma. Tiek turpināta 2015. gada 26. martā uzsāktā plašā kampaņa Latvija–2065, kas paredz noteiktu pasākumu kopumu un izmērāmus rādītājus četrās veselīga dzīvesveida jomās: veselīgs uzturs, atkarību novēršana, fiziskās aktivitātes un slimību profilakse.

Iedzīvotāju demogrāfiskie rādītāji sabiedrības veselības kontekstā

Jaundzimušo vidējais paredzamais mūža ilgums ir sabiedrības veselību raksturojošs pamatrādītājs. 2013. gadā jaundzimušo vidējais paredzamais mūža ilgums Latvijā bija 74,4 gadi, kas nozīmē, ka Latvijā veselīgi nodzīvoto mūža gadu rādītājs ievērojami atpaliek no ES vidējiem rādītājiem, jo sasniedza vien 92 % no ES jaundzimušo vidējā paredzamā mūža ilguma¹⁷⁷. Salīdzinot nacionālā līmeņa datus ar 2010. gadu, vērojamas pozitīvas šā rādītāja izmaiņas – vidējais paredzamā mūža ilgums Latvijā tad bija 73,3 gadi, bet 2000. gadā vēl zemāks – 70,5.

¹⁷⁶ MK 2011. gada 14. marta rīkojums Nr. 98 "Par Narkotisko un psihotropo vielu un to atkarības izplatības ierobežošanas un kontroles pamatnostādņēm 2011.–2017. gadam". Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=227190> (05.08.2015.)

¹⁷⁷ CSP (2015) *Latvijas centrālās statistikas gadagrāmata 2014*. Pieejams: http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/nr_01_latvijas_statistikas_gadagramata_2014_statistical_yearbook_of_latvia_14_00_lv_en.pdf (10.07.2015.)

Var izteikt pieņēmumu, ka paredzamā mūža ilguma rādītājs Latvijā no ES vidējiem rādītājiem tik būtiski atpaliek, jo nozīmīgas ir šā rādītāja izteiktās atšķirības sadalījumā pa dzimumiem – 2013. gadā jaundzimušo vidējais paredzamais mūža ilgums vīriešiem bija gandrīz 10 gadus īsāks nekā sievietēm – attiecīgi 69,5 un 78,9 gadi. Lai arī šai sakarībai ir tendence samazināties (piemēram, 2000. gadā jaundzimušo vīriešu paredzamais mūža ilgums bija par 11,2 gadiem īsāks nekā sievietēm), tomēr ES jaundzimušo vidējais paredzamais mūža ilgums vīriešiem ir salīdzinoši tikai par 5,6 īsāks nekā sievietēm¹⁷⁸.

Šie rādītāji liecina par pārlieku augstu priekšlaicīgu mirstību Latvijas vīriešu vidū, kas primāri saistīts ar Latvijas vīriešiem izteikti neveselīgāku dzīvesveidu – atkarību izraisītu vielu lietošanu, neveselīgu uzturu, kā arī izteikti raksturīgu riskantu uzvedību, kā rezultātā vīrieši biežāk cieš ceļu satiksmes negadījumos un negadījumos darba vietās, izdara pašnāvības¹⁷⁹. Salīdzinājumā ar vidējiem rādītājiem ES, Latvijas vīrieši daudz biežāk nomirst vecumā līdz 65 gadiem (ja ES priekšlaicīgi nomirst 36 %, tad Latvijā – 45 %). Latvijas un ES sieviešu vidū šie rādītāji nav tik atšķirīgi: attiecīgi vecumā līdz 65 gadiem ES nomirst 28 % sieviešu, bet Latvijā – 33 %.

Kā minēts iepriekš, viens no sabiedrības veselības politikas virsmērķiem ir līdz šā plānošanas perioda beigām palielināt ne tikai Latvijas iedzīvotāju dzīvildzi, bet precīzāk – kvalitatīvu mūžu, respektīvi – palielināt iedzīvotāju veselīgi nodzīvoto mūža gadu skaitu (par trim gadiem, 2020. gadā sasniedzot 57 gadus vīriešiem un 60 gadus sievietēm). Šā rādītāja dinamika tiek ņemta vērā arī, izvērtējot NAP2020 mērķu sasniegšanas progresu. Lai gan pārskata sagatavošanas periodā jaunākie pieejamie dati bija par 2012. gadu, jau šobrīd var secināt, ka izvirzītās mērķa vērtības bijušas visai piesardzīgas – 2012. gada dati rāda, ka sievietes ir pārsniegušas rādītāju, kas tika prognozēts 2017. gadam (sk. 3. tab.), rādītāji par vīriešiem ir saskaņā ar prognozēto. NAP2020 mērķa "Veicinot veselīgu dzīvesveidu, [...] mazināt hronisko slimību un ārējo nāves cēloņu riska faktoru izplatību sabiedrībā, tādā veidā sekmējot iedzīvotāju veselības saglabāšanu un uzlabošanu, kas ir pamats ilgam un produktīvam darba mūžam" sasniegšanas rādītāji atspoguļoti 5. tabulā.

5. tabula

NAP2020 rīcības virziena "Vesels un darbaspējīgs cilvēks" mērķu sasniegšanas rādītāji (III)

Bāzes vērtība (gads)	2012	2013	2014 (Mērķa vērtība)	2017	2020	2030

¹⁷⁸ Eurostat dati, 2011. gads. Pieejams: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> (10.07.2015.)

¹⁷⁹ SPKC (2013) *Paredzamā mūža ilguma atšķirības sievietēm un vīriešiem*. Pieejams: <http://sabves.spkc.gov.lv/Lists/Zinojumi/DispForm.aspx?ID=61&doc=22> (10.07.2015.)

[304] Veselīgi nodzīvoti mūža gadi, vidējie gadi (vīrieši/sievietes)	53,5/56,7 (2011.)	54,6/59	-	54/57	55/58	57/60	60/63
[305] Potenciāli zaudētie mūža gadi (uz 100 000 iedzīvotāju)	6 476 (2011.)	5 967	5911	6 050	5 850	5 300	4 500

* Mērķa vērtība

Avots: CSP un VM dati, PKC un VM prognozes

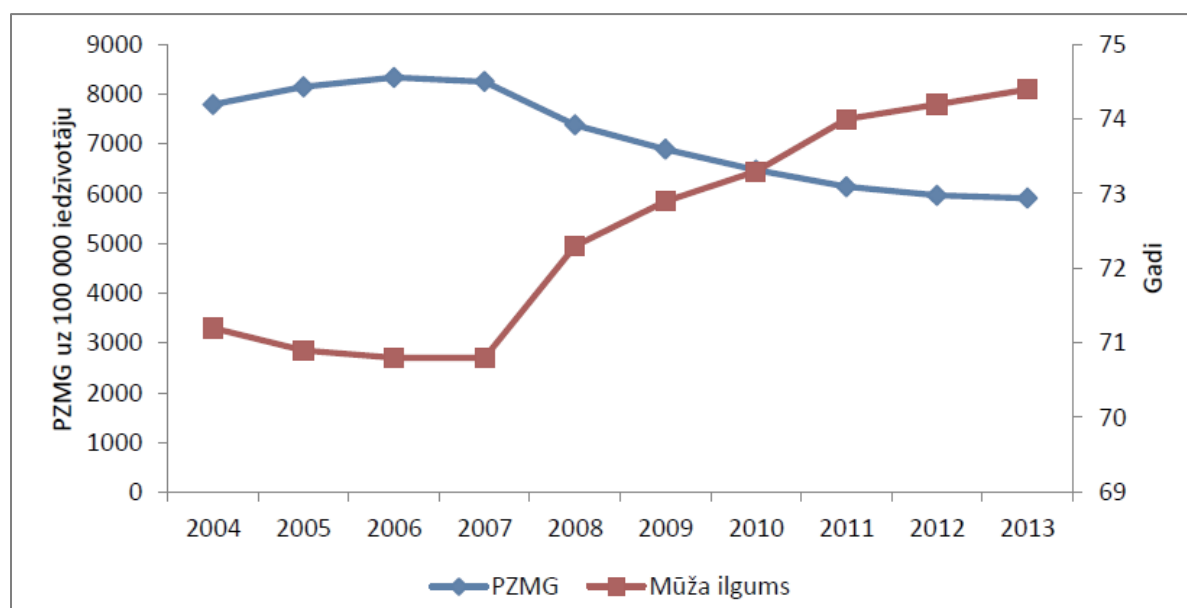
Otrs sabiedrības veselības politikas virsmērķis paredz samazināt potenciāli zaudēto dzīves gadu (turpmāk – PZDG) skaitu no 6476 gadiem uz 100 000 iedzīvotāju 2010. gadā līdz 5300 gadiem uz 100 000 iedzīvotāju 2020. gadā jeb par 18 % (sk. 6. tab.).

Latvijā ik gadu mirst gandrīz 30 tūkst. cilvēku (2013. g. – 28 676), no kuriem katrs ceturtais miris priekšlaicīgi, t. i., nesasniedzot 65 gadu vecumu (2013. g. – 26 %: 38 % no vīriešiem, 15 % no mirušajām sievietēm). Jāņem vērā, ka PZDG rādītājam un jaundzimušo paredzamajam mūža ilgumam ir cieša apgrieztā korelācija ($r = -0,99$), kas nozīmē, ka, samazinoties PZDG rādītājam, pieaug jaundzimušo paredzamais mūža ilgums, un otrādi (sk. 14. att.), tātad Latvijas iedzīvotāju, jo īpaši vīriešu, īsajam mūža ilgumam par iemeslu ir salīdzinoši augstie potenciāli zaudēto mūža gadu rādītāji.

PZDG rādītāja dinamika tiek izvērtēta, analizējot NAP2020 mērķu sasniegšanas progresu. Var uzskatīt, ka arī šā rādītāja izmaiņas plānotas piesardzīgi – dažu pēdējo gadu laikā PZDG uzlabojums bijis diezgan straujš un, ņemot vērā 2012. gadā jau sasniegto PZDG līmeni (5960 gadi uz 100 000 iedzīvotāju), atlikušo astoņu gadu laikā mērķa sasniegšanai ir nepieciešams samazinājums vēl tikai par 11 % (salīdzinājumā ar 2012. gadu). Var uzskatīt, ka sabiedrības veselības pamatnostādnes 2011.–2017. gadam izvirzītais mērķis PZDG samazināšanā vīriešiem un sievietēm faktiski jau ir izpildīts: līdz 2017. gadam salīdzinājumā ar 2009. gadu tika plānots samazināt PZDG rādītāju vīriešiem un sievietēm par 20 %. Jau 2012. gadā PZDG vīriešiem bija par 17 % mazāks nekā 2009. gadā, kamēr sievietēm – par 23 % mazāks.

14. attēls

Potenciāli zaudētie mūža gadi un jaundzimušo paredzamais mūža ilgums

Avots: SPKC (2014.)

Sabiedrības veselības speciālisti uzsver, ka šajā periodā tika gūti būtiski panākumi bērnu līdz 15 gadu vecumam mirstības novēršanā, kā rezultātā PZDG dotās vecumgrupas pušiem samazinājās par 33 %, bet meitenēm – par 36 %¹⁸⁰.

Viens no diviem veselības jomas kvantitatīviem mērķiem, kas definēti Darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 3. versijā, ir priekšlaicīgas mirstības galveno nāves cēloņu dēļ (sirds un asinsrites slimības, onkoloģija un ārējie nāves cēloņi) samazināšana no 287 gadījumiem uz 100 000 iedzīvotāju 2012. gadā līdz 233 gadījumiem uz 100 000 iedzīvotāju vecumā līdz 64 gadiem 2022. gadā. Kopumā triju prioritāro cēloņu dēļ mirušo īpatsvars 2012. gadā mirušo vidū bija 79 %, savukārt vecumā līdz 64 gadiem mirušo vidū – 64 %.

Ņemot vērā, ka sirds un asinsrites slimības veido Latvijas izteikti nozīmīgu mirstības starpību ar ES valstīm un ir vadošais mirstības iemesls Latvijā, šai jomai būtu prioritāri jāatvēl veselības aprūpes resursi, apzinoties sabiedrības novecošanās, mazkustīga dzīvesveida un neatbilstošu ēšanas paradumu kumulatīvo ietekmi uz šo slimību izplatību. Tātad, plānojot nozīmīgas daļas veselības aprūpes resursu atvēlēšanu mirstības samazināšanai no sirds un asinsvadu slimībām, primāri nozīmīgi ir īstenot sinerģiskus pasākumus visu ar dzīvesveidu saistīto slimību etioloģisko faktoru ietekmes mazināšanā¹⁸¹.

Ārējie nāves cēloņi ir viena no trim galvenajām iedzīvotāju nāves cēloņu grupām aiz sirds un asinsvadu sistēmas slimībām un ļaundabīgiem audzējiem. Pie šiem cēloņiem tiek pieskaitīti ceļu satiksmes negadījumi, pašnāvības, slepkavības, slīkšana, saindēšanās ar alkoholu u. tml. cēloņi. Ārējo nāves cēloņu dēļ Latvijā katru gadu tiek

¹⁸⁰ LU, VM (2014) *Izvērtējums Sabiedrības veselības pamatnostādņu 2014.–2020. gadam izstrādei.*

http://www.vm.gov.lv/images/userfiles/sab_ves_pamatnost_izvertejums_31_01_14.pdf (11.07.2015.)

¹⁸¹ MK 2013. gada 4. decembra rīkojums Nr. 589 "Par Pamatnostādņem sociālo pakalpojumu attīstībai 2014.–2020. gadam". Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=262647> (11.07.2015.)

zaudēts vairāk nekā 40 tūkst. PZDG līdz 64 g. v., PZDG cēloņu struktūrā ārējiem nāves cēloņiem ieņemot pirmo vietu – 28 % no visiem PZDG (līdz 64 g. v.)¹⁸². Ārējie nāves cēloņi ir novēršami, tādēļ šajā jomā ir iespējams panākt ievērojamas pārmaiņas.

Laikposmā no 2002. līdz 2011. gadam Latvijā nāves gadījumu relatīvais skaits no ārējiem cēloņiem samazinājies apmēram uz pusi, neskatoties uz to, Latvijā mirstība no ārējiem nāves cēloņiem ir apmēram divas reizes lielāka nekā vidēji ES, nozīmīgi augstāka – vīriešu vidū¹⁸³.

Vispamanāmākās pozitīvās izmaiņas – ievērojami samazinājusies transporta negadījumu izraisītā nāve – no 26,1 2002. gadā līdz 9,9 uz 100 000 iedzīvotāju 2012. gadā, kas saistāms ar administratīvām sankcijām, stingrākiem sodiem un sabiedrības informēšanas kampaņām – aktivitātēm Ceļu satiksmes drošības programmas 2007.–2013. gadam ietvaros¹⁸⁴. Neraugoties uz samazinājumu, vēl joprojām Latvijā ir viens no augstākajiem mirstības rādītājiem transporta negadījumos ES¹⁸⁵, tomēr vienlaikus jāņem vērā, ka, izvērtējot 10 gadu periodā (2000.–2010.), Latvijai ir viens no augstākajiem satiksmes negadījumu samazināšanās īpatsvaram ES – 10 %¹⁸⁶.

Pēdējos gados aktuāls ārējais nāves cēlonis ir noslīkšana, un nāves gadījumu skaitam nav tendence samazināties. Bērniem līdz 15 gadiem slīkšana ir otrs biežākais ārējās nāves cēlonis¹⁸⁷. Ņemot vērā minēto, ir nepieciešams vērst vairāk uzmanību peldēšanas drošības jautājumiem.

Bērniem viens no būtiskākajiem traumu iemesliem – nedroša vide un nepietiekama vecāku atbildība, jo liela daļa traumu tiek gūta mājās – vecumā 1–5 gadi – līdz pat 84 %, virs 5 gadiem – apmēram 50 %¹⁸⁸. Pozitīvi vērtējams fakts, ka mirstība no ārējiem cēloņiem pēdējo 10 gadu laikā bērnu vidū līdz 5 gadu vecumam ir samazinājusies gandrīz 10 reizes no 84,2 gadījumiem uz 100 000 bērniem šajā vecuma grupā (2002. gadā) līdz 8,6 uz 100 000 2012. gadā. Pēc PVO aprēķiniem 68 % jeb vairāk nekā divi no trim traumatisma gadījumiem (tai skaitā ar letālām sekām) ir novēršami, turklāt bērnu vecumā šis novēršamo traumu īpatsvars ir pat lielāks¹⁸⁹. Lai izvairītos no nelaimes gadījumiem, nozīmīgs ir vecāku izglītošanas darbs un tas būtu jāintensificē arī turpmāk.

Lai veicinātu sabiedrības veselību, tai skaitā uzlabotu skolēnu veselības paradumus un sniegtu nepieciešamās zināšanas par veselības jautājumiem, jāpilnveido veselības izglītības jautājumu apguve. Kā

¹⁸² SPKC (2015) *Latvijas iedzīvotāju nāves cēloņu datubāze*. Pieejams: <http://sabves.spkc.gov.lv/Lists/DatuAvoti/DispForm.aspx?ID=358> (03.08.2015.)

¹⁸³ PVO *Health for All* datubāze. Pieejams: <http://www.euro.who.int/en/data-and-evidence/databases/european-health-for-all-database-hfa-db> (03.08.2015.)

¹⁸⁴ MK 2007. gada 13. aprīļa rīkojums Nr. 209 "Par Ceļu satiksmes drošības programmu 2007.–2013. gadam". Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=155901> (05.08.2015.)

¹⁸⁵ PVO *Health for All* datubāze. Pieejams: <http://www.euro.who.int/en/data-and-evidence/databases/european-health-for-all-database-hfa-db> (03.08.2015.)

¹⁸⁶ SPKC dati, sniegti pēc pieprasījuma

¹⁸⁷ Turpat

¹⁸⁸ SPKC (2015) *Ar noteiktām slimībām slimojošo pacientu reģistrs par pacientiem, kuri guvuši traumas*. Pieejams: <http://www.spkc.gov.lv/veselibas-aprupes-statistika/> (05.08.2015.)

¹⁸⁹ SPKC dati sniegti pēc pieprasījuma

akcentē IZM speciālisti, veselības izglītības jautājumi skatāmi caurviju kompetenču kontekstā, veidojot sistēmu, kur ikkatra pedagoga uzdevums viņam atvēlētajās mācību stundās ir veidot skolēnos aktīvu personību un radīt apstākļus skolēniem viņu pilnvērtīga dzīvesveida paradumu un veselīgas, pašapzinīgas, domājošas, izvēli pamatot spējīgas personības attīstīšanā. Līdz ar to veselības izglītības pilnveides jautājumi ir risināmi jaunā vispārējās izglītības satura izstrādes procesā sadarbībā ar VM.

Kā minēts jau nodaļā par tautas ataudzi, traumu, ievainojumu un mirstības iemesls ir arī tišs kaitējums – vardarbība un paškaitējums. Vardarbība ģimenē ir saistīta ar vardarbību partneru starpā, vardarbību pret bērnu un vardarbību pret gados veciem cilvēkiem, un izpaužas gan kā fiziska, gan emocionāla vardarbība. Jāņem vērā, ka pieejamie statistikas un pētījumu dati par vardarbību neparāda patieso vardarbības izplatību Latvijā; tie atspoguļo nelielu problēmas redzamo daļu (līdzīgi kā tas ir ar traumatismu vispār). Saskaņā ar oficiālo statistiku pēdējo 10 gadu laikā mirstība no vardarbības samazinās, 2012. gadā vardarbīga uzbrukuma rezultātā mirušas 129 personas, lielākais no vardarbības mirušo īpatsvars ir vecumā no 25 līdz 60 gadiem¹⁹⁰.

Vardarbības mazināšanas jautājumus risina Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.–2017. gadam. Lai veicinātu ārstniecības personu iesaistīšanos vardarbības mazināšanas pasākumos, PVO 2014. gada 24. maijā 67. Pasaules Veselības asamblejas sesijā pieņēma rezolūciju par veselības sektora lomas veicināšanu vardarbības mazināšanā, īpaši pret sievietēm, meitenēm un bērniem¹⁹¹. Rezolūcijā izteikts aicinājums dalībvalstīm rūpēties, lai vardarbības upuriem būtu pieejama savlaicīga un efektīva veselības aprūpe, kā arī lai tiktu veicināta veselības sektora sadarbība ar citiem iesaistītajiem sektoriem, lai tiktu apzināta vardarbības radītā ietekme uz veselību, lai tiktu veicinātas veselības aprūpes speciālistu zināšanas un iemaņas vardarbības atpazīšanai un palīdzības sniegšanai. Ņemot vērā ar vardarbības seku mazināšanu saistīto izdevumu ietekmi uz sabiedrības veselības budžetu, var uzskatīt, ka arī Latvijā šo jautājumu risināšanā ārkārtīgi nozīmīga ir starpdisciplināra pieeja un aktīva visu nozaru, tai skaitā VM, līdzdalība.

Plānojot aktivitātes mirstības no ārējiem nāves cēloņiem ierobežošanā, nepieciešams apzināt vides riska faktoru ietekmi uz veselību, informēt sabiedrību par vides riska faktoriem un iespējām mazināt to kaitīgo ietekmi uz veselību. Ļoti nozīmīgi ir uzraudzīt vides kvalitāti un faktoros, kas ietekmē bērnu veselību bērnu pirmsskolas un izglītības iestādēs. Savukārt traumatisma profilaksei būtiski ir veicināt drošas apkārtējās vides izveidi, uzlabot iedzīvotāju zināšanas par iespējām izvairīties no traumām sadzīvē, atpūšoties un nodarbojoties ar fiziskām un sporta aktivitātēm, par pareizu rīcību traumu gadījumā un veicināt drošas apkārtējās vides izveidi¹⁹².

¹⁹⁰ SPKC dati sniegti pēc pieprasījuma

¹⁹¹ MK 2013. gada 4. decembra rīkojums Nr. 589 "Par Pamatnostādņēm sociālo pakalpojumu attīstībai 2014.–2020. gadam". Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=262647> (11.07.2015.)

¹⁹² SPKC dati pēc pieprasījuma

Sabiedrības veselības pamatnostādņu 2011.–2017. gadam virsmērķa – palielināt Latvijas iedzīvotāju veselīgi nodzīvoto mūža gadu skaitu un novērst priekšlaicīgu nāvi – sasniegšanu kavē gan pieaugošā hronisko slimību izplatība populācijā, gan arī pieaugošais infekciju slimību risks. Neskatoties uz to, ka saslimstība ar infekcijas slimībām un to radītās veselības sekas pēdējo 10 gadu laikā ievērojami samazinājušās, ņemot vērā ievērojamos rezultātus vakcīnatkarīgo infekcijas slimību izplatības ierobežošanā, tomēr šo gadu laikā ir aktualizējušās tādas infekcijas slimības kā cilvēka imūndeficīta vīrusa infekcija (turpmāk – HIV) un vīrusu hepatīti, īpaši vīrushepatīts C (turpmāk – VHC) – hroniskas infekcijas slimības, kuras rada smagas veselības sekas. Latvija ir to ES valstu vidū, kur HIV infekcijas izplatības rādītāji ir augsti, turklāt saskaņā ar SPKC datiem pēdējos gados vērojama tendence palielināties jaunatklāto HIV infekcijas gadījumu skaitam.

Satraucoši ir arī rādītāji par VHC izplatību, turklāt, kā norāda Latvijas Infektologu, hepatologu un HIV/AIDS speciālistu asociācijas un ASV Slimību kontroles centra speciālistu veiktie aprēķini, VHC infekcija, ņemot vērā šā brīža situāciju un ārstēšanas iespējas, turpinās izplatīties un 2030. gadā sasniegs inficētību gandrīz 50 000 pacientu, no kuriem aptuveni 10 % jeb 5 tūkst. būs ar smagiem aknu bojājumiem, kas ir iemesls cilvēka invaliditātei, papildus slogs veselības nozares un sociālajam budžetam.

Jāņem vērā, ka aktīvā cilvēku migrācija un globalizācija rada riskus izplatīties Latvijā agrāk neregistrētām un/vai bīstamām infekcijas slimībām. Tādēļ ar katru gadu aktualizējas jautājumi par Pasaules Veselības organizācijas Starptautisko Veselības aizsardzības noteikumu nosacījumu izpildi un valstu gatavību neparedzētām situācijām. Ievērojot minēto, pasākumi, kas vērsti uz HIV un VHC izplatības ierobežošanu, tai skaitā profilakse, savlaicīga diagnostika un atbilstoša ārstēšana, kā arī pasākumi bīstamu infekcijas slimību izplatības ierobežošanai, ir nozīmīgi sabiedrības veselības un drošības garantēšanai.

Akcentējot hronisko slimību izplatības nozīmību un turpinot aizsākto tradīciju katram gadam noteikt sabiedrības veselības prioritāti, 2015. gads tika pasludināts par onkoloģiskās modrības gadu, kura ietvaros tiek īstenoti nepieciešamie pasākumi, lai uzlabotu agrīnu onkoloģisko slimību diagnostiku, savlaicīgu un efektīvu pacientu ārstēšanu un aprūpi, kā arī iespējami novērstu saslimšanas riskus ar dzīvesveidu saistītām vēža formām. Līdzīgi 2014. gads tika pasludināts par ģimenes veselības gadu, lai veicinātu savlaicīgu pacientu aprūpi un slimību diagnostiku primārās veselības aprūpes posmā, 2013. gads bija sirds veselības, bet 2012. gads mātes un bērna veselības gads.

Kā norāda VM, informējot par paveikto *Valdības rīcības plāna* kontekstā un turpmākajām aktivitātēm, lai pilnveidotu veselībratību, veselības veicināšanu un slimību profilaksi, mazinātu veselības nevienlīdzību un veselības riska faktoru negatīvo ietekmi, kas var būt par iemeslu ilgstošam vai priekšlaicīgam darbības zaudējumam un potenciāli zaudētiem mūža gadiem, un plānotu uz pierādījumiem balstītu politiku šajā jomā, tiks ņemti vērā šobrīd uzsāktā PB veiktā pētījuma rezultāti un

rekomendācijas par pasākumiem, kas vērsti uz slimību profilaksi un veselības veicināšanu, tai skaitā arī veselības veicināšanas pasākumiem pašvaldībās. Pētījuma rezultāti būs pieejami 2016. gada sākumā, un to ieviešana tiks atbalstīta arī ar ES fondu investīcijām.

Lai nodrošinātu veselības aprūpes sistēmas līdzsvarotu attīstību un koordinētu tās pārvaldību, kā arī mazinātu saslimstību un mirstību prioritārajās veselības grupās jeb hronisko slimību grupās, kurās ir augstākie mirstības rādītāji (sirds asinsvadu slimības, onkoloģiskās slimības, psihiskie traucējumi un perinatālie stāvokļi), 2014. gadā, piesaistot ES fondu līdzekļus, ir uzsāktas aktivitātes veselības aprūpes un sabiedrības veselības pasākumu nodrošinājuma, organizācijas un koordinācijas pārskatīšanai jeb tīklu vadlīnijas izstrāde.

Vienlaikus VM būtu jāizvērtē iespēju izstrādāt politikas plānošanas dokumentu, kurā vienkopus tiktu noteikti ieguldījumu virzieni, aktivitātes un pasākumi, kā arī tam nepieciešamais finansējums no ES fondu līdzekļiem, jo vienota plāna neesamība apgrūtinās veselības aprūpes sistēmas turpmāku attīstību un uzraudzību.

3.5. Izglītība un kompetenču attīstība

Skolu tīkls un tā attīstība

Vispārējās izglītības iestāžu skaita izmaiņas pēdējo triju līdz četrus gadu laikā bijušas salīdzinoši nelielas. 2014./2015. mācību gadā Latvijā darbojās 824 pamata un vispārējās vidējās izglītības iestādes, tai skaitā 56 sākumskolas, 326 pamatskolas, 354 vidusskolas, 60 speciālās izglītības iestādes (tai skaitā sanatoriju internātskolas, rehabilitācijas centri, attīstības centri) un 28 vakara, neklātienēs un tālmācības izglītības iestādes, kurās tika īstenotas pamatzglītības un vispārējās vidējās izglītības programmas.

6. tabula

Vispārējās izglītības iestāžu skaita izmaiņas

Mācību gads	Kopējais skolu skaits	Sākumskolas	Pamatskolas*	Vidusskolas	Speciālās izglītības iestādes**
2014./2015. m. g.	824	56	326	354	60
2013./2014. m. g.	832	54	334	358	61
2012./2013. m. g.	832	48	337	361	61
2011./2012. m. g.	839	37	354	362	61

* Tai skaitā sociālās korekcijas izglītības iestādes

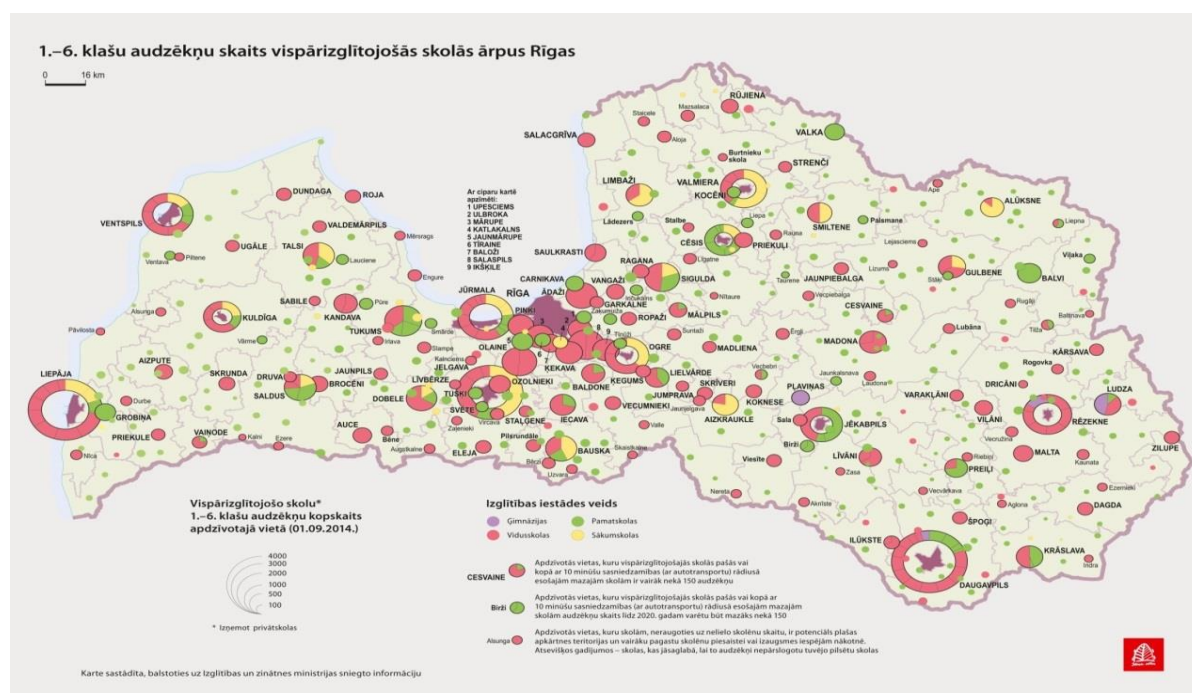
** Kopš 2000./2001. m. g. speciālo skolu skaitā tiek ieskaitītas sanatoriju internātskolas

Avots: IZM

Izglītības iestāžu kopumu demogrāfiskās un sociālekonomiskās situācijas rezultātā Latvijā veido izglītības iestādes ar nelielu skolēnu skaitu. Finansēšanas modeļa "Nauda seko skolēnam" ieviešanas apstākļos 2009. un 2010. gadā pašvaldības atbilstoši konkrētajai situācijai un finansējuma pieejamībai bija spiestas optimizēt savu vispārējās izglītības iestāžu tīklu.

15. attēls

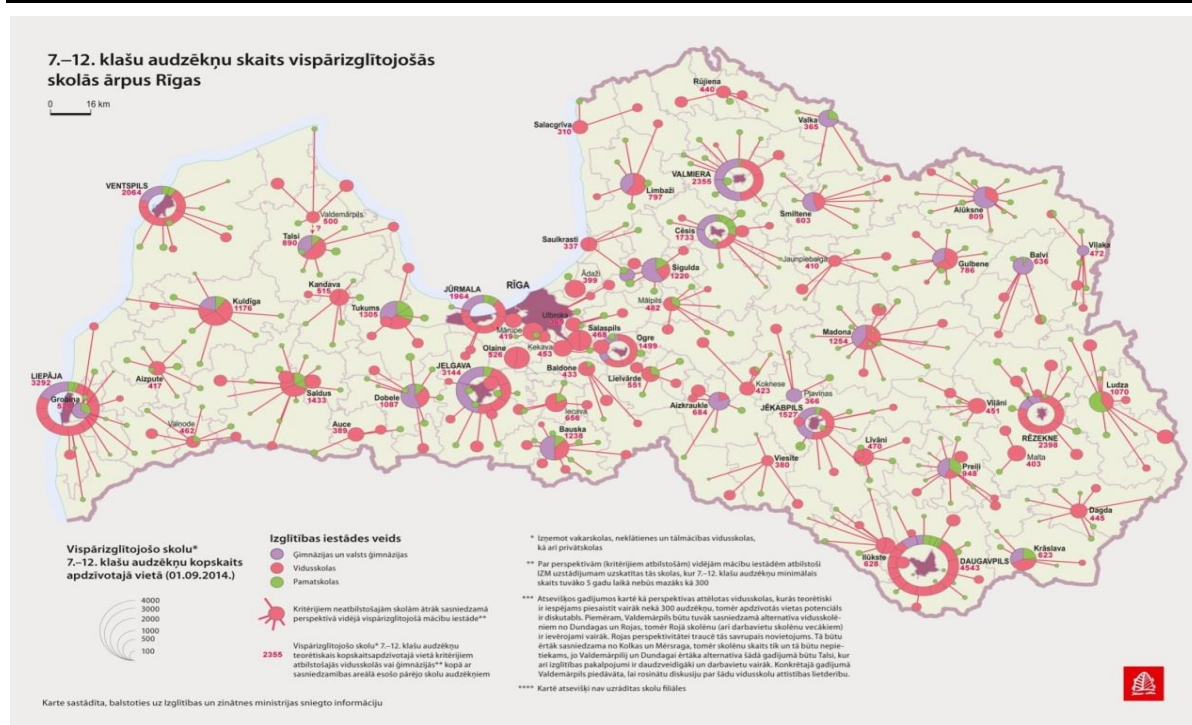
1.–6. klašu audzēkņu skaits vispārizglītojošās skolās ārpus Rīgas

Avots: pētījums "Publisko individuālo pakalpojumu klāsta izvērtējums atbilstoši apdzīvojumam" (2015.)

16. attēls

7.–12. klašu audzēkņu skaits vispārizglītojošās skolās ārpus Rīgas

Avots: pētījums "Publisko individuālo pakalpojumu klāsta izvērtējums atbilstoši apdzīvojumam" (2015.)

2013./2014. mācību gada sākumā Latvijā darbojās 294 vispārējās un speciālās izglītības iestādes, kurās skolēnu skaits ir līdz 100 skolēniem, veidojot 36 % no kopējā izglītības iestāžu skaita. Savukārt 2014./2015. mācību gadā Latvijā mazo skolu skaits, kur skolēnu skaits ir līdz 100 skolēniem, bija 309 izglītības iestādes, pieaugums skaidrojams ar jaunu privātskolu atvēršanu. No šīm "mazajām" skolām aptuveni 84 % atrodas lauku teritorijās – pagastos vai pagastu administratīvajos centros.

Nelielajās pašvaldībās, kurās demogrāfisko faktoru ietekmes rezultātā izglītojamo skaits ir ievērojami samazinājies, nepastāv iespējas vairāku izglītības iestāžu apvienošanai. Pašvaldībai kā izglītības iestādes dibinātājam nereti ir problemātiska vienīgās pamatskolas (sākumskolas), kā arī vidusskolas uzturēšana, līdz ar to arī izglītības pieejamības nodrošināšana attiecīgās pašvaldības teritorijā dzīvojošajiem izglītojamajiem. Ievērojot minēto un kontekstā ar Izglītības attīstības pamatnostādņēs 2014.–2020. gadam (apstiprinātas ar Saeimas lēmumu 2014. gada 22. maijā) iekļautajiem rīcības virzieniem, valsts izglītības politikas līmenī ir aktuāla:

- pašvaldību vispārizglītojošo skolu tīkla koordinēta (reģionālā līmenī) sakārtošana, pārvarot administratīvos šķēršļus un pašvaldību interešu lokālismu;
- izglītības pieejamības nodrošināšana, saglabājot un finansiāli atbalstot esošās sākumskolas (1. – 6. klase);
- atbalsts reģionālas nozīmes vidusskolu, ģimnāziju (7.–12. klase) un valsts ģimnāziju (7.–12. klase) turpmākai attīstībai.

Lai nodrošinātu profesionālās izglītības sistēmas strukturālo reformu īstenošanu, tiek optimizēts profesionālās izglītības iestāžu skaits

un izvietojums reģionos, kā arī tiek veidots moderns, mūsdienu prasībām atbilstošs profesionālās izglītības iestāžu materiāli tehniskais nodrošinājums. Uz 2014. gada 1. decembri IZM padotībā bija 30 profesionālās izglītības iestādes un divas valsts sabiedrības ar ierobežotu atbildību¹⁹³.

Strukturālās reformas profesionālās izglītības jomā tiek īstenotas, nodrošinot šiem procesiem atbilstošu tiesisko regulējumu. Ir pieņemti grozījumi Profesionālās izglītības likumā, nosakot Konventu un Nozaru ekspertu padomju lomu profesionālās izglītības sistēmā un tā stiprināt izglītības un darba tirgus sasaisti. Tiek pilnveidota Nozaru kvalifikāciju struktūra. Turpinās modulārās pieejas ieviešana profesionālās izglītības programmās. Tiek sekmēta sadarbība ar nozaru uzņēmumiem, kuri ir ieinteresēti atbalstīt profesionālo izglītību. Ir īstenots izmēģinājumu projekts darba vidē balstītām (DVB) mācībām, un turpinās darbs DVB mācību ieviešanai Latvijas profesionālajā izglītībā sistēmas līmenī. Šajā jomā tiek īstenota arī starptautiskā sadarbība, pārņemot citu valstu labāko praksi.

Valdība ir pieņēmusi virkni lēmumu par profesionālās izglītības kompetences centru izveidi, kā rezultātā 2015. gada sākumā Latvijā darbojās 15 profesionālās izglītības kompetences centri. Profesionālās kompetences centriem ir viena no galvenajām lomām profesionālajā izglītībā, jo tie kalpo kā jaunāko tehnoloģiju apguves vieta gan jauniešiem, gan pieaugušajiem. Arī nesēn veiktā pētījuma par Publisko individuālo pakalpojuma klāsta izvērtējuma atbilstoši apdzīvojumam secinājumos¹⁹⁴ ir secināts, ka lielākais uzsvars profesionālajā izglītībā tiek likts uz kompetences centru attīstību.

Sadalījums starp vispārējo un profesionālo izglītību

Joprojām pastāv disproporcija starp vispārējās izglītības un profesionālās izglītības programmu izvēli pēc pamatskolas. Salīdzinājumā ar 2008./2009. mācību gadu, kad proporcija bija 64/36 par labu vispārējai izglītībai, disproporcija saglabā tendenci lēnām samazināties, 2014./2015. mācību gadā uzrādot rādītāju – 61/39 par labu vispārējai izglītībai.

Lai sasniegtu NAP2020 noteikto mērķi 2020. gadā – 50/50 izglītojamo proporciju vispārējās vidējās izglītības un profesionālās izglītības programmās pēc pamatzglītības ieguves – jāturpina profesionālās izglītības pievilcības paaugstināšana, tai skaitā sakārtojot iestāžu tīklu, nodrošinot infrastruktūras un aprīkojuma pilnveidi atbilstoši profesionālās izglītības programmām darba tirgus attīstības tendenču kontekstā, tādā veidā palielinot audzēkņu skaitu profesionālajās izglītības programmās.

Valdība, 2015. gadā apstiprinot Informatīvo ziņojumu "Par pasākumiem matemātikas, dabaszinātņu un inženiertehniskās izglītības

¹⁹³ IZM (2015) *Profesionālās izglītības iespējas*. Pieejams: <http://www.izm.gov.lv/lv/ministrija/112-izglitiba/prof-izglitiba/profesionalas-izglitibas-iespejas> (05.08.2015.)

¹⁹⁴ VARAM (2015) *Izglītības pakalpojumu teritoriālā izvietojuma analīze atbilstoši apdzīvojumam un priekšlikumi to pieejamības uzlabojumiem "Publisko individuālo pakalpojuma klāsta izvērtējums atbilstoši apdzīvojumam"* ID Nr. VARAM 2014/14, Gala atskaites 2. pielikums (Rīga, 2015. gada 18. februāris)

apguves kvalitātes un sagatavoto speciālistu piedāvājuma paaugstināšanā" apņēmas veikt virkni pasākumu, lai, neraugoties uz nelabvēlīgu demogrāfisko faktoru ietekmi, saglabātu un tiektos palielināt valsts budžeta finansētu mācību vietu skaitu tautsaimniecības attīstībai būtiski svarīgu nozaru (nozares, kurās sagaidāma lielākā darbaspēka nepietiekamība) specialitātēs profesionālās izglītības programmās un pakāpeniski pārietu uz proporciju 50 % pret 50 %, novirzot uz profesionālo izglītību aptuveni par 10 % vairāk skolēnu nekā līdz šim.

Mūžizglītība

Mūžizglītība ir izglītības process cilvēka dzīves garumā, kas balstās uz mainīgām vajadzībām iegūt zināšanas, prasmes, pieredzi. Pieaugušo izglītība ir mūžizglītības posms, kas aptver pieaugušos no 25 gadu vecuma un ir pieejama pieaugušajiem visa mūža garumā. Latvijā pieaugušo izglītību regulē Izglītības likums¹⁹⁵, nosakot pieaugušos kā vienu no izglītības mērķa grupām. Mūžizglītības politikas pamatnostādņēs 2007.–2013. gadam tika noteikts, ka 2013. gadā Latvijā 12,5 % pieaugušie iedzīvotāji tiks iesaistīti izglītības pasākumos (dalība izglītībā un apmācībā). NAP2020 2017. gadā ir noteicis šim rādītājam mērķa vērtību 9,5 %, savukārt LIAS2030 paredz, ka 2030. gadā pieaugušo izglītībā iesaistīto personu īpatsvars 25–64 gadu vecumā būs 14 %.

Analizējot datus, nākas secināt, ka pieaugušo iedzīvotāju piedalīšanās izglītības procesā pēdējos gados pasliktinās – no 2004. (8,4 %) līdz 2011. gadam iesaiste izglītības procesā saruka par 3,3 procentpunktiem. 2012. gadā pieaugušo dalība izglītības procesā palielinājās, sasniedzot 6,9 %, savukārt jau 2014. gadā šis rādītājs samazinājās līdz 5,5 % (rādītājs tikai nedaudz pārsniedz tā zemāko līmeni – 5,1 %, līdz kuram tas bija noslīdējis 2011. un 2010. gadā). Kopumā Latvija atpaliek par 5,2 procentpunktiem no ES valstu vidējā rādītāja vērtības (10,7 %).^{196,197}

Lai sekmētu sadarbību un izveidotu vienotu koordināciju un informācijas apmaiņu starp pieaugušo izglītībā iesaistītajiem partneriem, tai skaitā augstskolām, privātajiem partneriem, valsts, pašvaldību un nevalstiskajām institūcijām, no 2013. gada oktobra līdz 2014. gada jūnijam tika īstenots EK koordinācijas projekts "Eiropas programma pieaugušo izglītības jomā".

Savukārt, lai paplašinātu institucionālos un cilvēku resursus, kas iesaistīti pieaugušo izglītībā, un turpinātu iepriekšējā projektā uzsākto pieaugušo izglītības sistēmas pārraudzības modeļa izstrādi, turpinās EK projekts – "Nacionālie koordinatori Eiropas programmas īstenošanā pieaugušo izglītības jomā".

Lai Latvijā ieviestu nacionālo kvalifikāciju ietvarstruktūru, nodrošinot sistēmas pāreju uz mācīšanās rezultātos balstītu izglītības modeli, kā arī piesaistītu to Eiropas kvalifikāciju ietvarstruktūrai (EKI),

¹⁹⁵ Izglītības likums 7. panta 5. punkts. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=50759> (05.08.2015.)

¹⁹⁶ ES-28

¹⁹⁷ EK (2013). *Online Education and Training Monitor. Adult participation in lifelong learning* Pieejams: http://ec.europa.eu/education/dashboard/III/lifelong_en.htm (05.08.2015.)

norādot Latvijas formālās izglītības diplomos atbilstošu EKI līmeni, 2014. gadā tika izstrādāti un veikti grozījumi normatīvajos aktos, lai ieviestu ISCED11 izglītības klasifikāciju un attiecīgi precizētu EKI līmeņus, un tika turpināta sabiedrības informēšana par EKI un Latvijas kvalifikāciju ietvarstruktūru, organizējot seminārus un konferences. Papildus tam ir apstiprināti grozījumi Profesionālās izglītības likumā, kas paredz prasību valsts atzītajos profesionālo izglītību apliecināšos dokumentos un profesionālo kvalifikāciju apliecināšos dokumentos norādīt Latvijas kvalifikāciju ietvarstruktūras līmeņus.

Latvijas kvalifikāciju ietvarstruktūra ir mūžizglītības astoņu līmeņu sistēma, kas aptver visas izglītības pakāpes (pamatizglītība, vidējā izglītība un augstākā izglītība) un visus izglītības veidus (vispārējā izglītība, profesionālā izglītība, akadēmiskā izglītība), kā arī ārpus formālās izglītības iegūto kvalifikāciju un sakārto Latvijas izglītības sistēmā piešķirtās kvalifikācijas saskaņā ar atbilstošiem mācīšanās rezultātiem, kuri izteikti zināšanu, prasmju un kompetences izteiksmē. Atbilstoši Eiropas Komisijas ieteikumiem iegūtais kvalifikāciju ietvarstruktūras līmenis jānorāda izglītību un profesionālo kvalifikāciju apliecināšos dokumentos.

Būtiski ir nodrošināt tiešu sociālo partneru un nozaru profesionālo organizāciju iesaisti un atbildību kvalifikācijas prasību noteikšanā, tam atbilstoša satura izglītības programmu izstrādē, praktiskās apmācības nodrošināšanā darbavietās, kā arī profesionālās kvalifikācijas piešķiršanā atbilstoši sākotnēji izvirzītajām kvalifikācijas prasībām.

Profesionālajā izglītībā tiks ieviests izglītības programmu modulārais princips, tādējādi būtiski tiks samazināts laiks, kas nepieciešams, lai ātri un pēc pieprasījuma reaģētu uz darba tirgus prasībām. Profesionālās izglītības programmas modulis ir profesionālās kvalifikācijas satura sastāvdaļa, kura pamatā ir mācīšanās (sasniegamo) rezultātu grupa, kas sastāv no novērtējuma un pierādāma kompetenču, tai skaitā zināšanu un prasmju, kopuma. Moduli var piemērot vienai vai vairākām profesionālajām kvalifikācijām modulārajā izglītības programmā vai īstenot atsevišķi profesionālo kompetenču pilnveidei. Moduļa apguves rezultātā pēc sasniegamo rezultātu novērtēšanas var iegūt kredītos izteiktu profesionālo kvalifikāciju vai profesionālās kvalifikācijas daļu.

Veidojot modulārās izglītības programmas, kur atsevišķu profesionālo kompetenču apguvi nodrošina modulis vai moduļu kopa, ir iespējams turpināt izglītību jaunas profesionālās kvalifikācijas iegūšanai. Šāda elastīga jaunas profesijas apguve nodrošina darbaspēka konkurētspēju un mobilitāti atbilstoši mainīgajām darba tirgus prasībām un nepārtrauktu zināšanu un prasmju apguvi visa mūža garumā

Lai radītu un īstenotu mehānismu, ar kura palīdzību novērtēt un atzīt ārpus formālās izglītības sistēmas iegūtas zināšanas un prasmes, kā arī saņemt profesionālās kvalifikācijas dokumentu, 2014. gadā piešķirts deleģējums veikt ārpus formālās izglītības sistēmas apgūtās profesionālās kompetences novērtēšanu 21 izglītības iestādei, noslēdzot deleģēšanas līgumus ārpus formālās izglītības sistēmas apgūtās profesionālās

kompetences novērtēšanā. No 2011. gada līdz 2014. gada beigām ārpus formālās izglītības sistēmas apgūtās profesionālās kompetences novērtēšanas kārtībā jaunu profesionālo kvalifikāciju ir ieguvušas 1922 personas, tai skaitā 2014. gadā – 589 personas.

Lai nodrošinātu otrās izglītības iespējas, 2014./2015. mācību gadā Latvijas teritorijā daudzas izglītības iestādes piedāvāja personām iegūt izglītību vakara (maiņu), neklātienes un tālmācības izglītības ieguves formā. Lai nodarbinātās personas (vecumā no 25 gadiem) varētu uzlabot savas zināšanas un prasmes, tiek īstenota programma "Atbalsts nodarbināto apmācībām komersantu konkurētspējas veicināšanai" – atbalsts partnerībās organizētām apmācībām.

Lai paplašinātu pieaugušo izglītības iespējas un sasniegtu politikas plānošanas dokumentos izvirzītos sasniežamos rezultātus, IZM izstrādā pieaugušo izglītības pārvaldības modeli (plānots apstiprināt valdībā 2015. gada rudenī), kas orientēts uz pārskatāmu un saskaņotu sistēmas darbību un mācību prioritizēšanu, ievērojot reģionālās vajadzības, vidēja un ilgtermiņa darba tirgus prognozes. Pieaugušo izglītības sistēmiskums nodrošinās pieaugušo izglītības pieejamību iedzīvotājiem neatkarīgi no viņu vecuma, dzimuma, iepriekšējās izglītības, dzīvesvietas, ienākumu līmeņa, etniskās piederības, funkcionāliem traucējumiem utt., kā arī veidos pieaugušajiem kvalitatīvas izglītības piedāvājumu, izveidojot saskaņotu normatīvo aktu sistēmu un efektīvu resursu (tai skaitā finanšu) pārvaldi.¹⁹⁸

Ņemot vērā, ka ir nepieciešams uzlabot sadarbību ar darba devējiem, pilnveidot administratīvā un pedagoģiskā personāla kompetenci mācību organizācijas, metodisko jautājumu, tehnoloģiju attīstības kontekstā, kā arī ārpus formālās izglītības iegūtās kompetences novērtēšanas īstenošanai darbaspēka migrācijas procesu kontekstā, nākamajā ES struktūrfondu plānošanas periodā ir paredzēts atbalsts profesionālās izglītības iestāžu kapacitātes stiprināšanai pieaugušo izglītībā, par kopējo indikatīvo finansējumu – 6,5 milj. *euro*.

Augstākās izglītības kvalitāte un konkurētspēja, pašreizējais sniegums un paredzamās reformas

Lai turpinātu īstenot nepieciešamās reformas augstākajā izglītībā un zinātnē ar mērķi nodrošināt kvalitatīvu, starptautiski konkurētspējīgu un zinātnē balstītu augstāko izglītību, ko īsteno efektīvi pārvaldītas institūcijas ar konsolidētiem resursiem, valdībā tika atbalstīts Augstākās izglītības un zinātnes attīstības pasākumu plāns laikposmam no 2013. gada 20. novembra līdz 2014. gada 31. decembrim.

Augstākās izglītības jomā LIAS2030 noteiktais mērķis ir nodrošināt, ka 2030. gadā ne mazāk kā 40 % iedzīvotāju (30–34 gadu vecuma grupā) ir ar augstāko izglītību. NAP2020 paredz, ka rādītājam 40 % iedzīvotāju (30–34 gadu vecuma grupā) ar augstāko izglītību jābūt sasniežamam 2020. gadā, cenšoties to noturēt šajā līmenī arī turpmākos gadus. NAP2020 noteiktais mērķis 2020. gadam attiecībā uz

¹⁹⁸ IZM (2015). *Pieaugušo izglītības pārvaldības modeļa ieviešanas plāns 2015.–2020. gadam* (projekts)

iedzīvotāju ar augstāko izglītību īpatsvaru 2013. gadā tika sasniegts (40,7 %), savukārt rādītājs par 2014. gadu ir mazliet samazinājies, sasniedzot 39,9 % atzīmi. Lai arī demogrāfisko tendenču dēļ šis rādītājs no 2017. gada varētu nedaudz samazināties, tomēr nav pamata uzskatīt, ka 2020. gadā tas būs mazāks par 40 %.

Neskatoties uz augstajiem rādītājiem augstāko izglītību ieguvušo īpatsvarā vecuma grupā no 30 līdz 34, Latvijā jau vairākus gadus (tendence saglabājas no 2007. gada) ir vērojama studējošo skaita samazināšanās tendence, piem., 2014./2015. akadēmiskā gada sākumā Latvijas augstākās izglītības institūcijās kopā studēja 85,9 tūkst. studenti, kas ir par 4 % mazāk nekā iepriekšējā akadēmiskajā gadā un līdz ar to grādu vai kvalifikāciju ieguvušo studentu skaits augstskolās un koledžās samazinās. Salīdzinot grādu vai kvalifikāciju ieguvušo studentu skaitu augstskolās un koledžās ar rezultātiem 2007. gadā un 2014. gadā, tas sešu gadu laikā ir samazinājies par 9,5 procentpunktiem, kas nozīmē – 17 345 (studējošie 2014. gadā) / 26752 (studējošie 2007. gadā). NAP2020 mērķa vērtība 2020. gadā ir noteikta 24,6 %. Ņemot vērā studējošo skaita samazināšanos, ko ietekmē negatīvās demogrāfiskās tendences, arvien pieaugošā starptautiskā konkurence un emigrācijā devušos iedzīvotāju skaits, jāsecina, ka NAP2020 rādītāja sasniegšana 2020. gadā (24600) varētu būt problemātiska.

Viens no veidiem, kā palielināt studējošo skaitu valstī, ir starptautiskās konkurētspējas paaugstināšana un augstākās izglītības internacionalizācija, tai skaitā ārvalstu studentu piesaiste studijām Latvijā. Augstākās izglītības internacionalizācijas process norisinās veiksmīgi. Latvijas Universitāte ir pirmā un šobrīd vienīgā Latvijas augstskola, kas iekļuvusi reitingā – *QS World University Rankings* (tai skaitā divus gadus pēc kārtas). Ieņemtā 701+ vieta reitingā nozīmē, ka Latvijas Universitāte ir starp 800 pasaules labākajām augstākās izglītības iestādēm¹⁹⁹. 2013./2014. akadēmiskā gada sākumā Latvijas augstskolās studēja 4477 ārvalstu studenti no vairāk nekā 80 pasaules valstīm, kas veido 4,99 % no kopējā studējošo skaita. Tas ir par 972 studentiem jeb 27,7 % vairāk nekā iepriekšējā akadēmiskajā gadā. Visvairāk ārvalstu studējošo ir no Vācijas (16,7 % no kopējā ārvalstu studējošo skaita), Krievijas (10,8 %) un Uzbekistānas (8,2 %).

2013. gadā tika atviegloti nosacījumi darbam ar ārvalstu studentiem, tai skaitā veidot un īstenot kopīgas studiju programmas ar citu valstu augstskolām un izsniegt kopīgus diplomus. 2015. gadā Latvijas augstskolās jau tiek īstenotas astoņas akreditētas kopīgas studiju programmas ar ārvalstu augstskolām. IZM veiktā analīze parāda, ka augstskolas nepietiekoši izmanto pašreiz likumdošanā nostiprinātās iespējas – 20 % no studiju programmas kredītpunktu apjoma var īstenot ES oficiālajās valodās, kā arī piesaistīt akadēmisko personālu vieslektoru statusā. Tāpēc tiek plānota virkne pasākumu augstākās izglītības institūciju atbalstam, tai skaitā atbalsts programmu veidošanai ES

¹⁹⁹ QS World University Rankings® 2014/15. Pieejams: [http://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2014#sorting=rank+region="+country="+faculty="+stars=false+search=](http://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2014#sorting=rank+region=) (05.08.2015.)

valodās, atbalsts pēcdoktorantūrai un iepriekš minētajiem tematiskajiem doktorantūras studiju centriem.

2014. gadā tika īstenoti Augstākās izglītības eksportspējas veicināšanas pasākumi un Latvijas augstākās izglītības atpazīstamību veicinošie pasākumi, tai skaitā uzturēta tīmekļvietne www.studyinlatvia.eu (arī www.studyinlatvia.lv), kas informē potenciālos ārvalstu studentus par studiju programmām, Latvijas kultūru un izglītības sistēmu. Tīmekļvietne ir saistīta ar sociālajiem tīkliem, kuros regulāri ir iespējams uzdot interesējošos jautājumus un saņemt informāciju par iespējām studēt Latvijā.

2015. gadā valdība apstiprināja jaunu augstākās izglītības finansēšanas modeli²⁰⁰, ko IZM izstrādāja ar PB atbalstu. Modeļa izstrādē tika iesaistīti arī augstākās izglītības nozares pārstāvji un sociālie partneri. Augstākās izglītības finansēšanas modelis ir vērsts uz pētniecībā balstītas augstākās izglītības attīstību, rezultātu pārvaldības ieviešanu augstākās izglītības institūcijās un augstākās izglītības piedāvājuma salāgošanu ar Latvijas tautsaimniecības attīstības un darba tirgus vajadzībām.

2013. gadā tika ieviesta studiju virzienu akreditācija. Studiju virzienu akreditācijas regulējums tika izstrādāts saskaņā ar kvalitātes standartiem un principiem, kas Eiropas līmenī ir definēti Eiropas augstākās izglītības telpā. 2013. gadā ir ieviesta jauna studiju programmu licencēšanas kārtība – pieņemti Studiju programmu licencēšanas noteikumi, kuros noteikti stingrāki kritēriji studiju programmu licencēšanai, tādējādi veicinot studiju programmu kvalitāti.

Lai pilnveidotu Latvijas augstākās izglītības ārējās kvalitātes nodrošināšanas sistēmu, kas darbotos atbilstoši Eiropas kvalitātes standartiem un vadlīnijām un veicinātu Latvijas augstākās izglītības kvalitāti, atpazīstamību un starptautisku atzišanu, valdība 2014. gadā pieņēma lēmumu izveidot Latvijas nacionālās kvalitātes nodrošināšanas institūciju. Plānots, ka no 2015. gada vasaras augstskolu, koledžu un studiju virzienu akreditāciju, kā arī studiju programmu licencēšanu organizē Akadēmiskās informācijas centrs (AIC). Plānots, ka 2018. gadā AIC varētu iekļūt Eiropas augstākās izglītības kvalitātes nodrošināšanas reģistrā un pievienoties Eiropas asociācijai kvalitātes nodrošināšanai augstākajā izglītībā.

Lai veicinātu nacionālās augstākās izglītības kvalitātes nodrošināšanas aģentūras iekļaušanu EQAR reģistrā, ES fondu 2014.–2020. gada plānošanas periodā plānots sniegt atbalstu akreditācijas aģentūras sākotnējās darbības kvalitātes atbalsta pasākumiem un ekspertu apmācībai (kopējais indikatīvais finansējums 1,5 milj. *euro*, tai skaitā ESF finansējums 1,27 milj. *euro*). Valsts un Eiropas Savienības finanšu līdzekļu atbalsts ir tieši saistīts ar kvalitātes vadības vai institucionālās izcilības modeļu īstenošanu augstskolās.

²⁰⁰ MK 2015. gada 29. jūnija rīkojums Nr. 333 "Par jauna augstākās izglītības finansēšanas modeļa ieviešanu Latvijā". Pieejams: <http://m.likumi.lv/doc.php?id=274944> (05.08.2015.)

Lai uzlabotu augstākās izglītības iestāžu nodrošinājumu ar mūsdienīgām iekārtām, aprīkojumu un tehnoloģijām tādos prioritāros studiju virzienos kā dabaszinātne, matemātika un informācijas tehnoloģijas, inženierzinātne, ražošana un būvniecība, kā arī racionāli izmantotu publisko un piesaistīto privāto finansējumu, kopumā no 2010. gada līdz 2014. gada beigām ir modernizētas 24 augstākās izglītības iestādes, t. i., 77,4 % no kopējā (31) augstāko izglītības iestāžu skaita, kas īsteno prioritārās programmas.

Līdz 2014. gada beigām 24 augstākās izglītības iestādes ir īstenojušas savus ERAF projektus, bet septiņas augstākās izglītības iestādes projektu ietvaros turpina telpu un aprīkojuma modernizēšanu līdz 2015. gada 31. augustam. Kopējais publiskais finansējums 2014. gadā bija 13,9 milj. *euro*, tai skaitā ES fondu finansējums – 12,8 milj. *euro*.

Lai nodrošinātu mūsdienīgu un pētniecības apstākļiem atbilstošu studiju vidi STEM, tai skaitā medicīnas un radošo industriju studiju programmu īstenošanai, un teritoriāli koncentrētu studiju telpu izveidi un veicinātu augstākās izglītības atbilstību tautsaimniecības attīstības un darba tirgus vajadzībām, atbalstu ES struktūrfondu 2014.–2020. gada plānošanas periodā plānots sniegt teritoriāli koncentrētas studiju un zinātniskā darba infrastruktūras attīstībai (kopējais indikatīvais finansējums 44,6 milj. *euro*, tai skaitā ERAF finansējums 37,9 milj. *euro*).

3.6. Cilvēku piederība Latvijai, sadarbība un pilsoniskā līdzdalība

Iedzīvotāju piederība, pilsoniska apziņa un lepnums par savu valsti un tautu

Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādnes 2012.–2018. gadam nosaka valsts mērķus un politiku minētajās jomās, izvirzot vairāk nekā 52 rādītājus, lai mērītu progresu. 2015. gada 15. jūnijā Kultūras ministrija publiskoja 2012.–2014. gada starpposma novērtējumu (turpmāk NIPSIPP novērtējums)²⁰¹. NAP2020 rādītāji netiek analizēti, jo tie ir balstīti uz Eiropas Sociālā pētījuma rezultātiem, kuri būs zināmi 2015. gada nogalē.

Piederības sajūta veidojas tādās dimensijās kā piederība kopīgai vēsturei, kultūras telpai, teritorijai, arī ainavai un dabai, kā arī piedaloties kopējas tagadnes un nākotnes veidošanā, tāpēc Latvijā izmantoti dažādi indikatori šīs sajūtas mērīšanai. 2013. gadā 84,4 % latviešu, 68,8 % Latvijas krievu un 71,3 % citu aptaujāto mazākumtautību pārstāvju apgalvoja, ka jūtas ļoti cieši vai cieši saistīti ar Latviju.²⁰² Mazākumtautību, tai skaitā Latvijas krievu vidū, ar Krieviju vai Eiropas Savienību šīs grupas jūtas saistītas ievērojami mazākā mērā nekā ar

²⁰¹ KM (2015) *Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādņu 2012. – 2018. gadam īstenošanas starpposma 2012. – 2014. gadā novērtējums* (turpmāk - NIPSIPP novērtējums) (projekts 2015.06.15)

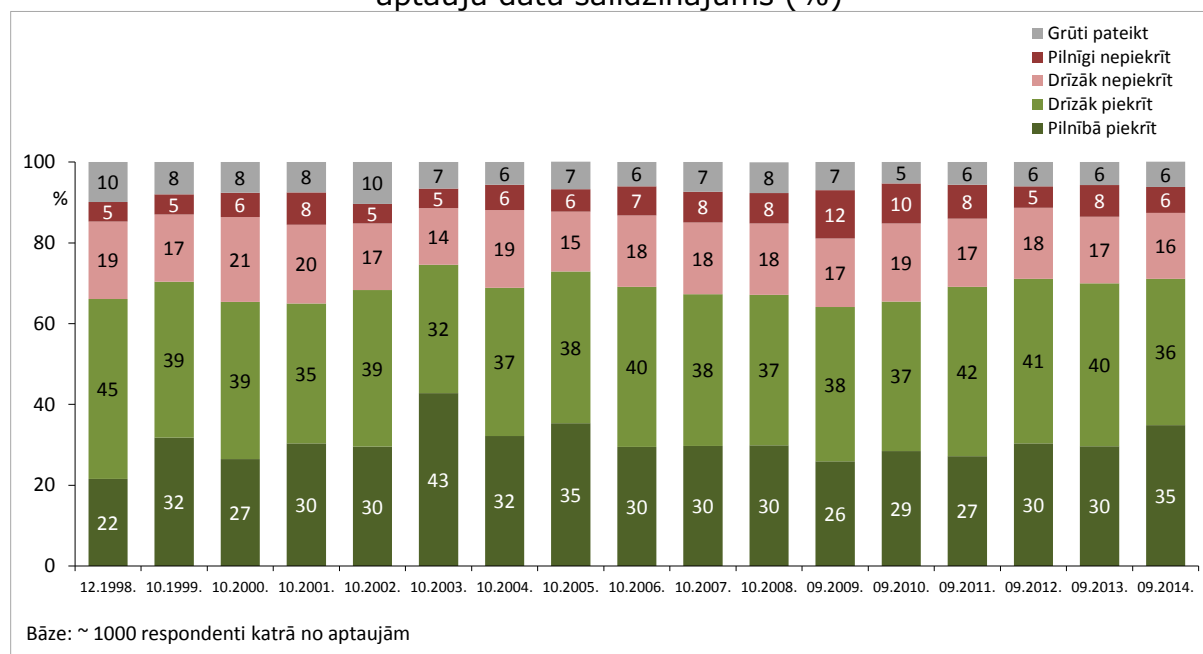
²⁰² LU SZF (2013) *Valsts pētījumu programmas "Nacionālā identitāte: valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrosība" ietvaros veiktās aptaujas dati*. Izlases apjoms – 1002 respondenti. Aptaujas laiks – 2013. gada pavasaris. Latvijas iedzīvotāju kopumu vecumā no 18 līdz 74 gadiem reprezentējoša aptauja

Latviju; viņu vidū ir ciešākas saites ar konkrēto dzīves vietu. Kopumā gan latviešu, gan krievu jaunieši izjūt ciešākas saites ar Eiropu, nekā vecākās paaudzes cilvēki Latvijā.²⁰³ Attiecībā uz patriotisma jūtām SKDS aptaujas liecina, ka kopš 1998. gada nav bijušas nozīmīgas izmaiņas attieksmē pret apgalvojumu "Uzskatu, ka esmu Latvijas patriots".

17. attēls

Attieksme pret apgalvojumu "Uzskatu, ka esmu Latvijas patriots"

aptauju datu salīdzinājums (%)

Avots: SKDS (2015.)

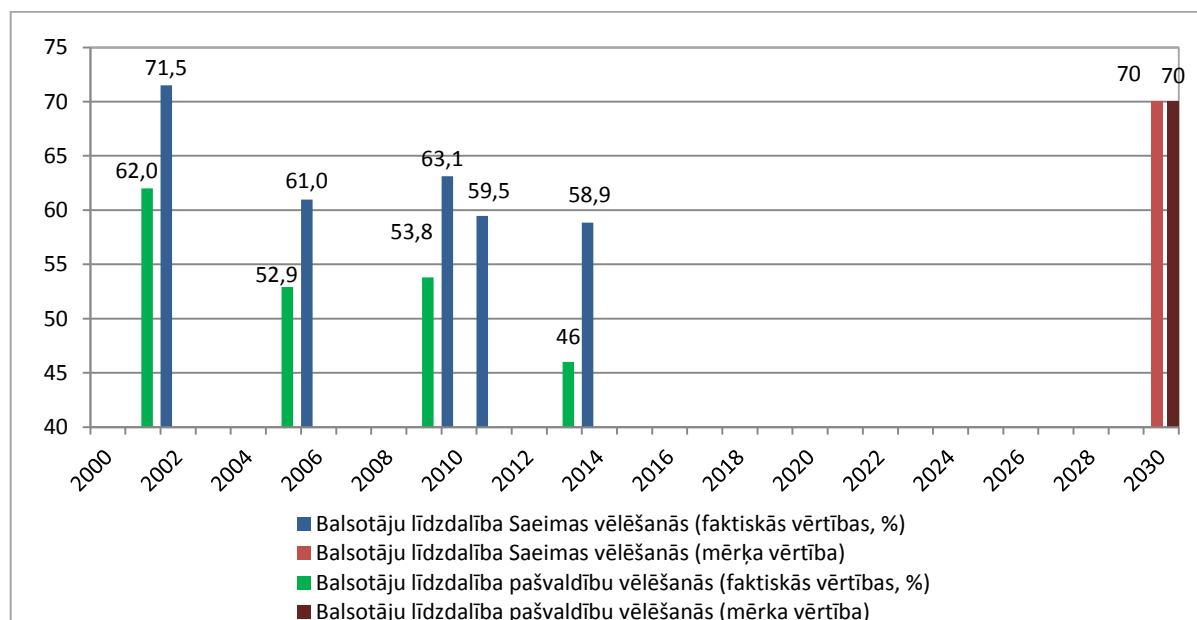
2014. gada Valsts kancelejas pasūtītajā SKDS pētījumā par mazākumtautību iedzīvotāju piederības sajūtu Latvijā, 64 % no

²⁰³ KM (2015) NIPSIPP novērtējums, 42. lpp.

aptaujātajiem mazākumtautību pārstāvjiem apgalvoja, ka jūtas kā Latvijas patrioti. Apgalvojumam "es lepojos ar to, ka esmu Latvijas pilsonis/iedzīvotājs", kopumā piekrita 58 % aptaujāto mazākumtautību iedzīvotāju, bet 24 % tam nepiekrita.²⁰⁴

18. attēls

Balsotāju aktivitāte Saeimas vēlēšanās un pašvaldību vēlēšanās (%)

Avots: CVK (2015.)

Piederības sajūta var izpausties dažāda veida pilsoniskajā līdzdalībā. Iedzīvotāji šo līdzdalību var izpaust balsojot, pieprasot pilsonību, iesaistoties formālās vai neformālās pilsoniskās sabiedrības

²⁰⁴ SKDS (2014) *Piederības sajūta Latvijai. Mazākumtautību Latvijas iedzīvotāju aptauja*. Valsts kancelejas pasūtīts pētījums. 2014. gada maijs–jūnijs

aktivitātēs. Balsotāju līdzdalība Saeimas vēlēšanās un pašvaldību vēlēšanās (%) redzama 18. attēlā, var secināt, ka balsotāju īpatsvars Saeimas vēlēšanās ir pakāpeniski krities. Tomēr, kā norāda Jānis Ikstens izdevumā "Cik demokrātiska ir Latvija 2005–2014?", līdzdalība Saeimas vēlēšanās atspoguļo tās pašas tendences, kas vērojamas citās demokrātijās.²⁰⁵ Vēl kritums daļēji ir saistīts arī ar to, ka balsstiesīgo pilsoņu skaits balstās uz ziņām par personas deklarēto dzīvesvietu, un daļa emigrējušo ir saglabājuši deklarēto pierakstu, kas ir arī piederības apliecinājums. Balsotāju līdzdalība pašvaldību vēlēšanās arī piedzīvojusi kritumu – 52,85 % 2005. gadā, 53,8 % 2009. gadā un 46 % 2013. gadā. *Providus* analītiķe Iveta Kažoka aicina neizdarīt pārāk vienkāršus secinājumus par cēloņsakarībām attiecībā uz 2013. gada vēlēšanām.²⁰⁶ Prognozējams, ka LIAS2030 mērķi netiks sasniegti, ja vien netiek īstenoti ievērojami papildu pasākumi, piemēram, e-vēlēšanu ieviešana, kurai ir savi drošības riski. Sākot ar 2015. gada 1. janvāri, pilsoņiem ir iespēja vākt parakstus arī elektroniski valsts un pašvaldību pakalpojumu portālā www.latvija.lv, kas ir viena no iespējām, kā vēlētāji Latvijā var piedalīties lēmumu pieņemšanas procesā.

Piederības sajūta valstij var arī izpausties, iedzīvotājam pieprasot Latvijas pilsonību. Daudzi izmanto Pilsonības likumā noteikto iespēju bērniem, kas dzimuši Latvijā pēc 1991. gada, noteikt Latvijas pilsonību. Savukārt kopumā pēdējo piecu gadu laikā vērojams sarukums nepilsoņu interesei iegūt Latvijas pilsonību, kas ir sasaistīts gan ar novecošanos, gan atsevišķiem praktiskiem apsvērumiem.²⁰⁷

Lepnums par valsti ir saistīts ar uzticēšanos varai. Dati par uzticēšanos Saeimai un Ministru kabinetam uzrāda svārstīgi pozitīvu tendenci, kopš tika atlaista 10. Saeima (sk. 19. att.).

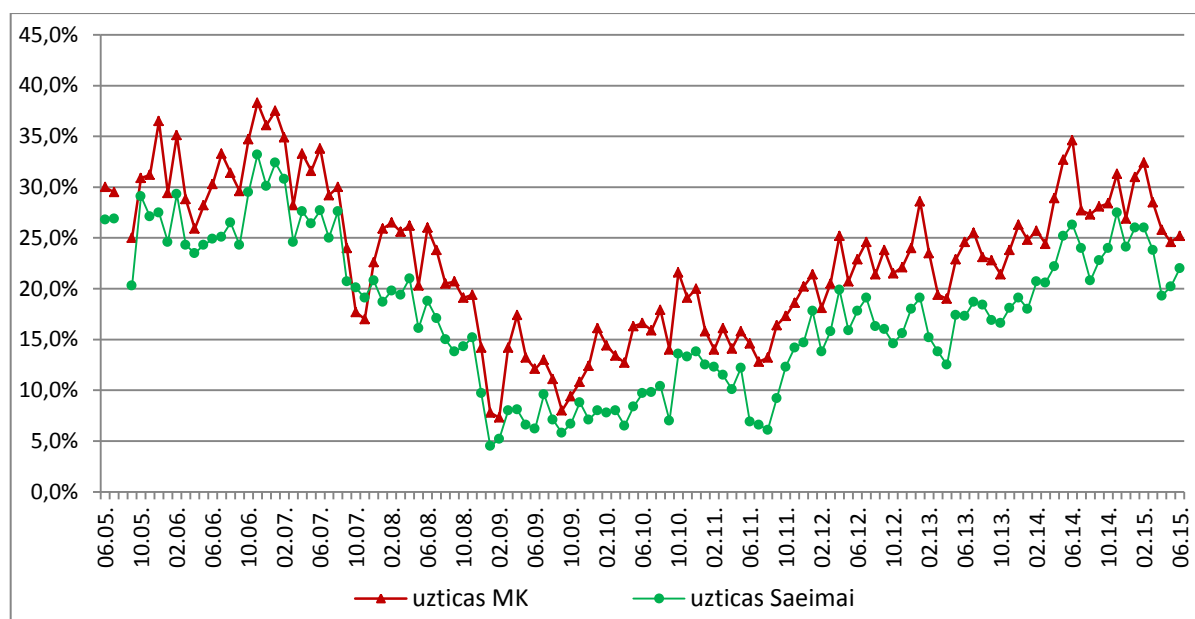
19. attēls

Uzticēšanās Saeimai un Ministru kabinetam

²⁰⁵ Ikstens J. (2014) "Brīvas un Godīgas vēlēšanas" izdevumā Cik demokrātiska ir Latvija? Demokrātijas audīts, 2005–2014. Zin. red. Juris Rozenvalds. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, 110. lpp.

²⁰⁶ Kažoka I. (2013) Kā izskaidrot līdzdalību vēlēšanās? Pieejams: <http://providus.lv/article/ka-izskaidrot-lidzdalibu-velesanas> (05.08.2015.)

²⁰⁷ KM (2015) NIPSIPP novērtējums, 43. lpp., PMLP pētījums "Nepilsoņu attieksme pret Latvijas pilsonības iegūšanu"

Avots: SKDS (2015.)

Kopš 2012. gada Latvijas iedzīvotāji palielinājuši savu darbību dažādās tiešās demokrātijas formās – referendumos, parakstu vākšanās, tautas iniciatīvās, sabiedriskajās apspriešanās u. tml. Līdzdalības līmeni būtiski ietekmē motivācija un pārliecība par iespēju ietekmēt situāciju vai lēmumu pieņemšanu.²⁰⁸ 50 % 2015. gada februārī aptaujāto SKDS pētījuma respondentu atbildēja, ka kaut ko darītu, lai panāktu savu interešu aizstāvību valsts un pašvaldības iestādēs, bet 38 % neko nedarītu. Latvijas iedzīvotāji ir skeptiski, ka viņiem izdotos panākt savu, ja mēģinātu savas intereses aizstāvēt valsts vai pašvaldības iestādēs: kopumā 26 % uzskata, ka tas varētu izdoties, bet 54 % domā, ka tas neizdotos.²⁰⁹

Esošās situācijas analīze rāda, jo augstāks varas līmenis un vājāka iedzīvotāju saite ar lēmumu pieņemšanas procesu, jo zemāka ir pārliecība par savas līdzdalības ietekmes nozīmi.²¹⁰ Tāpēc sevišķi svarīga iedzīvotāju aktivizēšanai būs LEADER programma, kuras finansējuma apjoms ir divkārtots laikposmam no 2014. līdz 2020. gadam, salīdzinot ar iepriekšējo plānošanas periodu, un kam būtu jāveicina mazāk aktīvo iedzīvotāju rīcībspējās uzlabošana. Vietējās attīstības stratēģijas tiek īstenotas projektu veidā, un to īstenošanai ir iespēja piesaistīt atbalstu no Eiropas Lauksaimniecības fonda lauku attīstība (ELFLA) un Eiropas Jūrlietu un zivsaimniecības fonda (EJZF) līdzfinansētiem pasākumiem.

Publiskās pārvaldes rīcība un komunikācija ar sabiedrību jautājumos, kas visvairāk skar cilvēkus

Publiskās pārvaldes komunikācija ir nozīmīga, lai stiprinātu uzticēšanos valsts varai. Valsts kanceleja pasūtīja Valsts pārvaldes klientu

²⁰⁸ NIPSIPP novērtējums, 43. lpp.

²⁰⁹ SKDS. Valsts pārvaldes klientu apmierinātības pētījums. 2015. gada februāris. Valsts kancelejas pasūtīts pētījums

²¹⁰ NIPSIPP novērtējums, 43. lpp.

apmierinātības pētījumu (SKDS, 2015. gada februāris), lai novērtētu uzticēšanos valsts pārvaldei, apmierinātību ar valsts institūciju darbu, noskaidrojot sabiedrības atbalstu valdības reformām un darbības virzieniem, iedzīvotāju uzskatus par korupciju, sabiedrības līdzdalību valsts pārvaldes procesos un sabiedrības izpratni par demokrātiju.

Saskaņā ar pētījuma rezultātiem visbiežāk iedzīvotāji uzticējušies Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienestam (uzticēšanās reitings +80,0), Nacionālajiem bruņotajiem spēkiem (+41,1), Valsts policijai (+29,4) un Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūrai (+40,8). Lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju atzinīgi vērtē savu saskarsmes pieredzi ar valsts iestādēm: lielākā daļa aptaujāto (71–89 %) sniedza vērtējumus "teicami" vai "labi". No uzskaitītajām iestādēm atzinīgi visbiežāk vērtēta saskarsmes pieredze ar CSDD un ar PMLP, zemāku vērtējumu saņēmuši VID un NVA.²¹¹

Iedzīvotāji sāpīgi uztver politiķu un valsts pārvaldes ētikas pārkāpumus, tāpēc 2015. gadā Valsts kanceleja ar biedrību "PROVIDUS" izstrādāja rokasgrāmatu "Ētikas kodekss". Tīmekļvietne www.mazaksslogs.gov.lv un mobilā aplikācija "Futbols" nodrošina iedzīvotāju iespējas ziņot par nesamērīgu normatīvo regulējumu un novērtēt sniegto servisa kvalitāti. Savukārt 2015. gada 13. maijā uzsākta Laba servisa kustība valsts pārvaldē, aicinot iedzīvotājus domāt pozitīvi un novērtēt sniegto pakalpojumu. Komunikācija un izglītošana ir viens no būtiskākajiem valsts un pašvaldības sektora pilnveidojamiem virzieniem, pirmkārt, lai mazinātu sabiedrībā dziļo neticību politiskajiem institūtiem un valsts pārvaldes sektoram un otrkārt, lai veicinātu iedzīvotāju līdzdalību un sociālekonomisko drošību. Tādēļ papildus nemitīgai valsts pārvaldes normatīvā regulējuma mazināšanai, klientu apkalpošanas kultūras celšanai un intensīvākai, mērķtiecīgākai komunikācijai par sociālekonomiskajiem jautājumiem, nepieciešama valsts pārvaldes komunikācijas spējas stiprināšana arī saistībā ar aktuālajiem ģeopolitiskās situācijas izaicinājumiem.

Kvalitatīva un demokrātiska informatīvā telpa

Būtiski ir krities iedzīvotāju uzticēšanās līmenis visām mediju grupām – sabiedriskajiem plašsaziņas līdzekļiem, privātajiem medijiem, ārvalstu (kā Krievijas, tā Rietumu) televīziju kanāliem. Kaut arī uzticēšanās līmeņa kritums ir vienlīdz nozīmīgs visās etniskajās grupās, pastāv t. s. šķēres starp medijiem, kuriem uzticas latvieši un krievvalodīgie iedzīvotāji. Ja latvieši pamatā uzticas Latvijas sabiedriskajiem plašsaziņas līdzekļiem, tad krievvalodīgie iedzīvotāji – Krievijas televīzijas kanāliem, kuriem pamatā ir būtiski atšķirīgs skatījums uz politiskajām un sabiedriskajām norisēm pasaulē un Latvijā.

Jāņem vērā, ka tehnoloģiju attīstība ietekmē plašsaziņas līdzekļu lietošanas paradumus.²¹² 2014. gada septembrī Kultūras ministrijā izveidota darba grupa mediju politikas pamatnostādņu izstrādei. Tās

²¹¹ SKDS (2015) *Valsts pārvaldes klientu apmierinātības pētījums*. 2015. gada februāris. Valsts kancelejas pasūtīts pētījums

²¹² NIPSIPP novērtējums, 44. lpp.

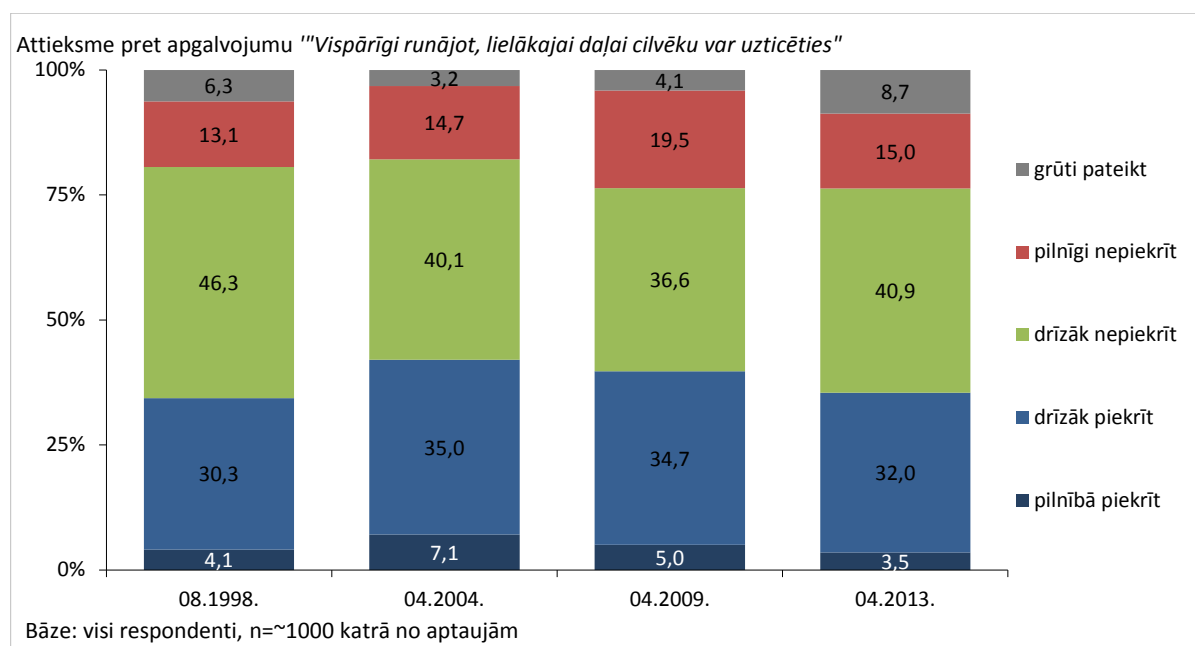
mērķis ir veicināt Latvijas mediju vides attīstību, radot labvēlīgus apstākļus to pastāvēšanai un konkurētspējai un sekmējot sabalansētas mediju telpas attīstību, ko veido gan sabiedriskie, gan komerciālie (tai skaitā reģionālie) mediji. 2015. gadā Kultūras ministrija arī nostiprinājusi Mediju politikas nodaļu, kura sabiedriskajai apspriešanai ir nodevusi Mediju politikas pamatnostādņu projektu un izstrādā rīcības plānu to ieviešanai.

Iedzīvotāju savstarpējā sadarbība un uzticēšanās

SKDS apkopoti dati kopš 1998. gada rāda nelielas svārstības uzskatos par to, vai lielākajai daļai cilvēku var uzticēties (sk. 20. att.). Uzticēšanās ir pamats veidot sadarbību, kas nepieciešama dzīves kvalitātes un ekonomiskās aktivitātes vairošanai, lai veicinātu ekonomiku, piemēram, veidot kooperatīvus, siltināt daudzdzīvokļu namus, sadarbošanās prasmes veido arī līdzdalība formālajā un neformālajā pilsoniskajā sabiedrībā.

20. attēls

Latvijas iedzīvotāju gatavība uzticēties līdzcilvēkiem (%)

Avots: SKDS

Kopš 2005. gada Latvijā reģistrēto NVO skaits ir divkāršojoties, sasniedzot 19 332 organizācijas 2014. gadā, jeb 9,7 organizācijas uz 1000 cilvēkiem. Tomēr 2015. gada februārī 69 % aptaujātie iedzīvotāji atzinuši, ka nepiedalās nekādu organizāciju darbā. Biežāk nosauktās organizācijas, kuru darbā iesaistījušies vai kuru biedri ir aptaujātie, ir sporta un atpūtas organizācijas un klubi (8 %), reliģiskās un baznīcu organizācijas, draudzes (8 %), mākslinieciskās pašdarbības kolektīvi (7 %) un arodbiedrības (6 %). Aptuveni puse no Latvijas iedzīvotājiem

(51 %) pēdējā gada laikā ir ziedojuši organizācijām naudu un/vai ko citu (mantas, laiku).²¹³

Lai pastiprinātu līdzdalību NVO, NAP2020 ir noteikts mērķis palielināt iedzīvotāju īpatsvaru, kas darbojas nevalstiskajās organizācijās. Valdība strādā pie NVO fonda izveidošanas. Laikposmā no 2009. līdz 2014. gadam EEZ un Norvēģijas finanšu instruments atbalstīja Latvijas pilsonisko sadarbību tādās jomās kā demokrātija, cilvēktiesības, kā arī sociālajā jomā un vienotas sabiedrības izveidē. Lai atbalstītu NVO, kuras sadarbojas ar citu valstu NVO Eiropas Komisijas un citos ārvalstu fondu un starptautisku organizāciju atbalstītos projektos, Sabiedrības integrācijas fondā tiek īstenota valsts budžeta programma "NVO līdzfinansējuma programma", kurā 2014. gadā tika atbalstīti 16 projektu iesniegumi un 2015. gadā (līdz jūlijam) – divi projekti. Kultūras ministrija atbalstījusi piecus reģionālo centru projektu konkursus, un katrā reģionā tika atbalstīti vismaz 15 vietējo NVO pasākumi.

Lai iedzīvotāji izprastu savu un Latvijas lomu pasaules attīstībā, ĀM atbalstīja attīstības sadarbības un attīstības izglītības projektu un projektu līdzfinansējuma konkursu NVO, kas ieguvušas finansējumu no EK un/vai citiem starptautiskajiem donoriem projektu īstenošanai, kopumā no ĀM attīstības sadarbības budžeta tika atbalstīti seši projekti, kas veicina sabiedrības izpratni un līdzdalību attīstības jeb globālajā izglītībā (jo īpaši Latvijas skolās un skolotāju vidū) un stiprina vietējo pašvaldību un NVO lomu attīstības jomā. Savukārt 2015. gadā tika līdzfinansēti divi attīstības izglītības projekti skolu un pašvaldību izpratnes un iesaistes veicināšanai.

2015. gads visā Eiropā ir tematiskais gads attīstības sadarbībai. Attīstības gada mērķis ir informēt sabiedrību par ES un Latvijas attīstības sadarbības politiku, kā arī veicināt indivīdu izpratni par attīstības sadarbības nozīmi, ieguvumiem, ES un dalībvalstu ieguldījumu ilgtspējīgā attīstībā. Visa gada garumā ĀM un "Latvijas Platformas attīstības sadarbībai" vadībā NVO, privātais sektors un publiskā pārvalde īsteno dažādas informēšanas un iesaistes aktivitātes, piemēram, filmu mēnešus un diskusijas Latvijas reģionos, dažādus konkursus, informatīvās akcijas.

Arī brīvprātīgais darbs ir nevalstiska iniciatīva. Brīvprātīgo darbu pēdējā gada laikā strādājuši 21 % iedzīvotāju.²¹⁴ Apmēram puse Latvijas jauniešu vismaz reizi gadā veic brīvprātīgo darbu. Jauniešu vidū ir vērojama drīzāk pozitīva tendence attiecībā uz viņu sociālo un sabiedrisko aktivitāti, savukārt politiskās aktivitātes līmenis saglabājas nemainīgs – aktīva ir aptuveni trešā daļa no Latvijas jauniešiem.²¹⁵ Lai aktivizētu jauniešus, Izglītības un zinātnes ministrija 2015. gadā atbalstīja astoņus projektus jaunatnes organizāciju darbībai un līdzdalības nodrošināšanai valsts un starptautiskajā jaunatnes politikā, kā arī 41 projektu jauniešu centru darbībai pašvaldībās.

²¹³ SKDS (2015) *Valsts pārvaldes klientu apmierinātības pētījums*. 2015. gada februāris. Valsts kancelejas pasūtīts pētījums

²¹⁴ SKDS (2015) *Valsts pārvaldes klientu apmierinātības pētījums*. 2015. gada februāris. Valsts kancelejas pasūtīts pētījums

²¹⁵ IZM (2013) *Jauniešu dzīves kvalitātes monitorings 2011., 2012., 2013. gadā*

Integrācija

Svarīgi, ka pilsoniskās sabiedrības aktivitātes stiprina ne tikai atsevišķas mērķgrupas, bet sadarbību un savstarpēju sapratni starp dažādām iedzīvotāju grupām Latvijā – paaudzēm, etniskajām un interešu grupām, profesijām, teritorijām. Īpaši nozīmīga ir sabiedriski neaktīvo iedzīvotāju iesaistišana. Būtiski, ka šīs aktivitātes ļauj cilvēkiem sajūst piederību Latvijai. Sabiedrības integrācija rada iespējas iedzīvotāju grupām apgūt latviešu valodu, veidot kopēju izpratni un gūt informāciju par pamattiesībām, izglītības, veselības, nodarbinātības, kultūras un citām dzīves jomām.

Viens no veidiem, kā nodrošināt mazākumtautību identitāti un iekļaušanos latviskā kultūrtelpā, ir iedzīvotāju līdzdalība mazākumtautību kultūras biedrībās. 2013. gadā 96 mazākumtautību kolektīvi piedalījās Dziesmu svētkos, un ar katru gadu kolektīvu skaits ievērojami pieaug. Tiek atbalstītas Latvijas nacionālo kultūras biedrību asociācijas un, turpinot 2013. gadā iesākto tradīciju, arī 2015. gada novembrī notiks Mazākumtautību forums.

Uzsākts projekts "Eiropas pēdas Latvijā", pilnveidojot mazākumtautību jauniešu zināšanas par Latvijas un citu Eiropas valstu kopīgo vēsturi, sadarbību, aktualitātēm un vērtībām. ĀM un Amatas pašvaldība atbalstījušas M. Vanagas muzeja virtuālās ekspozīcijas "Esi pats!" (www.esipats.lv) krievu valodas versijas izveidi, lai veicinātu objektīvas informācijas par deportācijām izplatīšanu krievvalodīgajām auditorijām ārvalstīs.

Sabiedrības integrācijas fonds ir izstrādājis un vairākus gadus īsteno Ārpusskolas pasākumu programmu vasaras nometnēs Latvijas un diasporas bērniem, kurā veicina dažādu tautību skolēnu sadarbību un kopīgu darbošanos. Laikposmā no 2015. līdz 2017. gadam ik gadu paredzēts atbalstīt 10–12 projektus, kopā iesaistot tajos 600–750 diasporas bērnus un tikpat Latvijā dzīvojošos vienaudzus. Savukārt 2013. gadā Sabiedrības integrācijas fonds īstenoja Latvijas NVO fonda programmu sabiedrības saliedēšanai "Apmaiņas programma latviešu un mazākumtautību bērniem", kurā tika atbalstīti trīs projektu iesniegumi, nodrošinot 64 bērnu un viesģimeņu iesaisti. Apmaiņas programmas latviešu un mazākumtautību bērniem ietvaros latviešu ģimeņu bērni dzīvos mazākumtautību ģimenēs, bet mazākumtautību ģimeņu bērni – latviešu ģimenēs, nodrošinot gan iesaistīto bērnu, gan ģimenes locekļu līdzdalību.

Sabiedrības integrācijas fonda projekta "Nacionālais integrācijas centrs" Eiropas Trešo valstu valstspiederīgo integrācijas fonda 2013. gada programmas ietvaros papildināta un pilnveidota I. Butuļa un A. Zundas grāmata "Latvijas vēsture" trijās valodās – latviešu, krievu un angļu. Grāmatas izplatītas gan trešo valstu pilsoņiem, gan latviešu valodas apmācību kursu absolventiem, mazākumtautību organizācijām un pastkaršu krājums "Ceļvedis Latvijas dārgumos" par 17 Latvijas kultūras kanona un dabas vērtībām.

Sevišķi svarīgi integrācijas kontekstā ir diskriminācijas mazināšana un novēršana, tai skaitā darbā un izglītības iestādēs. Pieaug to iedzīvotāju

skaitis, kas sniedz informāciju LR Tiesībsarga birojam. Samazinās etniskā plaisa ilgstošo bezdarbnieku vidū starp latviešiem un krieviem, taču saglabājas augsts romu īpatsvars ilgstošo bezdarbnieku vidū attiecībā pret šīs etniskās grupas īpatsvaru kopējā iedzīvotāju etniskajā sadalījumā.²¹⁶ Izglītības un zinātnes ministrija ir uzsākusi romu skolēnu izglītības kvalitātes monitoringu. Saskaņā ar IZM datiem 2012./2013. mācību gadā mācības pārtrauca 161 romu skolēns jeb 15,3 % no visiem romu skolēniem. Visaugstākais romu skolēnu atbirums ir 6. klasē.²¹⁷ Iespēju robežās, jānodrošina efektīvu romu iekļaušanas pasākumu īstenošana izglītības, mājokļu, veselības aprūpes un nodarbinātības jomā.²¹⁸

Līdzšinējie pētījumi parāda, ka latvieši ir salīdzinoši noslēgtāki un mazāk atvērti ciešām attiecībām ar citām tautībām, un pēdējos gados tas nav būtiski mainījies.²¹⁹ Tas, visticamāk, ir skaidrojams ar latviešu eksistenciālajām bažām par latviešu tautas, valodas un kultūras pastāvēšanu apstākļos, kad valstsnācijas īpatsvars ir salīdzinoši zems. Tāpēc svarīga ir latviski runājošo iedzīvotāju apņemšanās integrēt līdzcilvēkus latviskā kultūras un valodas telpā. Latvijā pakāpeniski pieaug imigrantu skaits. Saskaņā ar PMLP datiem, Latvijā ar termiņuzturēšanās atļaujām (TUA) uzturējās 2014. gadā – 25 496, tai skaitā 16 941 trešo valstu pilsonis, bet 2015. gadā – 33 244, tai skaitā 23 674 trešo valstu pilsoņi. Pastāvīgās uzturēšanās atļaujas (PUA) 2014. gadā saņēma – 48 923, tai skaitā 44 590 trešo valstu pilsoņi, 2015. gadā – 51 029, tai skaitā 46 669 trešo valstu pilsoņi.²²⁰ Ņemot vērā, ka vairums šo imigrantu ir no bijušās PSRS telpas un pārvalda krievu valodu, kā arī to, ka Latvijā krievu valodai joprojām ir plašas sociolingvistiskās funkcijas, šiem trešo valstu pilsoņiem vieglāk ir iekļauties krievu valodā runājošajā kopienā, kas, iespējams, mazina viņu motivāciju apgūt latviešu valodu.²²¹

21. attēls

Latvijas iedzīvotāju attieksme pret imigrantiem (%)

²¹⁶ NIPSIPP novērtējums, 44. lpp.

²¹⁷ SIF (2014) *Romu kopiena Latvijā: situācija un labā prakse izglītībā. Romu kopienas izglītības vajadzības: secinājumi un ieteikumi romu kopienas atbalsta pasākumu rīkošanai*. Datu avots: LR IZM (2013.)

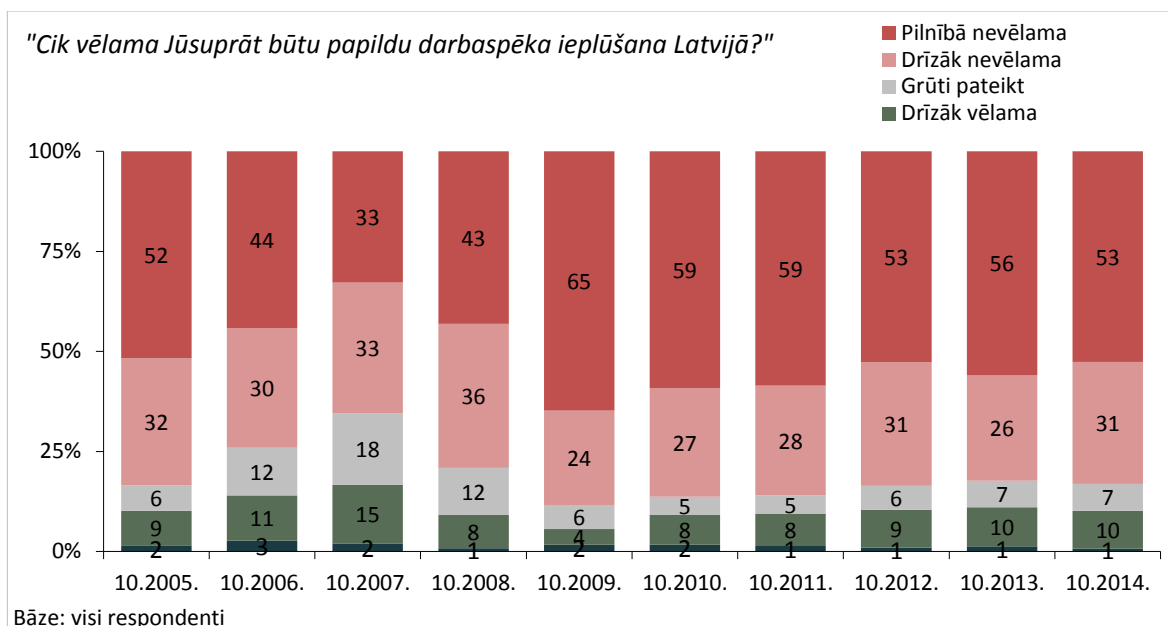
²¹⁸ SIF (2014) Buklets *"Romu kopienas izglītības vajadzības: secinājumi un ieteikumi romu kopienas atbalsta pasākumu plānošanai"*. Pieejams:

http://www.sif.gov.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=9372&lang=lv (05.08.2015.)

²¹⁹ NIPSIPP novērtējums, 43. lpp.

²²⁰ PMLP (2015) *Statistika. Uzturēšanās atļaujas 2012., 2013., 2014., 2015.* Visi dati ir fiksēti uz attiecīgā gada 1. janvāri. Pieejams: <http://www.pmlp.gov.lv/lv/sakums/statistika/uzturesanas-atlaujas.html>

²²¹ NIPSIPP novērtējums, 33. lpp.

Avots: SKDS

Sabiedrības integrācijas fonda veiktais pētījums parāda, ka arvien pieaug arī to trešo valstu pilsoņu skaits, kuri plāno Latvijā palikt pavisam. Šie rādītāji liecina par arvien pieaugošo nepieciešamību ne tikai izvirzīt prasības un nosacījumus cilvēkiem, kas iebrauc Latvijā uz īsāku vai ilgāku laiku, bet arī nodrošināt šai mērķa grupai integrācijas iespējas dažādās sabiedrības dzīves jomās.²²²

Laikposmā no 2011. gada līdz 2015. gada jūnijam Sabiedrības integrācijas fonds īsteno vairāku līmeņu apmācību programmu "Starpkultūru komunikācija", vairāk nekā 300 profesionāļiem no valsts pārvaldes, pašvaldību, nevalstisko organizāciju vidus darbā ar trešo valstu valstspiederīgajiem.

No 2009. līdz 2015. gadam 4768 trešo valstu pilsoņi Latvijā piedalījās Eiropas Trešo valstu valstspiederīgo integrācijas fonda latviešu valodas mācīšanas aktivitātēs un dažādos integrācijas pasākumos. 2012. gada Kultūras ministrija kā Eiropas Trešo valstu valstspiederīgo integrācijas fonda vadošā iestāde izveidoja Nacionālo integrācijas centru, kura īstenošanu 2013. gadā turpināja Sabiedrības integrācijas fonds, kas nodrošināja mērķgrupai vienas pieturas aģentūras pakalpojumus un latviešu valodas kursus. Divu gadu laikā Nacionālais integrācijas centrā ievērojami pieaudzis klientu skaits, kopš projekta uzsākšanas brīža, uz 2014. gada 30. jūniju kopējais klientu skaits bija 722, savukārt uz 2015. gada 30. jūniju – 1312. Nacionālajam integrācijas centram tika izveidoti koordinācijas punkti arī Kurzemes, Zemgales, Latgales un Vidzemes reģionos. Ar 2015. gadu Iekšlietu ministrija ir atbildīgā iestāde par Patvēruma, migrācijas un integrācijas fondu (2014.–2020.) un Kultūras ministrija – deleģētā iestāde par Eiropas trešo valstu valstspiederīgo integrāciju. Fonda galvenie mērķi ir sniegt atbalstu

²²² Pētījums "Trešo valsts pilsoņu portrets Latvijā" (2015), Sabiedrības integrācijas fonds.

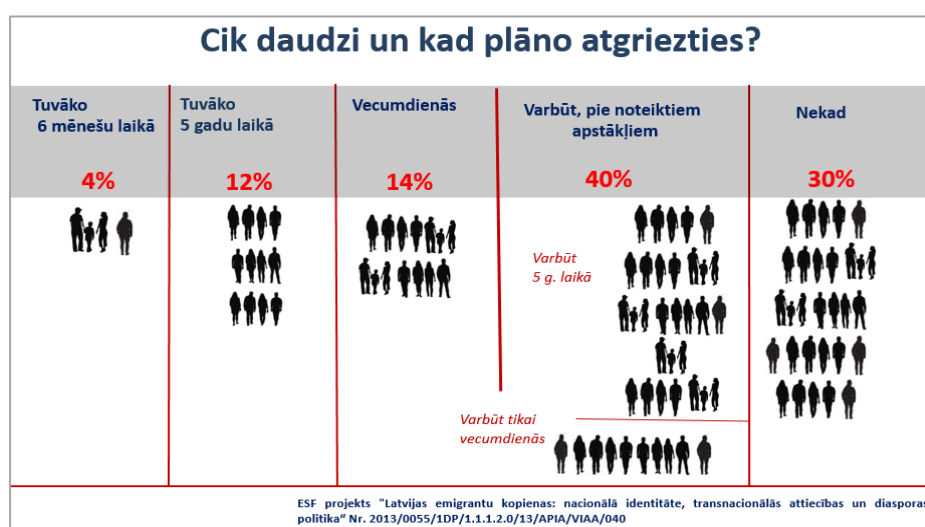
likumīgai migrācijai un veicināt trešo valstu valstspiederīgo efektīvu integrāciju, kā arī veicināt nelikumīgās imigrācijas apkarošanu.

Latvijas valstspiederīgo atgriešanās Latvijā

Lai veicinātu Latvijas valstspiederīgo atgriešanos Latvijā, EM izstrādāja plānu "Reemigrācijas atbalsta pasākumu plāns 2013.–2016. gadam". 2015. gada 5. maijā publiskotajā EM Pārskatā par reemigrācijas atbalsta pasākumu īstenošanas gaitu, secināts, ka reemigrāciju visvairāk veicina iespējas atrast darbu ar pienācīgu atalgojumu, un būtiska loma ir sociālajai aizsardzībai, sadzīvei un ar bērnu izglītošanu saistītiem apstākļiem.²²³

22. attēls

Latvijas emigrantu kopienas aptaujas rezultāti

Avots: LU Filozofijas un socioloģijas institūts (2015.)

Reemigrācijas plāna ietvaros laikposmā no 2013. līdz 2015. gadam īstenoti pasākumi gan reemigrācijai, gan diasporas atbalstam, piemēram, reemigrācijas veicināšanai izveidota vienotā valsts portālā www.latvija.lv sadaļa "Atgriešanās Latvijā", Nodarbinātības valsts aģentūra informē diasporu par pieejamām darbavietām, radīta tīmekļvietne www.studyinlatvia.lv, kā arī 2015. gadā uzsākta Valsts kancelejas īstenotā Jauniešu reemigrācijas programma „Darbs valsts pārvaldē”.

Svarīgi turpināt darbu pie atbalsta mehānisma pilnveides latviešu valodas apguvei un bērnu integrācijai Latvijas izglītības sistēmā, īpaši pieejamības nodrošināšana pedagogiem.

Nākotnē prioritāri reemigrantiem izveidojams papildu modulis "Nacionālais integrācijas centrs", lai šis centrs varētu piedāvāt vienas pieturas aģentūras pakalpojumus par pārcelšanos un uzturēšanos Latvijā arī Latvijas valstspiederīgajiem un to ģimenēm.

Visi Latvijas valstspiederīgie negatavojas atgriezties Latvijā, tādēļ diaspora turpinās pastāvēt un tās piederība Latvijai ir nozīmīga. Tāpēc

²²³ EM (2015) Pārskats par reemigrācijas atbalsta pasākumu īstenošanas gaitu. Pieejams: https://www.em.gov.lv/lv/nozares_politika/reemigrācijas_atbalsta_pasakumi/ (05.05.2015.)

Ārlietu ministrija ir sākusi rīcības plāna "Par sadarbību ar Latvijas diasporu 2015.–2017. gadam" izstrādi. Lai valsts rīcība būtu efektīva, nozīmīgs ir Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūta īstenotais zinātniskais pētījums "Latvijas emigrantu kopienas", kuras ietvaros aptaujāti vairāk nekā 14 000 ārzemēs dzīvojošo Latvijas valstspiederīgo no 118 valstīm.

Nākotnē paplašināma sadarbība ar diasporu un turpināmi Reemigrācijas plānā iekļautie pasākumi: atbalsts latviešu diasporas nedēļas nogales skolām (skolu skaits ievērojami pieaudzis pēdējos gados), šo skolotāju metodiskiem kursiem Latvijā, diasporas un Latvijas bērnu kopīgās nometnes Latvijā, ikgadējā konference "Latvieši pasaulē – piederīgi Latvijai", Pasaules latviešu ekonomikas un inovāciju forums, atbalsts profesionālās kultūras un mākslas pieejamībai ārzemēs, atbalsts diasporas organizāciju darbam un TV sižetiem un raidījumiem par diasporu.

Ievērojami pieaudzis ārvalstīs dzimušo bērnu skaits, kuriem ir reģistrēta Latvijas pilsonība. Viens no nozīmīgākajiem šo pieaugumu ietekmējošajiem faktoriem ir dubultpilsonības institūta atjaunošana. Arī tas, ka ir būtiski palielinājies latviešu nedēļas nogales skolu skaits ārpus Latvijas, liecina par arvien pieaugušo pieprasījumu pēc latviešu valodas un identitātes uzturēšanas aktivitātēm diasporā.

Latviešu valoda

NAP2020 nosaka tādu mūsdienīgas, koordinētas latviešu valodas apguves sistēmas izveidošanu bērniem un pieaugušajiem, kas veicina latviešu valodas lietošanu sabiedrībā. NIPSIPP novērtējuma ziņojumā ietvertie latviešu valodas lietošanas publiskajā telpā analīzes rezultāti ļauj identificēt divas nozīmīgas tendences. Pirmkārt, pieaug to iedzīvotāju ar dzimto latviešu valodu īpatsvars, kuri darbavietā galvenokārt lieto tikai latviešu valodu, tajā pašā laikā iedzīvotāju ar dzimto latviešu valodu vidū samazinās latviešu valodas lietošana uz ielas, veikalos. Otrkārt, ir palielinājusies latviešu valodas lietošanas intensitāte uz ielas un darba vietā to iedzīvotāju vidū, kuru dzimtā valoda nav latviešu. Neraugoties uz to, 39% iedzīvotāju ar citu dzimto valdu uz ielas lieto galvenokārt tikai krievu valodu, kas liecina par joprojām augsto krievu valodas pašpietiekamības līmeni neformālajā publiskajā telpā.

Latviešu valodas apguves iespējas nepieciešamas diasporai, reemigrantiem un trešo valstu piederīgajiem. Nozīmīgs ir Latviešu valodas aģentūras darbs elektronisko mācību līdzekļu pašmācībai (www.valoda.lv) un citu metodisko materiālu izstrādē, pedagogu darbs izglītības sistēmā, kā arī Nodarbinātības valsts aģentūras, Sabiedrības integrācijas fonda un sabiedrisko organizāciju darbs bezmaksas valodas kursu īstenošanā. Tikpat svarīgs ir sabiedrības ieguldījums valodas lietošanā publiskajā telpā.

4. TERITORIJU ATTĪSTĪBA UN ILGTSPĒJA

4.1. Dabas resursu izmantošanas un vides aizsardzības līdzsvarošana

Latvijas dabas kapitāla nozīmīgāko resursu – lauksaimniecības un mežsaimniecības zemes sniegtās iespējas rada vidi iedzīvotāju nodarbinātības un labklājības veicināšanai, kā arī nodrošina Latvijai tik raksturīgās bioloģiskās daudzveidības eksistencei nepieciešamo vidi. Tādējādi lauksaimniecības un mežsaimniecības zemju apgūvē jāizmanto tādas metodes un tehnoloģijas, lai līdzsvarotu resursa produktīvu izmantošanu un bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu, nemazinot nākamajām paaudzēm Latvijas dabas kapitāla izmantošanas iespējas.

Mežs ir viens no dominējošajiem Latvijas dabas resursiem, kas ilgstošā laikposmā uzrāda pieaugošu tā dinamiku, tādējādi pastarpināti radot labvēlīgu vidi ekonomikas attīstībai jaunu produktu izstrādē un radot jaunas iespējas nodarbinātībā. Tautsaimniecības attīstībā būtiski rast risinājumus neizmantotās biomasas iesaistei ekonomiskajos procesos, izstrādājot konkurētspējīgus un inovatīvus produktus ar augstu pievienoto vērtību, tādējādi nodrošinot racionālu resursa izmantošanu un ekonomikas attīstību.

Lai konstatētu mežsaimnieciskajā darbībā notiekošus procesus, rādītājs – "mežainums" ir izmantojams, lai raksturotu saimnieciskās darbības orientāciju uz attiecīgā resursa vairošanu vai tērēšanu. *Mežainuma* aprēķinā mežs²²⁴ tiek attiecināts uz kopējo valsts teritoriju, izsakot iegūto vērtību procentos. Atbilstoši ZM sniegtajai informācijai, kopš 2000. gada meža zemju platības ir palielinājušās par 366 tūkst. ha jeb 11 %, savukārt meža platības ir palielinājušās par 372 tūkst. ha jeb 13 % un augošu koku krāja ir palielinājusies par 122 milj. m³ jeb 22 %. Mežainuma vērtības pieaugums ir konstatējams jau no 1923. gada (27,1 %), 2014. gadā sasniedzot maksimālo vērtību 50,5 % apmērā.

Vērtējot mežainuma pieaugumu Latvijas reģionu dalījumā laikposmā no 2004. līdz 2014. gadam, mežainums turpina pieaugt visos Latvijas reģionos. Atbilstoši CSP datiem minētajā periodā visintensīvākais mežainuma pieaugums konstatējams Vidzemes (7,1 %) un Latgales reģionā (6,9 %), savukārt mazāks mežainuma pieaugums konstatējams Kurzemes reģionā (2,6 %).

Mežainuma pieaugošu dinamiku laikposmā no 1920. līdz 1940. gadam ir sekmējusi valsts atbalstīta lauksaimniecības zemju apmežošanas politika, kas turpināja pieaugt arī pēc Otrā pasaules kara, apmežojoties kolektivizācijas rezultātā pamestajām saimniecībām, un it īpaši pēdējo 20 gadu laikā, aizaugot vai apmežojot pēc zemes reformas neapsaimniekotās lauksaimniecības zemes.

²²⁴ Ekosistēma visās tās attīstības stadijās, kur galvenais organiskās masas ražotājs ir koki, kuru augstums konkrētajā vietā var sasniegt vismaz piecus metrus un kuru pašreizējā vai potenciālā vainaga projekcija ir vismaz 20 % no mežaudzes aizņemtās platības (saskaņā ar Meža likumā noteikto termina definīciju)

Mežainuma pieaugums, kura pamātā ir aizaugušas LIZ, nākotnē mežsaimniecības nozares attīstībai var radīt nevēlamas tendences produktīvu un uz tirgu orientētu koku sugu nodrošināšanā. Atbilstoši pētījumā par zemes ekonomiski efektīvu izmantošanu²²⁵ sniegtajai informācijai, aizaugušās lauksaimniecības teritorijās dominē tautsaimniecībā mazāk pieprasītas koku sugas, piemēram, baltalksnis. Tādējādi aizaugušu LIZ platību potenciāls bez turpmākas atbilstošas apsaimniekošanas nav daudzsološs produktīvai mežsaimniecības attīstībai. Šim nolūkam nepieciešama mērķtiecīga mežaudžu ieaudzēšana un kopšana, pārdomāti izvēloties piemērotas koku sugas.

Mežainuma un krājas pieauguma palielināšanās labvēlīgi ietekmē CO₂ piesaisti un oglekļa uzkrāšanos meža ekosistēmās, kas ir būtiski, lai Latvija atbilstoši Eiropas Parlamenta un Padomes 2013. gada 21. maija lēmumā Nr. 529/2013 "Par uzskaites noteikumiem attiecībā uz siltumnīcefekta gāzu emisijām un piesaisti, kas rodas darbībās, kuras saistītas ar zemes izmantošanu, zemes izmantošanas maiņu un mežsaimniecību, un par informāciju par rīcību, kas saistīta ar šīm darbībām" noteiktajam varētu nodrošināt atbilstošu CO₂ piesaistes apjomu (Latvijai noteiktais references līmenis oglekļa dioksīdam – 16 302 Gg).

Vienlaikus līdz ar ES ambiciozu klimata mērķu izvirzīšanu meža nozarei (EK Lēmums Nr. 529/2013²²⁶ un Kioto protokolam pakārtots ANO Lēmums 2/CMP.7²²⁷) gan laikposmam no 2013. līdz 2020. gadam, gan, visticamāk, mērķus palielinot laikposmam pēc 2020. gada, noteiktajai CO₂ piesaistes apjoma nodrošināšanai nepieciešama mērķtiecīga mežaudžu ieaudzēšana un kopšana. Pienācīgi rūpējoties par meža veselību (slimības, kaitēkļi) un novēršot meža ugunsgrēkus, tiks paaugstināta mežaudžu produktivitāte un vitalitāte, kā arī tiks veicināta CO₂ piesaiste. ES ambiciozie mērķi meža nozarei uzliks papildus prasības nodrošināt CO₂ vēl lielākā apjomā, kuru sasniegšanai būs nepieciešami mērķtiecīgi papildus pasākumi.

Nepieciešams lielāks atbalsts zinātnei pētījumu veikšanai, lai Latvija spētu rast labākos risinājumus nacionālā līmenī, kas palīdzētu izprast Latvijas specifiku un piemērotākos risinājumus. Latvijas Valsts Mežzinātnes institūts "Silava" mērķtiecīgi strādā ar klimata jautājumiem, tādējādi tiek stiprināta nacionālā kapacitāte. Papildus nepieciešams veicināt starptautisko sadarbību, pārņemot labās prakses piemērus projektu ietvaros.

²²⁵ LLU (2014) *Zemes ekonomiski efektīva, ilgtspējīga un produktīva izmantošana lauksaimniecības un mežsaimniecības produkcijas ražošanai*. Pieejams: <http://www.lvm.lv/petijumi-un-publikacijas/zemes-ekonomiski-efektiva-ilgtspējīga-un-produktīva-izmantosana-lauksaimniecības-un-mezsaimniecības-produkcijas-razosana> (05.08.2015.)

²²⁶ EK (2013). Eiropas Parlamenta un Padomes Lēmums Nr. 529/2013/ES (2013. gada 21. maijs) par uzskaites noteikumiem attiecībā uz SEG emisijām un piesaisti, kas rodas darbībās, kuras saistītas ar zemes izmantošanu, zemes izmantošanas maiņu un mežsaimniecību, un par informāciju par rīcību, kas saistīta ar šīm darbībām. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013D0529&from=EN> (05.08.2015.)

²²⁷ ANO Lēmums 2/CMP.7. Pieejams: <http://unfccc.int/resource/docs/2011/cmp7/eng/10a01.pdf> (05.08.2015.)

Meža augsnes ir daļa no meža ekosistēmas, kas salīdzinoši ir mazāk pētīta. Lai novērtētu esošu situāciju un izvērtētu piemērotus veidus augšņu aizsardzībai, nepieciešams augšņu monitorings, CO₂ piesaistes un citu gāzu emisiju dinamikas sistemātiska uzskaitē.

Mežaudžu vecumstruktūrā pēdējās desmitgadēs visām galvenajām koku sugām ir palielinājies ciršanas vecumu sasniegušo un pāraugušo mežaudžu īpatsvars, kas nav pozitīvi vērtējams, jo tā rezultātā, Latvijas mežos uzkrājas mežaudzes ar samazinātu spēju aktīvi piesaistīt gaisa CO₂, kas samazina arī Latvijas mežu kopējo pielāgošanās spēju klimata pārmaiņām. Saskaņā ar CSP datiem par mežaudžu vecumstruktūru uz 2014. gada 1. janvāri Latvijas mežos ir 606,9 tūkst. ha pieaugušu un pāraugušu audžu, kas ir 19 % no meža kopējās platības.

Lai mežu apsaimniekošana notiktu ilgtspējīgi un tiktu nodrošināta attiecīgās vides bioloģiskās daudzveidības saglabāšana, 2013. gada 7. maijā MK pieņēma noteikumus Nr. 248 "Meža ilgtspējīgas apsaimniekošanas novērtēšanas kārtība", kas paredz mežu novērtēšanu pēc Eiropā vispāratzītu kritēriju un indikatoru sistēmas "Paneiropas meža ilgtspējīgas apsaimniekošanas kritēriji un indikatori", kuros ir ietverti ekonomiskie, dabas aizsardzības un sociālie aspekti, tādā veidā pamatoti sniedzot informāciju turpmākai mežu attīstības plānošanai.

Lauksaimniecībā izmantojamās zemes

Jau vairākus gadus lauksaimniecības politikā tiek noteikti mērķi un īstenotas aktivitātes ilgtspējīgai un produktīvai LIZ apsaimniekošanai, lai nodrošinātu produktīvu zemes resursa izmantošanu un saglabātu Latvijai raksturīgo bioloģisko daudzveidību. Vienlaikus produktīvas LIZ apsaimniekošanas rezultātā tiktu veicināta nodarbinātība lauku teritorijās (gan ražojot, gan pārstrādājot lauksaimniecības produkciju) un labklājība. Lai sekmētu plašāku LIZ izmantošanu un apgūtu tās teritorijas, kas atstātas nekoptas, lauksaimniecības politika ir vērsta uz plašāku LIZ apguvi līdz 2020. gadam sasniedzot 2 milj. ha LIZ platības lauksaimnieciskajā ražošanā. Ņemot vērā, ka 57 % Latvijas teritorijas LIZ kvalitatīvā novērtējuma līmenis ir zemāks par 38 ballēm, nozarei būtu jāvērtē un jāveicina zemes resursa racionālākais izmantošanas veids attiecīgajās teritorijās.

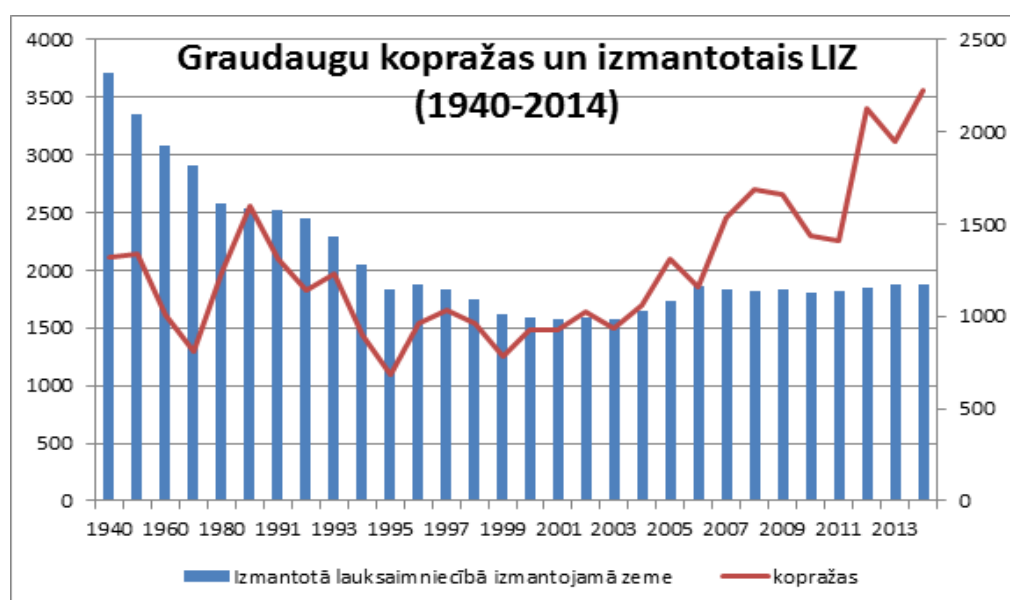
Latvijas lauksaimniecības ražošanas efektivitātes rādītāji joprojām būtiski atpaliek no ES ražošanas efektivitātes vidējiem rādītājiem, kas atbilstoši nozares vērtējumam nav saistīts ar fiziskiem ierobežojumiem, bet ar lauksaimnieciskās ražošanas pakāpenisku attīstības posmu (saimniecību konsolidācija, ekonomiski pamatota specializācija un procesu mehanizācija). Gan šā brīža, gan saistībā ar klimata pārmaiņām prognozētie agroklimatiskie parametri (temperatūra, mitrums) Latvijā, salīdzinot ar citām ES valstīm, ir lauksaimnieciskajai ražošanai kopumā labvēlīgi.

Saskaņā ar CSP datiem izmantotā LIZ platība laikposmā no 2007. līdz 2014. gadam tiek apsaimniekota stabili un ilgtspējīgi, t. i., aptuveni 1855,5 tūkst. ha robežās jeb 89–92 % no LIZ kopplatības, kas atbilstoši lauku saimniecības struktūras novērtējumam 2013. gadā tika noteikta 2

037,58 tūkst. ha platībā. Par pozitīvu LIZ apguves periodu atbilstoši CSP datiem uzskatāms 2010. gads, kad LIZ izmantošana līdz 2013. gadam pieaug par 72 tūkst. ha jeb 4 %, sasniedzot izmantotās LIZ platības maksimālo vērtību – 1877,7 tūkst. ha. Savukārt jau 2014. gadā izmantotā LIZ platība salīdzinājumā ar 2013. gadu samazinās par 5,2 tūkst. ha. Skatoties garākā laikposmā no 1940. gada (23. attēls), graudaugu un izmantotās LIZ kopsakarības pēdējā desmitgadē vērtējamas pozitīvi, jo graudaugu kopražai konstatējama pakāpeniska un stabila augšupejoša līkne. Tas nozīmē, ka attīstoties graudaugu audzēšanas tehnoloģijām – sabalansētam mēslojumam, precīzai mēslojuma iestrādei, augstražīgām jaunajām šķirnēm un citiem faktoriem ir iespējams kāpināt lauksaimnieciskās ražošanas pakāpenisku intensifikāciju un ražošanas potenciāla pilnveidošanu.

23. attēls

Lauksaimniecībā izmantojamā zeme

Avots: CSP

Lai konstatētu to neizmanto LIZ potenciālu, kas būtu izmantojams lauksaimnieciskajā ražošanā, ZM 2012. gadā ir veikusi pasūtījumu LLU pētījumam "Lauksaimniecības zemes izmantošanas efektivitātes un iespēju novērtējums". LLU veiktajā pētījumā secināts, ka apmēram puse no 300 tūkst. ha nekoptās un aizaugušās zemes, pastāvot labvēlīgiem ekonomiskiem un citiem apstākļiem, nākotnē varētu tikt izmantota lauksaimniecībā. Savukārt saskaņā ar LAD datiem nekoptu LIZ apmērs 2013. un 2014. gadā ir aptuveni 237 tūkst. ha²²⁸, arī aizaugušu LIZ platību īpatsvars uzrāda augošu tendenci, kas 2014. gadā sasniedz 80 tūkst. ha. Nekoptu LIZ platību īpatsvars laikposmā no 2012. līdz 2014. gadam ir pieaudzis, tomēr jāņem vērā, ka 2013. gada un

²²⁸ LAD (2015) Lauksaimniecībā izmantojamās zemes apsekošana. LIZ apsekošanas rezultātu salīdzinājums (2014, 2013) uz 25.01.2015. Pieejams: <http://www.lad.gov.lv/lv/atbalsta-veidi/noderigi/lauksaimnieciba-izmantojamas-zemes-apsekosana-1/> (05.08.2015.)

2014. gada datus nevar tieši salīdzināt ar 2012. gadu, jo līdz 2013. gada 1. septembrim lauksaimniecībā izmantojamo zemi uzskatīja par koptu, ja tika apstrādāti tikai 30 % no visas minētās zemes platības, bet, sākot ar 2013. gada 1. septembri, jāapstrādā 70 % no kadastrā esošās lauksaimniecībā izmantojamās zemes, lai lauksaimniecībā izmantojamā zeme tiktu uzskatīta par apstrādātu.

Minēto datu analīze norāda, ka aizaugošo un nekopto zemju īpatsvaram kopējā LIZ ir pieaugoša tendence, savukārt izmantotā LIZ platība laikposmā no 2007. līdz 2014. gadam tiek apsaimniekota stabili.

Lai veicinātu lauksaimniecībā izmantojamo zemju efektīvāku izmantošanu un nepieļautu tās degradāciju, tika veikti grozījumi likumā "Par nekustamā īpašuma nodokli", nosakot nekustamā īpašuma nodokļa papildlikmi neapstrādātai lauksaimniecībā izmantojamai zemei. Saskaņā ar likumu "Par nekustamā īpašuma nodokli" nodokļa likme par zemi ir 1,5 % no nekustamā īpašuma kadastrālās vērtības. Jau 2013. gadā neapstrādātas vai nekoptas LIZ gadījumā vietējā pašvaldība var piemērot nekustamā īpašuma nodokļa papildlikmi 1,5 % apmērā un kopsummā veidot 3 %²²⁹.

Papildus, lai sekmētu nekoptu LIZ platību atgriešanu un izmantošanu lauksaimnieciskajā darbībā, ZM ir izstrādājusi un MK pieņēmis grozījumus likumā Administratīvo pārkāpumu kodekss par soda mēru piemērošanu tām fiziskajām un juridiskajām personām, kuras pēc 2014. gada ir iegādājušās LIZ, bet nav uzsākušas tās izmantošanu lauksaimnieciskajā darbībā. Minētie grozījumi varētu sekmēt LIZ atbilstošu apsaimniekošanu, jo vērtējot nekustamā īpašuma (zemes) tirgus tendences, vairums darījumu notiek ar daļēji aizlaistām, aizaugušām teritorijām²³⁰. Lai nodrošinātu lauksaimniecībā izmantojamās zemes saglabāšanu lauksaimnieciskajai ražošanai, ar 2015. gada 1. jūliju uzsāk darbību Latvijas zemes fonds un tā pārvaldītājs ir akciju sabiedrība "Attīstības finanšu institūcija".

Vides aizsardzības līdzsvarošana

Lauksaimniecības un mežsaimniecības nozares strādā "zaļajās" teritorijās, un to galvenais ražošanas produkts ir biomasa – pārtikas ķēdē un kā tehnoloģiskais un enerģētiskais izejmateriāls. Aktuālās klimata un gaisa politikas veidošanas kontekstā pēc 2020. gada lauksaimniecības sektors tiek izcelts kā potenciāli emisiju efektīvs un līdz šim savu emisiju potenciālu neizmantojis sektors, tomēr šāda konstatējuma identificēšanai nepieciešams objektīvs reāli īstenojamo tehnoloģisko iespēju izvērtējums, īpaši attiecībā uz ne-CO₂ gāzēm.

2014. gada 23.–24. oktobra Eiropadomes secinājumā ir norādīts, ka lauksaimniecībai un mežsaimniecībai ir daudzfunkcionāla loma (*multiple objectives*), jo tajā tiek ietverta lauksaimniecības un meža nozares būtiskā sociālā (lauku teritoriju dzīvotspēja, nodarbinātība),

²²⁹ LAD (2010) *Lauksaimniecības zemes apsekošanas prasības*. Pieejams: <http://www.lad.gov.lv/lv/atbalsta-veidi/platibu-maksajumi/lauksaimniecibas-zemes-apsekosanas-prasibas/> (05.08.2015.)

²³⁰ VZD (2013) *Nekustamā īpašuma tirgus pārskats (Lauku zemes tirgus Latvijā – galvenās tendences)*, 2013/4. Pieejams: http://www.vzd.gov.lv/files/liz_parskats_18032014_kopa.pdf (05.08.2015.)

ekoloģiskā (ekosistēmu pakalpojumi) un ekonomiskā loma, kas vienlīdzīgā apmērā jāņem vērā, nosakot jebkāda veida mērķus.

Ilgspējīgas intensifikācijas ideja attiecībā uz pārtikas ražošanu (*sustainable intensification of food production*) ir ļoti būtiska un atbalstāma, jo tādējādi tiek dota iespēja attīstīt ražošanu, vienlaikus optimizējot sektora devumu siltumnīcefekta gāzu emisiju samazinājumā. Īpaši būtisks šis apsvērums ir valstīm, kuru lauksaimniecības izlaides un citi rādītāji joprojām ievērojami atpaliek no ES vidējiem un vienlaikus sektora attīstībai ir pamatots potenciāls (pieejami līdz šim neizmantoti zemes resursi un attiecīgi iespējama ilgtspējīga lauksaimniecībā izmantojamo platību palielināšana, zema 1 ha noslodze un līdz ar to iespējama būtiska ražošanas efektivitātes uzlabošana).

Lauksaimniecības un meža nozares klimata un enerģētikas politikas kontekstā vērtējamas integrēti gan saistībā ar nozaru pozitīvo ieguldījumu (fosilo resursu aizstāšana, pārtikas un rūpniecības izejvielu ražošana), gan ražošanas procesos radītajām siltumnīcefekta gāzu emisijām.

Ievērojot Kopējā lauksaimniecības politikā (tās 2013. gada reformu posmā) noteikto, ka lauksaimniecībai jābūt tādai, kas risina klimata izmaiņu seku mazināšanos, bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu un racionālu resursu izmantošanu²³¹, kā vienu no darbības instrumentiem minēto mērķu sasniegšanā var norādīt bioloģiskās lauksaimniecības attīstības veicināšanu.

Atbilstoši *Eurostat* datiem par bioloģiskās lauksaimniecības platības īpatsvaru kopējā LIZ platībā, Latvija 2012. gadā starp ES dalībvalstīm ierindojas 6. vietā (10,6 % no LIZ, ES vidēji 5,7 %), kas norāda, ka LAP2013 ietvertie pasākumi sekmīgi īstenoja vidi saudzējošu tehnoloģiju nodrošināšanu LIZ apsaimniekošanā un bioloģiskās lauksaimniecības attīstību.

Saskaņā ar CSP datiem par lauku saimniecību skaitu un sējumu platībām bioloģiskajā augkopībā, laikposmā no 2010. līdz 2013. gadam saimniecību skaits ir samazinājies par 47 saimniecībām jeb 1,5 %, savukārt sertificētās platības minētajā periodā ir pieaugušas par 35 tūkst. ha jeb 28 %, 2013. gadā sasniedzot 160 819 ha sertificētas platības.

2013. gadā bioloģiskā augkopība Latvijas reģionu dalījumā visplašāk ir pārstāvēta Latgales reģionā, kur ir vislielākais saimniecību skaits (1263 vienības). Latgales reģionā ir arī vislielākais sertificēto platību apjoms (54770 ha), savukārt vienai saimniecībai lielākā vidējā sertificētā platība ir Kurzemes reģionā, kur vidējā vienas saimniecības sertificētā platība ir 72 ha un Zemgales reģionā – 70,3 ha.

Lai bioloģiskā lauksaimniecība veicinātu ne vien vides prasību ievērošanu un bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu LIZ teritorijā, bet arī nodrošinātu iedzīvotāju nodarbinātību un labklājību, politikas izstrādes līmenī nepieciešams paredzēt atbalstu tādām aktivitātēm, kas veicinātu bioloģiskās produkcijas pārstrādi un tās ražotāju sadarbību ar

²³¹ Biedrība "Latvijas Bioloģiskās lauksaimniecības asociācija" (2015) *Par 5. Eiropas bioloģiskās lauksaimniecības kongresu*. Pieejams: <http://www.lbla.lv/par-biologiskas-lauksaimniecibas-kongresu> (05.08.2015.)

eksportspējīgiem uzņēmumiem. Bioloģiskās lauksaimniecības produkcijas pieaugums viennozīmīgi kāpinās konkurenci ar konvencionālās lauksaimniecības produkciju, kā arī sekmēs inovatīvu – nišas produktu attīstības iespējas. Pieprasīta bioloģiskās lauksaimniecības produkcijas niša ir iespējama tieši bērnu/zīdaiņu pārtikai, funkcionālās pārtikas un bioloģisko uzturā bagātinātāju ražošanā un homeopātisko produktu attīstības jomā. Šķērslis, kas kavē esošo saimniecību attīstību bioloģiski ražotu produktu jomā, ir lauksaimnieku profesionalitātes un elastības trūkums izprast un sekot globālā patērētāja vajadzībām, prasme mainīt un attīstīt ražošanu, izmantojot inovācijas, kā arī ārkārtīgi vājā kooperācija starp līdzīgiem lauksaimniecības partneriem.

Vides saudzīgu tehnoloģiju izmantošana un sekmēšana LIZ apsaimniekošanā 2015. gadā tiek īstenota, ievērojot MK 2015. gada 7. aprīļa noteikumus Nr. 171 "Noteikumi par valsts un Eiropas Savienības atbalsta piešķiršanu, administrēšanu un uzraudzību vides, klimata un lauku ainavas uzlabošanai 2014.–2020. gada plānošanas periodā" noteikto kārtību par vides, klimata un lauku ainavas uzlabošanas pasākumiem, paredzot atbalsta maksājumus šādām aktivitātēm – "Agrovīde un klimats", "Bioloģiskā lauksaimniecība", "Natura 2000 un ūdens pamatdirektīvas maksājumi" un "maksājumi apgabaliem, kuros ir ievērojami dabas ierobežojumi".

Latvijā bioloģiskās lauksaimniecības metode lielākoties tiek īstenota platībās, kur intensīva konvencionālā lauksaimniecība ir apgrūtināta esošo agrovīdes (augšņu auglība, reljefs, mitrums) apstākļu dēļ, tai skaitā daudzviet mazāk labvēlīgu reģionu teritorijās, piemēram, 74 % no bioloģiskās lauksaimniecības attīstības (LAP2013 apakšpasākums) platībām tiek pieteiktas pagastos, kur augšņu kvalitatīvais vērtējums ir 38 balles un zemāks²³². Savukārt minētā pasākuma (bioloģiskās lauksaimniecības attīstība) viens no mērķiem ir mazināt intensīvas lauksaimniecības prakses ietekmi uz ūdens kvalitāti. Ņemot vērā minēto par bioloģiskās lauksaimniecības koncentrēšanos Latgales reģionā un to, ka intensīva lauksaimniecība dominējoši notiek Zemgales reģionā, nozarei būtu jāatbalsta pasākumi, kuri ierobežo ūdenstilpņu piesārņošanu, kā arī jāizvērtē vienmērīgāka bioloģiskās lauksaimniecības attīstība visā Latvijas teritorijā, tādā veidā sekmējot ar lauksaimniecības darbību saistīta piesārņojuma mazināšanu ūdenstilpēs.

Laikposmā līdz 2020. gadam bioloģiskās lauksaimniecības attīstību sekmēs gan plānotais atbalsts par vides, klimata un lauku ainavas uzlabošanas pasākumiem, gan LAP2020 pasākumi, kur projektu izvērtēšanas posmos tiks izvirzītas tās saimniecības, kas nodarbojas ar bioloģisku produktu ražošanu/pārstrādi. Bioloģiskās produkcijas ražošanu sekmēs MK 2014. gada 28. oktobra noteikumi Nr. 673 "Noteikumi par vides kritēriju piemērošanu un piedāvājuma izvēles kritēriju noteikšanu pārtikas produktu piegādes un ēdināšanas pakalpojumu iepirkumiem", kas paredz izmantot zaļā iepirkuma sniegtās iespējas.

²³² LVAEI (2014) Atskaite "*Lauku attīstības programma 2007–2013 agrovīdes (2.1.4.) paskuma novērtējums*".
Pieejams:http://www.lvaei.lv/images/Nacionalie_projekti/LAP_2013/Agrovīdes_Atskaite_LANN.pdf
(05.08.2015.)

Ņemot vērā, ka aramzemes platības īpatsvars LIZ struktūrā ir stabils un dominējošs (65 % no LIZ), kā arī to, ka 57 % Latvijas teritorijas zemes kvalitātes novērtējums ir zemāks par 38 ballēm, būtiski ir izvērtēt izlietoto minerālmēslu un organisko mēslu dinamiku vienam sējumu hektāram, jo izmaiņas lauksaimnieciskajā darbībā var apdraudēt bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu, kā arī iekšējo ūdeņu un Rīgas jūras līča ūdeņu kvalitāti.

Atbilstoši CSP datiem par 2013. gadu minerālmēslu izlietojums vienam graudaugu hektāram ir palielinājies no 131 kg 2012. gadā līdz 144 kg 2013. gadā jeb par 9,9 % un vienam tehnisko kultūru sējumu hektāram – no 179 līdz 201 kg jeb par 12,3 %. Laikposmā no 2007. līdz 2014. gadam vienam sējumu kopplatības hektāram minerālmēslu izlietojuma palielinājums ir pieaudzis par 32 kg jeb 43 %. 2014. gadā uz 1 ha sējumu kopplatības tiek izlietots 106 kg minerālmēslu. Arī organiskā mēslojuma izlietojums uz 1 ha sējumu kopplatību salīdzinājumā ar 2007. gadu ir pieaudzis par vienu tonnu jeb 40 %. 2014. gadā uz 1 ha sējumu kopplatības tiek izlietots 3,5 t. organisko mēslu. Minētie dati norāda, ka lauksaimnieciskā ražošana kļūst intensīvāka, radot pastiprinātu ietekmi uz vidi.

No otras puses – Zemkopības ministrijas dati liecina, ka gandrīz 20 % lauksaimniecībā izmantoto zemju ir nepietiekams organiskās vielas saturs, puse no Latvijas augsnēm ir skābas, tām nepieciešama kalķošana, lai iegūtu optimālas kultūraugu ražas un kultūraugi spētu maksimāli izmantot iedoto mēslojumu. Samazinās augiem izmantojamā fosfora un kālija saturs augsnē.

Tādēļ, lai līdzsvarotu produktīvu lauksaimniecisko produktu ražošanu un vides aizsardzību mūsdienīgas, sabalansētas, vidi saudzējošas tehnoloģijas ieviešana jāstimulē ar valsts atbalstu un atbilstošām subsīdijām lauku attīstības programmas agrovides pasākumu shēmās.²³³

No 2014. gada 1. janvāra Latvijā ir spēkā laukaugu integrētās augu audzēšanas nosacījumi. Integrētās augu audzēšanas pasākumu mērķis ir, izmantojot vidi saudzējošus pasākumus, saglabāt bioloģisko daudzveidību un samazināt risku cilvēku veselībai un videi, vienlaikus veicot pasākumus augu aizsardzības, dzīvnieku veselības un labturības nodrošināšanai. Tas nozīmē, ka lauksaimnieki kultūraugu audzēšanai veic nepieciešamos agrotehniskos pasākumus, lai nodrošinātu attiecīgajam kultūraugam optimālus augšanas apstākļus (piemēram, izvēlas piemērotu lauku, kultūrauga šķirni un augsnes apstrādes tehnoloģiju, optimālu sējas laiku, ievēro ražas novākšanas termiņu). Lai arī lauksaimniecība kļūst intensīvāka, vidi saudzējošie agrotehniskie pasākumi nākotnē mazinās lauksaimnieciskās ražošanas ietekmi uz vidi un bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu.

Lai mazinātu no lauksaimnieciskās darbības radīto piesārņojumu ar nitrātiem un nodrošinātu ūdeņu aizsardzību un atbilstību Padomes

²³³ LLU (2013) *Atskaite "Aizsargjoslu pielietošanas lauksaimniecībā pieredzes izpēte"*, 11.; 29. lpp. Pieejams: https://www.zm.gov.lv/public/ck/files/ZM/TP%20petijumi/190613_Aizsargjoslas%20atskaite.pdf (05.08.2015.)

Direktīvai 91/676/EEK (1991. gada 12. decembris) attiecībā uz ūdeņu aizsardzību pret piesārņojumu, ko rada lauksaimnieciskās izcelsmes nitrāti, 2014. gada 23. decembrī ir pieņemti MK noteikumi Nr. 829 "Īpašās prasības piesārņojošo darbību veikšanai dzīvnieku novietnēs" un MK noteikumi Nr. 834 "Noteikumi par ūdens un augsnes aizsardzību no lauksaimnieciskās darbības izraisīta piesārņojuma ar nitrātiem".

Atkritumu apsaimniekošana

Kopš 2004. gada Latvijā ir pieaudzis radīto un apglabājamo sadzīves un bīstamo atkritumu apjoms, kas ir saistāms ar dažādu industriālo procesu attīstību, preču/pakalpojumu pieejamību un vēsturiski piesārņoto vietu intensīvu sanācību. Saskaņā ar CSP datiem laikposmā no 2004. līdz 2011. gadam nav konstatējams būtisks pārstrādāto atkritumu pieaugums. Savukārt jau ar 2012. gadu pārstrādāto atkritumu apjoms uzrāda pieaugošu dinamiku, tomēr pozitīvās tendences jāvērtē piesardzīgi saistībā ar datu uzskaites metodoloģijas izmaiņām.

Nemot vērā to, ka Latvijā (tāpat kā visā Eiropas Savienībā) pieaug sadzīves atkritumu daudzums un ka atkritumi ir resurss jaunu produktu ražošanai, Latvijas zinātniekiem sadarbībā ar ieinteresētajiem uzņēmējiem ir potenciāls radīt gan inovatīvus produktus, gan jaunas darba vietas.

Gaisa piesārņojums

Lai nepārsniegtu Latvijai atļautos gaisu piesārņojošo vielu emisiju apjomus, valstī ir būtiski veikt kopējo gaisu piesārņojošo vielu – slāpekļa oksīdu (NO_x), sēra dioksīda (SO₂), amonjaka (NH₃), nemetāna gaistošo organisko savienojumu (NMGOS) un smalko daļiņu (PM_{2.5}) emisiju apjoma regulāru pārvaldību un uzraudzību²³⁴.

Laikposmā no 2004. līdz 2013. gadam ir konstatējams pakāpenisks NO_x emisiju samazinājums, kas 2013. gadā sasniedz 34 kilotonnas (kt) un, salīdzinot ar 2004. gadu, ir par 11,86 kt jeb 26 % mazāks. NO_x piesārņojuma samazinājums ir skaidrojams ar jaunāka un kvalitatīvāka autoparka nomaiņu, uzlabotiem autotransporta izplūdes gāzu standartiem, kā arī patērēto degvielas apjomu kopumā, kā arī ar vides prasību īstenošanu enerģētikas un rūpniecības sektoros. Ievērojot dažādu pētījumu tendences par bezizmešu tehnoloģiju attīstību un nodrošinot to ieviešanu, tālākā nākotnē prognozējams arī turpmāks NO_x emisiju samazinājums.

Nozīmīgs emisijas samazinājums ir konstatējams SO₂, kas laikposmā no 2004. līdz 2013. gadam ir krities par 76 % jeb 4,7 kt apjomā. SO₂ emisijas rodas, dedzinot sēru saturošu degvielu apkures, elektroenerģijas ražošanas un transporta vajadzībām. SO₂ emisiju samazinājumu būtiski veicinājušas ES normas, kas ierobežo sēra saturu kurināmajā, kā arī sēru saturoša kurināmā (akmeņogles, šķidrās fosilās

²³⁴ Minēto piesārņojošo vielu emisiju aprēķini tiek veikti, pamatojoties uz Ženēvas konvencijas (Pārrobežu gaisa piesārņojums lielos attālumos) vadlīnijās noteikto sektorālo iedalījumu (enerģētika, ieskaitot transportu, industriālie procesi un produktu izmantošana, lauksaimniecība, atkritumu apsaimniekošana un citi)

kurināmais) aizvietošana ar cita veida kurināmo (dabasgāze, biomasu). Atsevišķos gados, piemēram, 2009. gadā, vērojama arī globālās ekonomiskās krīzes ietekme, kas negatīvi iespaidojusi tautsaimniecības ražošanas apjomu samazināšanos.

Laikposmā no 2004. līdz 2013. gadam konstatējams PM_{2.5} samazinājums par 6 kt jeb 20 %. PM_{2.5} galvenais avots ir biomasas sadedzināšana mājāsaimniecību apkures iekārtās un no transporta emisijām. Biomasas, arī cita kurināmā sadegšanas laikā rodas daļiņu emisijas, savukārt ieviešot jaunas tehnoloģijas siltuma ražošanas vajadzībām, tiks sekmēta minētā piesārņojuma stabila dinamika. Pienesumu daļiņu PM_{2.5} emisijām veido arī tādas tautsaimniecības darbības, kas saistītas ar beramkravu pārkraušanu, materiālu apstrādi.

Arī NMGOS emisijas laikposmā no 2004. līdz 2013. gadam ir samazinājušās par 13 kt jeb 13 %. Galvenais NMGOS avots ir šķīdinātāju izmantošana un biomasas sadedzināšana mājāsaimniecību apkures iekārtās. NMGOS emisiju samazinājums ir saistīts ar dažādu ES normu stāšanos spēkā (rūpniecisko emisiju direktīva; direktīva, ar ko ierobežo gaistošo organisko savienojumu emisijas, kuras rada organisko šķīdinātāju izmantošana noteiktās krāsās, lakās un transportlīdzekļu galīgās apdares materiālos), kas tieši vai pastarpināti ierobežojušas NMGOS emisijas.

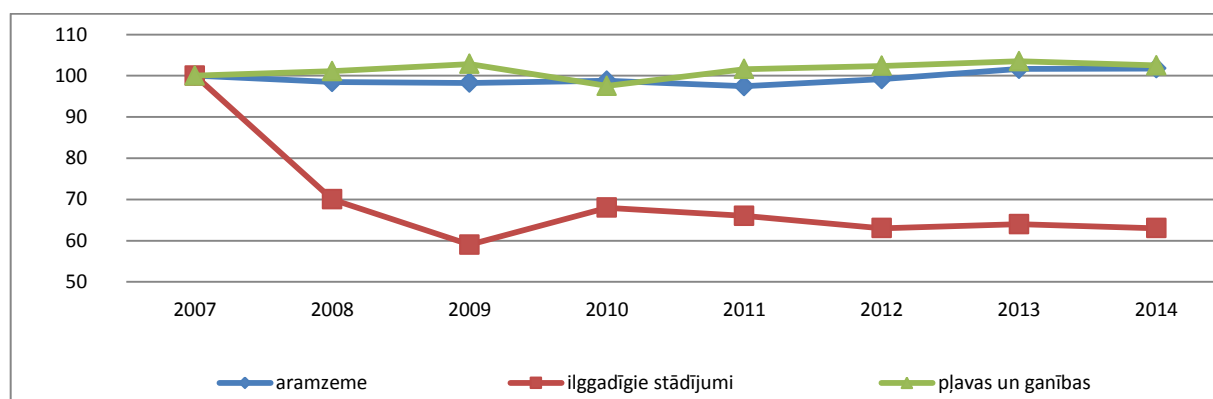
Savukārt NH₃ emisijas, kas galvenokārt rodas ar lauksaimniecisko ražošanu saistītu procesu rezultātā, laikposmā no 2004. līdz 2013. gadam ir palielinājušās par 0,19 kt jeb 1 %. Galvenais amonjaka avots ir kūtsmēsli (arī slāpekļa minerālmēslojums). Nākotnē veicot atbilstošas darbības kūtsmēsli apsaimniekošanā un slāpekļa minerālmēslojuma efektīvā izmantošanā, varētu tikt panākta attiecīgās vielas emisijas dinamikas stabilizācija.

4.2. Zemes lietošanas veidu izmaiņas

2014. gadā LIZ struktūru veido: aramzeme 1209,1 tūkst. ha jeb 65 %, pļavas un ganības 657,1 tūkst. ha jeb 35 % un ilggadīgie stādījumi 6,3 tūkst. ha jeb 0.3 %. Analizējot LIZ struktūras (saskaņā ar CSP datiem) – aramzeme, ilggadīgie stādījumi un pļavas un ganības platības izmaiņas laikposmā no 2007. līdz 2014. gadam –, tās indeksējot pret 2007. gadu, konstatējams, ka aramzemes un pļavu un ganību platības minētajā laikposmā tiek stabili apsaimniekotas, savukārt ilggadīgo stādījumu platībām ir vērojams samazinājums par 3700 ha jeb 37 % (sk. 24. attēlu).

24. attēls

Lauksaimniecībā izmantojamā zemes struktūras izmaiņas

Avots: CSP

Aramzemes platības dinamika laikposmā no 2007. līdz 2014. gadam vērtējama stabili, kas vidēji minētajā periodā sastāda 1181,5 tūkst. ha no izmantotās LIZ platības. Izmantotajām LIZ konstatējams lauksaimnieciskās darbības apsaimniekošanas līdzsvars (aramzeme, pļavas un ganības), kas vienlaikus nodrošina produktīvas lauksaimniecības īstenošanu, kā arī vides kvalitātes sekmēšanu.

Saskaņā ar Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūras datiem, zemes seguma – mākslīgie segumi, lauksaimniecības zeme, meži un dabiskajām līdzīgas teritorijas, mitrzemes, ūdenstilpes – izmaiņas laikposmā no 2006. līdz 2012. gadam ir notikušas 4 % ietvaros (96 % nemainīgi).

Savukārt atbilstoši LVAEI datiem LIZ struktūras izmaiņas deklarētajās lauku bloku platībās ir šādas: aramzeme (graudaugi, tehniskās kultūras) pieaugusi par 17 %, aramzemēs sētie zālāji samazinājušies par 23 % un pastāvīgās pļavas un ganību platība pieaugusi par 15 %.

Lauksaimniecība

Lai sekmētu lauku iedzīvotāju labklājību un lauksaimnieciskās ražošanas produktivitāti, kā arī līdzsvarotu intensīvu ražošanu ar vides stāvokļa uzlabošanu, 2006. gadā tika izstrādāts Latvijas lauku politikas 2007.–2013. gadam "Latvijas Lauku attīstības valsts stratēģiskais plāns 2007.–2013. gadam" un 2008. gadā Eiropas Komisijā apstiprināta Latvijas lauku attīstības programma 2007.–2013. gadam (LAP2013). Minētie politikas dokumenti ietvēra pasākumus, lai sniegtu atbalstu lauku saimniecību modernizācijai (būvju nomaiņa vai rekonstrukcija, jaunas tehnikas iegāde), saimniecību kooperācijas attīstībai, zināšanu ieguvei, kā arī lai nodrošinātu bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu, mazinātu augsnes degradāciju un iekšējo ūdeņu piesārņojumu.

Atbilstoši LVAEI informācijai par LAP2013 pasākumu ietekmi uz lauku telpas attīstību, tieši mazajiem (tostarp mājražotājiem) un jaunajiem lauku saimniekiem sniegtais atbalsts ir kāpinājis darba ražīgumu un bruto pievienoto vērtību, kā arī devis nepieciešamo stimulu attīstīt ražošanas procesus. Ir sekmēta lauku saimniecību pārprofilēšana un atsevišķu specializāciju stiprināšana – cūkkopībā, savvaļas dzīvnieku audzēšanā, dārzenkopībā. Taču mazajām lauku saimniecībām joprojām ir nepieciešams atbalsts saimniecību modernizācijā un savstarpējā mazo saimniecību kooperācijas izveidošanā, lai iegūtu zināšanas par produktīvākas ražošanas īstenošanu un noteiktu pakalpojumu saņemšanu.

Lai sekmētu nelielu uzņēmumu (mājražotāju), kas ražo dzīvnieku izcelsmes pārtiku mājas apstākļos, to saražotās produkcijas tirgus apriti veikalos vai ēdināšanas uzņēmumos, 2015. gada 30. jūnijā tika pieņemti MK noteikumi Nr. 358 "Prasības mazumtirdzniecības uzņēmumiem, kas piegādā mājas apstākļos ražotu vai gatavotu dzīvnieku izcelsmes pārtiku". Līdz šim mazajiem uzņēmumiem šāda produkcijas tirgus aprite nebija iespējama. Savukārt, lai sekmētu gados jaunu cilvēku iesaistīšanos lauksaimniecības aktivitātēs un sniegtu atbalstu uz tirgu orientētu saimniecību izveidei, ZM, atbilstoši LAP2020 plānotajam pasākumam "lauku saimniecību un uzņēmējdarbības attīstība", ir izstrādājusi normatīvo regulējumu jaunu speciālistu piesaistīšanai lauksaimniecības nozarē, paredzot jaunajiem lauksaimniekiem atbalstu 40 tūkst. *euro* vienreizējā maksājuma veidā. Atbilstoši ZM sniegtajai informācijai, jaunu speciālistu iesaistīšana lauksaimniecības sektorā ir nepieciešama, jo šobrīd Latvijas lauksaimniecībai raksturīgs augsts gados vecu cilvēku nodarbinātības īpatsvars, un lauku saimniecība vadītājiem līdz 40 gadiem vien 26 % ir augstākā vai vidējā profesionālā izglītība lauksaimniecībā. Ar minēto normatīvo regulējumu nozare paredz jaunu darbavietu izveidi, uz tirgu orientētu saimniecību izveidi un paaudžu nomaiņu lauksaimniecības sektorā. ZM ir izstrādājusi normatīvo regulējumu, lai veicinātu mazo un daļēji naturālo saimniecību darbības attīstību, to konkurētspēju un pārstrukturēšanu.

Veiktas zemnieku aptaujas ietvaros, lai noskaidrotu faktoros, kādi ierobežo saimniecību attīstību, visbiežāk tika minēta neskaidra politika un bieža dažādu nosacījumu maiņa, nestabili ieņēmumi no lauksaimniecības, kā arī LIZ trūkums un nestabilitāte ar zemes nomas līgumiem, kā arī tika

noskaidrots, ka zemes apsaimniekošanas intensitātē (platības ziņā) ir loma ne tikai platību maksājumiem, bet arī LIZ stāvoklim, tās pieejamībai, apsaimniekošanas nosacījumiem un pašreizējās lauku attīstības tendencēm²³⁵.

Lai risinātu iepriekšējā lauksaimniecības attīstības plānošanas periodā (LAP2013) identificētās problēmas un sekmētu nozares produktīvu un efektīvu attīstību, vienlaikus saglabājot bioloģisko daudzveidību, ZM kopīgi ar nozares pārstāvjiem ir izstrādājusi mērķtiecīgu, uz lauksaimniecības produktu efektīvu ražošanu orientētu lauksaimniecības politiku laikposmam no 2014. līdz 2020. gadam.

2015. gada 13. februārī EK apstiprināja Latvijas lauku attīstības programmu 2014.–2020. gadam (LAP2020), ar kuru īsteno Eiropas Lauksaimniecības fonda lauku attīstībai atbalstu 2014.–2020. gada plānošanas periodā. Programmā ietvertu pasākumu izpilde ir mērķorientēta uz noteiktu vērtību sasniegšanu, kas saistītas ar noteiktiem lauku saimniecību vai pārstrādes uzņēmumu ekonomiskās izaugsmes raksturojošiem rādītājiem vai vides kvalitāti raksturojošiem rādītājiem. LAP2020 pasākumu īstenošana veicinās gan lauksaimnieku un lauku uzņēmēju konkurētspējas palielināšanu, gan uzlabos lauku telpas infrastruktūru un nodrošinās konsultāciju un apmācības pakalpojumus.

Lai sekmētu mazu un vidēju lauku saimniecību ražošanas procesu modernizāciju vai to darbības pārstrukturēšanu, kā arī, lai veicinātu lauksaimniecības produktu papildus pievienotās vērtības radīšanu īpaši attiecībā uz bioloģiski audzētu lauksaimniecības produktu pārstrādi, ir izstrādāta normatīvā bāze LAP2020 atbalsta pasākuma "Ieguldījumi materiālajos aktīvos" īstenošanai. Ar pasākuma ieviešanu tiks veicināts vietējo izejvielu pieprasījuma palielinājums. Viens no atbalsta saņemšanas nosacījumiem ir noteikta vietējās izejvielas iepirkšanas nepieciešamība.

Ir nodrošināta normatīvā bāze meliorācijas sistēmu atjaunošanas un pārbūves atbalstam, kas nepieciešama lauksaimniecības un mežsaimniecības zemju produktīvai apsaimniekošanai. Savukārt, lai veicinātu saimniecību vienotu un konkurētspējīgāku saimniecisko darbību un biedru aktīvu dalību kooperatīvo sabiedrību aktivitātēs, pasākumu īstenošanas rezultātā ir noteikti šādi kooperatīvo sabiedrību saimnieciskie darbības rādītāji – palielināts apgrozījums ar kooperatīvās sabiedrības biedriem, palielināts biedru skaits, palielināta ražošanas efektivitāte.

Ievērojot to, ka viens no mazu un vidēju saimniecību ekonomiskās izaugsmes kavēkļiem ir finanšu pieejamība saimniecību modernizēšanai vai arī zemes iegādei, tiek turpināta valsts atbalsta īstenošana lauksaimniecībā izmantojamo zemes iegādei un apgrozāmo līdzekļu iegādei lauksaimniecības produkcijas ražošanā.

²³⁵ Lakovskis P., Benga E., Miķelsone Z. (2013) *Platību maksājumu nozīme lauksaimniecības zemes izmantošanā*. Zinātniski praktiskā konference "Lauksaimniecības zinātne veiksmīgai saimniekošanai, 21.–22.02.2013., Jelgava, LLU. Pieejams: http://llufb.llu.lv/conference/Latvia_Agricult_Science_Successful_Farming/Latvia_Agricult_Science_Successful_Farming-98-104.pdf (05.08.2015.)

Mežsaimniecība

Lai noteiktu meža nozares turpmākās attīstības posmu, ir uzsākta Meža un saistīto nozaru attīstības pamatnostādņu 2015 – 2020. gadam (*Meža pamatnostādnes 2020*) izstrāde.

Lai nodrošinātu ilgtspējīgu mežu apsaimniekošanu, līdzsvarojot vides, sociālos un ekonomiskos izaicinājumus un sekmētu iegūtā resursa iesaisti tirgus aprītē, *Meža pamatnostādņēs 2020* ir noteikta virkne uzdevumu un sasniedzamo rādītāju, kas sniegs ieguldījumu, gan uzņēmējdarbības vides sekmēšanā, gan bioloģiskās daudzveidības nodrošināšanā, gan mežu ugunsdrošības pārvaldībā. *Meža pamatnostādņēs 2020* nav identificēti vai vērsta uzmanība noteiktām prioritāri īstenojamām aktivitātēm, kas ir saistīts ar ilgtspējīgas apsaimniekošanas principu ievērošanu, kā rezultātā mežu apsaimniekošanā jārisina kompleksi un sinerģiski gan sociāli, gan ekonomiski, gan vides jautājumi.

Īstenojot pamatnostādnes, būtisks ieguldījums līdz 2020. gadam būs veikts ceļu tīku izbūvē un rekonstrukcijā (2842 km) un uzbūvēto un renovēto meža meliorācijas sistēmu nodrošināšanā (13700 km), jaunaudžu platību izkopšanā (250 tūkst. ha) un neproduktīvu mežaudžu atjaunošanā (1700 ha). Lai ieviestu godīgas konkurences priekšnoteikumus darbaspēka tirgū, ir paredzēts izveidot valstij piederošu meža apsaimniekotāju sistēmu, lai novērstu nepamatoti zemas izmaksas par koksnes produktu pārdošanu uzņēmumiem un par mežsaimniecisko pakalpojumu iepirkšanu no uzņēmumiem. Savukārt mežsaimniecības kooperatīvu attīstībai un kvalitatīvai mežaudžu izveidei un pārvaldībai, paredzēts sasniegt atzītu meža īpašnieku kooperatīvu apsaimniekoto platību līdz 200 000 ha.

Minētais atbalsts nozarei nepieciešams, lai sekmētu pieeju dabas resursa iegūšanai, pārstrādei un operatīvas rīcības nodrošināšanai ugunsgrēka gadījumā, sekmētu kvalitatīvu un produktīvu meža resursu ražošanu, kā arī uzlabotu mežsaimniecības nozarē nodarbināto profesionalitāti mežu apsaimniekošanā un turpmākā attiecīgā resursa pārstrādē.

Saimniecību konsolidācija

Zemes konsolidācija ir viens no veidiem kā uzlabot un veicināt efektīvāku zemes izmantošanu, panākt augstāku tās ražotspēju, nodrošinot sabiedrības vajadzības.

Saskaņā ar CSP datiem 2013. gadā ir reģistrētas 81 796 ekonomiski aktīvas lauku saimniecības, kur vienas saimniecības vidējā izmantotās LIZ platība ir 23 ha (2013. gadā izmantotā LIZ ir 1877,7 tūkst. ha), savukārt 2010. gadā reģistrētas 83 386 saimniecības ar vidējo izmatoto LIZ platību 21,5 ha (2010. gadā izmantotā LIZ ir 1796,3 tūkst. ha) Secīgi lauku saimniecību skaits no 2010. līdz 2013. gadam ir samazinājies par 1590 ekonomiski aktīvo saimniecību vienībām jeb 2 %, savukārt vidējā vienā saimniecībā izmantotā LIZ platība ir palielinājusies par 81400 ha jeb 4,5 %

Kopumā minētās izmaiņas lauku saimniecību konsolidācijas procesā vērtējamas pozitīvi, jo notiek saimniecisko darbību efektivizācija, taču

vienlaikus konsolidācijas process paredz nodarbinātības mazināšanos tieši primārās lauksaimniecības produkcijas ražošanas jomā, tādējādi lauksaimniecības politikas līmenī nepieciešamas rast atbalsta instrumentus produkcijas pārstrādei, kas sekmētu jaunu darba vietu izveidi.

Atbilstoši ZM sniegtajai informācijai, mežsaimniecības nozarē nozīmīgai daļai (90 %) privāto meža īpašnieku pieder meža īpašumi, kas nav lielāki par 20 ha, kā rezultātā šādu saimniecību saimnieciskā darbība raksturojama ar zemu efektivitāti. Šādu īpašumu īpatsvars veido vairāk nekā 40 % no visu privāto mežu platības, tādējādi meža saimniecību kooperācijai ir būtiska loma, lai īpašnieki iegūtu nepieciešamās zināšanas mežaudžu kvalitatīvā apsaimniekošanā, nepieciešamo pakalpojumu (kas nepieciešami sekmīgākas produkcijas pārstrādei) noteikšanā un konkurētspējīga produkcijas piedāvājumā nodrošināšanā. Mežsaimniecības nozarē būtiski sekmēt resursa pārstrādi un inovatīvu produktu radīšanu, iesaistot to izstrādē zinātniskās institūcijas, tādā veidā sekmējot Latvijas vārda un produkcijas atpazīstamību gan zinātnisko/tehnoloģisko atklājumu jomā, gan kvalitatīvas produkcijas nodrošināšanā.

Kooperācijas attīstība un veicināšana

Lai veicinātu lauksaimniecības un mežsaimniecības pakalpojumu kooperatīvo sabiedrību (turpmāk – sabiedrība) izveidi un to darbības pozitīvo ietekmi uz lauksaimniecības un mežsaimniecības nozari kopumā, ir pieņemti MK 2013. gada 17. februāra noteikumi Nr. 1524 "Noteikumi par valsts atbalstu lauksaimniecībai", paredzot atbalstu lauksaimniecības un mežsaimniecības pakalpojumu kooperatīvajām sabiedrībām.

LAP2020 ietvaros atbilstīgām lauksaimniecības pakalpojumu kooperatīvajām sabiedrībām ir paredzēti vairāki atbalsta instrumenti pasākuma "Ražotāju grupu un organizāciju izveide", "Investīcijas materiālajos aktīvos" un "Zināšanu pārneses un informācijas pasākums" ietvaros. LAP2020 ietvaros ir paredzēti atbalsts instrumenti arī atbilstīgām mežsaimniecības pakalpojumu kooperatīvajām sabiedrībām – "Ražotāju grupu un organizāciju izveide", "Zināšanu pārneses un informācijas pasākums", "Natura 2000 maksājumi", "Ieguldījumi mežu attīstībā un mežu dzīvotspējas pilnveidošanā" ietvaros. Pēc Uzņēmumu reģistra datiem, 2013. gadā ir 281 lauksaimniecības un mežsaimniecības kooperatīvā sabiedrība.

Īpaši aizsargājamās dabas teritorijas

Latvijā īpaši aizsargājamās dabas teritorijas (ĪADT) tiek izveidotas saskaņā ar likumu "Par īpaši aizsargājamām dabas teritorijām" vai attiecīgiem MK noteikumiem. ĪADT vislielāko platību aizņem meži (49 %) un lauksaimniecības zeme (24 %), savukārt 12 % – ūdeņi, 14 % – purvi un 1 % – citas ekosistēmas, apbūvētās teritorijas. Kopš 2010. gada ir izveidotas īpaši aizsargājamās dabas teritorijas vienīgi jūrā, kā arī izveidots viens dabas liegums, tātad ĪADT palielinājums nav ietekmējis LIZ izmantošanu intensīvas lauksaimnieciskās prakses īstenošanai.

Lai nodrošinātu atbilstošu bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu, īpaši aizsargājamām dabas teritorijām ir noteikti dažādi saimnieciskās darbības aprobežojumi. Savukārt, lai nelielā apmērā kompensētu zaudējumus, kas rodas no lauksaimnieciskās darbības aprobežojumiem, zemes īpašnieki LAP2020 ietvaros var saņemt paredzētos ikgadējos atbalsta maksājumus gan no pasākuma – "Agrovide un klimats", gan no pasākuma "Natura 2000 maksājumi un Ūdens pamatdirektīvas maksājumi". Šos maksājumus administrē Lauku atbalsta dienests.²³⁶ Videi draudzīga saimniekošana Natura 2000 teritorijās ietilpstošajās lauksaimniecības zemēs ir pamats daudzu aizsargājamu, retu un izzūdošu sugu eksistences nodrošināšanai.

Likums "Par kompensāciju par saimnieciskās darbības ierobežojumiem aizsargājamās teritorijās" (pieņemts Saeimā 2013. gada 4. aprīlī) paredz šādus kompensācijas veidus: 1) atlīdzību par mežsaimnieciskās darbības ierobežojumiem; 2) zemes atpirkšanu; 3) atbalsta maksājumus par zaudējumiem, kas lauksaimnieciskās vai mežsaimnieciskās darbības ierobežojumu dēļ radušies aizsargājamās teritorijās, kuras nevar pretendēt atbalsta maksājumiem no attiecīgo ES fondu līdzekļiem. Būtiskākās likumā noteiktās izmaiņas ir par kompensācijām, kur vienreizējas atlīdzības tiek aizstātas ar ikgadējiem atbalsta maksājumiem, kā arī ir paredzēta zemes atpirkšana dabas rezervātos vai citu ĪADT dabas rezervātos, stingrā režīma vai regulējamā režīma zonā.

Atbilstoši Eurostat datiem par īpaši aizsargājamo dabas teritoriju īpatsvaru kopējā teritorijā, Latvija 2014. gadā ES dalībvalstu vidū ir trešajā vietā no to valstu vidus, kurām ĪADT īpatsvars ir neliels, apsteidzot vien Apvienoto Karalisti un Dāniju. ĪADT līdera pozīcijās ir Slovēnija – 38 %, Horvātija – 37 % un Bulgārija – 34 %. Vienlaikus Igaunijai un Lietuvai, tāpat kā Latvijai, ĪADT īpatsvars, sākot ar 2010. gadu, ir nedaudz palielinājies.

ĪADT īpatsvara stabilitātei un atbilstoši to pārvaldībai ir būtiska loma bioloģiskās daudzveidības nodrošināšanā, kā arī daudzveidīgu ekosistēmu pakalpojumu pieejamībā sabiedrībai kopumā. Lai novērstu pēdējo gadu laikā saasinājušās problēmas dabas aizsardzībā, īpaši tajās ĪADT, kurās vāji organizētas atpūtas aktivitātes un ir konstatēts apdraudējums bioloģiskās daudzveidības aizsardzībai (nacionālie parki un dabas parki, aizsargājamo ainavu apvidi), ir nepieciešams veikt īpaši aizsargājamo sugu un biotopu inventarizāciju, izstrādāt ĪADT dabas aizsardzības plānus un īpaši aizsargājamo sugu aizsardzības plānus. Patlaban Latvijā ĪADT īpatsvars, salīdzinot ar citām ES dalībvalstīm, ir neliels.

Putnu indeksi

Lauku putnu un Meža putnu indeksi ir starptautiski atzīti bioloģiskās daudzveidības stāvokli raksturojoši rādītāji (indikatori). Lai konstatētu

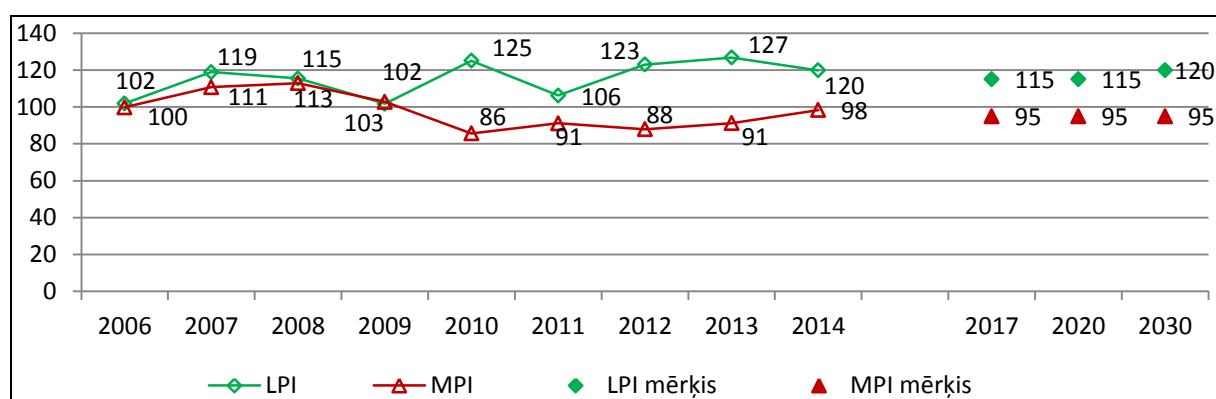
²³⁶ LAD (2015) *Informatīvais materiāls platību maksājumu saņemšanai 2015. gadā*. Pieejams: http://www.lad.gov.lv/files/ladNewsItemFile/18/Informativais_materiāls_2015.pdf (05.08.2015.)

ilglaicīgas un būtiskas putnu populāciju pārmaiņas noteiktā vidē, Latvijā no 1995. gada tiek veikts ikgadējs ligzdojošo putnu monitorings, kā rezultātā iegūst minēto indikatoru – lauku putnu indeksa (LPI) un meža putnu indeksa (MPI) vērtības.

Novērojums vai konstatējums, kas liecina par lauku vai meža putnu sugu daudzveidības ilgtspēju, ir minētā indeksa vērtības nelielas svārstības ap 100 % atzīmi vai nedaudz virs tās (sk. 25. att.), savukārt tās kritums zem 100 % atzīmes ilgā laikposmā, norāda par putnu un ar tiem saistītas bioloģiskās daudzveidības būtisku samazinājumu.

25. attēls

Lauku putnu indeksa (LPI) un meža putnu indeksa (MPI) izmaiņas

Avots: Dabas aizsardzības pārvalde

LPI dinamikai laikposmā no 2006. līdz 2014. gadam ir novērojamas nelielas svārstības, kas liecina, ka LIZ struktūras izmaiņas un lauksaimnieciskās ražošanas prakse nav radījusi būtiskas sekas bioloģiskās daudzveidības saglabāšanai. LIZ struktūras apsaimniekošanas stabilitāte (saskaņā ar CSP datiem laikposmā no 2007. līdz 2014. gadam aramzemes un pļavu un ganību platības tiek stabili apsaimniekotas, savukārt ilggadīgo stādījumu platībām ir konstatējams samazinājums par 37 %) un vides saudzīgu tehnoloģiju izmantošanas pieaugums lauksaimnieciskā ražošanā, nodrošina bioloģiskās daudzveidības ilgtspēju lauku teritorijās, tomēr jānorāda, ka tādām putnu sugām kā dzeltenā cielava un mazais svilpis to eksistence lauksaimniecības zemēs ir apdraudēta, kas saistāma ar mitro zālāju platību un zālāju–krūmu mozaīku izplatības samazināšanos. Dzeltenās cielavas un mazā svilpja populācijas kritums salīdzinot ar 1995. gadu attiecīgi ir 85 % (dzeltenajai cielavai) un 47 % (mazajam svilpim). 2014. gadā dzeltenā cielava tika konstatēta vien 15 % apjomā, savukārt mazā svilpja populācija salīdzinot ar 1995. gadu ir pārstāvēta 50 % apjomā²³⁷. Pēdējos gados šo putnu sugu samazinājums vairs nav tik izteikts, kas tika novērots līdz 2003. gadam, tomēr esošie zālāju saglabāšanas pasākumi, kas izriet no Agrovides pasākumiem tajās teritorijās, kur notiek intensīva

²³⁷ Latvijas Ornitoloģijas biedrība (2015) *Latvijas ligzdojošo putnu uzskaites: parasto putnu skaita pārmaiņas 2005–2014*. Pieejams: http://putnidaba.lv/wp-content/uploads/2015/03/Putni_daba_2015-1_gala.pdf (05.08.2015.)

lauksaimniecība, ir nepietiekami, lai šo sugu populācijas atgrieztu to sākotnējā līmenī.

Pretstatā LPI vērtības nelielajām svārstībām laikposmā no 2008. līdz 2010. gadam, MPI vērtība šajā periodā būtiski kritās, kas norāda par meža zemēs pieejamās bioloģiskās daudzveidības un kvalitātes strauju samazinājumu, savukārt pēc 2011. gada vērojama atsevišķu meža putnu sugu atkopšanās, kas 2014. gadā joprojām nesasniedz MPI vērtību 2005. gada līmenī (100 % līmenis). Būtiskākais MPI ietvarā analizēto putnu sugu kritums ir konstatēts mežzirbei, parastajai ūbeleī, melnajai dzilnai, dižraibajam dzenim, mazajam dzenim.²³⁸ Kopš 2005. gada mežirbju populācijai ir konstatēts kritums par 80 %, kas ir vērtējams kā statistiski nozīmīga populācijas samazināšanās. Arī trijām dzeņu sugām (melnā dzilna, dižraibais dzenis un mazais dzenis) kopš 2005. gada konstatēts būtisks (par 24–48 %) populācijas lieluma samazinājums.

Bioloģiskās daudzveidības (tostarp putnu sugu daudzveidības) samazināšanās lauku teritorijās varētu būt sagaidāmas, ja: (1) būtiski pieaug izmantotās LIZ platības, kurās izmanto intensīvas lauksaimnieciskās ražošanas metodes, (2) turpināsies LIZ aizaugšana, (3) tiks veicināta monokultūru audzēšana plašās teritorijās (piemēram, kukurūza AER ieguvei).

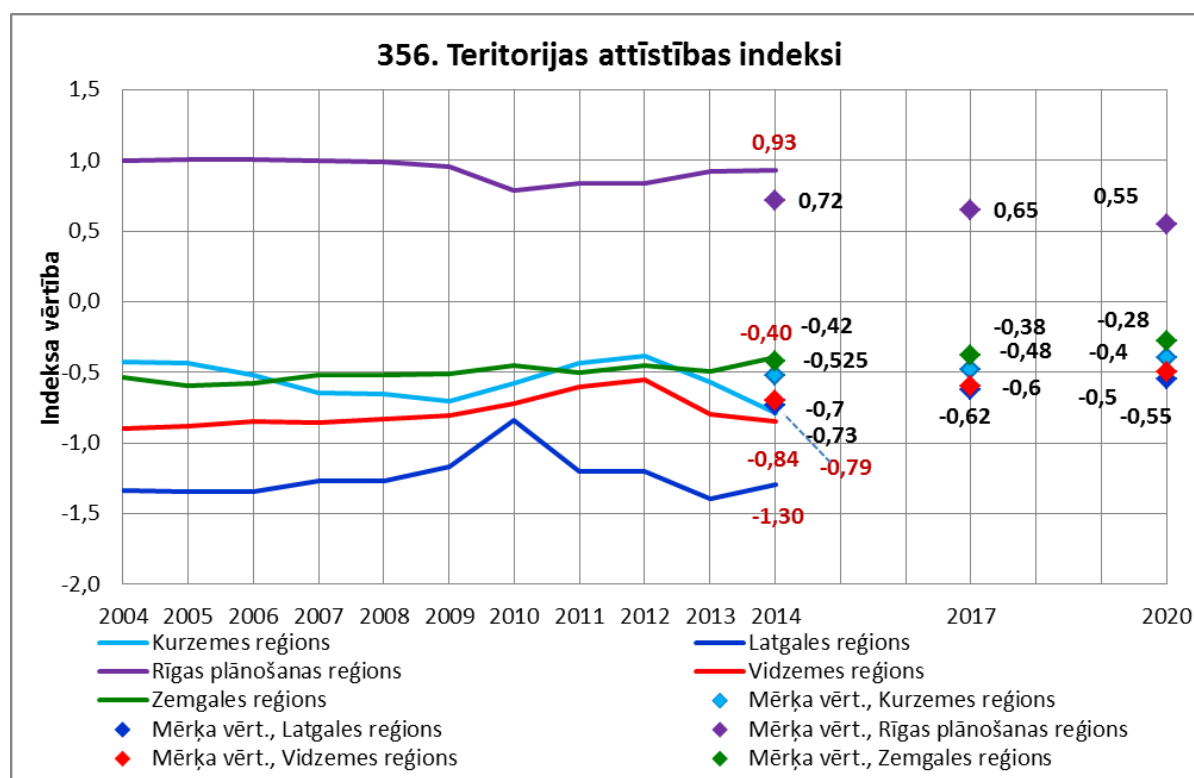
²³⁸ Latvijas Ornitoloģijas biedrība (2014) *Gala atskaite par 2014. gadu saskaņā ar 2014. gada 9. maija līgumu Nr. 7.7/41/2014-P, kas noslēgts starp Dabas aizsardzības pārvaldi un Latvijas Ornitoloģijas biedrību.*
Pieejams: http://biodiv.daba.gov.lv/fo1302307/fo1038572/fo1873799/putnu-fona-monitoringa-gala-atskaite-par-2014.-gadu/download/lv/1/Mon_fona_putni_ATSK_2014.pdf (05.08.2015.)

4.3. Apdzīvotuma struktūra un ekonomiskā aktivitāte reģionos

Atjaunojoties ekonomiskajai izaugsmei, reģionālās atšķirības palielinās un ir atgriezušās pirmskrīzes līmenī. Teritorijas attīstības indeksa²³⁹ dinamika liecina, ka būtiskākā atšķirība starp NAP2020 noteikto un faktisko teritorijas attīstības indeksa vērtību ir Latgales reģionā, kur rādītājs ir būtiski zemāks par noteikto mērķa vērtību. Savukārt Rīgas reģionam faktiskais rādītājs ir nedaudz augstāks par NAP2020 noteikto.

26. attēls

Teritorijas attīstības indeksu dinamika

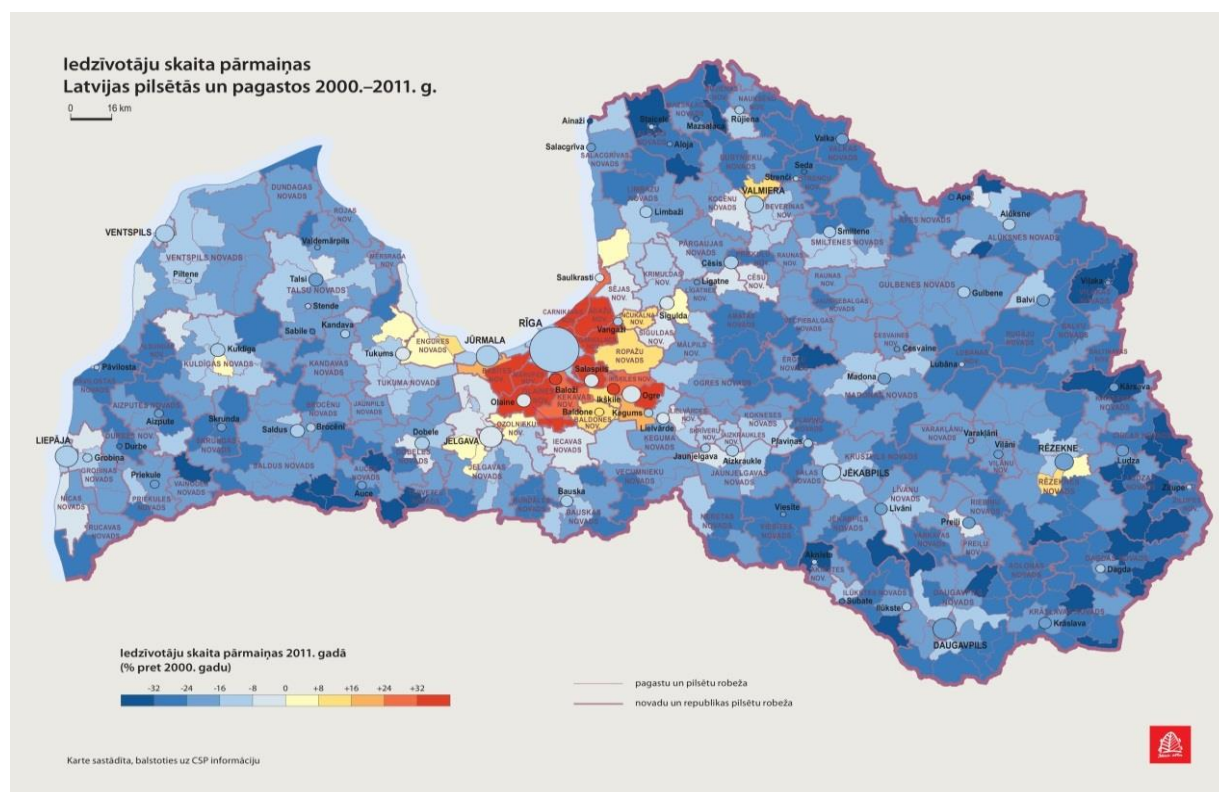
Tā kā teritorijas attīstības indekss sastāv no vairākiem sociālekonomisko attīstību raksturojošiem rādītājiem, tad ir lietderīgi aplūkot, kuros no šiem rādītājiem starpība starp lielāko (Rīgas reģiona) un mazāko (Latgales reģiona) vērtību pēdējo gadu laikā ir palielinājusies. Salīdzinot 2014. gada rādītāju ar 2010. gada rādītāju, redzams, ka būtiski pieaugušas bezdarba līmeņa atšķirības; ja 2010. gadā bezdarba līmenis Latgales reģiona bija vidēji divas reizes augstāks, tad 2014. gadā – jau trīs reizes augstāks nekā Rīgas reģionā. Pārējos rādītājos atšķirības nav būtiski mainījušās vai arī ir samazinājušās.

²³⁹ Teritorijas attīstības indekss ir valsts reģionu sociālekonomiskās attīstības līmeņa atšķirību komplekss novērtējums, kurš iekļauj astoņus indikatorus - bezdarba līmenis, IKP uz vienu iedzīvotāju, IIN uz vienu iedzīvotāju, nefinanšu investīcijas uz vienu iedzīvotāju, demogrāfiskā slodze, iedzīvotāju skaita izmaiņas, pastāvīgo iedzīvotāju blīvums, individuālo komersantu un komercsabiedrību skaits uz 1000 iedzīvotājiem

Reģionālās attīstības atšķirību palielināšanos apliecina arī Rīgas plānošanas reģiona iedzīvotāju īpatsvars, kas pēdējo 10 gadu laikā ir palielinājies vidēji par 0,3 procentpunktiem gadā, 2015. gadā sasniedzot jau 50,8 % no valsts iedzīvotāju skaita un liecinot par pārējo reģionu zemāku konkurētspēju iedzīvotāju piesaistīšanā. Aplūkojot iedzīvotāju skaita izmaiņas pašvaldību un to teritoriālo vienību dalījumā, redzams, ka iedzīvotāju skaits palielinās Pierīgā līdz pat Saulkrastiem, Engurei un Jelgavas novadam. Rīgā un Jūrmalā, tāpat kā citās lielajās pilsētās, iedzīvotāju skaits samazinās. Taču tas pieaug atsevišķās teritorijās pie lielajām pilsētām, piemēram, pie Valmieras, Rēzeknes un Kuldīgas. Iedzīvotāju skaita samazināšanas tendences ir mazinājušās arī teritorijās ap Liepāju, Daugavpili, Ventspili, Cēsīm, Preiļiem, Madonu, Smilteni, Balviem, Alūksni, Rūjieni, Talsiem u. c. centriem, apliecinot šo centru lomu darbavietu nodrošināšanā un apdzīvotības saglabāšanā.

27. attēls

Iedzīvotāju skaita dinamika Latvijā 2000.–2011. gadā

Avots: *Publisko individuālo pakalpojumu klāsta izvērtējums atbilstoši apdzīvojumam (2015.)*²⁴⁰

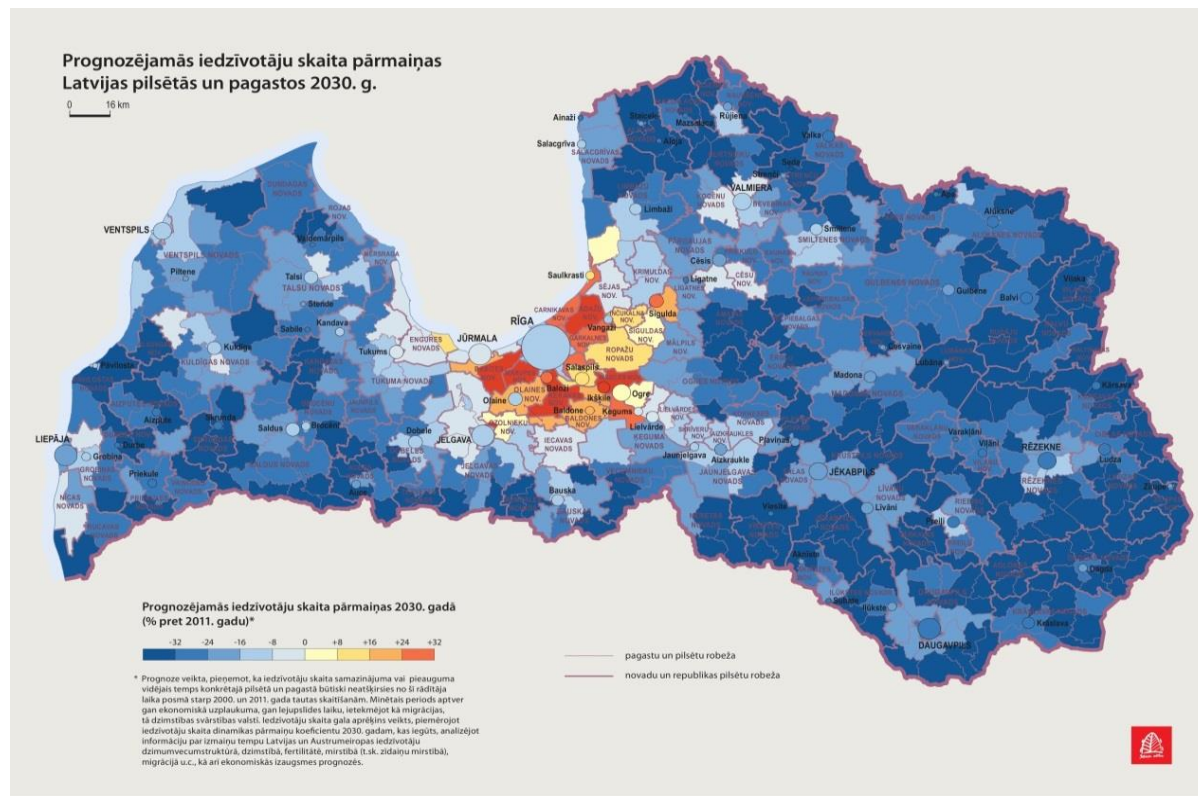
Turklāt prognozes liecina, ka Rīgas plānošanas reģions tuvāko 15 gadu laikā būs vienīgais reģions, kur iedzīvotāju skaits palielināsies, jo īpaši Pierīgā. Iedzīvotāju skaita sarukšana lēnākā tempā (līdz 10 %) tiek

²⁴⁰ VARAM, SIA "Grupa93" un SIA "Karšu izdevniecība Jāņa sēta" (2015) *Publisko individuālo pakalpojumu klāsta izvērtējums atbilstoši apdzīvojumam*. Pieejams: http://varam.gov.lv/lat/aktual/preses_relizes/?doc=19982 (05.08.2015.)

prognozēta lauku teritorijās ap lielajām pilsētām, kamēr mazāk apdzīvotās lauku teritorijās, pierobežā un daudzviet Latgalē iedzīvotāju skaits varētu sarukt par vairāk nekā 30 %.²⁴¹

28. attēls

Iedzīvotāju skaita prognozes Latvijā

Avots: *Publisko individuālo pakalpojumu klāsta izvērtējums atbilstoši apdzīvojumam (2015.)*²⁴²

Detalizēti aplūkojot bezdarba rādītājus reģionos, redzams, ka bezdarba līmeņa samazināšanās atsevišķos reģionos ir bijusi straujāka, nekā prognozēts.

2014. gadā Pierīgas un Zemgales reģionos ir sasniegts NAP2020 noteiktais bezdarba līmeņa rādītājs 2020. gadam. Latgales un Kurzemes reģioni ir tuvu 2014. gadam noteiktajam mērķa sasniegšanas rādītājam, savukārt Vidzemes reģiona rādītājs atpaliek.

Detalizētāk aplūkojot ienākumu rādītājus, redzams, ka arī iedzīvotāju ienākuma nodokļa ieņēmumi pašvaldību budžetos uz vienu iedzīvotāju ir pieauguši straujāk, nekā prognozēts, jau 2013. gadā sasniedzot 489 euro un pārsniedzot 2020. gadam noteikto rādītāju (447 euro).

Kā īpaša prioritāte Latvijas reģionālajā politikā ir iezīmēta ekonomiskās aktivitātes veicināšana Austrumu pierobežā. Iedzīvotāju

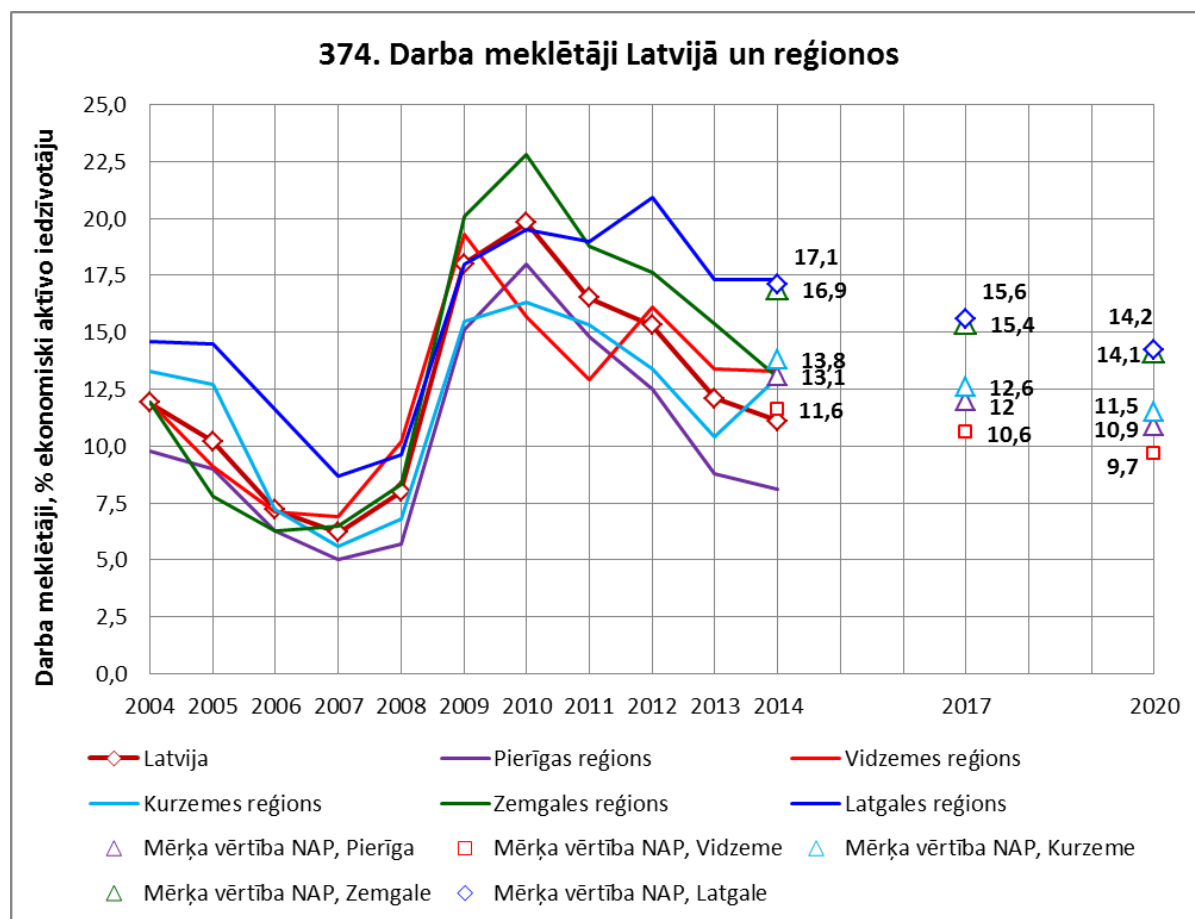
²⁴¹ VARAM, SIA "Grupa93" un SIA "Karšu izdevniecība Jāņa sēta" (2015) *Publisko individuālo pakalpojumu klāsta izvērtējums atbilstoši apdzīvojumam*. Pieejams: http://varam.gov.lv/lat/aktual/preses_relizes/?doc=19982 (05.08.2015.)

²⁴² Turpat

ienākuma nodokļa ieņēmumi uz vienu iedzīvotāju Austrumu pierobežas novadu pašvaldībās²⁴³ pakāpeniski palielinās, 2013. gadā sasniedzot 64 % no vidējiem ienākumiem valstī un tuvojoties NAP2020 noteiktajiem mērķa rādītājam (2014. gadā 66 %).

29. attēls

Darba meklētāju skaita dinamika

Avots: CSP

Visbeidzot, būtisks rādītājs reģionālās attīstības kontekstā ir pašvaldību finansiālās kapacitātes novērtējums autonomo funkciju veikšanai, kas apliecina pašvaldības spēju īstenot tai noteiktās funkcijas. Pašvaldību īpatsvars, kuras savu finansiālo kapacitāti autonomo funkciju veikšanai novērtē kā pietiekošu, 2013. gadā sasniedza 30 %, 2012. gadā – 44 %, bet 2011. gadā – 34 %. Vienlaikus jāņem vērā šā rādītāja reģionālās atšķirības; ja Rīgas un Vidzemes reģionos aptuveni 40 % pašvaldību vadītāju vērtē finanšu kapacitāti kā pietiekamu, tad Latgales reģionā šādu vērtējumu ir snieguši tikai 14 % pašvaldību vadītāju. Ņemot vērā rādītāja mainīgumu, pašlaik ir grūti prognozēt, vai noteiktās mērķa sasniegšanas rādītāja vērtības tiks sasniegtas.

²⁴³ Alūksnes, Aglonas, Balvu, Baltinavas, Ciblas, Dagdas, Daugavpils, Kārsavas, Krāslavas, Ludzas, Rēzeknes, Rugāju, Viļakas un Zilupes novads

Pašvaldību finansiālā kapacitāte savu autonomo funkciju veikšanā ir cieši saistīta arī ar pašvaldību saimniecisko darbību. Jāstiprina pašvaldību izpratne par saimnieciskās darbības tiesiskiem aspektiem un jāattīsta pašvaldību atbildības sajūta par savu lēmumu saimnieciskajā jomā lietderīgumu, kā arī patstāvība šādu lēmumu pieņemšanā.

Lai radītu pašvaldībām līdzīgas iespējas ar likumu noteikto funkciju izpildei, tiek veikta pašvaldību finanšu daļēja izlīdzināšana. Ņemot vērā, ka līdzšinējais likums "Par pašvaldību finanšu izlīdzināšanu", kurš Saeimā tika pieņemts 1998. gadā, vairs nenodrošināja visām pašvaldībām pietiekamus finanšu resursus savu funkciju izpildei, kā arī nenodrošināja reģionāli sabalansētu un līdzsvarotu finansējuma pārdali starp pašvaldībām, izstrādāts jauns Pašvaldību finanšu izlīdzināšanas likums, kurš Saeimā tika pieņemts 2015. gada 4. jūnijā un stājās spēkā 2015. gada 2. jūlijā.

Jaunā pašvaldību finanšu izlīdzināšanas sistēma tiek balstīta uz četriem pamatprincipiem:

- pārskatītas demogrāfisko kritēriju vērtības un papildināti kritēriji ar teritorijas platību raksturojošu kritēriju;
- ieviesta izlīdzināmā vienība – pašvaldību atšķirību ievērtēšanai aprēķinos;
- izlīdzināšana veikta pret pašvaldību vidējiem vērtētiem ieņēmumiem;
- valsts budžeta dotācija sadalīta proporcionāli starp pašvaldībām, tuvinot tās pašvaldībai ar vislielākajiem ieņēmumiem uz vienu izlīdzināmo vienību.

Veiktā analīze liecina, ka būtiskākie iemesli reģionālās attīstības atšķirību pieaugumam ir straujāka bezdarba līmeņa samazināšanās galvaspilsētas reģionā, kamēr Latgales reģionā, lai arī sociālekonomiskās attīstības rādītāji ir uzlabojušies, taču lēnākā tempā. Turpinot līdzšinējo reģionālās attīstības politiku, pastāv būtisks risks nesasniegt NAP2020 noteiktos rādītājus ekonomiskās attīstības līdzsvarošanai Latvijas teritorijā.

Ņemot vērā iedzīvotāju sarūkšanas tendences, reģionos jāīsteno "gudrās saraušanās"²⁴⁴ pieeja – jāmeklē risinājumi, kā samazināt infrastruktūras uzturēšanas izmaksas un jāveido inovatīvas pieejas pakalpojumu nodrošināšanai, tai skaitā pašvaldībām sadarbojoties savā starpā, kā arī ar privāto sektoru. Publisko pakalpojumu sniegšana jāplāno funkcionālajās teritorijās, ņemot vērā iedzīvotāju ikdienas pārvietošanos un objektu sasniedzamību noteiktā laikposmā, nevis administratīvās robežas. Tas attiecas ne vien uz izglītības, veselības u. tml. pakalpojumiem, bet arī, piemēram, sabiedriskā transporta organizēšanu, kam būtu jānotiek, pašvaldībām sadarbojoties un dalot izmaksas. Pašvaldību sadarbība pakalpojumu sniegšanā pilsētu aglomerācijā ir alternatīva turpmākajiem soļiem administratīvi teritoriālajā reformā.

Kā inovatīvs piemērs pakalpojumu pieejamības nodrošināšanai jāmin Valsts un pašvaldību vienoto klientu apkalpošanas centru

²⁴⁴ *Smart shrinking* (angļu val.)

izmēģinājumuprojekts 2014. gadā un tam sekojošā klientu apkalpošanas centru tīkla veidošana 89 novadu nozīmes un 21 reģionālās nozīmes centrā, kas uzsākta 2015. gadā. Atbilstoši "vienas pieturas" aģentūras principam iedzīvotājiem nebūs jāvērsas vairākās institūcijās un pakalpojumu centros²⁴⁵, kā arī pašvaldību un valsts iestādēm tie sniegs iespēju efektīvāk un ekonomiskāk nodrošināt pakalpojuma saņemšanu iedzīvotājiem, mazinot administratīvo slogu un uzlabojot uzņēmējdarbības vidi, kā arī ceļot publiskās pārvaldes darba efektivitāti un sadarbības. Šajos centros tiks sniegts arī atbalsts e-pakalpojumu pieteikšanā un nodrošinātas konsultācijas par valsts pārvaldes iestāžu pakalpojumiem un publisko pakalpojumu portāla www.latvija.lv darbību. Konservatīvi pieņemot, ka 5 % gadījumos klients apvienos klientu apkalpošanas centru apmeklējumu divu pakalpojumu pieteikšanai, gadā tiks ietaupīti 8,2 milj. euro.

Reģionu ekonomikas stiprināšanai jāveicina ražošanas un pakalpojumu nozares attīstība reģionos, jo primārajās nozarēs (lauksaimniecība, mežsaimniecība un zivsaimniecība) darbavietu skaits līdz ar produktivitātes pieaugumu samazinās. Dati apliecina, ka pēdējo septiņu gadu laikā nodarbināto skaits lauku teritorijās²⁴⁶ pieaudzis vienīgi pakalpojumu nozarēs²⁴⁷.

Darbavietu radīšanā būtiska loma ir mērķa orientētām ES strukturālo un investīciju fondu programmām, kam jāveicina ne vien produktivitātes pieaugums, bet arī jaunu darbavietu veidošanās, jo īpaši lauku teritorijās. Darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" pasākumi uzņēmējdarbībai būtiskas infrastruktūras pilnveidošanai reģionos²⁴⁸ radīs priekšnoteikumus ekonomiskās aktivitātes veicināšanai reģionos, piešķirto atbalsta apjomu tieši saistot ar jaunu darbavietu radīšanu un nefinanšu investīciju piesaisti teritorijai, kurā veikti ieguldījumi. Atbalsts reģionālās attīstības veicināšanai tiks sniegts arī Eiropas teritoriālās sadarbības programmu ietvaros²⁴⁹.

Jānodrošina arī uzņēmējdarbības uzsākšanas un atbalsta konsultācijas reģionos, tai skaitā nelauksaimnieciskās uzņēmējdarbības

²⁴⁵ Valsts un pašvaldību vienotajos klientu apkalpošanas centros iedzīvotājiem un uzņēmējiem vienuviet būs pieejami gan pašvaldības, gan pieprasītāko septiņu valsts pārvaldes iestāžu pakalpojumi: Valsts ieņēmumu dienests, Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras, Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes, Nodarbinātības valsts aģentūras, Uzņēmumu reģistra, Valsts zemes dienesta un Lauku atbalsta dienesta

²⁴⁶ Ar lauku teritoriju šeit saprot visas Latvijas teritoriju, izņemot pilsētas, kurām piešķirts pilsētas statuss ar Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likumu

²⁴⁷ Benga E. (2015) *Prezentācija "LAP 2007–2013 un LAP 2014–2020"* Lauku attīstības programmas uzraudzības komitejas sēdē 2015. gada 19. martā. Pieejams: http://www.lvaei.lv/images/LANN/LANN_UK_19_03_2015.pdf (05.08.2015.)

²⁴⁸ 3.3.1. specifiskais atbalsta mērķis "Palielināt privāto investīciju apjomu reģionos, veicot ieguldījumus uzņēmējdarbības attīstībai atbilstoši pašvaldību attīstības programmās noteiktajai teritoriju ekonomiskajai specializācijai un pamatojoties uz vietējo uzņēmēju vajadzībām" un 5.6.2. specifiskais atbalsta mērķis "Teritoriju revitalizācija, reģenerējot degradētās teritorijas atbilstoši pašvaldību integrētajām attīstības programmām"

²⁴⁹ Latvijas–Lietuvas pārrobežu sadarbības programma, Igaunijas–Latvijas pārrobežu sadarbības programma, Centrālā Baltijas jūras reģiona pārrobežu sadarbības programma, Baltijas jūras reģiona transnacionālās sadarbības programma, INTERREG EUROPE programma visai Eiropas Savienības teritorijai, Pilsētvides attīstības programma URBACT III, ESPON 2020 programma, Latvijas–Lietuvas–Baltkrievijas programma, Latvijas–Krievijas programma

jomās. Šeit būtiska loma ir virknei organizāciju – Valsts Lauku tīklam, reģionālajiem biznesa inkubatoriem, uzņēmējdarbības konsultantiem pašvaldībās u. c. 2013. gadā Latgalē tika izveidots Latgales uzņēmējdarbības centrs kā izmēģinājumuprojekts ar mērķi nodrošināt informatīvos un konsultatīvos pasākumus uzņēmējdarbības atbalstam, kā arī sadarbību ar citām institūcijām²⁵⁰, kas sniedz uzņēmējdarbības atbalsta pakalpojumus. Ņemot vērā veiksmīgo Latgales uzņēmējdarbības centra pieredzi, 2015. gada sākumā izveidoti uzņēmējdarbības centri arī pārējos reģionos. Kā labās prakses piemērs jāmin arī plānošanas reģionu uzturētā tīmekļvietne www.ESfinanses.lv – vienīgais avots, kurā iespējams vienuviet iepazīties ar aktuālo informāciju par projektu iespējām ne vien ES fondu, bet arī citu instrumentu ietvaros.

Lai mazinātu negatīvas sociālekonomiskās attīstības tendences Austrumu pierobežā, Rīcības plāns Latgales reģiona izaugsmei 2015.–2017. gadam paredz paplašināt Rēzeknes speciālās ekonomiskās zonas teritoriju uz rūpnieciskās apbūves teritorijām Latgales plānošanas reģionā. Turklāt paredzēts arī papildu atbalsts uzņēmējdarbībai būtiskas publiskās infrastruktūras attīstībai Latgales plānošanas reģionā un Alūksnes novada pašvaldībā darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" ietvaros²⁵¹.

Lauku attīstības finansējums jāfokusē ne vien uz produktivitātes pieaugumu, bet arī uz nodarbinātības veicināšanu un jaunu darbavietu radīšanu. Jādomā par lauksaimniecības produktu pārstrādes (tai skaitā mājražotāju) un neluksaimnieciskās uzņēmējdarbības attīstību laukos, īpaši jāatbalsta mikro un mazie uzņēmumi, kas sniedz būtisku ieguldījumu nodarbinātības nodrošināšanā. Piešķirot atbalstu modernizācijai un attīstībai, priekšroka jānodod darbietilpīgākiem lauksaimniecības sektoriem, kas spēj radīt jaunas darbavietas.

Visbeidzot, jārada iespējas reģionu iedzīvotājiem atrast darbu un mājokli Latvijas lielākajās pilsētās, tādējādi saglabājot apdzīvotību reģionos un mazinot iedzīvotāju aizplūšanu uz ārvalstīm. Līdzšinējās tendences liecina, ka vairākas Latvijas lielās pilsētas spēj radīt jaunas darbavietas, jo pieaug vai lēnāk samazinās apkārtējās teritorijās dzīvojošo skaits. Jāvērtē arī dzīvojamā fonda pieejamība un pastāvošās tirgus nepilnības mājokļu piedāvājumā.

²⁵⁰ AS "Attīstības finanšu institūcija", SIA "Latvijas Lauku konsultāciju un izglītības centrs", Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra u. c.

²⁵¹ 5.6.2. specifiskā atbalsta mērķa "Teritoriju revitalizācija, reģenerējot degradētās teritorijas atbilstoši pašvaldību integrētajām attīstības programmām" 3. kārtā "Ieguldījumi degradēto teritoriju revitalizācijā Latgales plānošanas reģiona un Alūksnes novada pašvaldībās"

5. VALSTS DROŠĪBA

Ņemot vērā, ka notikumi Ukrainā ir ietekmējuši kopējo ģeopolitisko stabilitāti un drošību reģionā, radot Latvijai jaunus drošības izaicinājumus, valsts drošība bija viens no valdības darba kārtības aktuālajiem jautājumiem. Līdz ar to pārskata periodā liela nozīme bija nacionālās drošības stiprināšanas pasākumiem, kas vērsti gan uz valsts militāro aizsardzības spēju attīstīšanu un paplašināšanu, gan sabiedrības drošības garantēšanu, stiprinot tiesību aizsardzības iestāžu kapacitāti cīņā pret noziedzību un pilnveidojot valsts civilās aizsardzības sistēmu.

Valsts apdraudējuma mazināšana bija viena no valdības prioritātēm un arī turpmāk nezaudēs savu aktualitāti, stiprinot Latvijas paš aizsardzības spējas, pilnveidojot valsts militāro nodrošinājumu, veicinot Nacionālo bruņoto spēku (NBS) apmācību un gatavību, kā arī piedaloties Ziemeļatlantijas līguma organizācijas (NATO) starptautiskajās operācijās un kolektīvās aizsardzības pasākumos un nodrošinot NATO spēku klātbūtni Latvijā. Vienlaikus nozīmīgi ir arī iekšpolitiskie sabiedrības drošības stiprināšanas pasākumi, kas ir būtisks Latvijas iedzīvotāju stabilitātes, labklājības un attīstības priekšnoteikums.

Papildus tam ir svarīgi norādīt, ka pārskata periodā uzsākta divu būtisku politikas plānošanas dokumentu – Valsts aizsardzības koncepcijas un Nacionālās drošības koncepcijas – izstrāde. Šie dokumenti nosaka valsts militārās aizsardzības un valsts apdraudējuma novēršanas stratēģiskos pamatprincipus, prioritātes un pasākumus valsts aizsardzības nodrošināšanas un nacionālās drošības jomās un būtiskākos darbības un stratēģiskās attīstības virzienus valsts drošības jautājumos.

Lai sniegtu pārskatu par pasākumiem valsts drošības jomā, ziņojuma sadaļā ir iekļauta informācija par nozīmīgākajiem Iekšlietu ministrijas īstenotajiem sabiedrības drošības sekmēšanas un stiprināšanas pasākumiem, kā arī Aizsardzības ministrijas īstenotajiem pasākumiem valsts aizsardzības spēju stiprināšanā un aizsardzības apdraudējumu mazināšanā, kas veikti pārskata periodā.

5.1. Sabiedrības drošība

Ņemot vērā aktuālo ģeopolitisko situāciju un nacionālās drošības izaicinājumus, šobrīd sadarbībā ar kompetentajām institūcijām notiek jaunas Nacionālās drošības koncepcijas un Nacionālās drošības plāna izstrāde. Saskaņā ar Nacionālās drošības likumā noteikto Iekšlietu ministrija, Aizsardzības ministrija un Ārlietu ministrija sadarbībā ar Valsts drošības iestādēm (Drošības policiju, Satversmes aizsardzības biroju, Militārās izlūkošanas un drošības dienestu), pamatojoties uz Valsts apdraudējuma analīzi, izstrādā Nacionālās drošības koncepcijas projektu. Šobrīd Nacionālās drošības koncepcijas projekts atrodas saskaņošanas stadijā, to plānots iesniegt izskatīšanai Saeimā 2015. gada rudenī.

Pārskata periodā nozīmīga valdības prioritāte ir bijusi Zolitūdes traģēdijas izmeklēšanas pabeigšana, nodrošinot traģēdijas izmeklēšanas procesam visus nepieciešamos cilvēku un materiāli tehniskos resursus. Pārskata periodā Valsts policijā vienā kriminālprocesā tika pabeigta Zolitūdes traģēdijas izmeklēšana. 2015. gada 7. aprīlī krimināllieta tika nosūtīta kriminālvajāšanas uzsākšanai Rīgas tiesas apgabala prokuratūrai. 2015. gada 15. aprīlī krimināllieta tika nosūtīta kriminālvajāšanas uzsākšanai Rīgas tiesas apgabala prokuratūrai.

Jānorāda, ka pārskata periodā notika vairākas "Parlamentārās izmeklēšanas komisijas sēdes par Latvijas valsts rīcību, izvērtējot 2013. gada 21. novembrī Zolitūdē notikušās traģēdijas cēloņus un turpmākajām darbībām, kas veiktas normatīvo aktu un valsts pārvaldes un pašvaldību darbības sakārtošanā, lai nepieļautu līdzīgu traģēdiju atkārtanos, kā arī par darbībām minētās traģēdijas seku novēršanā", kurās tika skatīti jautājumi arī par civilās aizsardzības sistēmas darbību un tās pilnveidošanas iespējām, kā arī kriminālprocesa virzības gaitu.

Papildus tam, lai pilnveidotu valsts civilās aizsardzības sistēmas darbību, notika jauna tiesiskā regulējuma izstrāde civilās aizsardzības un krīžu pārvaldības jomā. Iekšlietu ministrija ir izstrādājusi likumprojektu "Civilās aizsardzības un katastrofas pārvaldīšanas likums". Likumprojekta mērķis ir noteikt tiesiskos un organizatoriskos civilās aizsardzības sistēmas darbības un katastrofas pārvaldīšanas principus, lai maksimāli nodrošinātu cilvēku, vides, infrastruktūras un īpašuma drošību un aizsardzību, kā arī noteiktu civilās aizsardzības sistēmas un katastrofas pārvaldīšanas subjektu kompetences un atbildību. Likumprojekts "Civilās aizsardzības un katastrofas pārvaldīšanas likums" tika atbalstīts MK 2015. gada 14. jūlija sēdē (prot. Nr. 34 29. §).

Lai veicinātu sabiedrības drošību, apkarojot un ierobežojot organizēto noziedzību, cilvēku tirdzniecību un narkotisko un psihotropo vielu izplatību, pārskata periodā notika mērķu un uzdevumu īstenošana, kuri noteikti Iekšlietu ministrijas izstrādātajos attīstības plānošanas dokumentos – Organizētās noziedzības novēršanas un apkarošanas plānā 2014.–2016. gadam, Cilvēku tirdzniecības novēršanas pamatnostādnes 2014.–2020. gadam, Bērnu noziedzības novēršanas un bērnu aizsardzības pret noziedzīgu nodarījumu pamatnostādnes 2013.–2019. gadam, Narkotisko un psihotropu vielu un to atkarības izplatības

ierobežošanas un kontroles pamatnostādņēs 2011.–2017. gadam. Papildus tam 2015. gada 16. jūnijā MK sēdē izskatīts informatīvais ziņojums "Par Organizētās noziedzības novēršanas un apkarošanas plāna 2014.–2016. gadam izpildes gaitu", kurā apkopota aktuālā informācija par Organizētās noziedzības novēršanas un apkarošana plāna 2014.–2016. gadam īstenošanas gaitu 2014. un 2015. gadā.

Turpinās Nacionālā kriminālizlūkošanas modeļa izveide, kas paredz iesaistīt vienā kriminālizlūkošanas sistēmā visas kompetentās nacionālās tiesību aizsardzības un drošības iestādes, lai izveidotu tiesisku un tehnisku mehānismu sistemātiska un vienota darba noziedzības apkarošanas jomā nodrošināšanai un lai informācijas un izlūkdatu (kriminālizlūkošanas informācijas) aprīte starp kompetentajām iestādēm nacionālā un starptautiskā līmenī tiktu organizēta efektīvi. Tiek turpināta arī noziedzīgi iegūtu līdzekļu atguves dienesta (struktūrvienības) izveide Valsts policijas sastāvā, kas specializēsies noziedzīgi iegūtu līdzekļu izsekošanā un atgūšanā kriminālprocesu ietvaros.

Migrācijas jautājums ir kļuvis aktuāls gan nacionālajā, gan ES darba kārtībā, īpaši ņemot vērā situāciju migrācijas jomā Vidusjūras reģionā, kuras ietvaros liela nozīme tika piešķirta iekšējās solidaritātes pasākumiem, dalībvalstīm izvērtējot iespēju īstenot bēgļu pārvietošanas aktivitātes ES iekšienē.

Pārskata periodā tika turpināta Imigrācijas konceptuālā ziņojuma izstrāde, izvērtējot ar ārzemnieku ieceļošanu saistītus jautājumus (tai skaitā ārzemnieku ieceļošanas kritērijus, nodarbinātības tiesību piešķiršanu, ārzemnieku piesaistišanas scenārijus), kā arī uzsākta jauna Imigrācijas likumprojekta un tam pakārtoto MK noteikumu projektu sagatavošana. Ņemot vērā, ka pašreiz Saeimā notiek diskusijas par likumprojektu "Grozījumi Imigrācijas likumā" (Nr. 24/Lp12), kura ietvaros tiek izskatīts jautājums par nepieciešamību mainīt investoru ieceļošanas nosacījumus un to, ka investoru uzņemšanas nosacījumi ir viena no būtiskākajām konceptuālā ziņojuma sadaļām, būtu lietderīgi rast iespēju koncepcijas izstrādes termiņa pagarināšanai līdz laikam, kad Saeimā tiks panākta vienošanās par veicamajiem grozījumiem Imigrācijas likumā. Turklāt, lai izveidotu Latvijas apstākļiem piemērotu sistēmu patvēruma meklētāju uzņemšanai, kā arī bēgļa un alternatīvo statusu ieguvušu personu integrācijai Latvijā, izveidota starpinstucionālā darba grupa Iekšlietu ministrijas vadībā.

Nenoliedzami, ka līdz ar legālās migrācijas un bēgļu pārvietošanas jautājumiem, aktuāli ir kļuvuši arī pasākumi, kas ir saistīti ar nelegālās imigrācijas apkarošanu un efektīvu ārējo robežu pārvaldību. Lai nodrošinātu un stiprinātu valsts robežas drošību, tika turpināta Latvijas Republikas valsts robežas integrētas pārvaldības koncepcijā noteikto uzdevumu īstenošana, saglabājot līdzsvaru starp valsts robežas drošības pasākumiem un tirdzniecības veicināšanu, ieviešot modernāku un efektīvāku ceļotāju plūsmas pārvaldību. Turpinājās arī Eiropas Robežu uzraudzības sistēmas (EUROSUR) ieviešanas plāna 2014.–2015. gadam īstenošana. Papildus tam tika turpināta ES līdzfinansētā projekta "Pasažieru datu reģistrācijas sistēmas izveide Latvijā" īstenošana.

Atbilstoši Ministru prezidenta rezolūcijai tiks izveidota Iekšlietu ministrijas un Aizsardzības ministrijas darba grupa, lai izstrādātu integrētu valsts austrumu robežas kontroles un aizsardzības koncepciju, nosakot nepieciešamā ekipējuma, personāla, infrastruktūras un komandvadības vajadzības.

Lai nodrošinātu Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienesta materiālo tehniskās bāzes modernizāciju, tai skaitā jaunu Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienesta depo ēku būvniecību, kā arī esošo depo ēku rekonstrukciju, tādējādi veicinot dienesta kapacitātes stiprināšanu un savlaicīgu ierašanos notikuma vietā, pārskata periodā notika Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienesta Vidzemes reģiona brigādes Alūksnes daļas Apes posteņa, Vidzemes reģiona brigādes Valkas daļas Smiltenes posteņa, Kurzemes reģiona Kuldīgas daļas Skrundas posteņa, Vidzemes reģiona brigādes Madonas daļas Ērgļu posteņa un Rīgas reģiona pārvaldes 7. daļas ugunsdzēsības depo rekonstrukcija. Lai nodrošinātu speciālo ugunsdzēsības un glābšanas transportlīdzekļu iegādi iestādes vajadzībām, ir noslēgti līgumi par 41 autocisternu un 14 autokāpņu piegādi.

Lai pilnveidotu to noziedzīgo nodarījumu novēršanu un atklāšanu, kurus izdarījuši Iekšlietu sistēmas iestādēs strādājošie, tika turpināta Iekšējās drošības biroja izveide iekšlietu ministra pakļautībā atbilstoši no valsts budžeta piešķirtā finansējuma apmēram un termiņiem. Svarīgi norādīt, ka Saeimā 2014. gada 17. decembrī tika pieņemts Iekšējās drošības biroja likums, kas stāsies spēkā 2015. gada 1. novembrī. 2015. gada 9. jūnijā pieņemts MK rīkojums Nr. 299 "Par ilgtermiņa saistībām Iekšlietu ministrijai Iekšējās drošības biroja funkciju nodrošināšanai", kurā Iekšlietu ministrijai tiek atļauts uzņemt papildus saistības, lai Iekšējās drošības biroja vajadzībām segtu auto nomas 2015.–2018. gadam izmaksas, kā arī telpu nomu Valdemāra ielā 1A, Rīgā.

5.2. Aizsardzība

Ņemot vērā ģeopolitisko situāciju un Ukrainas krīzes negatīvo ietekmi uz drošības situāciju Baltijas reģionā, kas ietekmē arī Latvijas aizsardzības politikas prioritātes un galvenos attīstības virzienus, pārskata periodā galvenā uzmanība bija veltīta sabiedroto klātbūtnes stiprināšanai reģionā un nacionālo pašaizsardzības spēju attīstībai un pilnveidošanai, tādējādi sekmējot valsts aizsardzības stiprināšanu.

Atbilstoši Valsts aizsardzības likumā noteiktajam grafikam aizsardzības finansējuma palielināšanai, lai līdz 2020. gadam pakāpeniski palielinātu aizsardzības finansējumu līdz 2 % no IKP, ir sagatavota budžeta bāze nākamajiem diviem gadiem (2016., 2017. gadam). Ņemot vērā MK 2015. gada 17. februāra sēdē (prot. Nr. 9 31. § 3. punktā) doto uzdevumu, ir sagatavoti papildu finansējuma pieprasījumi, lai nodrošinātu straujāku NBS kaujas gatavības celšanu un minimālo spēju attīstību. Papildu finansējuma pieaugums nodrošinās 2 % no IKP jau 2018. gadā, tādējādi īstenojot Velsas samitā pieņemto apņemšanos.

Lai veicinātu sabiedroto spēku klātbūtni reģionā un pilnveidotu uzņemošās valsts atbalstu, 2015. gadā tika turpināta infrastruktūras izbūve un attīstība. Turpinot darbu pie Ādažu poligona un Ādažu bāzes infrastruktūras uzlabošanas, ir izstrādāti tehniskie projekti sporta zāles un šautuvju rekonstrukcijas īstenošanai un uzsākta otrā munīcijas noliktavas kompleksa būvniecība, kuru plānots pabeigt vēlākais līdz 2016. gada beigām.

Turpinās NBS ilgtermiņa projekta NBS bāzes "Lielvārde" īstenošana (infrastruktūras izbūve, aprīkojuma iegāde un personāla apmācība), lai izveidotu NATO un nacionālajām prasībām atbilstošu lidlauku, kas ļautu NBS pilnvērtīgi īstenot uzdevumus valsts aizsardzības nodrošināšanai un īstenot NATO operāciju atbalsta pasākumus. Sekmīgi turpinās militārā lidlauka sertifikācijas nodrošināšana, un ir uzsākts lidlauka turpmākās attīstības un pielietojuma izvērtējums.

Viens no redzamākajiem NATO sabiedroto militāro spēku klātbūtnes stiprināšanas pasākumiem ir regulāras kopīgas starptautiskās mācības ar stratēģisko partneru klātbūtni, kuru mērķis ir stiprināt NBS spējas un kaujas gatavību, kā arī Latvijas sadarbību ar sabiedroto militārajiem spēkiem. Kā būtiskākās jānorāda 2015. gada 21.–31. martā Ādažu poligonā notikušās ASV vadītās apvienotās sauszemes, gaisa un jūras spēku mācības "Summer Shield 2015", kurās kopumā piedalījās vairāk nekā 1100 karavīru. Mācību galvenais mērķis bija pilnveidot NATO valstu savstarpējo sadarbību, kā arī praktizēt koordinētu uguns atbalstu kājnieku vienību uzbrukuma operācijās. 2015. gada 21.–22. aprīlī Ādažu poligonā norisinājās NATO Gaisa spēku štāba Ramšteinā vadītas mācības, kuru galvenais mērķis bija pārbaudīt NATO valstu gatavību nodrošināt Baltijas valstu gaisa telpas aizsardzību. ASV spēku Eiropā štāba vadībā 2015. gada 9.–19. jūnijā Ādažu poligonā norisinājās "Saber Strike 2015" mācību LIVEX sadaļa, kurās piedalījās ap 2000 karavīru no NATO dalībvalstīm un partnervalstīm un kuru uzdevums bija nodrošināt reģionālo stabilitāti un drošību, veicināt spēku savstarpējo savietojamību

un nodrošināt Baltijas bataljona sertifikāciju dalībai NATO ātrās reaģēšanas spēku sastāvā 2016. gadā. Papildus tam 2015. gada 7.–17. jūnijā Latvija ar Jūras spēku flotiles Mīnu kuģu eskadras kuģi A-53 "Virsaitis" piedalījās ikgadējās militārajās mācībās "Baltops 2015".

Starptautisko saistību ietvaros Latvija turpināja dalību arī NATO operācijā Afganistānā un ES Apmācību misijā Mali, kā arī pretpirātisma operācijā Atalanta pie Somālijas krastiem. 2015. gada pirmajā pusgadā tika nodrošināta Militāras policijas vada dalība NATO ātrās reaģēšanas spēkos un dalība Zviedrijas vadītajā ES Kaujas grupā ar rotas līmeņa vienību, kā arī tika veikti nepieciešamie sagatavošanās darbi, lai nodrošinātu dalību NATO ātrās reaģēšanas spēkos un ES Kaujas grupās 2015. gada otrajā pusē un 2016. gadā atbilstoši pieņemtajiem lēmumiem.

Lai stiprinātu valsts aizsardzību un drošību, viena no Aizsardzības ministrijas prioritātēm šajā pusgadā ir bijusi valsts pašaizsardzības spēju stiprināšana un attīstība. Ir aktīvi strādāts pie mehanizācijas projekta īstenošanas, pretgaisa aizsardzības spēju attīstības, Zemessardzes stiprināšanas, kā arī personāla pieauguma nodrošināšanas.

Atbilstoši Latvijas un Lielbritānijas noslēgtajam starpvalstu līgumam par mehanizēto platformu iegādi tika turpināta mehanizācijas projekta īstenošana un mehanizēto platformu integrēšana NBS uzdevumu veikšanai. Jau 2014. gadā tika uzsākta karavīru apmācība Lielbritānijā, un 2015. gada janvārī tika uzsākta praktiskā apmācība, kuru plānots pabeigt līdz 2015. gada vidum. Paralēli, lai izveidotu remonta bāzi NBS mehanizēto platformu uzturēšanai, ir izstrādāti remonta bāzes tehniskie noteikumi un uzsākta būvju projektēšanas uzdevuma un būvprojekta izstrāde.

Aizsardzības ministrija ir uzsākusi iepirkuma procesu par radiolokatora modernizāciju un šobrīd norit sarunas par potenciālo piedāvājumu un līgumu, kuru plānots noslēgt 2015. gada otrajā pusē un kas ļaus nodrošināt zemo lidojumu identifikāciju.

Lai nodrošinātu vienību kaujas spēju paaugstināšanu, turpinās Zemessardzes spēju kā neatsverama ieguldījuma Latvijas valsts aizsardzībā attīstība. Ir izstrādāts un apstiprināts paaugstinātas gatavības apakšvienību izveides un ieviešanas plāns līdz 2018. gadam. Jau šogad ir uzsākta paaugstinātas gatavības apakšvienībās esošo zemessargu pamatapmācība, vienlaikus nodrošinot arī šo apakšvienību komandējošā sastāva apmācību. Turpinās darbs arī pie zemessargu pamatapmācību modeļa uzlabošanas, lai no 2016. gada organizētu 30 dienu intensīvas zemessargu pamatapmācības. Vienas intensīvās zemessargu pamatapmācības lauku nometnes veidā īstenošanas izmēģinājumsprojekts uzsākts 2015. gada jūnija beigās 55. Zemessardzes bataljonā Aizkrauklē.

Viena no prioritātēm ir profesionālā dienesta karavīru skaita pieaugums par 2000 karavīriem līdz 2018. gadam, kas ir būtisks priekšnoteikums spēju attīstībai. Lai to nodrošinātu, ir izstrādāts NBS personāla pieauguma plāns atbilstoši attīstāmo spēju projektu īstenošanas grafikam. Īstenojot personāla pieaugumu, 2015. gada

pirmajā pusgadā ir atvērtas 94 jaunas profesionālā militārā dienesta štata vietas un Zemessardzē rekrutēti 700 jauni zemessargi.

Lai pilnveidotu kibernetikas normatīvo regulējumu 2015. gada 4. martā stājās spēkā grozījumi "Informācijas tehnoloģiju drošības likumā". Grozījumu mērķis ir uzlabot informācijas tehnoloģiju drošību, laikus prognozējot un novēršot informācijas tehnoloģiju drošības apdraudējumus. Uz likumā dotā deleģējuma pamata Aizsardzības ministrija ir izstrādājusi MK noteikumus (atkārtoti izsludināti 2015. gada 9. jūlija VSS, pēc vienošanās panākšanas 2015. gada 17. jūlijā iesniegti Valsts kanceleijā izskatīšanai MK sēdē) "Kārtība, kādā valsts un pašvaldību institūcijas nodrošina informācijas un komunikācijas tehnoloģiju sistēmu, tai skaitā valsts informācijas sistēmu, atbilstību minimālajām drošības prasībām", kas paredz noteikt vienotus standartus valsts un pašvaldību iestādēm informācijas un komunikācijas tehnoloģiju drošības jomā. Papildus tam tika turpināta NBS Kiberaizsardzības vienības stiprināšana. Šobrīd NBS Kiberaizsardzības vienības sastāvā no plānotajām 94 vietām ir aizpildītas 57 vietas, kas ir 60 % no kopējā plānotā personāla sastāva. Plānots, ka līdz 2015. gada beigām tiks aizpildīti vismaz 70 % no nepieciešamā personāla. Paralēli norisinās vienības sistēmu arhitektūras un infrastruktūras aprīkojuma iepirkums, kuru plāno noslēgt 2015. gada beigās.

Lai veicinātu izpratni par stratēģiskās komunikācijas un krīžu vadības, kā arī aizsardzības nozares aktuālajiem jautājumiem, organizēti semināri Saeimas deputātiem un vadošajiem Latvijas mediju redaktoriem un Latvijas uzņēmējiem. Plānots, ka 2015. gada 23. oktobrī NATO izcilības centrs stratēģiskās komunikācijas jautājumos rīkos semināru Latvijas augstākajām amatpersonām par aktualitātēm stratēģiskajā komunikācijā.

Lai veicinātu plašāku sabiedrības iesaisti valsts aizsardzībā un pilsonisko apziņu, izpratni par valsts aizsardzību un patriotismu, tika sekmēta Jaunsardzes kustības paplašināšana un pieejamības veicināšana Latvijas skolu jaunatnei, palielinot apmācīto jaunsargu skaitu. MK 2015. gada 10. martā sēdē (protokols Nr. 14 21. §) tika apstiprināts informatīvais ziņojums "Par Jaunsardzes attīstību 2015.–2024. gadā", kas nosaka Jaunsardzes ilgtermiņa attīstības mērķus. Atbilstoši informatīvajam ziņojumam notiek jaunsargu skaita pieauguma un Jaunsardzes kustības pieejamības veicināšana visos novados un republikas nozīmes pilsētās.

Sekmējot militāri patriotisko audzināšanu, nodrošinātas karavīru vizītes skolās projekta "Kā mēs sargāsim Latviju" ietvaros, kā arī nodrošināta 4. maija militārā parāde Jelgavā, pulcējot plašu sabiedrības daļu. 2015. gada 1. augustā tika organizēta plaša Latvijas strēlnieku simtgades pasākumu programma. 2015. gada otrajā pusgadā turpināsies karavīru vizītes skolās, kā arī novembrī tiks organizēti patriotiskie pasākumi un militārās parādes.

Aizsardzības ministrija sadarbībā ar NBS ir uzsākusi darbu pie jaunā aizsardzības attīstības plānošanas cikla procesa īstenošanas, kura ietvaros drīzumā plānots pabeigt darbu pie operacionālās izpētes, kas

Ļaus 2015. gada rudenī uzsākt NBS attīstības plāna 2016.–2028. gadam izstrādi. 2015. gada pirmajā pusē tiks organizēts diskusiju cikls par Valsts aizsardzības koncepcijas izstrādi, kuru plānots izstrādāt līdz 2015. gada beigām. Jaunā Valsts aizsardzības koncepcija un NBS attīstības plāns 2016.–2028. gadam atbildīs pašreizējai drošības situācijai un ļaus īstenot pārdomātu, resursu efektīvu, drošību stiprinošu valsts aizsardzības politiku.

6. GALVENIE SECINĀJUMI UN PROGNOZES

Iekšzemes kopprodukta izaugsmes prognozes, tās ietekmējošie aspekti un rekomendācijas

Latvijas tautsaimniecības izaugsmes temps pēc salīdzinoši sekmīgas atkopšanās no finanšu krīzes sekām 2014. gadā ir samazinājies. Tā iemesli ir vājā ekonomikas izaugsme ES kopumā, militārā konflikta Ukrainas austrumos izraisītās ES un Krievijas Federācijas savstarpējās ekonomiskās sankcijas, kas atstāj iespaidu uz Latvijas tautsaimniecības nozarēm, kā arī globālās ekonomikas izaugsmes tempu samazinājums. Latvijas tautsaimniecības nozaru struktūra laikā no 2012. līdz 2014. gadam pēc nozaru pievienotās vērtības nav būtiski mainījusies, tādējādi secināms, ka pagaidām nav izdevies pārvirzīt tautsaimniecību uz nozarēm ar augstāku pievienoto vērtību un produktivitāti, jo lielākie IKP pieaugumi fiksēti būvniecības nozarē, transporta un uzglabāšanas nozarē, kā arī tirdzniecības nozarē. Tautsaimniecības izaugsmei nelabvēlīgs faktors ir tas, ka 2013. gadā samazinājies nefinanšu investīciju apjoms, kā arī nav būtisku uzlabojumu ieguldījumu palielināšanā pētniecībai un attīstībai, kam ir lielākais potenciāls sekmēt jaunu eksportspējīgu produktu radīšanu un Latvijas uzņēmēju konkurētspēju ārvalstu tirgos. Par būtiskākajiem izaugsmes faktoriem ir kļuvuši privātais patēriņš, kura kāpumu sekmē augstāka nodarbinātība un vidējās mēnešalgas tautsaimniecībā pieaugums, kā arī valsts patēriņš, turpretī eksporta loma ārējās vides ietekmē pēdējo divu gadu laikā mazinājusies.

Jāņem vērā, ka, visticamāk, arī turpmāk saruks Latvijas iedzīvotāju skaits, jo īpaši darbspējīgo un nodarbināto iedzīvotāju skaits, joprojām negatīva migrācijas saldo un jauniešu skaita samazinājuma rezultātā. Būtiski, ka darbspējīgo un strādājošo iedzīvotāju skaita kritums vājina valsts budžeta iespējas nodrošināt publisko pakalpojumu pieejamību un infrastruktūras kvalitāti esošajā apjomā, tāpēc divi galvenie rīcības virzieni tautsaimniecības izaugsmes saglabāšanai ilgtermiņā ir demogrāfiskā politika un ekonomiskā politika. Lai arī pēdējos gados ir uzlabojušies dzimstības un līdz ar to arī dabiskā pieauguma rādītāji, tomēr, ņemot vērā negatīvo starpvalstu migrācijas bilanci un t.s. demogrāfisko inerci (šobrīd fertīlajā vecumā ir lielāks īpatsvars sieviešu, kas pozitīvi ietekmē dzimstības rādītājus), paredzams iedzīvotāju skaita kritums, kas visticamāk turpmākajos gados nebūs tik straujš, bet varētu ievērojami paātrināties pēc 2020. gada, tādējādi nepieciešams jau šobrīd domāt par darbaspēka pieejamības nodrošināšanu vidējā termiņā un ilgtermiņā, jo īpaši reemigrācijas un pārdomātas imigrācijas politikas kontekstā. Ir nepieciešams meklēt ekonomiskās un fiskālās politikas risinājumus tautsaimniecības izaugsmes ilgtspējīgai noturēšanai. Tā būs galvenokārt atkarīga no ārējās ekonomiskās vides, kas ietekmēs Latvijas uzņēmēju iespējas pārdot savas preces un pakalpojumus ārvalstu pasūtītājiem, un uzņēmējdarbības vides valstī, kas nosaka valsts pievilcību uzņēmējdarbības uzsākšanai un veikšanai, kā arī investīciju piesaisti. Tādēļ svarīgi turpināt sniegt atbalstu Latvijas uzņēmumu

iekļūšanai ārvalstu tirgos un eksportspējīgo uzņēmumu attīstībai. Uzņēmējdarbības vides uzlabošanai nepieciešams nodrošināt valsts nodokļu politikas stabilitāti un paredzamību, samazināt ēnu ekonomikas īpatsvaru un pilnveidot tiesu sistēmas darbību, īpaši attiecībā uz maksātspējas administrēšanas un komerciālo strīdu izšķiršanas jautājumiem. Investīciju nozīme tautsaimniecībā ir būtiska, taču vēl svarīgāk ir tas, kādās nozarēs investīcijas tiks veiktas, jo tām koncentrējoties nozarēs ar zemām produktivitātes un kapitāla atdeves pieauguma iespējām, nav sagaidāma kvalitatīva izaugsme un būtiska dzīves līmeņa uzlabošanās, kas savukārt var veicināt iedzīvotāju turpmāku emigrāciju labākas dzīves kvalitātes meklējumos. Tāpēc būtiski sekmēt Latvijas uzņēmumu produktivitātes uzlabošanu, palielināt publiskos un privātos ieguldījumus pētniecībā un attīstībā viedās specializācijas stratēģijā noteiktajās nozarēs ar mērķi radīt jaunus un eksportspējīgus produktus un pakalpojumus un to ražošanai nepieciešamās darbavietas, kā arī turpināt piemērot uzņēmuma ienākuma nodokļa atlaides par atbalstāmo investīciju projekta ietvaros veiktajiem sākotnējiem ilgtermiņa ieguldījumiem, kā arī ļaut uzņēmumiem samazināt ar uzņēmuma ienākuma nodokli apliekamo ienākumu par izdevumiem pētniecībai un attīstībai. Būtiska nozīme produktivitātes celšanā piešķirama Eiropas Savienības strukturālo fondu finanšu resursu pieejamībai, kas ir ārkārtīgi nozīmīgs attīstības resurss nākamajiem 5–7 gadiem, un Eiropas Stratēģisko investīciju fonda sekmīgai izmantošanai Latvijā. Nozīmīga ietekme būs arī komercbanku īstenotajai kreditēšanas politikai, kam būtu vairāk un sekmīgāk jākalpo par instrumentu uzņēmumu attīstībai, sabalansējot šo funkciju ar hipotekāro un patēriņa kreditēšanu.

Tā kā ekonomiskā situācija un IKP izaugsme Eiropas Savienībā pakāpeniski uzlabojas un Krievijas Federācijas noteiktās ekonomiskās sankcijas nav ievērojami samazinājušas tautsaimniecības aktivitāti Latvijā (pieņemot, ka šīs sankcijas netiks paplašinātas), ja tiks uzlabota uzņēmējdarbības vide un ES strukturālo fondu resursi tiks izmantoti efektīvi, var prognozēt, ka tuvākajos gados iekšzemes kopprodukta izaugsme varētu paātrināties un sasniegt vidēji 4 % gadā.

Ienākumu nevienlīdzības izmaiņu prognozes, tās ietekmējošie aspekti un rekomendācijas

Augstie ienākumu nevienlīdzības un nabadzības riskam pakļauto iedzīvotāju īpatsvara rādītāji 2013. gadā apliecina, ka ir nepieciešami mērķtiecīgi pasākumi ienākumu nevienlīdzības mazināšanai. Pašlaik vēl nav datu par 2014. gadu, kura laikā sāka darboties virkne jaunu atbalsta pasākumu nabadzības riskam visvairāk pakļautajām iedzīvotāju grupām, tomēr prognozējams, ka, ņemot vērā minētos atbalsta pasākumus un ekonomikas izaugsmi kopumā, ienākumu nevienlīdzība būs nedaudz mazinājusies. Tomēr turpmākā notikumu attīstība nav viennozīmīgi prognozējama un lielā mērā atkarīga gan no izmaiņām valsts nodokļu politikā, pie kuras pamatnostādņēm pašlaik ir uzsākts aktīvs darbs

Finanšu ministrijas vadībā, gan no tautsaimniecības spējas radīt jaunus uzņēmumus un jaunas, labāk apmaksātas darbavietas, gan arī no mērķētas sociālās palīdzības apstākļos, kad cilvēkam nepieciešams atbalsts. Būtiski ir mazināt strādājošo nabadzību, tādēļ jāturpina uzsāktās un plānotās aktivitātes nodokļu un pabalstu sistēmas pilnveidošanā..

Ir nepieciešams mērķtiecīgāk atbalstīt darbavietu radīšanu, uzņēmumu veidošanos un augstāku konkurētspēju no Rīgas attālo reģionu attīstības centros, jo tieši tajos iedzīvotāju ienākumi ir ievērojami zemāki un Latvijas tautsaimniecības teritoriālā noslāņotība pēc konkurētspējīgu uzņēmumu skaita un produktivitātes ir viens no galvenajiem ienākumu nevienlīdzības cēloņiem. Pieaugot valsts budžeta iespējām, nepieciešams uzlabot mazāko pensiju saņēmēju ienākumus, pārskatot pensijas tiem pensionāriem, kuru pensijas kapitālu būtiski ietekmēja negatīvās pensiju kapitāla izmaiņas ekonomiskās krīzes laikā. Nepieciešams stiprināt sociāli atbildīgu uzņēmējdarbību, lai panāktu, ka darba ņēmēju atalgojuma izmaiņas ir ciešāk saistītas ar uzņēmumu produktivitātes un peļņas izmaiņām. Tomēr S80/S20 ienākumu indeksa izmaiņas saistāmas ne tikai ar ienākumu palielināšanu nabadzīgāko iedzīvotāju daļai, bet arī ar nodokļu politikas izmaiņām attiecībā uz turīgāko sabiedrības daļu, piemēram, palielinot nodokļus no kapitāla pieauguma, dividendēm, lai rastu resursus budžeta ienākumu pārdalei, kas sekmē ienākumu nevienlīdzības mazināšanu.

Pieņemot, ka bezdarba līmenis turpmākajos gados samazināsies, tautsaimniecības nozaru struktūrā būtiskāku nozīmi iegūs augstas pievienotas vērtības nozares, tiks īstenota aktīvāka reģionālā politika, iekšzemes kopprodukta izaugsme paātrināsies, kas teorētiski varētu sniegt vairāk resursu ienākumu celšanai iedzīvotāju grupām ar zemākiem ienākumiem, kā arī saglabāsies ieviestie un tiks veidoti jauni papildu atbalsta instrumenti nabadzības riskam visvairāk pakļautajām iedzīvotāju grupām, var prognozēt, ka ienākumu nevienlīdzība pakāpeniski mazināsies, tomēr pastāv risks, ka Nacionālajā attīstības plānā izvirzītais mērķis var netikt pilnībā sasniegts.

Demogrāfiskās situācijas prognozes, tās ietekmējošie aspekti un rekomendācijas

Līdz ar citu Eiropas un pasaules valstu demogrāfiskajām tendencēm dažādi avoti sniedz informāciju par to, kādas izmaiņas sagaidāmas arī Latvijas demogrāfiskajā situācijā. Visi aprēķini paredz iedzīvotāju skaita samazināšanos valstī tuvāko 15–35 gadu laikā^{252, 253, 254, 255, 256}. Atbilstoši

²⁵² Melhovs A., Latvijas Banka (2014). *Forecasting natural population change*. Pieejams: https://www.macroeconomics.lv/sites/default/files/en_dp-3-2014-melihovs_0.pdf (11.07.2015.)

²⁵³ Zvidriņš P., Vītoliņš E. Ielūkosimies nākotnē: jaunākās demogrāfiskās prognozes. No Kļaviņš A. (red.) (2006). *Demogrāfiskā situācija šodien un rīt*. Rīga: LU. Pieejams:

http://www.president.lv/images/modules/items/PDF/item_1125_Demografija_21gadsimts.pdf (11.07.2015.)

²⁵⁴ EC (2014). *The 2015 Ageing Report. Underlying Assumptions and Projection Methodologies*. Pieejams: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2014/pdf/ee8_en.pdf (11.07.2015.)

²⁵⁵ EM (2015) *Informatīvais ziņojums par darba tirgus vidēja un ilgtermiņa prognozēm*. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/docSearch.do?searchtype=ows&clearnav=true> (11.07.2015.)

šīm prognozēm, visticamāk, ka iedzīvotāju skaits valstī līdz 2030. gadam samazināsies no 2014. gada sākumā identificētajiem 2,001 līdz vidēji 1,9 milj. Dr.ģeogr., Dr.h.ekon. Pārslas Eglītes vadībā veiktajos pētījumos Latvijas iedzīvotāju skaits 2020. gadam tiek paredzēts dažādos scenārijos no 1,80 līdz 1,97 milj., bet 2030. gadam attiecīgi 1,58–1,84 milj. Divi zemākie scenāriji – līdzšinējās politikas un pabalstu politikas scenārijs – aptuveni atbilst *Eurostat* prognozēm, bet optimistiskais nodarbinātības scenārijs paredz nereāli augstu iedzīvotāju skaita prognozi ar augstu reemigrācijas līmeni²⁵⁷.

Viskritiskākās prognozes snieguši EK demogrāfi²⁵⁸, norādot, ka jau 2030. gadā Latvijas iedzīvotāju skaits būs ievērojami samazinājies un nepārsniegs 1,6 milj. Jāņem vērā, ka prof. P. Zvidriņš uzskata, ka šīs prognozes ir nepamatoti pesimistiskas, jo vienlaikus tiek prognozēts dzimstības līmeņa pieaugums un vidējā mūža ilguma palielināšanās vīriešiem un sievietēm, kā arī negatīva migrācijas saldo samazināšanās. Salīdzinājumam ar EK demogrāfu prognozētajiem 1,6 milj. iedzīvotāju, EM prognozes ir ievērojami optimistiskākas un turpmākajos 15 gados prognozē Latvijas iedzīvotāju skaita samazināšanos par aptuveni 4 % (jeb 77 tūkst. cilvēku), salīdzinot ar 2014. gadu.

Kā vienu no svarīgiem izaicinājumiem demogrāfiskās situācijas attīstībā eksperti norāda Latvijas iedzīvotāju dzimumstruktūras un vecumstruktūras prognozējamās izmaiņas²⁵⁹. Lai arī sagaidāms, ka dzimstības rādītāju bāzes tendences līdz 2030. gadam turpinās uzlaboties – salīdzinot ar 2014. gadu, summārais dzimstības koeficients varētu palielināties par vairāk nekā 4 % un sasniegt 1,7 atzīmi, tomēr sieviešu skaits reprodūktīvā vecumā (no 15–49 gadiem) līdz 2030. gadam samazināsies par gandrīz 14 % jeb 62 tūkst., salīdzinot ar 2014. gadu, tādēļ, neskatoties uz dzimstības rādītāju pieaugumu, jaundzimušo skaits vidējā un ilgtermiņā saruks²⁶⁰.

Līdz 2030. gadam paredzamas nozīmīgas izmaiņas iedzīvotāju vecumstruktūrā par labu augstākām vecuma kohortām. Skolas vecuma bērnu īpatsvars kopš 2000. gada samazinājies gandrīz divas reizes (–47 %), minimumu sasniedzot 2013. gadā, un sagaidāms, ka līdz 2020. gadam tas nedaudz palielināsies (par 3 %), tomēr tad atkal lēnām samazināsies (2030. gadā – 4 % zem šā brīža līmeņa)²⁶¹. Tiek prognozēts, ka iedzīvotāju skaits vecuma grupā no 15–64 gadiem līdz 2030. gadam samazināsies par 132,1 tūkst. (~10 %), vienlaikus

²⁵⁶ VARAM (2014). 1. starpatskaite. *Demogrāfisko izmaiņu raksturojums un prognozes*. Pieejams: http://www.varam.gov.lv/files/text/Petijums_1%20starpatskaite.pdf (11.07.2015.)

²⁵⁷ VK, PKC (2013). *Tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpēte*. Pieejams: http://www.pkc.gov.lv/images/Tautas_ataudzi_ietekmejosie_faktori.pdf (07.07.2015.)

²⁵⁸ EC (2014). *The 2015 Ageing Report. Underlying Assumptions and Projection Methodologies*. Pieejams: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2014/pdf/ee8_en.pdf (11.07.2015.)

²⁵⁹ VARAM (2014). 1. starpatskaite. *Demogrāfisko izmaiņu raksturojums un prognozes*. Pieejams: http://www.varam.gov.lv/files/text/Petijums_1%20starpatskaite.pdf (11.07.2015.)

²⁶⁰ EM (2015) *Informatīvais ziņojums par darba tirgus vidēja un ilgtermiņa prognozēm*. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/docSearch.do?searchtype=ows&clearnav=true> (11.07.2015.)

²⁶¹ VARAM (2014). 1. starpatskaite. *Demogrāfisko izmaiņu raksturojums un prognozes*. Pieejams: http://www.varam.gov.lv/files/text/Petijums_1%20starpatskaite.pdf (11.07.2015.)

iedzīvotāju skaits virs 64 gadiem palielināsies par gandrīz 67,3 tūkst. (gandrīz 18 %) ²⁶². Tādējādi iedzīvotāju īpatsvars vecumā no 15–64 gadiem iedzīvotāju kopskaitā samazināsies no 66 % 2014. gadā līdz 62 % 2030. gadā, kas jūtami ietekmēs darba resursu pieejamību nākotnē. Līdz ar sabiedrības novecošanos arī turpmāk demogrāfiskās slodzes rādītāji Latvijā pieaugs.

Pašreiz starptautiskās migrācijas bilance ir negatīva, un tuvākajā perspektīvā emigrācijas apjomi, līdzīgi kā tas ir šobrīd, pārsniegs imigrācijas apjomus. Vienlaikus migrācijas procesiem valsts demogrāfiskajā attīstībā būs salīdzinoši nozīmīga loma, tiek prognozēts, ka pēc 2030. gada migrācijas saldo visticamāk kļūs pozitīvs. Līdz ar starpvalstu migrāciju viena no svarīgām demogrāfisko prognožu sastāvdaļām ir iedzīvotāju skaita un mobilitātes prognozēšana valsts administratīvi teritoriālajā iedalījumā ²⁶³. Līdzīgi kā citviet Eiropā, arī Latvijā turpinās iedzīvotāju koncentrācija ap lielpilsētām, jo īpaši Rīgu, iedzīvotāju skaitam pieaugot vienīgi Pierīgas novados un pilsētās – Rīgas aglomerācijas kodolā 2011. gadā dzīvoja 41,7 % valsts iedzīvotāju. Eksperti uzskata, ka perspektīvā visos valsts reģionos un lielākajās pilsētās, izņemot Pierīgas reģionu, ir sagaidāma iedzīvotāju skaita samazināšanās, jo īpaši teritorijās ar zemāko attīstības indeksu.

Risinājumi depopulācijas mazināšanai

Var izteikt pieņēmumu, ka normatīvo aktu grozījumi, kas stājušies spēkā ar 2015. gada janvāri (ierobežojumu atcelšana maternitātes un bērna kopšanas pabalstam, diferencēts ģimenes valsts pabalsts u. c.), tuvākajos gados varētu dzimstību vēl palielināt. Tomēr nepieciešams izvērtēt katras iniciatīvas t.s. «tīro» ietekmi uz politikas rezultātu, kas būtu pamatā turpmākām investīcijām demogrāfijas atbalsta pasākumos.

Līdz ar valdības politiku dzimstības rādītāju izmaiņas ietekmē arī sabiedrības vērtības ²⁶⁴. Pēdējo 20 gadu laikā priekšstati par ideālo ģimeni Latvijā mainījušies diezgan strauji, būtiski samazinoties vēlamajam bērnu skaitam. Vēl 1990. gadā puse sabiedrības par ideālu uzskatīja ģimeni ar vismaz trim bērniem, taču šobrīd vairums par ideālu uzskata ģimeni ar vismaz diviem bērniem. Jāatzīmē, ka šāds priekšstats vieno kā 30-gadnieku kohortu, tā arī vecāka gada gājuma cilvēkus. Īpaša vērība pievēršama jaunākajai fertīlā vecuma kohortai (15–25 gadi), kuru priekšstati par vēlamu bērnu skaitu no pārējās sabiedrības būtiski atšķiras – jauniešu vidū izplatītāki ir uzskati par viena vai divu bērnu ģimenes modeli kā ideālu. Ņemot vērā, ka ideālais bērnu skaits līdz šim dažādās kohortās bijis lielāks nekā faktiskais dzīves laikā dzimušo bērnu

²⁶² EM (2015). Informatīvais ziņojums par darba tirgus vidēja un ilgtermiņa prognozēm. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/docSearch.do?searchtype=ows&clearnav=true> (11.07.2015.)

²⁶³ Zvidriņš P., Vītolņš E. *Ielūkosimies nākotnē: jaunākās demogrāfiskās prognozes*. No Kļaviņš A. (red.) (2006). Demogrāfiskā situācija šodien un rīt. Rīga: LU. Pieejams: http://www.president.lv/images/modules/items/PDF/item_1125_Demografija_21gadsimts.pdf (11.07.2015.)

²⁶⁴ PKC, Sņikere S. (2014) *Zināšanās balstīta politika tautas ataudzei*. Konference Saeimā "Demogrāfiskās atveseļošanās ceļa kartes veidošana". Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/21803-saeima-uzsak-darbu-pie-demografiskas-atveselosanas-cela-kartes-veidosanas> (07.07.2015.)

skaitis, uzskatāms, ka nākotnē jauniešu kohorta sevi skaitliski visticamāk neatražos.

Jau 2006. gadā prof. P. Zvidriņš norādīja, ka visreālākais Latvijas demogrāfiskās attīstības scenārijs ir depopulācijas saglabāšanās, vienlaikus akcentējot, ka Latvijai ir lielas rezerves mirstības rādītāju samazināšanā²⁶⁵. To apliecina arī dati par veselīgi nodzīvoto mūža gadu izmaiņām, kas pozitīvi pārsniedz sākotnēji NAP2020 mērķa vērtības – sievietes jau 2012. gadā ir pārsniegušas veselīgi nodzīvoto mūža gadu rādītāju 2017. gadam, vīriešiem šis rādītājs ir saskaņā ar mērķa vērtību. Arī PZDG samazinājums dažu pēdējo gadu laikā bijis diezgan straujš, un, ņemot vērā 2013. gadā jau sasniegto PZDG līmeni (5911 gadi uz 100 000 iedzīvotāju), atlikušo septiņu gadu laikā mērķa sasniegšanai ir nepieciešams samazinājums vēl tikai par 11 % (salīdzinājumā ar 2013. gadu)²⁶⁶. Ievērojams potenciāls dabiskā pieauguma rādītāju uzlabošanā ir strādāt ar risinājumiem mirstības no ārējiem nāves cēloņiem mazināšanai. Ņemot vērā plānotās veselībratības un veselīga dzīvesveida veicināšanas aktivitātes, kas īpaši nozīmīgas ir vīriešiem, lai mazinātu izteikti augstos mirstības no ārējiem cēloņiem rādītājus, kā arī VM ieguldījumus veselības nozares pakalpojumu kvalitātes un pieejamības uzlabošanā, kur prioritāte ir nevienlīdzības veselībā novēršanai, koncentrējoties uz sociālās atstumtības riskam pakļautajām grupām, vidējos mirstības rādītājus būtu iespējams samazināt.

Līdz ar nepieciešamajām izmaiņām dabiskā pieauguma rādītājos demogrāfiskās situācijas uzlabošanā vienlīdz nozīmīgas ir arī izmaiņas ģeogrāfiskās mobilitātes veidojošos rādītājos. Ņemot vērā faktu, ka gandrīz divas trešdaļas no iedzīvotāju skaita samazinājuma saistītas ar negatīvu migrācijas saldo, mērķtiecīga reemigrācijas politikas īstenošana, kas, veicinot emigrējušo Latvijas iedzīvotāju atgriešanos Latvijā, mazinātu depopulācijas risku, ir viens no būtiskiem faktoriem Latvijas iedzīvotāju depopulācijas mazināšanai. Jāņem vērā, ka Latvijas emigrantu aptaujas rezultāti akcentē tieši ekonomiska rakstura jautājumus, kas kavē atgriešanos Latvijā – bažas par veiksmīgu iekļaušanos darba tirgū, iespējām gūt adekvātus ienākumus, lai nodrošinātu ģimeni un ierobežotas mājokļa iespējas²⁶⁷. Tā kā galvenie emigrācijas motīvi Latvijā ir ekonomiski – saistīti ar darba iespējām, atalgojumu un apstākļiem, būtu svarīgi valsts politiku vērst uz ārējās migrācijas aizstāšanu ar iekšējo. Jāattīsta centri – svarīgi, lai tā būtu ne tikai Rīga – kuri būtu gatavi uzņemt migrācijas plūsmas, nodrošinot tām gan darbavietas, gan dzīvesvietas. Papildus tam nozīmīgs faktors ir sabiedriskais transports starp šiem centriem un apkaimēm to tuvumā.

²⁶⁵ Zvidriņš P., Vītoliņš E. Ielūkosimies nākotnē: jaunākās demogrāfiskās prognozes. No Kļaviņš A. (red.) (2006). Demogrāfiskā situācija šodien un rīt. Rīga: LU. Pieejams:

http://www.president.lv/images/modules/items/PDF/item_1125_Demografija_21gadsimts.pdf (11.07.2015.)

²⁶⁶ SPKC (2014). Priekšlaicīgas mirstības analīze. Potenciāli zaudētie mūža gadi Latvijā 2013. gadā. Rīga: SPKC, 34. lpp.

²⁶⁷ LU FSI (25.06.2015). Pētījums "Latvijas emigrantu kopienas: nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika". Aptaujas galvenie rezultāti. <http://www.slideshare.net/lufsi/latvijas-emigrantu-kopienas-galvens-atzias?ref=http://migracija.lv/post/122501182793/publicets-papildinats-aptaujas-galveno-rezultatu> (10.07.2015.)

Jāapzinās, ka alternatīva, to nedarot, visdrīzāk būs iedzīvotāju emigrācija²⁶⁸.

Apkopojot iepriekš minēto, jāņem vērā, ka demogrāfiskie procesi ir lēni un inerti – jebkāda darbība šodien nesīs rezultātus tikai pēc vairākiem gadiem vai pat gadu desmitiem, tāpēc nav kāda unikāla risinājuma, kas demogrāfisko situāciju varētu uzlabot ļoti operatīvi. Demogrāfiskā atbalsta politika ir ilglaicīga valsts investīcija, kuras rezultāti nav jūtami uzreiz.

Valsts drošības stiprināšana

Valsts iekšējās un ārējās drošības stiprināšana ir viens no pamatnosacījumiem ilgtspējīgas un uz izaugsmi vērstas valsts attīstības nodrošināšanai. Spēcīga un uz atturēšanos balstīta aizsardzība ir valsts drošības pamats, kas ļauj līdz minimumam samazināt krīzes iespējamību reģionā.

Lai to nodrošinātu, Latvijai ir jāturpina NBS un pašaizsardzības spēju attīstība un stiprināšana. Kā nozīmīgas aizsardzības nozares prioritātes minamas mehanizācijas projekta īstenošana, pretgaisa aizsardzības spēju attīstība un Zemessardzes stiprināšana. Spēju attīstības pamatā ir apmācīts un atbilstoši mūsdienu prasībām ekipēts karavīrs, tāpēc viens no izaicinājumiem un mērķiem ir profesionālā dienesta karavīru skaita palielināšana līdz 6000 karavīriem 2018. gadā.

Sabiedroto spēku atbalsts un klātbūtne ir neatņemama Latvijas drošības garantija. Militārās klātbūtnes veicināšanai jānodrošina uzņemošās valsts atbalsta pilnveidošana, tai skaitā infrastruktūras izbūves un attīstības turpināšana.

NBS spēju un sabiedroto spēku atbalsta pilnveidošana nebūs iespējama bez pakāpeniskas aizsardzības nozares budžeta palielināšanas ar mērķi sasniegt 2 % no IKP 2018. gadā. Tas ļautu nodrošināt ne tikai starptautisko saistību izpildi, bet, pats galvenais – ļautu īstenot pārdomātu valsts aizsardzības politiku un aizsardzības nozares attīstību.

²⁶⁸ PKC, Sņķere S. (2014) Zināšanās balstīta politika tautas ataudzei. Konference Saeimā "Demogrāfiskās atveseļošanās ceļa kartes veidošana". Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/21803-saeima-uzsak-darbu-pie-demografiskas-atveselosanas-cela-kartes-veidosanas> (07.07.2015.)

7. IETEIKUMI TURPMĀKAI RĪCĪBAI

Ziņojuma iepriekšējās sadaļās sniegts plašs izvērtējums par paveikto valsts ilgtspējīgas attīstības veicināšanā, īstenojot deklarācijā par Ministru kabineta iecerēto darbību, Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā līdz 2030. gadam un Nacionālajā attīstības plānā 2014.–2020. gadam ietvertās prioritātes un rīcības virzienus. Var secināt, ka kopumā valsts attīstība pakāpeniski virzās uz šajos dokumentos izvirzītajiem mērķiem, tomēr vienlaikus konstatējams, ka vairākās jomās virzība uz mērķu sasniegšanu ir nepietiekama un pastāv virkne būtisku izaicinājumu, tādēļ tajās nepieciešama aktīva un konsekventa valsts pārvaldes institūciju darbība.

Krievijas agresijas Ukrainā dēļ, kā arī kopējās ģeopolitiskās situācijas ietekmē iekšējās un ārējās drošības jautājums ir kļuvis par nozīmīgu Latvijas politikas prioritāti, jo drošība ir nozīmīgs valsts stabilitātes, attīstības un labklājības garants, sniedzot ikvienam valsts iedzīvotājam tiesisko paļāvību, aizsardzību, kā arī uzticību valstij un tās īstenotajai politikai.

NBS spēju un sabiedroto spēku atbalsta pilnveidošana nebūs iespējama bez pakāpeniska aizsardzības nozares budžeta palielināšanas, tādējādi izpildot gan starptautiskās saistības, gan īstenojot konsekventu aizsardzības politiku, kas vērsta uz nacionālo pašaizsardzības spēju stiprināšanu un aizsardzības nozares attīstību. Sabiedroto spēku atbalsts un klātbūtne ir neatņemama Latvijas drošības garantija. Līdz ar to jāstiprina sadarbība ar NATO, gan Latvijai līdzdarbojoties kopējās militārajās mācībās un misijās, gan nodrošinot sabiedroto militāro spēku klātbūtni Latvijā un sniedzot tiem uzņemošās valsts atbalstu.

Savukārt, lai īstenotu iekšējās drošības politiku, ir nepieciešams konsekventi un mērķtiecīgi risināt jautājumus, kas saistīti ar organizētās noziedzības apkarošanu, cilvēktirdzniecības un narkotisko un psihotropo vielu izplatības ierobežošanu, robežkontroles sistēmas efektivitātes palielināšanu un kontrolētas migrācijas politikas ieviešanu.

Pieaugošās ģeopolitiskās spriedzes, ES un Krievijas savstarpējo ekonomisko sankciju, kā arī paredzamās zemākas ekonomiskās izaugsmes ES un pasaulē apstākļos ir svarīgi turpināt pārdomātas un atbildīgas fiskālās politikas īstenošanu, tādējādi veicinot makroekonomisko stabilitāti un radot pamatu ilgtspējīgai ekonomikas attīstībai.

Lai nodrošinātu nodokļu politikas efektivitāti un caurskatāmību, radītu labvēlīgākus priekšnosacījumus uzņēmējiem, plānojot savas uzņēmējdarbības attīstību, un sekmētu uzņēmējdarbības vides prognozējamību, ir nepieciešams izstrādāt un apstiprināt vidēja termiņa

Nodokļu politikas pamatnostādnes, kā arī turpināt aktīvu darbu ēnu ekonomikas apkarošanas jomā.

Produktivitātes un līdz ar to arī konkurētspējas celšana ir būtisks priekšnosacījums sabiedrības labklājības pieaugumam, tādēļ ir svarīgi pēc iespējas mērķtiecīgi un efektīvi ieguldīt Eiropas strukturālo un investīciju fondu finanšu resursus, kas ir ārkārtīgi nozīmīgs attīstības resurss nākamajiem 5–7 gadiem. Būtiska ietekme būs arī komercbanku īstenojamajai kredīšanas politikai, kam sekmīgāk jākalpo par instrumentu uzņēmumu attīstībai.

Nepieciešams dinamiskāks progress uzņēmējdarbības vides uzlabošanā, kas ir atkarīgs no reformu īstenošanas sekmēm jomās, kurās ir identificēti būtiskākie uzņēmējdarbību kavējošie šķēršļi. Valdības apstiprinātajā Uzņēmējdarbības vides uzlabošanas pasākumu plānā 2014.–2015. gadam ir ietverta virkne uzdevumu, tai skaitā uzņēmējdarbības uzsākšanā, būvniecībā un nekustamā īpašuma reģistrēšanā, grāmatvedības un nodokļu jomā, investoru aizsardzībā, līgumsaistību izpildē u. c. jomās, kurus ir nepieciešams īstenot kā vienus no prioritārajiem reformu uzdevumiem. Jāturpina tieslietu sistēmas reforma, sekmējot tiesu darba efektivitāti un nodrošinot tiesvedības procesu norisi saprātīgos termiņos, kā arī nodrošinot tiesību sistēmas stabilitāti un likumdošanas procesa kvalitāti. Tas ļaus veidot konkurētspējīgu uzņēmējdarbības vidi, tādējādi, sekmējot jaunu darbavietu radīšanu un investīcijas ekonomikā.

Tautsaimniecības konkurētspēju būtiski ietekmē valsts īstenotā enerģētikas politika. Lai mazinātu Latvijas energoatkarību, ir nepieciešams sekmēt Latvijas integrāciju vienotajā ES Enerģētikas tirgū un nodrošināt energoinfrastruktūras attīstības projektu īstenošanu, kā arī veicināt enerģijas pašnodrošinājuma palielināšanos, sekmējot AER īpatsvara pieaugumu kopējā enerģijas bruto gala patēriņā un paaugstinot energoefektivitāti. Lai sniegtu nozarei un investoriem skaidru redzējumu par vidējā termiņā plānotajiem attīstības virzieniem un valsts atbalsta mehānismiem enerģētikas sektorā, nepieciešams izstrādāt un Ministru kabinetā apstiprināt Enerģētikas attīstības pamatnostādnes 2015.–2020. gadam.

Nemot vērā Latvijas zemos rādītājus inovāciju jomā, kā arī zemo pētniecības kapacitāti un izcilību gan uzņēmumu un pētniecības sektoru sadarbības, gan publiskā un privātā sektora investīciju un inovācijas aktivitātes jomā, var secināt, ka PA finansējuma apjoms salīdzinājumā ar citām ES valstīm arī turpmāk būs relatīvi zems. Lai nodrošinātu tautsaimniecības izaugsmi un konkurētspēju, jāstiprina pētniecības kapacitāte un izcilība, kā arī pakāpeniski jāpaaugstina finansējums PA.

Ir novērojama studējošo skaita samazināšanās, ko ietekmē negatīvās demogrāfiskās tendences un arvien pieaugošā starptautiskā

konkurence. Šajā situācijā ir svarīgi stiprināt augstākās izglītības kvalitāti Latvijā un nodrošināt tās starptautisko konkurētspēju pasaulē, tai skaitā piesaistot ārvalstu studentus studijām Latvijā. Jāspēcina saikne starp augstāko izglītību un pētniecību, jāīsteno reformas augstākajā izglītībā, ieviešot jauno augstākās izglītības finansēšanas modeli.

Ņemot vērā gan bezdarba, gan mājsaimniecību rīcībā esošo ienākumu rādītājus, ir būtiski ne tikai strādāt ar jautājumiem par labāk atalgotu darbavietu radīšanu, bet, fokusējoties uz darba tirgus nodrošināšanu ar nepieciešamajiem speciālistiem un attīstot vietējo darba tirgu, jāturpina veidot moderns, mūsdienu prasībām atbilstošs profesionālās izglītības materiāltehniskais nodrošinājums. Ir jāsekmē sadarbība ar nozaru uzņēmumiem, kuri ir ieinteresēti atbalstīt profesionālo izglītību un piedalīties profesionālās izglītības iestāžu tīkla optimizācijā. Īpaši nozīmīga ir uzņēmēju sociālā atbildība un pasākumi, kas celtu profesionālās izglītības prestižu un līdz ar to mazinātu iedzīvotāju negatīvos priekšstatus par iespējamām darbavietām pēc šīs izglītības iegūšanas.

Neraugoties uz lejupejošu tendenci, joprojām augsti ir ienākumu nevienlīdzības rādītāji. Lai nostiprinātu vidusšķiru un radītu iespējas strādājošiem (īpaši ar zemiem ienākumiem) un bezdarbniekiem, uzlabojot kompetences, gūt darbu ar lielāku produktivitāti un atalgojumu, kā arī lai radītu uzņēmējiem iespējas veikt pāreju no "zemu algu" ekonomikas, ir izveidojama tāda darba tirgus apsteidzošo pārkārtojumu sistēma, kas ļauj valstij mērķtiecīgi atbalstīt pieaugušo izglītību.

Būtiski ir mazināt strādājošo nabadzību, tādēļ, meklējot risinājumus, svarīgi ir turpināt uzsāktās un plānotās aktivitātes nodokļu un pabalstu sistēmas pilnveidošanā, kā arī turpināt mērenu minimālās algas pieaugumu apmērā, kas veicina legālās nodarbinātības un produktivitātes pieaugumu.

Vērojams progress nabadzības riska mazināšanā ģimenēs ar trim un vairāk bērniem, savukārt viena vecāka ģimenēs nabadzības risks saglabājas nemainīgi augsts. Ņemot to vērā, būtiski ir turpināt sistēmisku un kompleksu atbalstu ģimenēm, kas līdz ar iepriekš minētajiem pasākumiem ienākumu nevienlīdzības mazināšanai sniegtu atbalstu mājokļa iegādei vai ilgtermiņa īrei, bērnu aprūpes nodrošināšanai un veicinātu darba un ģimenes dzīves savietošānu, īpašu uzmanību pievēršot grupai ar augstāko nabadzības risku – ģimenēm, kur bērnus audzina viens pieaugušais.

Latvija turpmākajos gados būs viena no valstīm Eiropā, kuru iedzīvotāju novecošanās skars visbūtiskāk. Tāpēc, pamatojoties uz Pasaules Bankas izstrādātajiem ieteikumiem un īstenojot sadarbību pārresoru līmenī, jāizstrādā aktīvas novecošanās stratēģija Latvijai.

Vērojamas pozitīvas izmaiņas ar sabiedrības veselību saistīto NAP2020 indikatoru (fiziskās aktivitātes, veselīgi nodzīvotie mūža gadi, potenciāli zaudētie mūža gadi) dinamikā, tomēr vēl aizvien šie indikatori atpaliek no ES vidējiem rādītājiem. Lai veicinātu pozitīvu Latvijas iedzīvotāju dabisko pieaugumu, nozīmīga ir mērķtiecīga sabiedrības veselības politikas īstenošana, tai skaitā:

- ambulatoro veselības aprūpes pakalpojumu reģionālās pieejamības un veselības aprūpes pakalpojumu kvalitātes uzlabošana, koncentrējoties uz sociālās atstumtības riskam pakļautajām grupām ar mērķi novērst nevienlīdzības veselībā kritisko ietekmi;
- veselīga dzīvesveida veicināšana, vienlaikus mazinot veselībai kaitīgo paradumu, vides un sociālo faktoru negatīvo ietekmi uz veselību, kas īpaši nozīmīga, lai mazinātu izteikti augstos mirstības no ārējiem cēloņiem rādītājus vīriešu kohortā;
- kopējā finansējuma palielināšana veselības nozarei, vienlaikus veicinot esošā finansējuma efektīvu izlietojumu un papildu finanšu līdzekļu piesaisti veselības nozarei, kur ļoti būtisku ieguldījumu sniegs aktivitātēm, kas vērstas uz veselības nozares elektroniskās informācijas sistēmas konsekventu ilgtermiņa attīstību.

Nepieciešams būtiski uzlabot drošību uz ceļiem un samazināt ceļu satiksmes negadījumos bojā gājušo skaitu. Bojā gājušo skaits pērn, salīdzinājumā ar 2013. gadu, ir palielinājies par 18,4 %, turklāt 2013. gadā Latvijā šis rādītājs ir otrs lielākais rādītājs ES.

Saliedēta sabiedrība ir piederības apziņas Latvijai garants. Tamdēļ liela nozīme ir veiksmīgai Latvijas Republikas simtgades svētku programmas un pasākumu plāna izstrādei un īstenošanai. Tas veicinās ne tikai Latvijas iedzīvotāju saliedētību, bet arī sekmēs ārvalstīs mītošo līdzdalību pasākuma norisē. Veiksmīga pasākuma norise stiprinās iedzīvotāju piederību Latvijai un pierādīs Latvijas tautas kultūras vērtību, lomu un nozīmi cauri gadsimtiem.

Neskatoties uz to, ka norisinās daudzveidīgas pilsoniskās sabiedrības aktivitātes starp dažādām iedzīvotāju grupām, tomēr tas nav pietiekami, lai tiktu veicināta sadarbība un savstarpējā sapratne starp paaudzēm, etniskajām un interešu grupām.

- Vietējās iniciatīvas grupas, nevis valdība, nosaka LEADER programmas saturu, tādēļ jāaicina iedzīvotājus novados izmantot LEADER programmas finansējumu, kas pieejams Lauku attīstības programmas 2014–2020. gadam un Rīcības programmas zivsaimniecības attīstībai 2014 – 2020. gadam ietvaros, lai veicinātu mazāk aktīvo iedzīvotāju rīcībspēju un piederības sajūtu vietējai kopienai.
- Lai stiprinātu pilsoniskās sabiedrības pašorganizēšanos dažādu jautājumu risināšanai, tuvākajā laikā apstiprināma Latvijas NVO fonda koncepcija.

- Lai vairotu piederības sajūtu Latvijas iedzīvotājiem, valdībai tuvākajā laikā jāapstiprina tādas Latvijas mediju politikas pamatnostādnes 2016.–2020. gadam, kuru rezultātā uzlabotos informētība par notikumiem Latvijā un uzticēšanās Latvijas mediju telpai.
- Jāturpina īstenot Reemigrācijas atbalsta pasākumu plāna 2013.–2016. gadam aktivitātes (īpaši pievēršot uzmanību kritiskajiem pasākumiem, piemēram, pedagoga atbalstam bērnu integrācijai izglītības iestādēs).
- Trešo valstspiederīgo veiksmīgākai iekļaušanai Latvijas sabiedrībā svarīgi nodrošināt nepārtrauktību integrācijas un latviešu valodas apguves procesos, tai skaitā Nacionālā integrācijas centra piedāvātajos vienas pieturas aģentūras pakalpojumos reemigrantiem un trešo valstu piederīgajiem.

Tendences liecina, ka sociālekonomiskās attīstības atšķirības starp reģioniem saglabājas augstas un turpina palielināties, īpaši krasi pieaugušas atšķirības starp bezdarba līmeni Rīgas un Latgales reģionos. Tā kā tiek prognozēts, ka iedzīvotāju skaits pieaugs vien Pierīgā un pārējos reģionos turpinās samazināties, jāīsteno "gudras saraušanās" pieeja – jāmeklē risinājumi, kā samazināt infrastruktūras uzturēšanas izmaksas un jāveido inovatīvas pieejas pakalpojumu nodrošināšanai, tai skaitā pašvaldībām sadarbojoties savā starpā, kā arī sadarbībā ar privāto sektoru. Publisko pakalpojumu sniegšana jāplāno funkcionālajās teritorijās, ņemot vērā iedzīvotāju ikdienas pārvietošanos un objektu sasniedzamību noteiktā laikposmā, nevis administratīvās robežas. Minētais attiecas ne vien uz izglītības, veselības u. tml. pakalpojumiem, bet arī, piemēram, sabiedriskā transporta organizēšanu, kam būtu jānotiek, pašvaldībām sadarbojoties un dalot izmaksas. Pašvaldību sadarbība pakalpojumu sniegšanā pilsētu aglomerācijā ir alternatīva turpmākajiem soļiem administratīvi teritoriālajā reformā.

Lai mazinātu iedzīvotāju aizplūšanu no reģioniem labāka darba meklējumos tepat Latvijā vai ārvalstīs, reģionu ekonomikas stiprināšanai jāatbalsta ražošanas un pakalpojumu nozares attīstība reģionos, palielinot to īpatsvaru reģionu ekonomikā, kas mazinātu reģionu atkarību no primāro nozaru (lauksaimniecība, mežsaimniecība un zivsaimniecība) ražošanas, kurās darbvietu skaits līdz ar produktivitātes pieaugumu samazinās. Jārada iespējas reģionu iedzīvotājiem atrast darbu un mājokli Latvijas lielākajās pilsētās, tādējādi saglabājot apdzīvotību reģionos.

Nepieciešams būtiski veicināt dabas resursu izmantošanas produktivitātes pieaugumu, ņemot vērā, ka pēdējo piecu gadu tendence ir ar negatīvu lejupejošu līkni. Dabas resursu izmantošanas produktivitātes pieaugums ir viens no pamatelementiem, lai nodrošinātu pievienotās vērtības izaugsmi Latvijā saražotajai produkcijai, kuras radīšanai ir izmantoti Latvijā iegūtie dabas resursi.

Latvijas dabas kapitāla nozīmīgākie resursi tiek apsaimniekoti ilgtspējīgi un vidi saudzējoši, taču pēdējos gados nodarbinātība lauku teritorijās ir samazinājusies. Tādējādi šodien lauksaimnieciskās ražošanas izaugsmes un transformācijas posmā ir nepieciešams veicināt gan lauksaimnieku paaudžu nomaņu ekonomiski pamatotu inovāciju ieviešanai saimnieciskajos procesos, kā arī tādās lauksaimnieciskās specializācijas izvēli un ražošanas pilnveidošanu, kas balstīta uz globālā tirgus vajadzībām. Lai nodrošinātu konkurētspējīgu un kvalitatīvu lauksaimniecības, mežsaimniecības un zivsaimniecības produktu ražošanu, jāstiprina šo nozaru uzņēmēju savstarpējās sadarbības un kooperācijas loma.

2014.–2020. gadā Latvijai Kohēzijas politikas īstenošanai ir paredzēts 4,51 mljrd. *euro*²⁶⁹, savukārt publiskais finansējums lauksaimniecības un lauku attīstības atbalstam Latvijas Lauku attīstības programmas 2014.–2020 (LAP2020) ietvaros ir 1,53 milj. *euro* un 183,6 milj. *euro* Rīcības programmas zivsaimniecības attīstībai 2014.–2020. gadam (ZRP2020) ietvaros zivsaimniecības attīstībai, kas būtiski ietekmēs LIAS2030 un NAP2020 izvirzīto valsts attīstības mērķu sasniegšanu. Tomēr jāņem vērā, ka, lai panāktu efektīvu pieeju stratēģisko mērķu sasniegšanai, izšķiroša nozīme ir valsts institūciju, sociālo un sadarbības partneru, kā arī pašvaldību proaktīvai sadarbībai nozaru politiku īstenošanā.

²⁶⁹ EK (04.2014.). *Kohēzijas politika Latvijā*. Pieejams: http://www.esfondi.lv/upload/14-20_gads/Faktu_lapa_latvia_lv_03.2014.pdf (sk. 10.08.2015.)